

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DIŞ BORÇLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

(Doktora Tezi)

Nazife DİNÇ /

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

2

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
<u>TABLolar</u>	viii
<u>GRAFİKLER</u>	xviii
<u>KISALTIMA CETVELİ</u>	xxi
<u>GİRİŞ</u>	1
<u>BİRİNCİ BÖLÜM</u>	
DIŞ BORCUN TANIMI, TÜRLERİ, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN VE TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ YAPISI.....	7
<u>1.1. DIŞ BORCUN TANIMI VE TÜRLERİ</u>	7
1.1.1. TANIMI.....	7
<u>1.1.1.1. Dış Yardım, Dış Finansman, Dış Borç</u>	7
1.1.1.1.1. Dış Yardım.....	8
1.1.1.1.2. Dış Finansman.....	9
1.1.1.1.3. Dış Borç.....	10
1.1.2. DIŞ BORÇ TÜRLERİ.....	12
<u>1.1.2.1. Borç Kaynaklarına Göre</u>	12
1.1.2.1.1. Devletlerarası Borçlanmalar.....	12
1.1.2.1.2. Uluslararası Mali Kuruluşlardan Borçlanmalar.....	13

1.1.2.1.3. Özel Borçlanmalar.....	15
<u>1.1.2.2. Borcu Alan Kurumun Statüsüne Göre.....</u>	17
1.1.2.2.1. Kamu Borçları.....	17
1.1.2.2.2. Özel Kesim Borçları.....	17
<u>1.1.2.3. Kullanılış Biçimlerine Göre.....</u>	17
1.1.2.3.1. Proje ve Program Kredileri...	18
1.1.2.3.2. Serbest ve Bağlı Krediler....	21
1.1.2.3.3. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri.....	23
<u>1.1.2.4. Vadelerine Göre.....</u>	25
1.1.2.4.1. Kısa ve Orta Vadeli Borçlar..	25
1.1.2.4.2. Uzun Vadeli Borçlar.....	26
<u>1.1.2.5. Geri Ödeme Şekline Göre.....</u>	26
1.1.2.5.1. Dövizle Üdenecek Dış Borçlar.	26
1.1.2.5.2. Yerli Parayla Üdenecek Dış Borçlar.....	27
<u>1.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ YAPISI.....</u>	27
1.2.1. DIŞ YARDIMDAN DIŞ BORCA YÖNELİŞ.....	27
1.2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN YAPISI...	31
<u>1.2.2.1. 1950-1973 Dönemi.....</u>	31
<u>1.2.2.2. 1973 Sonrası Dönem.....</u>	46
<u>1.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ YAPISI.....</u>	54
1.3.1. PLANLI DÜNEM ÜNCESİ.....	54
<u>1.3.1.1. Cumhuriyet Dönemi (1923-1949).....</u>	54
<u>1.3.1.2. 1950-1962 Dönemi.....</u>	58

1.3.2. PLANLI DÖNEM.....	64
<u>1.3.2.1. 1963-1980 Dönemi.....</u>	64
<u>1.3.2.2. 1980 Sonrası Dönem.....</u>	74
<u>İKİNCİ BÖLÜM</u>	
DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ, NEDENLERİ, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE DURUM.....	90
<u>2.1. DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ VE NEDENLERİ.....</u>	90
2.1.1. BORÇLANMANIN ÖNEMİ.....	91
<u>2.1.1.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....</u>	92
<u>2.1.1.2. Nurkse'in Kalkınma Modeli.....</u>	94
<u>2.1.1.3. Rostow'un Kalkınma Modeli.....</u>	96
<u>2.1.1.4. Singer-Prebisch Modeli.....</u>	98
2.1.2. BORÇLANMANIN NEDENLERİ VE BORÇLANMA MİKTARI.....	102
<u>2.1.2.1. Tasarruf Açığı Yaklaşımı.....</u>	103
<u>2.1.2.2. Cari İşlemler Dengesi Açığı Yaklaşımı.....</u>	105
<u>2.1.2.3. Ekonominin Emme (Masetme) Kapasitesi.....</u>	109
<u>2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DURUM.....</u>	114
2.2.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ.....	114
2.2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİ.....	121
<u>2.2.2.1. 1950-1973 Dönemi.....</u>	121
<u>2.2.2.2. 1973 Sonrası Dönem.....</u>	128
2.2.2.2.1. Regresyon Analizi.....	132
2.2.2.2.2. Regresyon Sonuçları.....	139
<u>2.3. TÜRKİYE'DEKİ DURUM.....</u>	142

2.3.1. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN ÜNEMİ.....	142
2.3.2. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİ.....	144
<u>2.3.2.1. Planlı Dönem Öncesi</u>	144
2.3.2.1.1. 1923-1949 Dönemi.....	144
2.3.2.1.2. 1950-1962 Dönemi.....	145
<u>2.3.2.2. Planlı Dönem</u>	148
2.3.2.2.1. 1963-1980 Dönemi.....	148
2.3.2.2.2. 1980 Sonrası Dönem.....	154
2.3.2.2.2.1. Regresyon Analizi	166
2.3.2.2.2.2. Regresyon	
Sonuçları.....	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ BORÇLARIN KULLANIM VE GERİ ÖDEME ETKİLERİ, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM.....	177
<u>3.1. DIŞ BORÇLARIN KULLANIM VE GERİ ÖDEME ETKİLERİ</u>	177
3.1.1. DIŞ BORÇLARIN KULLANIM ETKİLERİ.....	177
<u>3.1.1.1. Dış Borçların Doğrudan Etkileri</u>	178
3.1.1.1.1. Ekonomik Faktörlerin Denge Ve Fiyatlarına Etkisi.....	178
3.1.1.1.2. Yabancı Para Paritelerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri.....	179
3.1.1.1.3. Ticaret Hadlerine Yaptığı Etki Nedeniyle Dış Ticaretten Elde Edilen Kazançlar.....	181
3.1.1.1.4. Çoğaltan Etkisi.....	181

<u>3.1.1.2. Dış Borcun Dolaylı Etkileri.....</u>	183
3.1.1.2.1. İktisadi Büyümeye Etkileri...	184
3.1.1.2.2. Sosyal Gelişmeye Etkileri....	187
<u>3.1.1.3. Dış Borcun Yararlı Olarak Kullanılması</u> <u>Koşulları.....</u>	188
3.1.2. DİŞ BORCUN GERİ ÜDENMESİ VE ETKİLERİ.....	191
<u>3.1.2.1. Dış Borç Geri Ödeme Kapasitesi.....</u>	192
3.1.2.1.1. Tanımı.....	192
3.1.2.1.1.1. Milli Gelir Ve Dış Borç Ödeme Kapasitesi.....	195
3.1.2.1.1.2. Tasarruflar Ve Dış Borç Ödeme Kapasitesi.....	195
3.1.2.1.1.3. Devlet Gelirleri Ve Dış Borç Ödeme Kapasitesi.....	196
3.1.2.1.1.4. Dış Ticaret Ve Dış Borç Ödeme Kapasitesi.....	196
<u>3.1.2.2. Geri Üdememin Etkileri.....</u>	198
<u>3.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DİŞ BORÇLARIN ETKİLERİ.....</u>	199
3.2.1. DİŞ BORÇLARI KULLANIM ETKİLERİ.....	199
<u>3.2.1.1. 1950-1973 Dönemi.....</u>	200
<u>3.2.1.2. 1973 Sonrası Dönem.....</u>	202
3.2.1.2.1. Regresyon Analizi.....	208
3.2.1.2.2. Regresyon Sonuçları.....	213
3.2.2. GERİ ÖDEME VE ETKİLERİ.....	217

<u>3.2.2.1. 1950-1973 Dönemi</u>	217
<u>3.2.2.2. 1973 Sonrası Dönem</u>	220
3.2.3. DIŞ BORÇ KRİZİ.....	229
<u>3.3. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN ETKİLERİ</u>	231
3.3.1. DIŞ BORÇLARIN KULLANIM ETKİLERİ.....	231
<u>3.3.1.1. Planlı Dönem Öncesi</u>	231
3.3.1.1.1. 1923-1949 Dönemi.....	231
3.3.1.1.2. 1950-62 Dönemi.....	232
<u>3.3.1.2. Planlı Dönem</u>	234
3.3.1.2.1. 1963-1980 Dönemi.....	234
3.3.1.2.2. 1980 Sonrası Dönem.....	238
3.3.1.2.2.1. Regresyon Analizi.....	242
3.3.1.2.2.2. Regresyon Sonuçları.....	250
3.3.2. GERİ ÖDEME VE ETKİLERİ.....	253
<u>3.3.2.1. Planlı Dönem Öncesi</u>	253
3.3.2.1.1. 1923-1949 Dönemi.....	253
3.3.2.1.2. 1950-1962 Dönemi.....	253
<u>3.3.2.2. Planlı Dönem</u>	256
3.3.2.2.1. 1963-1980 Dönemi.....	256
3.3.2.2.2. 1980 Sonrası Dönem.....	258
<u>SONUÇ</u>	264
<u>KAYNAKLAR</u>	272
<u>EK-BORÇ KRİZİNİN GELİŞİM TAKVİMİ</u>	285

TABLULAR

<u>Tablo</u>		<u>Sayfa</u>
1.1.	AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE BÖLGELER İTİBARIYLA BAŞLICA DÖVİZ KAYNAKLARINDAN GELEN GELİRLERİN DAĞILIMI.....	32
1.2.	KAMU SEKTÖRÜNÜN BAĞIŞLARI VE İKİ TARAFLI VERİLEN KREDİLER.....	33
1.3.	FRANSA'NIN GELİŞME SÜRECİ İÇİNDEKİ ÜLKELERE MALİ YARDIMI.....	34
1.4.	OECD KALKINMA YARDIMLARI KOMİTESİ ÜYELERİNİN GSMH'LARININ YÜZDESİ OLARAK DIŞ YARDIMLAR.....	37
1.5.	KALKINMA YARDIMLARI KOMİTESİ (DAC) ÜYELERİNCE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE VE ÇOK YANLI KURULUŞLARA NET SERMAYE AKIMLARI.....	38
1.6.	ULUSLARARASI KURULUŞLARIN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE KALKINMA YARDIMLARI.....	39
1.7.	DOĞU BLOKU ÜLKELERİNİN GELİŞEN ÜLKELERE DIŞ YARDIMLARI.....	40

1.8.	EN AĞIR BORÇLU BAŞLICA DOKUZ ÜLKENİN DIŞ BORÇLARI.....	42
1.9.	GELİŞMİŞ ÜLKELERDEN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YAPILAN TOPLAM SERMAYE TRANSFERLERİ (1960-1973).....	45
1.10.	ÜLKE GRUPLARININ CARİ DENGELERİ(1975-1980) VE AÇIK FİNANSMANI.....	48
1.11.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ BORÇLARI (1970-1980).....	51
1.12.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KREDİ KAYNAKLARINA GÖRE DIŞ BORÇLARI.....	52
1.13.	EN AĞIR BORÇLU ONBEŞ ÜLKENİN DIŞ BORÇLARI..	53
1.14.	TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI (1923-1949).....	53
1.15.	DIŞ BORÇLAR İÇİNDE KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖRÜN DÖNEMLER İTİBARIYLA PAYI.....	58
1.16.	TÜRKİYE'DE ABD YARDIMI-BAŞLANGIÇTAN 1961 SONUNA KADAR.....	59
1.17.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLAR (1950-1962).....	60
1.18.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN DÖNEMLER İTİBARIYLA İKTİSADİ SEKTÖRLER ARASI DAĞILIMI.....	62

1.19.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İKTİSADİ SEKTÖRLER İTİBARIYLA DAĞILIMINDA KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖR PAYLARI.....	63
1.20.	KONSORSİYUM KREDİLERİNİN ŞARTLARI.....	65
1.21.	PLAN DÖNEMLERİNE GÖRE SERMAYENİN DIŞ KAYNAKLARI.....	66
1.22.	SERMAYENİN DIŞ KAYNAKLARI.....	67
1.23.	GERİ ÖDEME ŞEKLİNE GÖRE DIŞ BORÇLAR.....	69
1.24.	TÜRKİYE'DE TOPLAM BORÇLAR VE KISA VADELİ BORÇLAR (1973-1980).....	73
1.25.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN YAPISI (VADELERİNE GÖRE)(1979-1989).....	79
1.26.	KREDİLERİN ALACAKLILARA GÖRE DAĞILIMI.....	77
1.27.	KREDİLERİN BORÇLULARA GÖRE DAĞILIMI.....	79
1.28.	PROJE KREDİLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	81
1.29.	ALACAKLILARA GÖRE KREDİLERİN ORTALAMA VADESİ.....	83
1.30.	DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ DEVLET BORÇLARININ TAAHHÜT BAZINDA YILLAR İTİBARIYLA DAĞILIMI.	85
1.31.	TÜRK LİRASI İLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLAR.....	86

1.32.	TÜRK LİRASI İLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLARIN YILLAR İTİBARIYLA DAĞILIMI.....	86
1.33.	SABİT VE DEĞİŞKEN FAİZLİ KREDİLERİN DAĞILIMI.....	87
1.34.	KREDİLERİN VADE YAPISI.....	89
2.1.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORCUN NEDENLERİNİN ÇOKLU REGRESYON SONUÇLARI.....	135
2.2.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENİ OLAN TİCARET HADDİ'NİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	135
2.3.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN İÇ TASARRUFLAR/GSYH BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	136
2.4.	GELİŞMEKTE OLUN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN CARİ AÇIK'IN BASİT RDEGRESYON SONUÇLARI.....	137
2.5.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN DIŞ BORÇ SERVİSİNİN BASİT REGRESYON ANALİZİ.....	138
2.6.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORCUN ALINMA NEDENLERİ.....	140
2.7.	DIŞ TİCARET AÇIĞI, DIŞ AÇIK VE DIŞ FİNANSMAN İHTİYACI (1950-1962).....	147

2.8.	DIŞ TİCARET AÇIĞI, DIŞ AÇIK VE DIŞ FİNANSMAN İHTİYACI (1963-1971).....	149
2.9.	TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET GÜSTERGELERİ (1946-1981).....	152
2.10.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR, TOPLAM İTHALAT VE DAĞILIMI (1979-1989).....	155
2.11.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE PETROL İTHALAT DEĞERİ.....	156
2.12.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR-İÇ TASARRUFLAR/GSMH-DIŞ TASARRUFLAR/GSMH (1979-1989).....	158
2.13.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR, CARI AÇIK-TİCARİ AÇIK (1979-1989).....	160
2.14.	ÖDEMELER DENGESİ	162
2.15.	ÇAPRAZ KURLAR.....	163
2.16.	KREDİLERİN DÖVİZ CİNSLERİNE GÜRE DAĞILIMI..	164
2.17.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNİN ÇOKLU REGRESYON SONUÇLARI.....	168
2.18.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN TOPLAM İTHALAT BASİT REGRESYON ANALİZİ.....	169
2.19.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN DIŞ BORÇ SERVİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	170

2.20.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN İÇ TASARRUFLAR/GSMH BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	171
2.21.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN TİCARİ AÇIK'IN BASİT REGRESYON SONUÇLARI...	172
2.22.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN CARİ AÇIK'IN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	173
2.23.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN ALINMA NEDENLERİ..	
3.1.	DIŞ BORÇLARIN YÜKÜNDE NESİLLER ÇATIŞMASI...	198
3.2.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE GSYH ARTIŞI (1960-80).....	201
3.3.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TOPLAM KAMU DIŞ BORÇLARI (1970-1979).....	203
3.4.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR GSYH VE KBGSYH (1981-1989).....	204
3.5.	EN AĞIR BORÇLU ÜLKELERDE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE GSYH, KBGSYH.....	205
3.6.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR VE İÇ TASARRUFLAR/GSYH.....	207
3.7.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN GSYH ARTIŞINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	209

3.8.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN KBGSYH ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	210
3.9.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN İTHALATA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	211
3.10.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN İHRACATA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	212
2.11.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR VE ETKİLEDİĞİ EKONOMİK DEĞİŞKENLER.....	214
2.12.	OECD ÜLKELERİNDEN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE KAMU KESİMİ KAYNAKLI DIŞ YARDIMLARIN TÜR İTİBARIYLA DAĞILIMI, 1960-1970.....	219
3.13.	SANAYİLEŞMİŞ BATI ÜLKELERİ'NDEN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE KALKINMA YARDIMI AKIMI (1950-1960).	220
2.14.	PETROL İTHAL EDEN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ BORÇLARININ VADELERİNE GÖRE YAPISI (1973-80).....	221
3.15.	DÜNYA TİCARETİ, BÜYÜME VE ENFLASYON (1968-82).....	222
3.16.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ GÜSTERGELERİ (1970-1979).....	223

3.17.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TOPLAM DIŞ BORÇ, İHRACAT, İTHALAT ARTIŞ HIZI VE TİCARET HADDİ (1981-1989).....	224
3.18.	EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE İHRACAT, İTHALAT ARTIŞ HIZI, TİCARET HADLERİ (1980-1989)....	225
3.19.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ (1981-1989).....	226
3.20.	EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ.....	228
3.21.	TÜRKİYE'DE GSMH VE GELİŞME HIZI(1949-1962).	233
3.22.	DÜNYA BANKASI'NDAN ALINAN PROJE KREDİLERİ (1950-1979).....	235
3.23.	ULUSLARARASI KALKINMA BİRLİĞİ (IDA)'DAN ALINAN KREDİLER (1962-1973).....	236
3.24.	TÜRKİYE'DE GSMH VE GELİŞME HIZI(1963-1979).	237
3.25.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER (1980-1989).....	239
3.26.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE İHRACAT GELİRLERİ (1979-1989).....	240
3.27.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN GSMH ARTIŞINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	243

3.28.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN KBGSMH ARTIŞINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	245
3.29.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İHRACAT ARTIŞINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	246
3.30.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İTHALAT ARTIŞINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	247
3.31.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İÇ TASARRUFLAR/ GSMH ARTIŞINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	248
3.32.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN ENFLASYON ORANINA ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI.....	249
3.33.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLAR VE ETKİLEDİĞİ EKONOMİK DEĞİŞKENLER.....	251
3.34.	TÜRKİYE'NİN İTHALAT VE İHRACATI(1923-1949).	254
3.35.	TÜRKİYE'NİN İTHALAT VE İHRACATI(1950-1962).	255
3.36.	TÜRKİYE'DE İTHALAT, İHRACAT DEĞERLERİ VE DIŞ BORÇ SERVİS ORANI (1963-1979).....	257

3.37.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ (1979-1989).....	259
3.38.	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇ GERİ ÜDEME GÖSTERGELERİ (1980-1989).....	261

GRAFİKLER

<u>Grafik</u>	<u>Sayfa</u>
1.1. DÜNYA BANKASI VE İDA'NIN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE VERDİĞİ ÖDÜNÇLER(1964-1974).....	43
1.2. DÜNYA BANKASI VE İDA'NIN BÖLGELER İTİBARIYLA VERDİĞİ KREDİLERİN ARTIŞ TRENDELERİ.....	44
1.3. EN BÜYÜK GRUPLARIN ODA AKIMLARI.....	50
1.4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KREDİ KAYNAKLARINA GÖRE DIŞ BORÇLARI.....	50
1.5. KISA VADELİ BORÇ-TOPLAM BORÇ(1972-1980)....	70
1.6. DÖVİZE ÇEVİRİLEBİLİR MEVDUATLAR(1967-1979)..	72
1.7. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN YAPISI (VADELERİNE GÖRE).....	75
1.8. KREDİLERİN ALACAKLILARA GÖRE DAĞILIMI.....	78
1.9. PROGRAM VE PROJE KREDİLERİ.....	82
1.10. ALACAKLILARA GÖRE KREDİ ORTALAMA VADESİ....	84
1.11. SABİT VE DEĞİŞKEN FAİZLİ KREDİLER.....	88

2.1.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE GSMH ARTIŞLARI...	119
2.2.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA GSMH.	120
2.3.	GÜNEY KORE'DE YATIRIM VE TASARRUF ORANLARI.	124
2.4.	GÜNEY KORE'NİN İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ.	124
2.5.	BREZİLYA'DA İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ...	127
2.6.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR, TOPLAM İTHALAT VE DAĞILIMI.....	156
2.7.	TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE PETROL İTHALAT DEĞERİ.....	157
2.8.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR, İÇ TASARRUFLAR/GSMH-DIŞ TASARRUFLAR/GSMH...	159
2.9.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR, CARİ AÇIK- TİCARİ AÇIK.....	161
2.10.	KREDİLERİN DÖVİZ KOMPOZİSYONU.....	165
3.1.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR VE GSYH-KBGSYH.....	204
3.2.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR VE İÇ TASARRUFLAR/GSYİH.....	207
3.3.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ, İHRACAT, İTHALAT ARTIŞ HIZLARI VE TİCARET HADDİ.....	224

3.4.	EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE İHRACAT, İTHALAT ARTIŞ HIZI VE TİCARET HADLERİ.....	225
3.5.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ.....	227
3.6.	EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ.....	228
3.7.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER.....	239
3.8.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE İHRACAT GELİRLERİ.....	241
3.9.	TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ.....	260

KISALTIMA CETVELİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
An.Ü.	: Anadolu Üniversitesi
B.M.	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
DAC	: Kalkınma Yardımları Komitesi
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DiE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDİM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İ.İ.B.F.	: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İTİA	: İktisadi Ticari İlimler Akademisi
KBGSMH	: Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla
KBGSYH	: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
M.B.	: Merkez Bankası

ODA : Resmi Gelişme Yardımı
OECD : İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
S. : Sayı
s. : Sayfa
SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi
Yay. : Yayın
W.B. : Dünya Bankası

GİRİŞ

Yurtiçi sermaye birikiminin yeterli olmaması nedeniyle, ülkeler gelişme aşamalarında dış borçlanma yoluyla sermaye birikimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Günümüzün gelişmiş ülkeleri de, geçmişte gelişim süreçleri içinde değişik ülkelerden dış borçlanma yoluyla kaynak sağlamışlardır. Bu ülkelerden İngiltere, ABD, İsveç, Japonya yurtiçi kaynakların yanısıra, dış borçlanma yoluyla sağladıkları dış kaynaklarla kalkınma çabalarında başarılı olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bağımsızlıklarını elde eden azgelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler, gelişmelerini sağlamak için dış borçlanma yoluna başvurmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan çok taraflı uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş ülkelere sağlanan krediler giderek artmış, günümüzde geliştirmekte olan ülkelerin dış borçları büyük boyutlara ulaşmıştır.

Trilyon dolarla ifade edilmeye başlayan gelişmekte olan ülkelerin dış borçları, 1980'li yıllar boyunca dünya ekonomisinde en önemli sorun haline almıştır. Bu dönemin ilk yarısından itibaren, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarını geriye ödeme güçlükleriyle karşılaşması, sorunu kriz haline getirmiştir.

Kalkınma faaliyetlerini finanse etmek amacıyla alınan dış borçların, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına katkılarını saptamak amacıyla değişik zamanlarda araştırmalar yapılmıştır. Griffin ve Enos, dış yardımların ekonomik amaçları ve sonuçları arasında karşılaştırma yapmıştır. 15 Afrika ve Asya ülkesinin 1962-64 dönemine ait verilerle yaptıkları incelemede dış yardımlarla GSMH'nin büyümesi arasında sıkı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. 12 Güney Amerika ülkesine ilişkin 1957-64 dönemine ait yaptığı incelemede, bu iki değişken arasındaki ilişkiyi negatif bulmuştur. Daha sonra 32 ülkeyi kapsayan ve iç tasarruflar/GSMH ile dış tasarruflar/GSMH arasındaki ilişkide, her ek yardımın 0,75'inin tüketime, 0,25'inin yatırıma harcandığını tesbit etmiş ve dış yardımla GSMH'nin büyümesi arasındaki ilişkinin zayıf çıkmasını da buna bağlamıştır.

Burhan Aydemir'in yaptığı çalışmada, dış tasarruflarla reel GSMH arasında ilişki araştırılmıştır.

1974-85 dönemini kapsayan Türkiye'ye ilişkin verilerle dış tasarrufların GSMH'yi olumsuz etkilediği sonucu bulunmuştur. Türkiye'de 1960-1970 dönemine ilişkin Zafer Başak'ın yaptığı çalışmada dış yardımın verimli olarak kullanıldığı, alınan yardımlar nedeniyle faiz olarak ödenen her bir liraya karşılık 1.50 liralık bir ek gelir yaratıldığı sonucuna varılmıştır. Türkiye'de dış borçlar üzerine TUSİAD'ın yaptığı araştırmada 1978-86 dönemine ilişkin veriler kullanılmıştır. Dış borçlanmanın nedenleri üzerine yapılan çalışmada ithalatın dış borç üzerinde etkili olduğu, ihracatın, dış borç sorununun çözümü üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucu bulunmuştur. Büyüme hızının, yurtiçi tasarruflar/GSMH oranının, borç faizlerinin dış borçlanmadaki etkilerinin de araştırıldığı incelemede, Türkiye'nin yeni tedbirler almadığı takdirde dış borç krizine gireceği belirtilmiştir.

Genellikle, verimli alanlarda kullanıldığında ülkedeki kalkınma çabalarını destekleyeceği kabul edilen dış borçlar, gelişmekte olan ülkelerin geri ödeme güçlükleriyle karşılaşması sonucu 1980'li yıllarda, ekonomik platformda sürekli tartışılan konu olmuştur. Bu nedenle çalışmamızda gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de dış borçlanmanın nedenleri ve ekonomik etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde, öncelikle dış borcun

tanımı verilmiş, türleri belirtilmiştir. Daha sonra gelişmekte olan ülkelerin dış borç yapısı 1950-1973 dönemi ve 1973 sonrası dönem olarak iki başlık altında verilmiştir. Türkiye'nin dış borç yapısı ise Planlı dönem öncesi ve Planlı dönem olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde dış borçlanmanın önemi, nedenleri, gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'deki durum incelenmiştir. Ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinin hemen hemen tümünde dış borçlanma ile sağlanan kredilerin önemi ve gerekliliği ileri sürüldüğünden, bazı çağdaş büyüme modellerinin bu açıdan temel özellikleri belirtilmiştir. Dış borçlanma miktarı ve nedenleri aynı bölümde incelenmiştir. Daha sonra gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de dış borçlanmanın önemi ve nedenleri araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise dış borçların kullanım etkileri, dış borcun geri ödenmesi ve etkileri ele alınmıştır. Alınan dış borcun ülke ekonomisinde hangi ekonomik göstergeleri, nasıl etkileyeceği; dış borcun geri ödenmesi, geri ödeme kapasitesi ve geri ödemede temel ekonomik büyüklüklerle ilişkileri teorik olarak incelenmiştir. Aynı bölümde gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de, dış borcun kullanım ve geri ödeme etkileri araştırılmıştır.

Araştırmada gelişmekte olan ülkelerde 1950 sonrası, Türkiye'de ise 1923 sonrası 1980'e kadar

genel çizgilerle ele alınmıştır. Çalışmada esas olarak 1980 sonrası incelenmek istenmiştir. Bu nedenle, 1980'e gelinceye kadar dış borçların nasıl bir yapı ve gelişmeler gösterdiği genel olarak verilmiştir. 1980 sonrasında gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de dış borçlanmanın nedenlerini ve etkilerini araştırmak için regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilebildiği ölçüde veriler zaman serisi halinde IMF, World Economic Outlook ve World Development Report değişik sayılarından; Türkiye için DİE, Merkez Bankası Yıllık raporları, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı yayınlarından sağlanmıştır.

Regresyon analizinin model tahminlerinde Stat-View (istatistik paket) programı kullanılmıştır. Çoklu ve basit regresyon analizinde dış borcun nedenleri ile ilgili çalışmada toplam dış borçlar, cari açık, ticari açık, iç tasarruflar/GSMH, Dış borç servisi, Ticaret haddi, toplam ithalat değişkenleri kullanılmıştır. Etkilerinin araştırıldığı regresyon analizinde ise, toplam dış borçlar artış hızı, GSMH (GSYH) artış hızı, Kişi başına GSMH (GSYH) artış hızı, ihracat artış hızı, ithalat artış hızı, iç tasarruflar/GSMH artış hızı, enflasyon oranı değişkenleri kullanılmıştır. Neden ve etkisi olabileceği düşünülen bazı değişkenler, zaman serisi içinde bulunamadığından modele sokulmamıştır.

Dış borçların nedenlerine ilişkin yapılan araştırmada önce tek denklemlili çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Toplam dış borçları etkileyebileceği belirlenen değişkenler bağımsız değişken olarak modele katılarak yapılan çoklu regresyon analizinden sonra her bir değişkenle dış borçların ele alındığı basit regresyon analizi ile dış borçların nedenleri araştırılmıştır. Dış borçların etkilerine ilişkin olarak basit regresyon analizi yapılmıştır. Dış borçların etkileyeceği değişkenlerin herbiri ile, dış borç artış hızı arasındaki ilişki test edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ BORCUN TANIMI, TÜRLERİ, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN VE TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ YAPISI

1.1. DIŞ BORCUN TANIMI VE TÜRLERİ

1.1.1. TANIMI

1.1.1.1. Dış Yardım, Dış Finansman, Dış Borç

Dış borçlanma, günümüz ekonomilerinin, özellikle gelişmekte olan ekonomilerin karşı karşıya olduğu ekonomik faaliyetlerdendir. Dış yardım, dış finansman terimleri, dış borçlanma ile birlikte ele alındığından, dış borçlanmanın açıklanmasında kullanıldığından, bu kavramlara da bu bölümde kısaca açıklama getirilecektir.

1.1.1.1.1. Dış Yardım

Dış yardımın ülkelerarasında kaynakların veya satınalma gücünün serbest biçimde transferi(1) şeklinde genel bir tanımı yapılmaktadır. Ancak daha geniş olarak, ekonomik anlamda dış yardım "Gelişmiş ekonomilerin, ya da sanayileşmiş olmamakla birlikte, kişi başına ulusal gelir itibariyle zengin ülkelerin, kamu kaynaklarından, hiç bir mali karşılık talep etmeden, ya da kaynak maliyetinin gerçek değerinden küçük bir geri ödeme karşılığında, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirme hedefine yönelmiş ülkelerin, özellikle kıt olan dış mali kaynaklarına sağladıkları katkılardır."(2) şeklinde de tanımlanmaktadır. Dış yardımı çeşitli açılardan sınıflandırmak mümkündür.

- Sağlanan kaynaklar açısından: İkili ve çok taraflı yardımlar.
- Yardımın niteliği açısından: Mali yardım, teknik yardım ve gıda maddeleri yardımı.

(1) Nezihe SÖNMEZ, Az Gelişmiş Memleketlere Yapılan Dış Yardımlar, İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademi Yayınları No: 48, İzmir, 1966, s.11.

(2) Zafer BAŞAK, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları C.16, Ankara, 1977, s.13.

- Karşıladıkları finansman gereksinmesi açısından:
Proje ve Program yardımları.
- Sağlanan fonların harcama yetkisi açısından:
Bağlı ve Serbest yardımlar.

Yardımlar bağış şeklinde olduğunda uluslararası mali transfer sözkonusu iken, yardım şeklinde olduğunda dış borçlanmaya neden olmaktadır(3).

1.1.1.1.2. Dış Finansman

Dış finansman "Ülkelerarasında meydana gelen parasal akım"(4) olarak tanımlanabilmektedir. Ülkeler, ülke içi kaynakları yeterli olmaması durumunda dış finansman yoluna başvurmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarının finansmanında yeterli sermaye birikimi sağlayamadıklarından dış finansmana gereksinim duymaktadır. Başlıca dış finansman kaynaklarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür(5).

(3) Daha geniş açıklamalar Zafer BAŞAK ve Nezihe SÜNMEZ'in Yukarıda belirtilen eserlerinde yer almaktadır.

(4) Pınar ÖNERTÜRK, "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", Maliye Dergisi, 1979, S.38, s.54.

(5) İsmail TÜRK, Maliye Politikası (Amaçlar ve Araçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Doğan Yayınları: 30, Ankara, 1975, s.240.

- Devletlerarası borçlanmalar (İkili yardımlar): Düşük faizli, uzun vadeli, bağlı veya serbest dövizli olarak sağlanmaktadır.
- Yabancılardan özel borçlanmalar (Uluslararası satıcı kredileri, portföy yatırımları): Bir firmadan diğer bir firmaya ya da bankalar veya sermaye piyasalarından tahvil ihracı yoluyla sağlanmaktadır.
- Uluslararası mali kuruluşların açtıkları krediler: Az gelişmiş ülkelere uzun vadeli ve düşük faizli olarak sağlanmaktadır.
- Yabancı özel yatırımlar: Gelişmiş ülkelerin özel sermayesinin az gelişmiş veya diğer bir gelişmiş ülkelere yaptığı yatırımlardır. Çok uluslu şirketler olgusunu yaratan bu finansman kaynağı, son yıllarda çok yaygınlaşmıştır.
- Bağışlar ve teknik yardımlar: Genel olarak gelişmiş ülkelerin, ihtiyaç artığı maddelerin ihtiyacı olan ülkeye verilmesi suretiyle ve az gelişmiş ülkelere teknolojik olanakların sağlanması ile yapılır.

1.1.1.1.3. Dış Borç

Bir ülke ekonomisinin gerek duyduğu kaynaklardan bir bölümünün yurtdışından sağlanması için gerçekleştirilen

uluslararası mali transfer ve buna bağlı olarak doğan borç yükü olarak dış borcu tanımlamak mümkündür. Bunun yanısıra başka tanımlamalar da yapılmaktadır: "Bir ülkenin döviz kazançları ile harcamalar arasındaki dengenin, harcamalar lehine bozulmasından kaynaklanan ve bu döviz yetersizliği ile finansman açığıının uluslararası kaynaklardan sağlanması sonucu ortaya çıkan durumdur"(6). Ya da, bir devletin gereksinme duyduğu ve iç finansman kaynaklarından sağlayamadığı kaynağı dışarıdan ilave kaynak olarak, geri ödemek koşuluyla sağlanması durumunda üstlendiği yük olarak tanımlanır.

Yukarıda açıklandığı gibi dış borç, dış yardımdan ve dış finansmandan daha dar kapsamlıdır. Her dış borç, dış yardım olmasına karşılık, her dış yardım, dış borca neden olmamaktadır. Karşılıksız olarak yapılan hibe ve teknik yardımlar dış borcu doğurmamaktadır. Aynı şekilde her dış borç, dış finansman olup, dış finansman kaynaklarından sağlanmaktaysa da her dış finansman kaynağından yararlanma, örneğın yabancı özel (doğrudan) yatırımlar dış borçlanmaya neden olmamaktadır.

(6) Milliyet Genel Ekonomi Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.1, s.211.

1.1.2. DIŞ BORÇ TÜRLERİ

Dış borçlar, borç kaynaklarına, borcu alan kurumun statüsüne, kullanım biçimlerine, vadelerine ve geri ödeme şekline göre sınıflandırılabilir.

1.1.2.1. Borç Kaynaklarına Göre

Burada devletlerarası borçlanmalar, uluslararası mali kuruluşlardan borçlanmalar ve özel borçlanma kaynaklarına göre borçlanmaların konusunu teşkil edecektir.

1.1.2.1.1. Devletlerarası Borçlanmalar

Resmi Sermaye olarak da adlandırılan bu borçlanma, devletlerarasında yapılan borç anlaşmasıyla sağlanmaktadır. İkili yardımlar şeklinde olup, bir devletteki kamu kesimi kaynaklarının, bir diğer devlete genellikle düşük faizli olarak aktarılması şeklinde olmaktadır. Azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke devletlerinden borçlanması yaygın biçimde olmaktadır. Devletten devlete yardım günümüzde bağış biçiminde değil; düşük faizli ve uzun vadeli krediler biçiminde yapılmakta olduğundan, bunlara "Üdönlü Krediler" de denilmektedir. Ve artık bu tür ikili resmi yardım,

az gelişmiş ülkelerin en yoksullarına yapılmaktadır(7). Devletten devlete yapılan borçlanmalar bağlı veya serbest dövizli olarak gerçekleşmektedir. Genelde politik karakter taşımaktadırlar.

1.1.2.1.2. Uluslararası Mali Kuruluşlardan Borçlanmalar

"Kuruluşu ve sermayesine birden fazla ülkenin katıldığı, mali faaliyetlerinden de yine birden fazla ülkenin yararlandığı kuruluşlar"(8) olarak tanımlanan uluslararası mali kuruluşların günümüzde faaliyet gösterenleri, tümüyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuşlardır. Bu kuruluşlar evrensel ya da bölgesel nitelikte olsun tümü:

. Uluslararası mal alışverişlerindeki ödeme güçlüklerinin ortadan kaldırılarak uluslararası likidite yaratılması;

. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının sağlanması;

. Ekonomik birleşme, serbest ticaret ve işbirliği ilişkilerinin pekiştirilmesiyle, ülkelerin ortak

(7) Korkut BORATAV, Kalkınma İktisadı Ders Notları, Ankara, 1978, s.12.

(8) Selim TARLAN, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 196-1979, Ankara, 1979, s.1.

iktisadi karar almaya veya daha sıkı ekonomik işbirliğine teşvik edilmesi amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla kurulmuşlardır(9). Fon karakterli ya da banka karakterli biçimlerde kurulan (10) bu kuruluşların sağladıkları krediler kısa ve orta vadeli ya da uzun vadeli olmaktadır. Bu kuruluşlardan belli başlıları:

- Avrupa Para Andlaşması (EMA)
- Uluslararası Para Fonu (İMF)
- Avrupa Kömür Çelik Birliği (CECA)
- Avrupa Ekonomik Topluluğu Kalkınma Fonu
- Avrupa Yatırım Bankası (EIB)
- Enter Amerikan Kalkınma Bankası
- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)
- Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)
- Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

olarak sayılabilir. Bunlardan Avrupa Para Andlaşması ve Uluslararası Para Fonu genelde kısa ve orta vadeli döviz kredisi vermekteyken, bunların dışındakiler uzun vadeli yatırım kredisi vermektedirler.

Kısa ve orta vadeli kredi veren kuruluşlar, üyelere ödeme dengesindeki geçici zorlukları gidermek

(9) TARLAN, a.g.e., s.3.

(10) Fon karakterliler: IMF, EMA gibi, Banka Karakterliler: Dünya Bankası, IFC gibi.

amacıyla kredi sağlamaktadırlar. Uzun vadeli yatırım kredisini veren kuruluşlar ise, kalkınmakta olan ülkeleri teşvik edici proje kredileri ile daha sıkı ekonomik işbirliğinin ve ekonomik kararların desteklenmesini sağlayan proje kredileri vermektedirler.

1.1.2.1.3. Özel Borçlanmalar

Portföy yatırımları olarak da adlandırılan özel borçlanmalar, yabancı sermaye tarafından, devletlerin kamusal veya özel kurumlarına açılan krediler yoluyla olmaktadır. Günümüzde çoğunlukla bankalar veya sermaye piyasalarından tahvil ihracı yoluyla borçlanılmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür borçlanmanın ekonomik kalkınmada yararlı olabilmesi için yabancı sermayedara ödenen faizin, sermayenin rantabilitesinden küçük olması gereklidir(11).

Özel borçlanmaların yapıldığı banka ve sermaye piyasaları Avrupa'da odaklaşmıştır. Avrupa Para Piyasaları (Eurocurrency Markets-Euromarkets), özellikle petrol zammıyla petrodollarların Avrupaya akışıyla gelişmiştir. Bu piyasalardan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yanında gelişmiş ülkeler de borçlanmak-

(11) TÜRK, a.g.e., s.245-246.

tadırlar(12). Bu piyasalardan borçlanma genelde kısa vadeli ve yüksek faizle sağlanmaktadır. Bu tür yatırımlar konjktür dalgalanmalarına karşı çok hassastırlar. Bu nedenle özellikle buhran dönemlerinde büyük kararsızlıklar gösterirler. Aniden kesilmeler borçlu ülkeleri çok zor duruma düşürebilir(13).

Satıcı kredileri olarak adlandırılan ve imalatçı veya satıcı kurum tarafından sağlanan krediler yoluyla borçlanma da özel borçlanmalar içinde yer almaktadır. Bunlar son yıllarda, bütün sermaye akımları içindeki payları arttığından, daha da önem kazanmışlardır. Bu kredileri veren tarafta satıcı ve bu işlemleri yapan, bu konularda satıcıya teminat veren, özel nitelikte (yarı kamu kurumlar) mali kurumlar vardır(14). Bu mali kurumlar, yapılan kredi işlemlerinde %80-90 riski üzerine alır, geri kalan risk de satıcı üzerinde kalır. Bu krediler iyi koşullarda alındığı ve iyi kullanıldıkları durumda beklenen faydaları sağlarlar.

(12) Şevket PAMUK, Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar Ders Notları, Ankara, 1978, s.37-38.

(13) Mehmet SELİK, "İktisadi Gelişme-Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye", S.B.F. Dergisi, Cilt: XVI, No: 4, Aralık 1961, s.24.

(14) Bu tür garanti veren kurumlara örnek: İngiltere'de Export-Credit Guarentees Department, Amerika'da Export-İmport Bank.

1.1.2.2. Borcu Alan Kurumun Statüsüne Göre

Kamu borçları ve özel kesim borçları olarak ikiye ayrılmaktadır. Ancak bu ayrım, devlet ve kamu kuruluşlarınca sağlanan kredilerin bir kısmının özel sektöre aktarılması nedeniyle, kamu ve özel sektörün kullandıkları dış borcu tam olarak vermemektedir.

1.1.2.2.1. Kamu Borçları

Kamu sektörü tarafından alınan borçlardır. Devlet bir diğer devletten borçlandığı gibi (devletler-arası borçlar) uluslararası mali kuruluşlardan da, ya da özel kesimden de borçlanabilmektedir. Sağlanan krediler, kamu sektöründe kullanılmasının yanında, özel sektöre de aktarılabilir.

1.1.2.2.2. Özel Kesim Borçları

Özel sektörün yaptığı anlaşmalarla sağlanan borçlardır. Bu borçlar genelde, uluslararası mali kuruluşlardan, sermaye piyasalarından ve yabancı sektörden (satıcı kredileri) sağlanmaktadır.

1.1.2.3. Kullanılış Biçimlerine Göre

Bu başlık altında, proje ve program kredileri serbest ve bağlı krediler, borç ertelemeleri ve röfinansman kredileri yer almaktadır.

1.1.2.3.1. Proje ve Program Kredileri

Belirli bir projenin gerçekleştirilmesi için sağlanan kredilere proje kredileri; genel kalkınma programları için gerekli hammadde ve yedek parça ithalatının finansmanı için sağlanan kredilere program kredileri adı verilmektedir.

Proje kredileri, kalkınma planlarında yer alan kamu ve özel sektöre ait yatırım projelerinin kuruluşunu ya da belirli bir üretim kapasitesinin yaratılmasını amaçlamaktadır. Kredi isteyen ülkeler, proje ile ilgili ayrıntılı bilgileri krediyi veren kuruluş veya ülkeye verir; projenin uygun görülmesiyle kredi açılır. Proje kredilerinin amacı, borçlanan ülkeyi bu krediyi tüketime değil, ülkenin kalkınmasında kullanmaya zorlamasıdır. Proje kredilerinin diğer bir yönü de, bu krediye ihtiyaç duyan ülkenin kalkınmasına marjinal katkıları oluşturmalarıdır(15). Bu kredi türü aynı zamanda, krediyi veren ülke veya kuruluşa, verdikleri kredinin kontrolünü sağlamaktadır. Proje kredileri parasal olabildiği gibi proje için gerekli mal ve teçizat şeklinde de olabilmektedir. Genellikle proje

(15) M.L. QURESHI, "Sanayileşmede Dış Yardım", Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963, s.268-269.

kredileri bağılı krediler gibi ele alınmasına rağmen, bunların bazı durumlarda, özellikle uluslararası kurumlardan sağlanan kredilerde, serbest olabilmeleri de mümkündür.

Program kredileri, üretim kapasitesinin gerek duyduğu ithalatın finansmanında kullanılmaktadır. Belli bir projeye bağılı olmayıp, esnek olan bu krediler daha çok az gelişmiş ölkelerce kullanılmakta olup, ithalat tıkanıklıkları giderilerek ekonomi, işler duruma sokulmaktadır. Bu kredi ile ekonominin cari ihtiyaçları daha çabuk ve kolaylıkla karşılandığından, daha liberal bir dış ticaret politikası izlenmesi sözkonusu olmaktadır. Burada da amaç, yurtiçi ekonomik faaliyetlerin sürekliliği için gerekli ithalat hacmini sağlamaktır. İkili yardımların yaklaşık %60'ı, program kredilerine verilirken, çok taraflı yardımlar bazı istisnalar dışında tümüyle proje finansmanı için kullanılmaktadır(16). Bu krediler, borçlanan ölkelerin ekonomisinin dengeli bir şekilde gelişmesi bakımından yararlıdır. Böylece, yapılmakta olan yatırımların gerektirdiği hammaddeler, yedek parçalar sağlanır, yerli yatırımların gerçekleşmesine yardım edilir; bu nedenle program kredileri, proje kredilerine oranla

(16) BAŞAK, a.g.e., s.33.

daha akıcı ve esnektir. Program kredileri genellikle, borç veren ülkelerin az gelişmiş ülkelerdeki özel sektörün kuvvetlendirilmesi politikaları açısından yararlı ve etkili görülmektedir(17).

Proje ve program kredileri karşılıklı olarak ekonomik ve politik açıdan değerlendirilmesinde aşağıdaki noktalar ortaya çıkmaktadır(18).

Ekonomik açıdan iki tür kredi arasında pek önemli fark olmadığı söylenebilir. Her ikisi de israf da edebilir, iyi de kullanılabilir. Borçlu ülkeye maliyetleri arasında da fark olmayabilir. Proje kredilerinin talep dengesini bozmamasını sağlayacak tedbirler alınabilir. Ülkenin ekonomik politikasının tutarlılığı, pazarlık gücü bu sonuçları değiştirebilir.

Politik açıdan ise iki tür kredi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Program kredileri her yıl ya da bir yıl içinde birkaç kez tekrarlanan görüşmelere ve kararlara bağlı bir uygulamadır. Bu açıdan, borç veren ülke, kısa vadeler içinde borçlu ülkenin konjoktürel durumu ile ilişkiye gireceğinden

(17) Cahit KAYRA, Dış Finansman Teknikleri, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 158, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1970, s.79.

(18) KAYRA, a.g.e., s.80-81.

bunu etkileyebilecek müdahalelerde bulunabilmektedir. Borçlu ülkenin ekonomik politikası ve pazarlık gücü ne olursa olsun, program kredilerinin bu bakımdan kararsızlık nedeni olmak gibi bir fonksiyonları vardır. Bu durum, proje kredilerinin lehine bir tercih nedeni olabilmektedir.

1.1.2.3.2. Serbest ve Bağlı Krediler

Borç anlaşmasında, sağlanacak kredinin belirli bir ülke ya da belirli bir mal ve hizmetler için harcanması koşulu yer alıyorsa, bağlı krediden söz etmek gerekirdi, kredi alan ülkeye harcama yetkisi tanımamaktadır. Bu kredinin sağlanması, krediyi veren ülkeden kullanılmasına bağlanmışsa buna "temelde bağlı", "ülkeye bağlı" yada "oriijinde bağlı krediler" adı verilmektedir. Bunun yanında kredinin hangi mallar için kullanılacağı koşulu sözkonusuysa "mala bağlı krediler" adını almaktadır. Krediler hem ülkeye, hem mala bağlı olabildiği zaman "ülkeye ve mala bağlı krediler" adı verilmektedir(19).

Borç veren ülke açısından bağlı krediler, bu ülkelere birtakım avantajlar sağlamaktadır. Örneğin, borç veren ülkede atıl kapasitede çalışan sanayi

(19) KAYRA, a.g.e., s.69.

kollarının verimliliğinin sağlanması, istihdam yaratılması, ihracatının artması ve benzeri gibi ekonomiye katkı sağlamaktadır. Ancak bu avantajların yanında bazı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Eğer borç veren ülke tam istihdam halinde ise, bağlı krediler talep fazlası enflasyonist baskı yaratabilir. Produktif olmayan alanlara yatırım yapılması nedeniyle kaynak israfına yol açabilir.

Ancak krediyi alan ülke açısından, bağlı kredilerin pek çok sakıncaları vardır. Krediyi alan ülke, gerekli malları daha ucuz, başka ülkelerin pazarlarından alabilmesi söz konusuysen, krediyi veren ülkeden yüksek fiyatla ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu da kredinin maliyetini yükseltmekte; etkinliğinin ve veriminin azalmasına neden olmaktadır. Yapılan hesaplamalar, bağlı kredilerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ithalat maliyetini %20 ile %40 arasında arttırdığını göstermektedir(20). Bunun yanında dış ticaret tıkanıklıklarının artması, ülkenin yapısına uygun olmayan üretim alan ve yöntemlerine yönelme gündeme gelmektedir. Ayrıca, bağlı krediler dünya ticaretini saptırıcı

(20) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama, İkinci Basım, Turhan Kitapevi Yayınları No: 4, Ankara 1978, s.516.

rol oynamakta, ilgili malın alınabileceği diğer bir ülkenin rekabet gücünü zayıflatmaktadır(21).

Bağlı kredilerin asıl büyük sakıncaları hem ülkeye, hem maddeye ve daha ileri olarak hemde belli bir projeye bağlı olmaları oranında artmaktadır.

Serbest (Yumuşak) kredilerde, ne kendi kaynağına, nede projeye bağlanması sözkonusu değildir. Krediyi alan ülke, krediyi harcamada geniş yetkiye sahiptir. Bu türde bir kredi nakit olarak borçlunun eline verilmektedir. Serbest kredilerde, serbestlik olmasına rağmen, bu serbestlik çok geniş değildir. Örneğinin belli bir projenin finansmanı için verilen kredi kaynak itibariyle bağlanmamaktadır. Projenin gerektirdiği mal ve hizmetlerin, kredi alan ülke tarafından satın alınması, genellikle kredi veren çok taraflı kuruluşun üyesi ülkeler arasında ihaleye neden olup, en uygun koşulları teklif eden ülke ihaleyi kazanmaktadır.

1.1.2.3.3. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri

Eski borçların ertelenmesi amacı ile alınan kredi türü olan röfinansman kredileri ile borç erteleme-leri birbirinden çok küçük farkla ayrılmaktadır.

(21) Macit İNCE, Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Ankara, 1976, s.44-45.

Borç ertelemesinde süresi gelen borç taksitleri ödenmeyerek tecili yapılmakta; röfinansmanda ise, süresi gelen ve ödenmesi gereken borç, alacaklı ülke tarafından sağlanan yeni bir kredi ile ödenmekte ve bu yeni kredi yeni bir borç oluşturmaktadır. Bu yeni borç için de ödeme planı ve değişik koşullar getirilmektedir(22).

Program ve proje kredileri gibi kalkınma amacıyla verilmekte ancak, onlara göre koşulları daha ağır, düşük faizli, ödemesiz dönem ve borcun ödeme süresi çok kısadır.

Borç ertelemelerinde genel olarak, herhangi bir yıldaki borç taksitlerinin gelecek belli bir devreye dağıtılması kabul edilir. Genellikle borç ertelemeleri beş yıllık bir devre için yapılmaktadır. Borçlu ülkeler borç ertelemelerinde bazı taahhütler altına girmektedirler. Bunlar, borçlu ülkenin ekonomik politikasının idaresi ile ilgili taahhütlerdir.

Borç ertelemelerinin borçlu azgelişmiş ülkelere bazı avantajları olmaktadır. Bu sayede azgelişmiş ülke, bağlı değil serbest kredi sağlayabilmektedir. Ertelemeye konu olan borcun ödenmesi halinde, azgelişmiş ülke, dış ödeme imkanlarının bununla ilgili kısmını serbestçe kullanabilme durumunu kazanmaktadır. Borç

(22) İNCE, a.g.e., s.46.

ertelemesi bazı durumda bir-kaç yıllık taksitler için yapılmakta olduğundan, bir-kaç yıl sonraki kredi sağlanmış olmaktadır(23).

Borç ertelemelerinin alacaklı ülke açısından da avantajları olmaktadır. Bu yolla borçlu ülke ile olan ilişkileri planlı bir strateji içinde sürmekte, borçlu ülkeye bazı taahhütlerini yerine getirmeyi kabul ettirmektedir.

Borç erteleme ve röfinansman kredileri ile, krediyi alan ve veren ülke arasındaki ticari ekonomik ilişkiler işlerlik kazanırken, borçlu ülke, içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmaktadır.

1.1.2.4. Vadelerine Göre

Vadelerine göre dış borçlar, kısa ve orta vadeli borçlar ile uzun vadeli borçlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.2.4.1. Kısa Ve Orta Vadeli Borçlar

Bu tür borçlarda kredinin tüm süresi (kullanma süresi ve vadesi) beş yılı bulmaktadır. Bunun üç yılı

(23) KAYRA, a.g.e., s.85-86.

kullanma süresi olarak, vadesi de iki yıl olarak belirlenmiştir(24). Uluslararası kuruluşlardan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Para Andlaşması (EMA) kısa ve orta vadeli borç vermektedir. Özel borçların vadeleri de kısa dönemlidir. Kısa ve orta vadeli krediler kalkınma çabalarında kullanılmaz. Bu tür krediler kısa dönemli dış ödeme tıkanıklıklarını gidermek için kullanılır.

1.1.2.4.2. Uzun Vadeli Borçlar

Uzun vadeli borçlar genel olarak yatırım kredisi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle vadeleri 10 yıl ile 50 yıl arasında değişmektedir. Üdemesiz süre de uzundur. Faiz oranları da düşüktür.

1.1.2.5. Geri Ödeme Şekline Göre

Geri ödeme şekline göre dış borçlar dövizle ödenen ve borç alan ülkenin yerli parasıyla ödenen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.2.5.1. Dövizle Ödenecek Dış Borçlar

Alınan dış borçların dövizle ödenmesi durumunda, bu tür borçlanmadan söz edilir. Günümüzde uygulanan sistem dövizle ödemedir.

(24) TARLAN, a.g.e., s.23.

1.1.2.5.2. Yerli Parayla Ödenecek Dış Borçlar

Ülkenin kendi parasıyla ödemek üzere sağlanan dış borçlardır. Bu tür kredi verme durumu ilk olarak ABD tarafından uygulanmıştır(25). Bu uygulama az gelişmiş ülkelerde, borcu geri ödeme sırasında karşılaşılan güçlüklerin meydana gelmesini önlemektedir. Bu yüzden kalkınma çabalarına katkısı daha büyük olmaktadır. Bu tür borçlar çok uygun koşullu, düşük faizli, uzun vadeli borçlardır. Vadeleri 50 yıla çıkmakta, faizleri %075 oranında kalmaktadır(26).

1.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ YAPISI

1.2.1. DIŞ YARDIMDAN DIŞ BORCA YÖNELİŞ

Genel olarak dış borçlanmaya, kalkınma çabaları içindeki ülkeler, gerekli sermaye birikimlerini sağlamak için başvurmuşlardır. Yurtiçindeki sermaye birikiminin yeterli olmaması nedeniyle, günümüzün gelişmiş ülkeleri olan İngiltere, ABD, İsveç ve Japonya'da XVII, XVIII, XIX, ve XX. yüzyılın ilk yıllarında borçlanmaya başvurmuşlardır. Günümüzde kalkınmalarını tamamlamış olan

(25) SÖNMEZ, a.g.e., s.30.

(26) KAYRA, a.g.e., s.109.

bu ülkelerin sermaye piyasaları gelişmiş, borç veren ülkeler durumuna gelmişlerdir.

Gelişmiş ülkeler, önceleri kendi sömürgelerine bağış ve yardımda bulunurlarken, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında ekonomik farklılıkların giderek artması ve savaşın büyük yıkımlara yol açması nedeniyle, azgelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelere bağış ve yardım yoluna gitmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya'nın siyasi yapısı iki bloka ayrılınca, bağış ve yardımlar, bu bloklar içinde kalan gelişmiş ülkeler tarafından aynı bloklar içindeki azgelişmiş ya da geliştirmekte olan ülkelere yapılmaya başlanmıştır. Ya da, iki ayrı blokta da yer almayan azgelişmiş ülkelere bu yardım ve bağışlar yapılırken, gelişmiş ülkeler pazar genişletme gayeleri gütmüşlerdir (27).

1945 yılında Birleşmiş Milletlerin yaptığı ilk genel kurulda "gerçek bir barışın sağlanması ancak üye ülkelerin gelişmişlik bakımından aralarında önemli farklar olmaması ile gerçekleşebilir; üye ülkelerin bazılarının ekonomik bakımdan güçlü, diğer bir kısmının zayıf olması, zayıf ülkelerin dış müdahalelere uğramalarına

(27) Ertuğrul İhsan ÖZOL, "Dış Yardımlar Teori ve Uygulaması", Konferanslar 2, Ankara İ.T.İ.A. Yayın No: 40, Ankara 1971, s.131.

neden olabilir, bu da büyük güçlüklerle sağlanan dünya barışını, yeniden tehlikeye sokabilir ." düşüncesiyle "Ekonomik ve Sosyal Komite" kurulmasına ve bunun güçsüz ülkelere yapılacak yardımın özelliklerini belirlemesine karar verilmiştir(28).

1948 yılında ise ABD, Birleşmiş Milletler kararından esinlenerek, İkinci Dünya Savaşı'nda yıkıma uğramış olan Avrupa'nın imarı için "Marshall Yardımı"nı başlatmıştır. "Avrupa Kalkınma Programı" adı da verilen bu yardım programında bağış, kredi ve teknik yardımlar yer almaktadır(29).

Az gelişmiş ülkelerin 1950'lerden sonra dış borçları artmaya başlamıştır. Bu artışlar siyasal yönden bağımsız, ancak ekonomik yönden henüz bağımsızlığına kavuşmamış az gelişmiş ülkeler arasında yeni bir tartışmaya neden olmuşlardır. bu tartışma da dış yardımın, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmasından çok, bu ülkeleri gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirdiği savunulmaktadır. Bunun yanında bazı iktisatçılar ise, dış yardım ya da yabancı sermaye

(28) Cem ALPAR, M. Tuba ONGUN, Dünya Ekonomisi Ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını No: 1985/3, Ankara 1985, s.83.

(29) SÖNMEZ, a.g.e., s.66-67.

şeklinde de gelse dış kaynakların bu ülkelerin sermaye birimine katkıda bulunacağını savunmaktadır.

Dış yardım ve dış borçların miktarı arttıkça, yardımın ekonomik ve politik amaçları çeşitlenmeye başlamış; borç veren ülke, azgelişmiş ülkelere yardımı, kendi siyasal blokuna çekmek amacıyla yapmaya başlamıştır.

Uluslararası sermaye hareketleri içinde 1950-1960 dönemlerinde, iki taraflı hükümetten hükümete yardımların payı diğerlerine göre daha büyük oranda yer almaktadır. Ancak uluslararası sermaye hareketleri içindeki bu yapı 1960'lardan sonra giderek değişmiş, bu kez özel sermaye daha büyük bir paya sahip olmaya başlamıştır.

1944 yılında uluslararası para sorunlarını çözmek için toplanan ülkeler, ekonomik güçlükler içinde bulunan ülkelere kredi sağlamak üzere Dünya Bankası'nın kurulmasına karar vermiş; bu tür uluslararası kuruluşların sağladıkları krediler, 1960'lı yıllardan sonra uluslararası sermaye hareketleri içinde önem kazanırlarken, bu aşamada "dış yardım" kavramı yerine "dış borç" kavramı gelişmeye başlamıştır. Artık sermaye transferinde ticari amaçlar ön plana geçmeye başlamıştır.

Sermaye hareketlerinde ticari amaçlar önem kazanınca, giderek sermaye transferlerinin koşulları ağırlaşmıştır. Buna bağlı olarak azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yıllar geçtikçe, sağlanan dış finansmanın

ağır koşulları nedeniyle, geriye ödeyememe güçlükleri ile borç krizine girmişlerdir.

1.2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN YAPISI

1.2.2.1. 1950-1973 Dönemi

Az gelişmiş ülkelere dış yardımların girişi sermaye transferi olarak 1950'lerden sonra önem kazanmıştır. Savaş sonrası ekonomik yıkımın giderilmesi amacıyla başlatılan dış yardımlar uzun vadeli ve kamu bağışları şeklinde dir. Bunların oranı, ülkeye giren döviz miktarı içinde giderek yükselir. Tablo 1.1.'de bu oran... ilgili dönemlerde yalnızca Afrika ve diğer ülkeler grubunda düşerken, Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu'da yükseldiği görülmektedir.

Az gelişmiş ülkelere yapılan dış yardımlar, önceleri hükümetten hükümete iki taraflı ve kamu sektörü tarafından yapılmaktadır. Bunların değeri, toplam sermaye transferinin içinde giderek azalmıştır. Bu azalış tablo 1.2'de görülmektedir.

İkili, hükümetten hükümete yardımlarda Fransız yardımlarının büyük bir kısmı, eskiden Fransız Birliği'ne bağlı olan ve 1960'lı yıllardan sonra bağımsızlıklarını elde etmiş ülkelere yapılmıştır. Fransız Birliği'ne hiçbir zaman bağlı olmamış ülkeler ise bağış şeklindeki

TABLO 1.1.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE BÖLGELER İTİBARIYLA
BAŞLICA DÖVİZ KAYNAKLARINDAN GELEN
GELİRLERİN DAĞILIMI
(% OLARAK)

Bölgeler ve Dönemler	Toplam	Uzun vadeli net sermaye- lerin ve kamu başlısla- rının girişleri	Malların ihracı
Az gelişmiş Ülkeler			
1951-1955	100	10	90
1956-1959	100	14	86
Afrika			
1951-1955	100	15	85
1956-1959	100	13	87
Latin Amerika			
1951-1955	100	8	92
1956-1959	100	13	87
Güneydoğu Asya			
1951-1955	100	5	95
1956-1959	100	14	86
Ortadoğu			
1951-1955	100	16	84
1956-1959	100	19	81
Diğer Ülkeler			
1951-1955	100	13	87
1956-1959	100	11	89

KAYNAK: Nezihe SÜNMEZ, Az gelişmiş Memleketlere Yapılan Dış Yardımlar, İzmir İ.T.İ.A. Yayınları No: 48, İzmir, 1966, s.8.

TABLO 1.2.

KAMU SEKTÖRÜNÜN BAĞIŞLARI VE İKİ TARAFLI VERİLEN KREDİLER

ÜLKELER	1 9 6 1			1 9 6 2			1 9 6 3		
	Bağışlar ve bağış şeklindeki diğer yardımlar		Kamu sektörü ödünçleri	TOPLAM					
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Kanada	56	40	96	47	14	61	44	82	125
Almanya	126	347	473	158	315	473	163	524	687
İtalya	29	176	205	19	112	131	14	140	154
Japonya	81	257	338	104	183	287	80	218	298
Hollanda	31	6	40	11	17	29	8	21	29
Norveç	1	-	1	4	-	4	3	1	4
Portekiz	3	62	65	3	57	60	9	45	54
İngiltere	186	289	475	221	356	578	234	241	475
ABD	2910	1575	4475	3025	1700	4725	2448	1515	3963

KAYNAK: Nezihe SÖNMEZ, Az gelişmiş Memleketlere Yapılan Dış Yardımlar, İzmir İ.T.İ.A.
Yayınları No: 48, İzmir, 1966, s.28.

yardımların %5,5, ödünçlerin ise %22'sini alabilmişlerdir(30). Tablo 1.3.'de izleneceği gibi, Fransa'nın yaptığı yardımlarda ihracat kredileri, 1960'lı yıllarda 1950'li yıllara göre artış göstermiştir. Bu krediler içinde kısa vadeli olanlar (5 yıldan az) 1963 öncesi daha büyük paya sahipken, 1963'ten sonra 5 yıldan fazla vadeli olanların payı artış göstermiştir.

TABLO 1.3.

FRANSA'NIN GELİŞME SÜRECİ İÇİNDEKİ ÜLKELERE MALİ YARDIMI
(MİLYON DÖLAR)

	1956	1960	1963	1964
Kamu sektörünün net olmayan tutarı	688	901	900	900
Net tutarı	648	848	863	843
Bunlardan:				
Çok taraflı katkıları	15	65	29	16.6
Özel sermaye yatırımları	365	367	297	347
İhracat kredileri	96	83	95	167
5 yıldan çok	-	-	38	100
5 yıldan az	96	83	57	67
OECD ülkelerinin toplam katkısı (%)	17.7	16.3	14.7	15
Kamu yardımı (%)				
Fransa Katkısı	19.8	16.8	12.8	14.2
Amerikan katkısı	62	56.7	60	59.5

KAYNAK: OECD'den aktaran J.M. ALBERTİNİ, Az gelişmişliğin Mekanizması, Geçiş Yay. İstanbul, 1972, s.133.

(30) J.M. ALBERTİNİ (Çev: Muzaffer SENCER-Meral KUM) Az gelişmişliğin Mekanizması, Geçiş Yay. İstanbul 1972, s.132-133.

Az gelişmiş ülkelere verilen kamu sektörü kredileri 1961 yılında 2 milyar, 1962 yılında 1.8 milyar ve 1963 yılında 2.2 milyar dolara ulaşmıştır. Bunların vadeleri ise genel olarak beş yıl veya daha uzundur. İhracata verilen kamu kredilerinin vadeleri genel olarak beş yıldan daha azdır. 1960 yılında 5 yıl veya daha az vade ile verilen kamu sektörü kredileri, bu tür kredilerin toplamının %6'sını oluşturmaktadır. 10 yıldan fazla vadeli kamu kredileri ise, kamu kredilerinin 3/4'ünü kapsamaktadır. 1961 yılındaki iki taraflı kamu kredilerinin 1/3'ünün vadeleri 20 yıl %17'sinin ise 30 yılı aşmaktadır. Uzun vadeli kredi verme bakımından ABD, İngiltere, Almanya ilk sıraları alırken, faiz oranları ise %2 ile %5.75 arasında değişmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, az gelişmiş ülkelere kredi sağlamak üzere uluslararası kuruluşların kurulduğu görülmüştür. Bunların başlıcaları, proje kredileri vermeyi üstlenen Dünya Bankası, daha çok ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla kredi sağlayan IMF, az gelişmiş ülkelerin borçlanma tarihinde önemli roller üstlenmişlerdir. Dünya Bankasının projelere verdiği krediler üç sektöre ilişkindir(31). Bu bankanın

(31) Fikret BAŞKAYA, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Yargı Kitapevi, Ankara 1986, s.24-25.

verdiği kredilerin 1974'e kadarki dağılımı:

Tarım : %17

Enerji : %23

Ulaşım : %28

Yine bu bankanın 1946-1974 aralığında az gelişmiş ülkelere açtığı kredilerin dağılımı:

Doğu ve Batı Afrika'ya : % 6,8

Avrupa Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya : %22.4

Latin Amerika ve Karaibler'e : %28.8

1960-1970 dönemi Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından birinci kalkınma on yılı ilan edilmiş, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmak için, gelişmiş ülkelerin gayrisafi milli hasıllarınının %1'ini az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yardım olarak vermeleri önerilmiştir. Ancak tablo 1.4'de görüleceği gibi bu oranlar 1960'da %0.52 iken, giderek düşmüş ve 1975'e gelindiğinde %0.29'a inmiştir.

Resmi kalkınma yardımlarının giderek azaldığı tablo 1.5'de de görülmektedir. Resmi kalkınma yardımları azalırken, özel sermaye akımlarının payının giderek artması, dış kaynak akımlarında ticari niteliğinin ön plana geçtiğini göstermektedir.

TABLO 1.4.

OECD KALKINMA YARDIMLARI KOMİTESİ ÜYELERİNİN
GSMH'LARININ YÜZDESİ OLARAK
DIŞ YARDIMLAR

Yıllar	Resmi Kalkınma Yardımları (RKY)	GSMH	RKY/GSMH % Olarak
	Cari Fiyatlar (Milyar Dolar)	Cari Fiyatlar (Milyar Dolar)	
1960	4.665	898	.52
1965	5.895	1.340	.44
1970	6.832	2.010	.34
1971	7.762	2.218	.35
1972	8.671	2.550	.34
1973	9.415	3.100	.30
1974	10.706	3.530	.30
1975	11.948	4.100	.29

KAYNAK: R.S. MacNamara, Adress To The Board Of Governors
Of The World Bank Group, Washington, D.C. World
Bank 1974'ten aktaran Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası
İktisat, Ankara, 1978, s.526.

TABLO 1.5.

KALKINMA YARDIMLARI KOMİTESİ (DAC) ÜLKELERİNCE
AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE VE ÇOK YANLI KURULUŞLARA
NET SERMAYE AKIMLARI
(MİLYAR DOLAR)

	1965	1970	1971	1972	1973
Resmi Toplam	6.198.7	7.983.8	9.030.4	10.253.1	11.995.0
Resmi kalkınma yardımları	5.894.8	6.831.6	7.759.3	8.671.5	9.408.9
İki-yanlı	5.546.7	5.707.4	6.420.9	6.766.5	7.155.1
Hibeler (teknik yardım, gıda yardımı dahil)	3.713.7	3.323.1	3.634.2	4.369.7	4.481.3
Krediler	1.833.0	2.384.3	2.786.4	2.396.7	2.674.0
Uluslararası kurumlara katkı	348.1	1.124.2	1.338.6	1.905.0	2.252.7
Hibeler	180.7	553.3	707.4	991.9	1.045.3
Üyelik aidatları	167.4	540.6	606.4	862.2	1.120.0
İmtiyazlı krediler	-	31.5	30.6	50.8	86.4
Diğer resmi akımlar (resmi ihracat kredileri, borç ertelemesi, hisse senedi ve tahviller)	303.9	1.152.3	1.271.1	1.581.5	2.587.0
Özel piyasa koşullarından	4.121.3	6.870.6	8.068.2	8.618.8	11.071.6
Yabancı özel sermaye yatırımı (direkt-portföy)	3.370.1	4.728.9	5.237.0	7.189.6	9.873.0
Özel ihracat kredileri	751.2	2.141.7	2.831.3	1.429.2	1.198.2
Gönüllü kuruluşların hibeleri	-	858.3	912.8	1.035.9	1.362.2
TOPLAM	10.319.7	15.713.1	18.011.3	19.907.8	24.429.0

KAYNAK: Report by the Chairman of the Development Assistance Committee, Development Cooperation, 1974 review, Paris, 1974, s.233'den aktaran Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Ankara 1978, s.525.

TABLO 1.6.

ULUSLARARASI KURULUŞLARIN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE
KALKINMA YARDIMLARI
(GAYRİSAFİ TAAHHÜTLERİ-MİLYON DOLAR OLARAK)

Çok yanlı kurumlar	1963	1967	1970	1973	1946-1973
Dünya Bankası (IBRD)	394.8	564.7	1.564.7	1.775.0	16.082.8
Ul. Finans Kur. (IFC)	20.9	45.6	110.4	155.1	787.6
Ul. Kal. Birliği (IDA)	256.4	348.8	569.4	1.706.5	5.595.5
Amerikan Kal. Bankası	183.1	437.6	688.1	864.7	5.090.9
Asya Kalkınma Bankası	-	-	91.5	360.6	1.001.7
Afrika Kalkınma Bankası	-	-	14.6	27.8	88.7
Bir. Mil. Kalk. Prog.(UNDP)	116.7	178.1	178.0	182.1	2.407.4
Bir. Mil. Tek. Yardım ve Uzmanlık Kuruluşları	67.0	42.6	53.0	76.5	854.2
Avrupa Ekonomik Topluluğu	123.0	182.8	98.5	251.9	2.203.8
TOPLAM	1.161.9	1.799.7	3.338.2	5.390.2	34.112.6

KAYNAK: U.S. Agency for International Development, U.S. Overseas Loans and Grants and Assistance from International Organizations Obligations and Loan Authorisations, July 1, 1945-June 30, 1973, s.178'den aktaran Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Ankara 1978, s.527.

Tablo 1.6'da ise uluslararası kuruluşların az gelişmiş ülkelere yaptıkları yardımların 1963-1973 yıllarındaki dağılımını göstermektedir. Burada en çok kredi sağlayan kurumun Dünya Bankası olduğu ve 10 yılda kredi miktarının yaklaşık dört katına ulaştığı görülmektedir.

TABLO 1.7.

DOĞU BLOKU ÜLKELERİNİN GELİŞEN ÜLKELERE
DIŞ YARDIMLARI
(GAYRİ SAFİ MİLLİ TAAHHÜTLERİ, MİLYAR DOLAR)

	1969	1970	1971	1972	1973
Yardım verenler					
S.S.C.B.	474	194	865	581	622
Doğu Avrupa	430	188	468	655	486
Çin Halk Cumhuriyeti	-	709	473	499	378
T o p l a m	904	1.091	1.806	1.735	1.486
Yardım alanlar					
Afrika (G. Afrika hariç)	146	589	586	419	443
Doğu Asya	12	-	57	-	1
Avrupa (Malta, İspanya, Portekiz)	-	-	-	45	-
Latin Amerika	31	107	259	331	5
Orta Doğu ve G. Asya	715	395	904	940	1.037
T o p l a m	904	1.091	1.806	1.735	1.486

KAYNAK: U.S. Department of State, Bureau of Intelligence and Research, Communist States and Developing Countries: Aid and Trade in 1973, October 10, 1974'den aktaran Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Ankara 1978, s.527.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmekte olan ülkelere uygulanan mali işbirliği politikasında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu süreç içinde, sağlanan mali kaynakların faiz ve proje çeşitlerine ilişkin konularda serbestleştirmeye gidilmiş olması bu alanda kaydedilen önemli gelişmelerdir.

Ancak sağlanan başarılar yanında, mali işbirliği politikasında olumsuz gelişmeler de kaydedilmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri, ticaret hadlerinde meydana gelen bir bozulma, gelişmekte olan ülkelerin sermaye malları ithal kapasitesini önemli biçimde sınırlar ve böylece dışardan sağlanan kaynakların olumlu etkilerini ortadan kaldırır. Diğer olumsuz gelişme ise, bu borçların faiz ve anaparalarından oldukça büyük bir kısmının nisbeten kısa bir sürede geri ödeme yükümlülüğü, bugün birçok gelişmekte olan ülke için sorun yaratmaktadır(32). Ticaret hadlerinin yarattığı olumsuz gelişmeleri gidermek için IMF, "Telafi Edici Finansman" sistemini getirmiştir.

Tablo 1.8.'de de görüldüğü gibi 1955'ten 1962 sonuna kadar belli başlı gelişmekte olan ülkelerin

(32) B.M., (Çev: Erden ÖNEY) Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru, Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı Raporu, Ankara, 1973, s.101-102.

TABLO 1.8.

EN AĞIR BORÇLU BAŞLICA DOKUZ ÜLKENİN DIŞ BORÇLARI
(MİLYON DOLAR)

Ülkeler	1955 Sonu	1962 Sonu	Ortalama Yıllık Artış %
Arjantin	600*	2.067.1	19
Hindistan	300.9	2.925.9	38
Pakistan	147.4	829.2	28
Türkiye	600*	931.5	7
Meksika	478.9	1.359.9	16
Yugoslavya	331.5	778.1	13
Kolombiya	276.2	638.8	12
Şili	350.7	741.9	11
Brezilya	1.380.4	2.349.0	8
TOPLAM	4.475	12.621.4	16

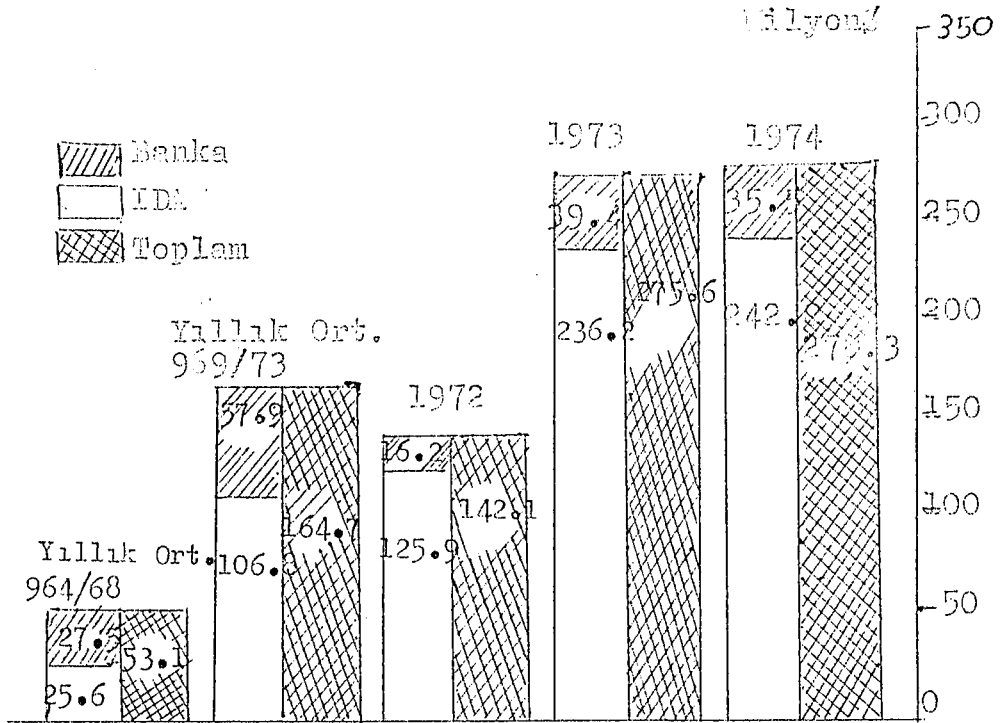
* Tahminler

KAYNAK: B.M. (Çev: Erden ÜNEY) Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Raporu, Ankara, 1973, s.101-102.

dış borçlarında ortalama artış %16 olmuştur. Grafik 1.1.'de ise, çok taraflı kredi veren kurumlardan olan Dünya Bankası ve IDA'nın 1964-1974 döneminde az gelişmiş ülkelere verdiği krediler görülmektedir. Kredilerin,

GRAFİK 1.1.

DÜNYA BANKASI VE IDA'NIN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE
VERDİĞİ ÜDÜNÇLER*
(1964-1974)

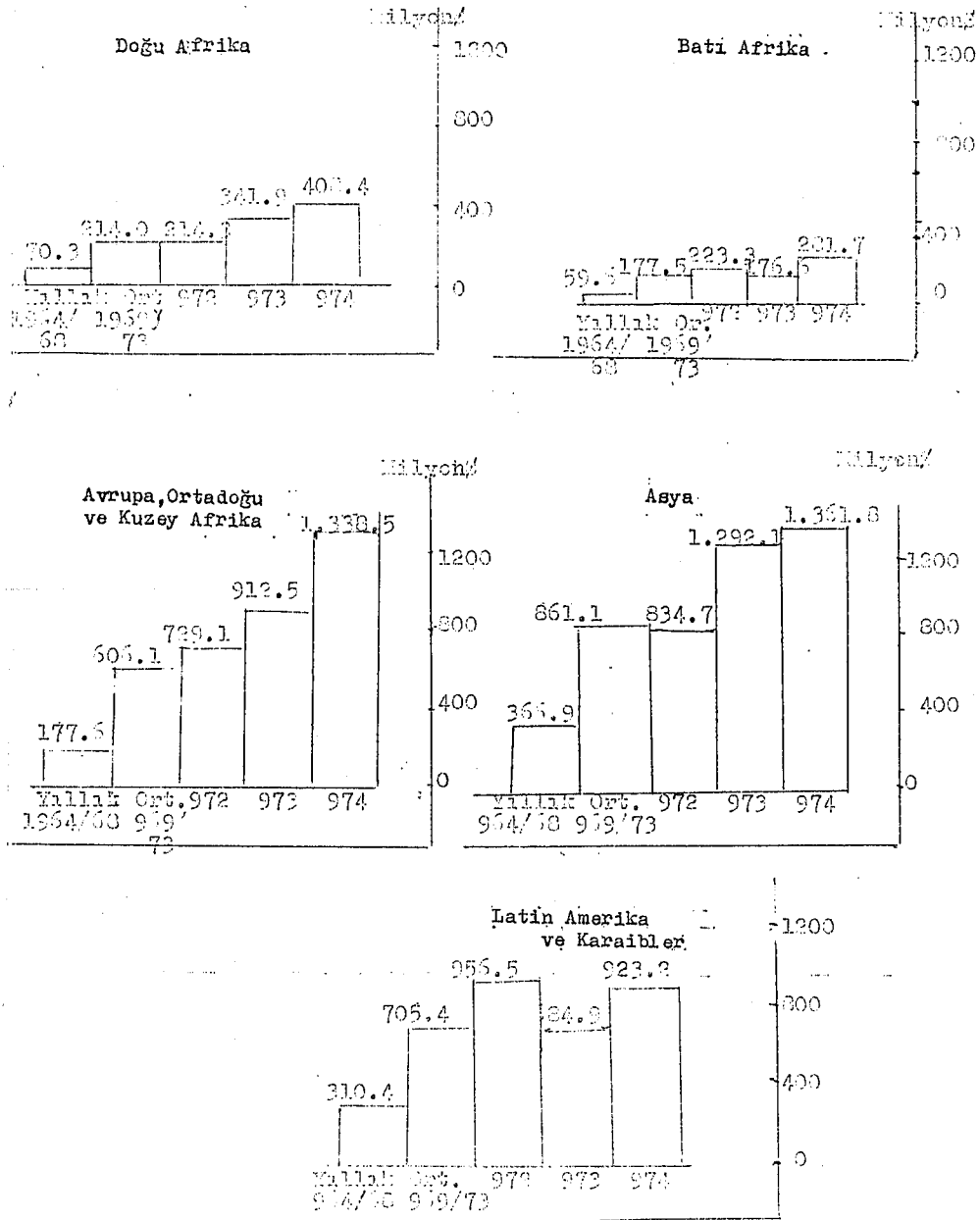
* Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından tayin edilmiş 25 az gelişmiş ülke (Afganistan, Botswana, Burundi, Chad, Dahomey, Etopya, Gine, Haiti, Lesotho, Malawi, Mali, Nepal, Niger, Rwanda, Somalia, Sudan, Tanzania, Uganda, Upper, Volta ve Yemen Arab Cumhuriyeti)

NOT: Bu ülkeler Dünya Bankasından ödünç alan az gelişmiş ülkelerdir.

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreterliği Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Dünya Bankası Ve Kalkınmakta Olan Ülkeler, 25 Ocak 1974, Ankara, s.

GRAFİK 1.2.

DÜNYA BANKASI VE IDA'NIN BÖLGELER İTİBARIYLA VERDİĞİ
KREDİLERİN ARTIŞ TRENDLERİ
(1964-1974)

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreterliği
Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Dünya Bankası Ve
Kalkınmakta Olan Ülkeler, 25 Ocak 1974, Ankara,

1969-1973 döneminde ortalama artışı, 1964-1968 dönemine göre yaklaşık üç katı olmuştur. 1973 yılı bu ortalamanın artışını etkilemiştir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere verilen kredilerde, ilk zamanlarda özel kaynaklı olanlar kamu kaynaklı olanlara oranla daha az iken giderek artış göstermiş, buna bağlı olarak kamu kaynaklı olanlar ise gerileme kaydetmiştir.

TABLO 1.9.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDEN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YAPILAN
TOPLAM SERMAYE TRANSFERLERİ
(1960-1973)

Yıllar	Kamu Kaynaklı		Özel Kaynaklı		Toplam	
	(Milyar \$)	%	(Milyar \$)	%	(Milyar \$)	%
1962-1965	24.144	(65.2)	19.923	(34.8)	37.037	(100)
1966-1969	27.724	(56.5)	21.388	(43.5)	49.112	(100)
1970-1973	30.433	(46.7)	34.630	(53.3)	65.063	(100)

KAYNAK: O. Nedim ZILLIOĞLU, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, An. Üniv. Yayın No: 60, Eskişehir, 1984, s.13.

Gelişmiş ülkelerden, az gelişmiş ülkelere verilen kredilerin kamu kaynaklı olanlardan, giderek özel kaynaklı kredilere kaydığı 1960'lı yıllardan 1970 başlarına değin gözlemlendiğinde açık biçimde görülmektedir.

On yıllık süre içerisinde ortalama %20'lik bir değişim özel kaynaklı krediler lehine oluşmuştur. Bu da, kredi vermede ticari niteliğin önem kazandığını göstermektedir.

1.2.2.2. 1973 Sonrası Dönem

1970'lerin başında başlayan dünya çapındaki ekonomik bunalım 1973 yılında petrol fiyatlarındaki büyük artışla yeni boyutlara ulaşmıştır. Petrol fiyatlarının artışı, gelişmekte olan ülkeleri daha büyük bir ekonomik krize, bağlı olarak dış borç krizine sürüklemiştir.

Ekonomik büyümeleri yavaş olan petrol ithalatçısı ülkeler petrol satın alabilmek için ulusal hasıllarının bir kısmını petrol ihracatçısı ülkelere aktarmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda petrol zammından kaynaklı ek kaynağı sağlamak için üç yol söz konusu (33).

1. İç talebi kısım tasarrufları yükselterek yandan petrol dahil, tüm ithalata olan talebi azaltmak, diğer yandan ihracata ve dolayısıyla petrol gelirlerine ayrılabilen kaynağı artırmak.

(33) Mehmet ARDA, "Gelişen Ülkelerin Ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine", Prof.Dr. Reşat Aktan'a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 516, Ankara, 1982, s.144.

. Tasarrufları kendilerine fazla gelen, ihracatları ithalatlarından fazla olan, başka ülkelerden veya uluslararası kuruluşlardan ek kaynak sağlamak.

. İhraç mallarının fiyatlarını yükselterek bu malları satınalan ülkelere ek bir kaynak akımı sağlamak.

Bu üç yöntemden birincisi, ülkede hemen bir fedakarlığı, yani tüketimden ve yatırımdan bir miktar vazgeçmeyi gerektirir. İkincisi, bu fedakarlığı ileri bir tarihe erteleyerek gelecek nesillere aktarır. Üçüncüsü ise aynı zorluğu başka ülkelerde yaşayanlara devreder. Doğal olarak üçüncü yol herkes tarafından tercih edilmek istenecektir; fakat bu ülkenin yalnız başına kendi istemiyle ilgili olmayıp, diğer ülkelerin ithal talebiyle de ilgilidir.

Petrol zammı sonucu, petrol ihracatçısı ülkelere kaynak aktarımı olmuştur. Bu ülkeler, elde ettikleri bu gelirler ile, kalkınmaları için gerekli ithalatı yapmışlar, Avrupa Piyasaları'ndan hisse senedi almışlar, bankalara yatırmışlardır. Bu şekilde Avrupa Piyasaları petrodolar akımına uğrarken, dış kaynak ihtiyacı olan ülkeler için kısa süreli ve ticari kredi sağlamak için önemli bir kaynak olmuştur. "Trilyon dolarla ifade edilebilen bu piyasanın kontrolü de, IMF, IBRD (Dünya Bankası), Ex-İm Bank v.b. resmi kredi mekanizmalarının

elinde olduğu kadar ABD Hükümeti'ne aittir"(34).

TABLO 1.10.

ÜLKE GRUPLARININ CARİ DENGELERİ (1975-1980) VE
AÇIK FİNANSMANI

Cari Dengeler	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Sanayileşmiş Ülkeler	16.0	- 2.0	- 5.0	31.0	-11.0	-51.5
OPEC Ülkeleri	35.0	40.0	32.0	5.0	68.0	115.0
Petrolü olmayan az az gelişmişler	-46.0	-32.0	-28.0	-36.0	-55.0	-68.0
Petrolü olmayan az gelişmişlerin açık finansmanı						
Net borçlanma ve rezerv hareketleri	34.4	20.4	14.4	20.9	35.5	47.5
Rezerv azalması	2.0	-12.8	-12.0	-18.0	-11.6	- 8.5
Net dış borçlanma	32.4	33.2	26.4	38.9	47.1	56.3
Resmi kaynaklardan	11.4	10.2	14.4	16.3	15.9	19.1
Özel kaynaklardan	14.9	17.2	17.0	21.0	26.2	26.9
IMF ve diğer para otoriteleri	2.4	4.3	0.5	0.7	0.7	1.6
Kısa vadeli borç	8.0	5.2	- 0.7	2.9	9.2	8.7
Hata ve noksan	- 4.3	- 3.7	- 4.8	- 2.0	- 4.9	

KAYNAK: Ergun TÜRKCAN, "Dünya Krizi mi Petrol Krizi mi", Türkiye'de Ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları, Ankara, 1984, s.78.

(34) Ergun TÜRKCAN, "Dünya Krizi mi Petrol Krizi mi", Türkiye'de Ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları, Ankara, 1984, s.80-81.

Tablo 1.10'da, özellikle petrol fiyatlarının büyük oranda artışı nedeniyle artan cari açıkları ve petrolü olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu açıkları nasıl finanse ettikleri görülmektedir. Bu açıklar daha çok, petrodolarların aktığı özel "özel para piyasaları"ndan finanse edilmiştir.

Petrol fiyatlarının yükselmesiyle artan dış finansman gereksinimi, petrodolarların beslediği özel para piyasalarından kolaylıkla karşılandığından, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 1973 petrol krizinden sonra hızla yükselmiştir. Bu artış 1978-1979 ikinci petrol krizinden sonra daha belirgin bir hal almıştır. Artan dış borçların içinde en büyük bölümü ise, özel kaynaklardan sağlananlarıdır. Bu kredilerin ise vadesi kısa, faiz haddi yüksek olduğundan, borçlu ülkelerin borç krizine düşmelerine neden olmuştur.

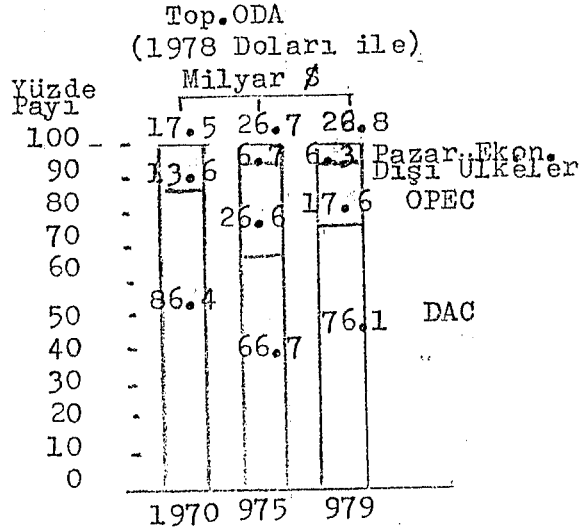
1970-1982 döneminde gelişen ülkelerin dış borçları %20 oranında artmasının en büyük nedeni elbetteki, petrol fiyatlarının artışı olmuştur. Ancak, bu artış oranı, daha sonraları giderek yavaşlamış, 1984'te 1.6'ya kadar düşmüş; 1988'den sonra yeniden artmaya başlamış ve 1 trilyon doları aşmıştır(35). 1973 sonrası,

(35) Burhan AYDEMİR, Gelişen Ülkelerin 1973 Sonrası Dış Borç Sorunları Ve Çözüm Önerileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1987, s.196.

GRAFİK 1.3.

EN BÜYÜK GRUPLARIN ODA AKIMLARI

(1970-75-79)

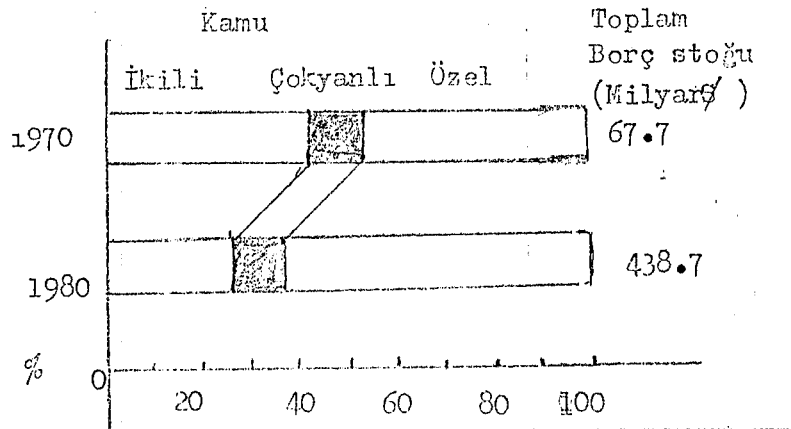
KAYNAK: World Bank, World Development Report 1981,

GRAFİK 1.4.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KREDİ KAYNAKLARINA GÜRE

DIŞ BORÇLARI

(1970-1980)

KAYNAK: World Bank, World Development Report 1981, s.57.

gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının artmasını, petrol zammından sonra etkileyen bir diğer etken ise, ABD'deki enflasyonun doların değerini düşürmesiyle gelişmekte olan ülkeler, gelecekte borçlarını ucuz dolarla ödeyeceklerine inanarak, geri ödeme zorluklarını düşünmeksizin dış borca başvurmaları olmuştur.

TABLO 1.11

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ BORÇLARI
(1970-1980)

Ülke Grupları	M i l y a r		D o l a r		Reel Büyüme Yüzde olarak 1970-1980*
	Cari	Dolar	1978	Doları	
	1970	1980	1970	1980	
Petrol İthal Edenler	48.0	301.3	102.6	250.9	9.4
Düşük Gelirli	14.5	48.0	31.0	40.0	2.6
Orta Gelirli	33.5	253.3	71.6	210.9	11.4
Petrol İhracatçıları	19.7	137.4	42.1	114.4	10.5
Tüm Gelişmekte Olan Ülkeler	67.7	438.7	144.7	365.3	9.7

* Garantisiz özel borçlar dahil yıllık değişim oranı

KAYNAK: World Bank, World Development Report, 1981, s.57.

Doların 1978 değerine göre, petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 1970-1980 döneminde ortalama ikibuçuk kat artmıştır. Bunlardan

TABLO 1.12.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KREDİ KAYNAKLARINA GÖRE DIŞ BORÇLARI

(Milyar Dolar)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Toplam Borç	751.9	851.5	904.1	946.6	1.023.0	1.114.1	1.230.9	1.239.7
Kısa Vadeli	160.8	187.1	177.0	179.9	161.5	169.8	192.2	197.2
Uzun Vadeli	591.1	664.4	727.1	766.7	861.5	944.3	1.038.7	1.042.5
Garantisiz	137.9	145.6	142.4	142.9	143.0	137.9	129.4	120.4
Garantili	453.2	518.8	584.7	623.8	718.5	806.3	909.3	922.1
Kamu Kaynaklı	218.6	249.0	273.3	296.1	346.0	399.7	468.2	490.1
Mali Kurumlar	189.4	216.7	256.2	274.3	314.1	339.7	362.7	352.8
Diğer Özel Kaynaklı	45.2	53.1	55.2	53.4	58.4	67.0	78.4	79.2

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, World Economic And Financial Surveys, April 1989, Washington D.C., s.187.

TABLO 1.13.

EN AĞIR BORÇLU ONBEŞ ÜLKENİN DIŞ BORÇLARI
(Milyar Dolar)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Toplam Borç	334.8	381.4	397.4	409.6	422.7	447.4	482.7	477.4
Kısa Vadeli	62.7	75.3	56.9	54.6	34.5	33.6	37.5	38.0
Uzun Vadeli	272.1	306.1	340.5	355.0	388.2	413.8	445.2	439.4
Kamu Kaynaklı	45.7	52.7	63.3	71.2	85.8	102.5	125.7	132.0
Mali Kuruluşlar	110.3	126.5	158.6	173.2	200.2	214.3	223.9	219.3
Diğer Özel Kaynaklı	116.1	126.9	118.7	110.6	102.2	97.1	95.7	88.2

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, World Economic And Financial Surveys, April 1989, Washington D.C., s.191.

orta gelirli ülkelerin dış borcu daha hızlı (üç kat) artarken, düşük gelirli ülkelerin dış borcunda artış daha yavaş olmuştur.

1981 yılında 751.9 milyar dolar olan gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 1985 yılı sonu itibariyle 1 trilyonu aşmış, 1988 yılı sonu itibariyle ise 1.239.9 milyar doları bulmuştur. Bunların içinde ise 1.042.5 milyar dolar ile uzun vadeli olanlar ağırlıktadır.

Borçlanma süresi içinde bazı gelişmekte olan ülkeler, daha büyük borç yükü altına girmişlerdir. 15 ülke, en ağır borçlu ülke olarak gruplandırılarak, borçlanma süreçleri ayrı olarak izlenmektedir. Baker Planı ile bu gruplandırma yapılmıştır. Bu ülkeler, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Morakko, Nijerya, Peru, Filipinler, Şili, Kolombiya, Ekvator, Fildişi Sahili, Meksika, Uruguay, Venezuela ve Yugoslavya'dır. Bu ülkelerin toplam borcunda 1981'den 1982'ye hızlı bir artış olmuştur. 1988'de çok azda olsa bir azalma gözlenmiştir.

1.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ YAPISI

1.3.1. PLANLI DÜNEM ÖNCESİ

1.3.1.1. Cumhuriyet Dönemi (1923-1949)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, dış borçlanma sorunu ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan

devralınan borçlarla gündeme gelmiştir. Bu borçların miktarı 1933'te imzalanan Paris Andlaşması ile 84.6 milyon lira olarak tesbit edilmiştir(36). Bu dönemde bir yandan Osmanlı borçları ödenmeye çalışılırken, diğer yandan 1928 yılında başlayan millileştirme hareketleri yeni borçlanmalara neden olmuştur. Bu millileştirmeler nedeniyle, 1930'lara kadar dış borç miktarı artmasına rağmen, bunlar döviz girdisi sağlamamışlardır. Bu borçların geri ödemesi 1950'li yıllara kadar sürmüş, 1954 yılında tüm Osmanlı borçları ödenmiştir.

Döviz girdisi sağlayan ilk borç, 1930'da Merkez Bankası'nın kuruluşu sırasındaki özel bir Amerikan şirkettinden alınan 10 milyon Dolardır(37). Bunu 1934 yılında Sovyetler Birliği'nden alınan 8 milyon Dolar izlemiştir. Aynı dönemde yine, İngiltere'den %5.5 faizli 3 milyon Pound alınmıştır. 1938'de 7 milyon Pound tutarındaki ticari kredi ise ithali istenen makineler için alınmıştır. 1939'a kadar alınan borçların miktarı önemli olmamıştır.

(36) Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)" Türkiye Ekonomisi'nin 50 Yılı Semineri, Bursa İ.T.İ.A. Yayınları No: 4, İstanbul, 1973, s.344.

(37) Korkmaz İLKORUR, "Dış Borçlanma Ve Yabancı Kurumlar", İktisat Politikaları ve Gelişme Doğrultuları, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, İstanbul, 1985, s.

Ancak dış borçlarda önemli miktarda artış, 1939'dan sonra görülmüştür. Bunun temel nedeni ise, savaş nedeniyle artan askeri malzeme ithalatıdır. Bu dönemde İngiltere'den 35,5 milyon Pound, Almanya'dan 100 milyon Mark ve Amerika'dan 45 milyon Dolar borç alınmıştır(38). Türkiye 2. Dünya Savaşı'nda bloklar arasında bağımsız bir dış ticaret politikası uygulaması nedeniyle her iki taraftan dış borç alabilmiştir.

TABLO 1.14.

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

(1923-1949)

<u>Yıllar</u>	<u>\$</u>	<u>TL.</u>
1927	67.223.208	92.728.021
1930	10.000.000	13.800.000
1934	27.389.854	37.798.000
1938	60.289.855	83.200.000
1940	164.211.714	266.612.169
1942	142.753.622	197.000.000
1946	16.100.000	31.033.720
1947	41.772.208	118.014.842
1948	44.020.812	124.367.600
1949	7.500.000	21.189.000

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)"
Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri, Bursa
 İ.T.İ.A. Yayınları No: 4, İstanbul, 1973, s.346.

Bu dönemde alınan borçların %59.1'i askeri niteliktedir. %27.7'si ise sosyal sabit sermaye yatırımlarına tahsis edilmiştir. Savaş öncesi döneme oranla, dış borçların oranı yaklaşık ikibuçuk kat artmasına rağmen, devletin dış borç yükünün ağır olmamasına neden ise, 1945 yılı sonunda Merkez Bankası'nda birikmiş olan altın ve döviz stokunun 349 milyon Lira olmasındandır. Aynı tarih itibariyle dış borcun değeri ise 365 milyon Lira'dır(39).

Savaş sonrası 1946-1949 yıllarında alınan kredilerden bir kısmını 1947 de "Truman doktrini" nin kabulü ile 1948 yılında verilmeye başlanan ve Türkiye'ye de verilen Marshall Yardımları oluşturmuştur.

Bu dönemde kamu sektörünün toplam dış borçlar içindeki payı %97.8'dir. Alınan dış borçlar daha çok kamu sektörü tarafından sağlanmıştır ve tutarı 568.6 milyon \$'dır. Aynı dönemde özel sektörün payı %2.2, tutarı ise 12.6 milyon \$'dır. Dış borçların daha çok kamu sektörü ağırlıklı olmasının nedeni, bu dönemde Türkiye'de uygulanan iktisat politikasının devletçi niteliğidir.

(39) Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, An. Üniv. İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, Eskişehir, 1983-84, s.129.

TABLO 1.15.

DIŞ BORÇLAR İÇİNDE KAMU SEKTÖRÜ VE ÜZEL SEKTÖRÜN
DÖNEMLER İTİBARIYLA PAYI

Yıllar	Kamu Sektörü		Üzel Sektör	
	Milyon \$	%	Milyon \$	%
1927-1949	568.6	97.8	12.6	2.2
1950-1962	901.1	82.0	194.1	18.0
1963-1970	2.200.3	89.8	248.1	10.2
T O P L A M	3.670.0		455.1	

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)"
Türkiye Ekonomisi'nin 50 Yıllı Semineri, Bursa
İ.T.İ. A. Yayınları No: 4, İstanbul, 1973, s.353.

1.3.1.2. 1950-1962 Dönemi

Bu dönemde dış borçlanma gerek hız ve gerek nitelik açısından önceki döneme göre farklılıklar göstermektedir. 1950 yılında iktisat politikasında liberal bir tutum izlenmiş; bunun sonucu olarak dış ilişkilerde ve gelişme çabalarında görülen değişikliklere bağlı olarak, zaman içinde giderek artan bir borçlanma sürecine girilmiştir. Bu dönemde gelişmiş ülkelerin verdiği bağış ve kredilerin artışı da bunu önemli ölçüde etkilemiştir. 1948 yılından sonra verilmeye başlanan Marshall Yardımı da 1957'ye kadar devam etmiştir.

Bu kredilerin tamamı tarım, ulaştırma ve madencilik sektörlerinde kullanılmıştır.

TABLO 1.16.

TÜRKİYE'DE ABD YARDIMI
BAŞLANGIÇTAN 1961 SONUNA KADAR
(Milyon Dolar)

YILLAR	Kalkınma Projeleri Ve İthalat Finansmanı Bağış	Kredi	Teknik İşbirliği Bağış	TL Karşılığı Zirai Mahsul Fazlası İthalatı	Kalkınma İkraz Fonu	TOPLAM
1949	9.8	24.0	-	-	-	33.8
1950	20.6	49.8	1.6	-	-	72.0
1951	49.0	-	0.8	-	-	49.8
1952	57.4	11.2	1.0	-	-	69.6
1953	56.4	-	2.1	-	-	58.5
1954	75.8	-	2.9	-	-	78.7
1955	66.6	20.0	4.1	26.6	-	117.3
1956	82.0	25.0	2.2	15.1	-	124.3
1957	30.4	25.0	3.4	68.8	-	127.7
1958	70.0	-	4.5	52.0	10.0	136.5
1959	100.0	-	4.5	34.7	37.5	176.7
1960	83.0	-	4.4	35.0	-	122.4
1961	90.0	-	4.4	25.4	135.6	255.4

KAYNAK: Maliye Bakanlığı, "Türkiye Amerikan İktisadi Yardımları" ndan aktaran, Vural SAVAŞ, Azgelismiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayın No: 17, Eskişehir, 1962, s.125.

Bu dönemde dış borçların yapısında da değişiklikler görülmüş; özel sektör dış ülkelerden, kendi yaptığı anlaşmalarla dış borç almaya başlamış, kamu kesimince alınan borçların bir kısmı da özel sektör tarafından kullanılmıştır.

TABLO 1.17

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLAR
(1950-1962)

<u>Yıllar</u>	<u>\$</u>	<u>TL.</u>
1950	121.577.976	348.482.097
1952	51.739.828	146.175.364
1953	35.961.202	101.597.587
1954	141.113.040	398.667.525
1955	23.493.016	66.372.468
1956	2.479.929	7.006.296
1957	47.853.921	135.196.058
1958	116.295.592	790.806.685
1959	139.532.153	1.255.789.383
1960	194.223.505	1.748.011.543
1961	107.840.013	970.560.295
1962	113.074.240	1.017.669.260

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)"
Türkiye Ekonomisinin 50 Yıllı Semineri, Bursa
İ.T.İ.A. Yayınları No: 4, İstanbul, 1973, s.346.

1955 yılına kadar genişleyici iktisat politikaları çerçevesinde dış borçlanma da hızlı bir artış göstermiştir. 1955'ten sonra dış ödemedeki güçlükler nedeniyle büyümenin yavaşlaması, kredi talebinin azalmasına, borçlanmanın yavaşlamasına neden olmuştur. Bu dönemde döviz rezervleri aşırı ithalat artışı karşısında kısa sürede erimiş; ancak ihracat aynı oranda artış göstermediğinden ödeme güçlükleri başgöstermiştir.

Türkiye'nin vadesi gelmiş dış borçlarını ve taksitlerini ödemeyip moratoryum istemesi sonucu yoğunlaşan dış baskılardan dolayı 1958 yılında istikrar programı kabul edilmiştir. Bunun üzerine IMF ile anlaşılan Türkiye'ye OECD ve ABD hükümetinden ödemeler bilançosunun düzeltilmesi için program kredisi verilmiş, bunların toplamı 359 milyon doları bulmuştur. Bu dönemde alınan borçlar, bir önceki döneme oranla %88.4 artmış; 1.095.2 milyon dolara ulaşmıştır. Dış borçların GSMH'ya oranı %1.5 olmuştur.

1950-1962 dönemi içinde kamu sektörünün payı önceki döneme göre azalmış (%82.0) özel sektörün payı ise artarak %18.0'ı bulmuştur. Dolar olarak tutarı ise 194.1 milyon olmuştur. 1950'den sonra özel sektöre tanınan imkanları genişletici yönde politika uygulanması bunda etkili olmuştur. Bu dönemde alınan program kredileri ile IMF ve EMA'dan döviz rezervlerini güçlendirmek için alınan kısa ve orta vadeli kredilerden özel sektör büyük oranda yararlandırılmıştır.

TABLO 1.18.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN DÖNEMLER İTİBARIYLA
İKTİSADİ SEKTÖRLER ARASI DAĞILIMI

Yıllar	Sosyal Sabit Sermaye m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %	Temel Yatırım Malları m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %
1927-49	132.4	22.7	17.9	3.1
1950-62	322.7	29.4	164.2	15.0
1963-70	393.6	16.0	299.2	12.2
	Diğer İmalât m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %	T a r ı m m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %
1927-49	32.8	5.6	12.6	2.2
1950-62	172.8	15.7	29.6	2.7
1963-70	268.0	10.9	10.3	0.6
	Program Kredileri m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %	Kısa Vadeli Krediler m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %
1927-49	-	-	42.7	7.3
1950-62	147.8	13.4	241.0	22.2
1963-70	862.6	35.2	610.4	24.9
	Milli Savunma m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %	T i c a r e t m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %
1927-49	339.6	59.1	-	-
1950-62	12.6	1.1	1.4	0.2
1963-70	-	-	1.9	0.1
	Diğerleri m. \$	Toplam Borç İçindeki Payı %		
1927-49	-	-		
1950-62	1.9	0.3		
1963-70	1.0	0.1		

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)" Türkiye Ekonomisinin 50 Yıllı Semineri, Bursa İTİA Yayın No: 4, İstanbul 1973, s.357.

TABLO 1.19.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İKTİSADİ SEKTÖRLER İTİBARIYLA
DAĞILIMINDA KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖR PAYLARI

Yıllar	Sosyal Sabit Sermaye				Temel Yatırım Malları			
	Kamu Sektörü		Özel Sektör		Kamu Sektörü		Özel Sektör	
	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%
1927-49	132.4	100.0	-	-	17.9	100.0	-	-
1950-62	316.4	98.0	6.3	2.0	103.5	63.0	60.7	27.0
1963-70	393.7	100.0	-	-	233.8	78.0	65.4	21.9
	Diğer İmalât				T a r ı m			
	Kamu Sektörü		Özel Sektör		Kamu Sektörü		Özel Sektör	
	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%
1927-49	32.9	100.0	-	-	-	-	12.6	100.0
1950-62	138.1	79.8	34.8	20.2	14.	47.1	15.6	52.9
1963-70	88.0	32.8	181.1	67.2	10.3	100.0	-	-
	Program Kredileri				Kısa Vadeli Krediler			
	Kamu Sektörü		Özel Sektör		Kamu Sektörü		Özel Sektör	
	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%
1927-49	-	-	-	-	42.7	100.0	-	-
1950-62	147.8	100.0	-	-	241.0	100.0	-	-
1963-70	610.4	100.0	-	-	826.6	100.0	-	-
	M i l l i S a v u n m a				T i c a r e t			
	Kamu Sektörü		Özel Sektör		Kamu Sektörü		Özel Sektör	
	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%	m.\$	%
1927-49	339.6	100.0	-	-	-	-	-	-
1950-62	12.6	100.0	-	-	-	-	1.4	100.0
1963-70	-	-	-	-	-	-	1.9	100.0
	D i ğ e r l e r i							
	Kamu Sektörü		Özel Sektör					
	m.\$	%	m.\$	%				
1927-49	-	-	-	-				
1950-62	1.8	100.0	-	-				
1963-70	1.0	100.0	-	-				

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)" Türkiye Ekonomisinin 50 Yıllı Semineri, Bursa İTİA Yayın No: 4, İstanbul 1973, s.360.

Tablo 1.18-1.19'da görüleceği gibi, 1950-1962 döneminde alınan dış borçların kullanıldığı alanlarda önceki döneme göre farklılıklar meydana gelmiştir. Milli savunma alanında kullanılan dış borç payı azalırken sosyal sabit sermaye ve diğer imalat, temel yatırım alanlarında iki-üç katına kadar yükselmiştir.

Program kredileri ilk kez bu dönemde, 1958 yılındaki istikrar programının kabulü ile OECD, IMF ve ABD'den sağlanmıştır. Özel sektör alınan dış borçlardan yararlandırılmış ve bu dış krediyi özel sektör sosyal sabit sermaye yatırımlarında, temel yatırım malları, tarım ticaret ve diğer imalat alanlarında kullanmıştır.

1.3.2. PLANLI DÖNEM

1.3.2.1. 1963-1980 Dönemi

1963'ten itibaren ülke ekonomisi açısından önemli bir döneme girilerek, ekonomi, planlar doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılmıştır. Planlarla birlikte dış borçlanmaya rasyonellik ve disiplin getirilmiştir. Kalkınma planlarının finansmanı için batılı ülkelerce 1962 yılında "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" kurulmuştur. Bu konsorsiyum, planların finansmanında önemli kaynaklar sağlamıştır.

TABLO 1.20.

KONSORSİYUM KREDİLERİNİN ŞARTLARI

	<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>	<u>1970</u>
I. ÜYE ÜLKELER								
PROGRAM KREDİSİ								
Vade (Yıl)	27.5	31.6	34.3	32.5	32.8	30.1	32.4	34.0
Ödemesiz devre (yıl)	0.0	8.1	8.8	7.9	7.9	7.2	7.8	8.6
Faiz haddi (%)	2.2	2.1	2.5	2.4	2.4	2.7	2.8	2.8
BORÇ TECİLİ VE RÜFİNANSMAN								
Vade (Yıl)	5.0	5.4	10.2	10.1	10.0	10.8	11.5	12.1
Ödemesiz devre (yıl)	5.0	5.0	4.9	4.8	4.8	1.4	1.6	7.1
Faiz haddi (%)	-	-	2.2	2.1	2.2	3.6	3.3	3.3
PROJE KREDİSİ								
Vade (Yıl)	21.4	35.9	33.9	33.7	30.0	26.9	22.0	23.1
Ödemesiz devre (yıl)	4.6	9.0	8.3	8.1	7.7	6.4	8.4	8.1
Faiz haddi (%)	3.1	2.0	2.4	2.7	3.0	3.2	3.3	3.3
II. KURULUŞLAR								
(EMA)								
Vade (Yıl)	4.0	0.9	5.0	5.0	5.0	2.0	1.0	3.9
Ödemesiz devre (yıl)	1.6	0.9	3.0	5.0	3.0	2.0	1.0	1.0
Faiz haddi (%)	3.5	3.2	3.75	3.75	3.9	3.5	3.0	3.7
IBRD/AID/IFC								
Vade (Yıl)	50.0	50.0	50.0	35.1	50.0	25.8	25.8	15.0
Ödemesiz devre (yıl)	10.0	10.0	10.0	6.6	10.0	4.0	5.0	2.6
Faiz haddi (%)	0.75	0.75	0.75	3.0	0.75	6.5	5.5	7.25
(EIB)								
Vade (Yıl)	-	-	30.0	30.0	30.0	30.0	30.0	-
Ödemesiz devre (yıl)	-	-	7.0	7.0	7.0	7.0	7.0	-
Faiz haddi (%)	-	-	3.0	3.3	4.0	3.9	3.7	-
III. TOPLAM								
Vade (Yıl)	22.0	25.7	27.9	28.7	27.4	24.0	25.7	17.8
Ödemesiz devre (yıl)	5.6	7.7	7.8	7.2	7.4	5.5	5.7	4.6
Faiz haddi (%)	2.1	1.8	2.5	2.7	2.9	3.5	3.9	4.1

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)" Türkiye Ekonomisinin 50 Yıllı Semineri, Bursa İTİA Yayın No: 4, İstanbul 1973, s.352.

TABLO 1.21.

PLAN DÖNEMLERİNE GÖRE SERMAYENİN DIŞ KAYNAKLARI

<u>Sermaye İşleminin Türü*</u>	<u>IKP</u>	<u>IIKP</u>	<u>IIIKP</u>
Görünmeyen İşlemler:			
Dış Borç Faiz Ödemesi (-)	163	234	862
Kâr Transferleri (-)	74	168	342
Proje Kredileri Hizmet Ödemesi (-)	27	130	131
Turizm (+, -)	- 65	55	74
İşçi Döviz Girişi (+)	287	1732	5886
Diğer görünmeyenler (+, -)	2	15	1002
"Görünmeyenler" Dengisi	488	2334	8042
Altyapı (Enfrastrüktür, Off-shore (+))	161	62	95
Diğer Sermaye:			
Dış Borç Ana-para Ödemesi (-)	508	616	714
Özel Yabancı Sermaye (+)	115	183	362
Proje Kredileri (+)	317	921	1931
Program Kredileri (+)	723	516	181
Bedelsiz Dışalım (+)	38	142	444
US.PL. 480 (+)	165	197	-
IMF, EMA Kredileri (-, +)	213	225	-
Sermaye Dengesi	1063	1568	1204
Rezerv Hareketleri (- artış)*	87	-1139	783
Özel Çekme Hakları (SDR) Kullanımı (+)	-	39	472
Kısa ve Orta Süreli Krediler (+, -)	- 121	413	4375

* Rezerv (altın, döviz) hareketleri dışında, (-) ler sermaye çıkışını; (+) lar da sermaye girişini gösterir. Rezerv hareketlerinde bu durum tersinedir.

KAYNAK: T.C. Başbakanlık Hazine Ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmeler Ve Dış Ticaretimizin Konumu, Ankara, 1989, s.322.

TABLO 1.22.

SERMAYENİN DIŞ KAYNAKLARI
(MİLYON ABD DOLARI)

KAMU KESİMİ	1967	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
RESMİ KURULUŞLAR									
A. ULUSLARARASI KURULUŞLAR									
DÜNYA BANKASI	29	92	141	208	288	391	512	648	890
KALKINMA BANKASI	51	9	113	137	144	163	181	188	191
DİĞERLERİ	141	181	240	282	315	426	508	626	710
T O P L A M	221	372	494	617	747	980	1203	1462	1796
B. DEVLETLERDEN									
1. OECD YARDIM KOMİTESİ									
AYRICALIKLI									
A.B.D.	470	963	996	1019	1037	1039	1033	1027	977
B. ALMANYA	237	381	472	516	464	511	595	734	1180
DİĞERLERİ	130	314	347	366	331	311	343	413	387
AYRICALIKSIZ									
A.B.D.	2	16	43	58	79	95	115	146	426
B. ALMANYA	1	1	1	1	1	1	-	370	589
DİĞERLERİ	37	33	47	57	68	98	101	916	1373
T O P L A M	877	1708	1906	2016	1980	2049	2187	3508	4832
2. MERKEZİ PLAN ÜLKELERİ									
AYRICALIKLI									
S.S.C.B.	-	193	274	378	259	345	253	280	325
DİĞERLERİ	-	-	-	-	3	3	3	-	-
T O P L A M	1	193	274	379	362	348	355	383	380
3. OPEC ÜLKELERİ	-	-	-	-	-	9	12	11	213
4. DİĞER ÜLKELER									
DEVLETLERDEN	-	-	-	-	2	18	36	34	27
T O P L A M	877	1708	1906	2295	2243	2324	2482	3836	5402
KAMU KESİMİ-TİCARİ									
C. KABUL KREDİLERİ	120	117	124	130	108	137	149	176	271
D. MALİ KURULUŞLAR	7	41	51	75	63	143	460	591	3440
E. BONOLAR	21	20	19	18	45	36	34	35	49
TOPLAM TİCARİ									
KAMU KESİMİ TOPLAM									
A-E	1248	2450	2869	3134	3176	3619	4326	6100	10958
ÖZEL KESİM									
A. ULUSLARARASI KURULUŞLAR	1	18	30	29	43	118	116	109	-
B. DEVLETLERDEN	34	34	45	56	57	78	137	113	-
C. ÖZEL KAYNAKLAR	14	17	40	61	60	57	336	335	-
ÖZEL KESİM TOPLAMI	49	69	115	146	160	253	479	557	673
GENEL TOPLAM	1297	2519	2984	3280	3336	3872	4805	6657	11631

KAYNAK: T.C. Başbakanlık Hazine Ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmeler Ve Dış Ticaretimizin Konumu, Ankara 1989, s.321.

Planlı dönemin ilk sekiz yılında (1963-1970) kamu sektörünün aldığı borç miktarı bir önceki döneme oranla %144 artış göstermiştir. Bunların içinde IMF ve EMA kredilerinin payı büyüktür. Program kredileri, alınan toplam krediler içinde ağırlıktadır. İlk iki plan döneminde borçlanma daha çok batılı devletlerle ve nisbeten iyi koşullarla yapılmıştır. Bu dönemde alınan krediler altyapı yatırımları temel mal ve diğer imalat alanlarında kullanılmıştır.

Tablo 1.21.'de birinci plan döneminden, üçüncü plan dönemine, orta ve kısa vadeli kredilerde artış yüksek oranda olmuş; proje ve program kredilerinde artış ise ters yönde gerçekleşmiştir. Proje kredileri artarken, program kredilerinde ise azalma görülmüştür.

Sermayenin dış kaynaklarını gösteren tablo 1.22.'de kamu kesimi ve özel kesim olarak ayırmak suretiyle dış kaynaklar gösterilmiştir. 1967-1979 döneminde değişik kaynaklardan sağlanan kredilerden, kamu kesiminin özel kesimden daha fazla yararlandığı gözlenmektedir. Kamu kesiminin yararlandığı dış kaynaklardan en hızlı artış göstereni ise, mali kuruluşlardan alınan kredilerdir. Bu kuruluşlardan 1967 yılında alınan dış kaynak miktarı 7 milyon dolar iken, 1979'da alınan kredi miktarı 3.440 milyon dolara ulaşmıştır.

Kısa vadeli dış finansman kaynağı olarak nitelenebileceğimiz DÇM (Dövizle Çevrilebilir Mevduat) lar

TABLO 1.23.
GERİ ÖDEME ŞEKLİNE GÖRE
DIŞ BORÇLAR

	Dövizle Ödenecek Olanlar (ABD Doları)				TL. İle Ödenecek Olanlar (TL.)			
	<u>Kamu</u>	<u>Özel</u>	<u>Toplam</u>	<u>Yıllık Artış Yüzdesi</u>	<u>Kamu</u>	<u>Özel</u>	<u>Toplam</u>	<u>Yıllık Artış Yüzdesi</u>
1964	561	385	946	-				
1965	839	243	1081	14,2	2054	1121	3175	
1966	1009	223	1231	13,8	2188	1107	3295	3,7
1967	1179	165	1344	9,1	2140	1154	3294	-
1968	1403	126	1529	13,7	2096	1088	3184	- 3,3
1969	1607	98	1705	11,4	2033	1086	3119	- 2,0
1970	1830	99	1929	11,1	2466	1707	4173	33,7
1971	2105	104	2209	14,5	2333	1513	3846	- 7,8
1972	2163	138	2301	4,1	2240	1501	3741	- 2,7
1973	2460	195	2654	15,3	2147	1491	3638	- 2,7
1974	2659	242	2901	19,3	2072	1355	3427	- 5,7
1975	2728	284	3012	3,8	2071	1342	3413	- 0,4
1976	3427	395	3822	26,8	2081	1336	3417	0,1
1977	3770	640	4410	15,4	2150	1395	3545	3,7
1978	5361	765	6126	38,9	2363	1610	3923	12,1
1979	8503	748	9251	51,3	2763	2113	4876	22,7
1980	10839	535	11374	22,9	5252	4311	9564	44,4

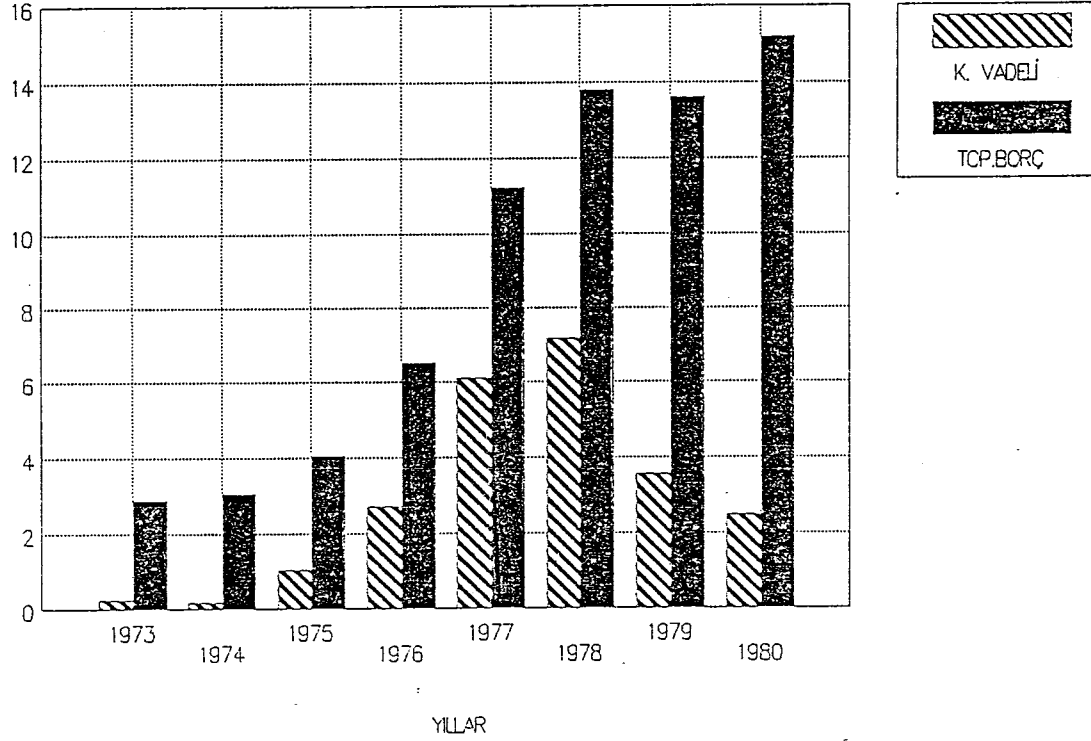
KAYNAK: DİE, TİY, 1968, 1973, 1981, Maliye Bakanlığı Yıllık Rapor.

GRAFİK 1.5.

KISA VADELİ BORÇ-TOPLAM BORÇ (1972-1980)

(Milyar ABD Doları Cinsinden)

BORÇ STOKU

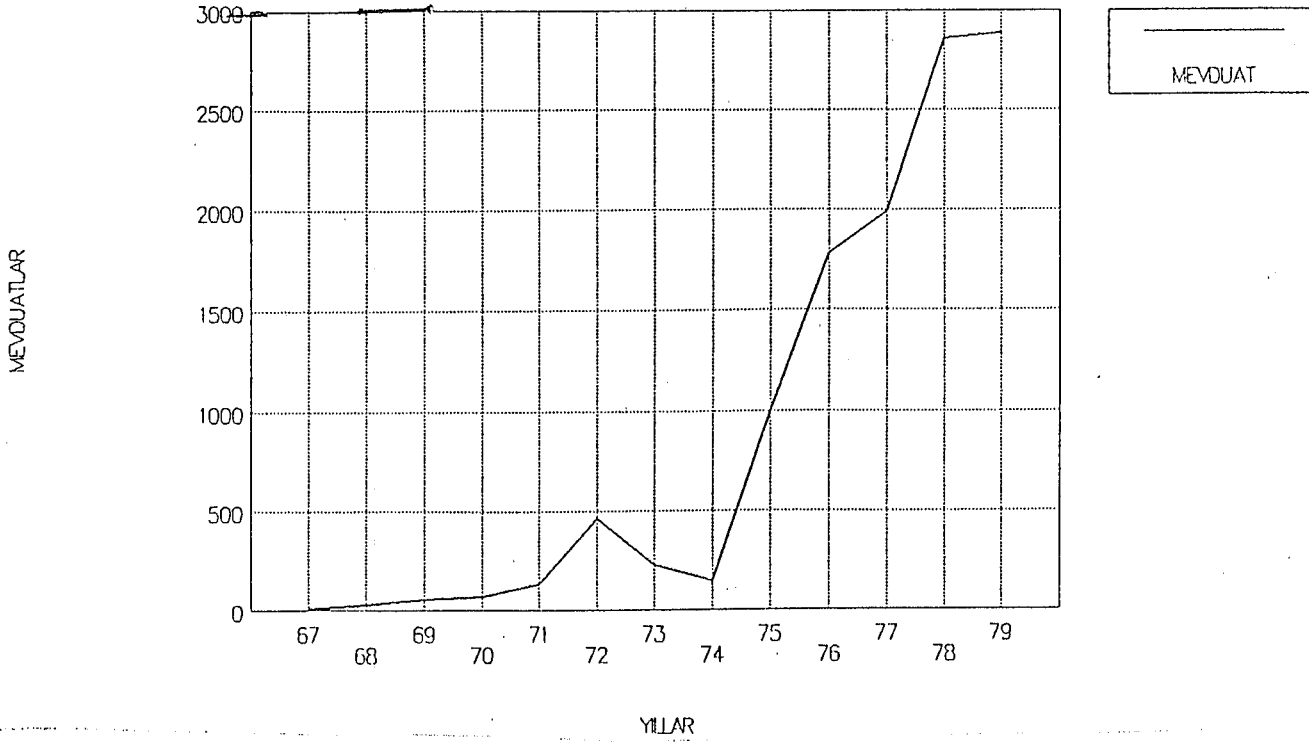

bu dönemde ele alınmış, yasalaştırılmıştır. 14 Eylül 1962 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu (TPKK) Hakkında 17 sayılı karara ilişkin seri I, 2 sayılı Tebliğle yetkili bankaların dahilinde, hariçte yerleşik gerçek ve tüzel kişiler ile Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişiler adına yurda getirilmesi zorunlu olmayan dövizler karşılığında kaynağı araştırılmadan döviz hesabı açma izni verilmiştir. Uygulamaya konması ise TPKK hakkında 17 sayılı Karara ilişkin seri I, 2 sayılı Tebliğin 16'ncı maddesini değiştiren Seri VII, 37 sayılı Tebliğin 9 Haziran 1967 tarih ve 12617 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir(40). Bunda amaç, Türk işçilerinin yurda döviz göndermelerini teşvik etmek; dış ticaret açığı nedeniyle ithalatın finansmanı için dış kaynak sağlamak, böylece kısa dönemli döviz sıkışıklığını gidermek; döviz rezervlerini güçlendirmek, yurt içi ve yurt dışı mali piyasaları birbirine bağlamak ve o yıllarda yeni gelişmeye başlayan Avrupa Para Piyasası'na açılmak yolunda adım atmaktır. Başlangıçta ilgi görmemiştir. Ancak faiz oranları Avrupa Para Piyasası'nda uygulanan faiz oranlarının üstüne çıktığında, tutar olarak büyük

(40) T.C.M.B. Kambiyo Genel Müdürlüğü, Başlangıcından Tasfiyesine Kadar Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesapları, Ankara, Eylül 1989, s.3-4.

GRAFİK 1.6.

DÖVİZE ÇEVİRİLEBİLİR MEVDUATLAR
(1967-1979) MİLYON ABD DOLARI

artış göstermiş ve zaman içinde kredi kaynağı haline gelmiş; hesapların yarısı genellikle sabitsermaye yatırımı, diğer yarısı da işletme sermayesi gereksinimlerinde kullanılmıştır.

1973'te petrol kriziyle meydana gelen döviz rezervlerindeki azalma ile, DÇM'leri çekici hale getirmek için Avrupa Para Piyasası'nda bu tür mevduata verilen faizin %1.75 fazlasına kadar faiz verilebileceği hükmü getirilmiştir(41). 1977 yılında DÇM girişlerinin artış hızı

(41) A.g.e, s.7.

TABLO 1.24.

TÜRKİYE'DE TOPLAM BORÇLAR VE KISA VADELİ BORÇLAR
(1973-1980)

	Kısa Vadeli Borçlar (Milyon ABD Doları)	Toplam Borçlar (Milyon ABD Doları)
1973	243	2.888
1974	150	3.051
1975	1.035	4.047
1976	2.706	6.528
1977	6.116	11.234
1978	7.176	13.794
1979	3.556	13.604
1980	2.480	15.173

KAYNAK: T.C.M.B. Kambiyo Genel Müdürlüğü, Başlangıcından Tasfiyesine Kadar Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesapları, Ankara, Eylül 1989, s.

azalıp, dış borç ödemelerinde tıkanıklık ortaya çıkınca, orta ve uzun vadeli kredileri teşvik amacıyla hariçte yerleşik kişilerin vadesiz hesap açmaları önlenmiştir. 1979'da çıkarılan tebliğde ise yetkili bankaların, DÇM hesapları karşılığında TL. üzerinde, yurt dışında çalışanlar ile Türkiye'de yerleşik diğer kişilerin hesapları karşılığında, Türkiye'ye dönmüş veya dışarıda bulunan hesap sahiplerine veya bu kişilerin gösterecekleri 3. kişilere; hariçte yerleşik kişilerin hesapları

karşılığında da hesap sahibinin göstereceği dahilde yerleşik kişilere belirlenen alanlarda projeye bağlı yatırım tevsisi, modernleştirme ile ilgili orta vadeli sanayi, maden, gemi inşaatı, turizm kredileri, orta vadeli ve proje işletme ve inşaat finansman kredisi verebilecekleri hükmü getirilmiştir.

DÇM uygulamasından önce Türkiye, uygun ödeme koşullarına sahip orta ve uzun vadeli krediler sağlamaktayken, DÇM'ler ile sağlanan fonlar kısa vadeli ve yüksek faiz oranları nedeniyle, Türkiye'nin borç vade yapısı kısalmış, döviz sıkıntısı artmıştır. Bu nedenle DÇM hesaplarının ertelenmesi anlaşması 1979'da yapılmıştır. Yaklaşık 2.2 milyar tutarındaki DÇM hesaplarının ertelenmesinde, anapara ödemeleri 1982 yılında başlaması gerekirken, 1982'de vade uzatımı sağlanarak 1984'te başlanmıştır.

1.3.2.2. 1980 Sonrası Dönem

24 Ocak 1980 Kararları'yla ekonomik açıdan Türkiye'de yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde yapısal değişim amaçlanmıştır(42), pek çok yeni düzenleme yanında, ithalatta da liberasyona gidilmiştir. Dış

(42) Gülten DEMİR, Sanayileşme Stratejileri Işığında Türk Sanayiinde Yapısal Değişim Ügeleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 1987.

TABLO 1.25.

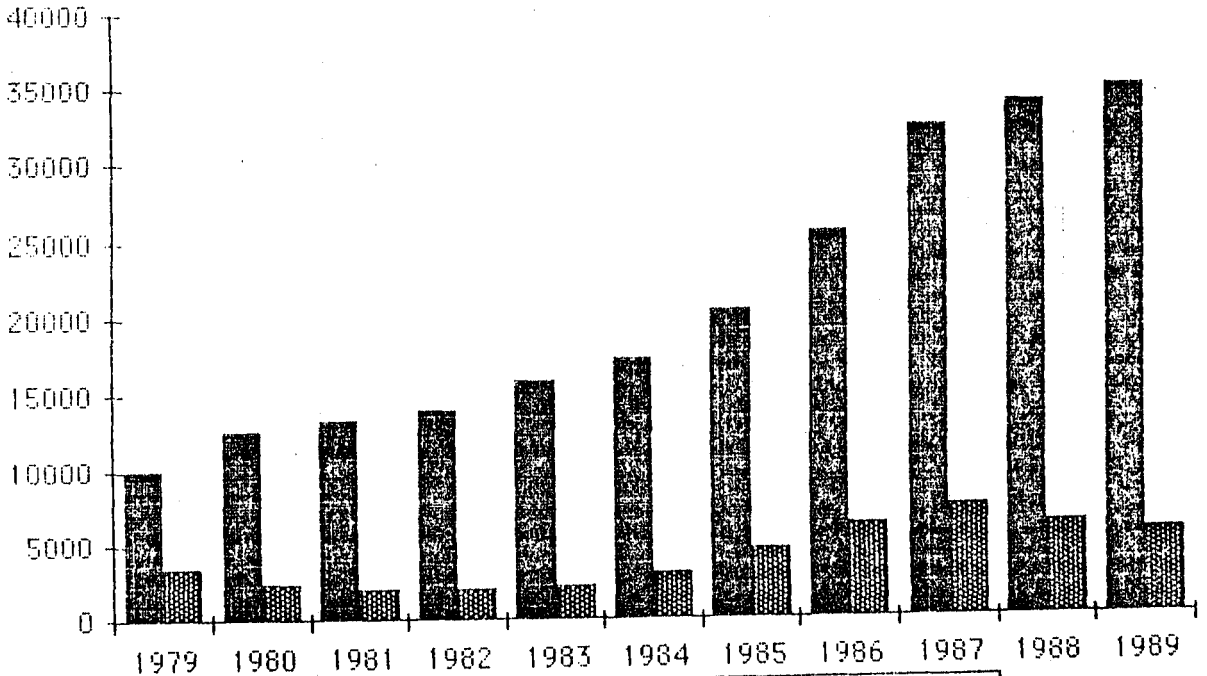
TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN YAPISI (VADELERİNE GÖRE)
(1979-1989)(Milyar ABD \$)

YILLAR	ORTA YE UZUN YADELİ	KISA YADELİ
1979	10048	3556
1980	12693	2480
1981	13408	2111
1982	14092	2091
1983	16104	2281
1984	17479	3180
1985	20717	4759
1986	25752	6349
1987	32605	7623
1988	34305	6417
1989	35276	5745

KAYNAK: M.B. Yıllık Rapor, çeşitli sayılar, HDİM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, çeşitli sayılar.

GRAFİK 1.7.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN YAPISI (VADELERİNE GÖRE)
(Milyar ABD \$)

borçlar, daha çok ithalatta kullanıldığından, dış borçların artışına neden olmuştur.

1980 sonrası borç yapısı alacaklılara göre incelendiğinde uluslararası para piyasalarından alınan kredilerin payı giderek artmıştır. 1980 yılında alınan kredilerin içindeki payı %6 iken, 1989'a gelindiğinde bu oran %43'e yükselmiştir. İkili anlaşmalarla sağlanan krediler ise giderek düşmüş ve 1980'de %56, 1981'de %62 iken 1989'da %38'e inmiştir. Uluslararası kuruluşların payı ise 1980'de %38'den 1989'da %19'a düşmüştür (Tablo 1.26.). Alacaklılara göre kredilerin ortalama vadesini gösteren tablo 1.29.'dada görüldüğü gibi uluslararası kuruluşların verdiği kredilerin vadesi 1980'de 20 yıl iken 1989'da 13.4 yıla düşmüştür. Genelde, uluslararası para piyasalarından sağlanan kredilerin dışında tüm kredilerin vadesi düşmüştür. Uluslararası para piyasalarından sağlanan kredilerin vadeleri ise 1980-89 döneminde inişli çıkışlı bir trend izlemiştir.

Alınan kredilerin borçlulara göre yapısı incelendiğinde kamu sektörünün payı düşüş gösterirken özel sektörün payının ise 1980'de %2'den, 1988'de %14, %89'da %13'e yükselmiştir. Tablo 1.27 kredilerin borçlulara göre dağılımını göstermektedir.

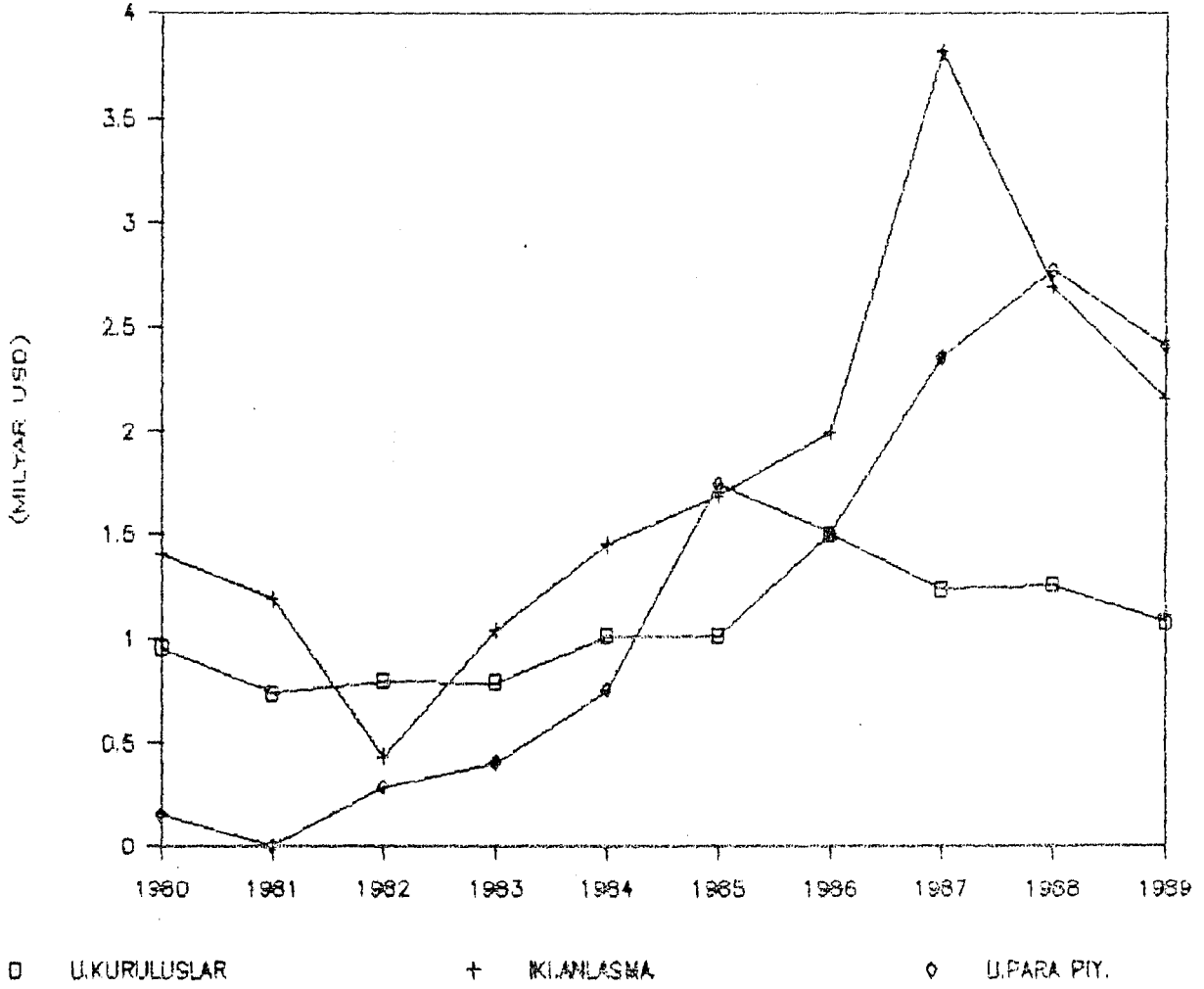
Alınan dış kredilerin içinde program kredileri düşme gösterirken proje kredilerinin payı yükselmiştir. Program kredileri 1986'ya kadar hızla düşmüş 1985'te

TABLO 1.26.

KREDİLERİN ALACAKLILARA GÖRE DAĞILIMI
(ABD DOLARI)

	1980	1981	1982	1983	%	1984	1985	1986	1987	1988	1989							
ULUSLARARASI KURUMLAR	252.349.378	38	794.021.027	57	706.865.091	35	1.006.737.246	31	1.503.211.972	30	1.234.148.070	17	1.353.322.730	19	1.072.930.498	19		
IMRO, IFC, İDA	620.000.000	25	610.362.794	43	671.430.000	30	774.300.000	25	846.673.807	19	1.232.689.646	25	925.789.590	13	982.053.192	13	746.487.212	13
AVRUPA İSTİKAM FONU	312.241.301	17	119.478.404	6	112.235.001	5	159.701.994	5	136.166.751	3	240.133.326	5	259.268.122	4	283.983.538	4	248.034.506	4
İFAD	0	0	0	0	0	0	9.895.940	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20.588.700	3
İSLAM KALKINMA BANKASI	20.168.377	1	5.677.163	0	9.051.076	1	42.639.412	1	24.033.361	1	30.389.900	1	49.090.448	1	66.586.000	1	50.000.000	1
TEKLE AKADEMİLER	1.401.793.451	56	1.186.065.603	62	1.034.387.475	47	1.448.065.728	45	1.690.169.842	38	1.975.379.430	49	3.011.676.779	57	2.625.354.624	40	2.153.003.369	32
HECO ÜKTELERİ	1.034.023.818	41	759.790.451	40	785.773.041	35	1.197.214.057	37	1.076.161.545	32	1.076.161.545	37	3.547.709.269	48	7.594.957.764	39	2.131.101.369	38
OPEC ÜKTELERİ	261.000.100	10	250.344.793	12	181.676.956	8	16.436.555	1	161.680.201	4	22.169.434	0	272.377.269	3	91.500.000	1	11.930.000	0
BÜÇÜ AÇIK ÜKTELERİ	186.629.333	4	196.439.059	10	40.157.731	3	219.755.042	7	20.429.500	0	91.779.076	2	21.068.241	0	10.207.360	0	7.944.000	0
DİĞER ÜKTELER	0	0	0	0	0	0	13.760.074	0	69.672.235	2	5.969.375	0	18.520.000	0	8.789.500	0	0	0
U. ARASI PARA PİYASALARI	150.500.000	6	0	0	401.197.240	18	745.132.460	23	1.743.345.043	39	1.517.234.222	30	2.352.701.549	32	2.775.717.870	41	7.406.948.479	43
TOPLAM	7.504.647.822	100	1.921.579.364	100	2.222.439.716	100	3.199.035.434	100	4.440.338.804	100	5.011.075.644	100	7.399.526.398	100	8.724.395.223	100	5.631.937.346	100

GRAFİK 1.8.
KREDİLERİN ALACAKLILARA GÖRE DAĞILIMI

TABLO 1.27.

KREDİLERİN BORÇLULARA GÖRE DAĞILIMI
(ABD DOLARI)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	
1- KAMU SEKTÖRÜ	2.463.629.385	98 1.872.502.405	97 1.412.897.003	93 2.189.180.992	99 3.061.965.378	96 4.034.855.224	91 4.808.167.614	96 6.756.395.873	91 5.796.412.506	86 4.976.049.574	87
HAYATİ	1.236.064.913	77 1.415.517.400	74 1.063.205.860	70 1.447.746.803	65 2.126.067.221	66 1.712.092.129	39 2.787.355.171	56 3.160.139.810	43 4.296.363.564	64 3.430.423.053	61
GENEL BÜTÇE	1.127.635.548	45 581.472.233	30 465.574.376	31 603.510.711	27 854.224.899	27 643.124.466	14 687.788.783	14 1.669.748.006	23 3.589.418.089	53 2.197.486.481	37
KATMA BÜTÇE	204.084.000	8 99.433.662	5 13.663.646	1 60.903.786	3 735.507.294	23 750.931.356	17 950.930.369	19 174.005.177	2 11.137.578	0 79.089.751	1
DEVİRLİ KREDİLER	604.345.365	24 734.371.505	38 583.867.858	38 783.332.286	35 536.330.078	17 318.936.307	7 1.148.636.028	23 1.366.305.077	18 675.807.897	19 1.293.887.371	23
DİĞER KAMU SEKTÖRÜ	527.564.771	21 456.985.085	24 349.691.974	23 741.434.109	33 935.903.107	29 2.372.763.095	52 7.070.812.443	40 3.596.756.063	49 1.500.048.942	72 1.495.676.521	77
TC MERKEZ BANKASI	165.500.000	7 16.904.127	1 0	0 200.000.000	9 330.000.000	11 500.771.267	11 121.686.173	2 368.979.677	5 269.262.018	4 400.000.000	7
BAKİTLER	355.639.950	14 0	0 0	17 540.364.058	24 572.413.354	18 1.818.740.233	41 1.047.054.649	21 1.826.053.130	25 770.403.188	11 851.879.676	15
BAKİTLER	0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	371.256.000	7 912.362.226	12 59.399.021	1 230.890.201	4
DEVİRLİ İZBELELER	6.474.521	0 440.000.950	23 95.685.096	6 1.070.051	0 13.487.753	0 3.203.595	0 480.815.621	10 408.061.085	7 401.084.315	6 1.206.653	0
DEVİRLİ İZBELELER	41.013.444	2 49.229.359	3 113.425.778	7 33.258.774	1 137.970.106	4 405.483.580	9 702.808.031	4 642.130.574	9 927.882.718	14 705.857.177	13
TOPLAM	7.504.647.329	100 1.971.731.844	100 1.526.373.580	100 2.227.419.716	100 3.199.935.434	100 4.440.348.804	100 5.911.055.644	100 7.378.576.377	100 5.774.395.223	100 5.631.987.146	100

KAYNAK: Başbakanlık HDTM Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borç Bülteni, 1989, s.41.

%21'e kadar inmiştir. Daha sonra yine yükselmiş ve 1989'da payları %50-%50 olarak eşitlenmiştir. Proje kredileri ise, 1980'li yıllar boyunca tablo 1.28'den de izlendiği gibi daha çok enerji sektörü için alınmıştır.

Vadelerine göre dış borç yapısında kısa vadeli borçların artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Orta ve uzun vadeli borçların payı ise düşmüştür. Tablo 1.25'de görüldüğü gibi bu oran 1988'de yine orta ve uzun vadeli borçların lehine değişmeye başlamıştır.

Üdeme şekline göre dış borçlarımızdan dövizle ödenecekler tablo 1.30'da, Türk Lirası ile ödenecekler tablo 1.32.'de verilmiştir.

Tablo 1.33'de sabit ve değişken faizli kredilerin dağılımı verilmiştir. Tabloda izlendiği gibi değişken faizli kredilerin payı 1980'li yıllarda hızla artmıştır. Kredilerin vade yapısını gösteren tablo 1.34'de ise 10-15 yıl vadeli kredilerin payının %42 olduğu, 15 yıldan daha uzun vadeli kredilerin payının ise 1980'den 1989'a düştüğü görülmektedir. 1986'ya kadar 1-2 yıl vadeli kredilerin payı %0 iken 1987'de %8, 1988'de %3, 1989'da %2 olmuştur.

TABLO 1.28.

PROJE KREDİLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Taahhüt Bazında)

(Milyon ABD \$)

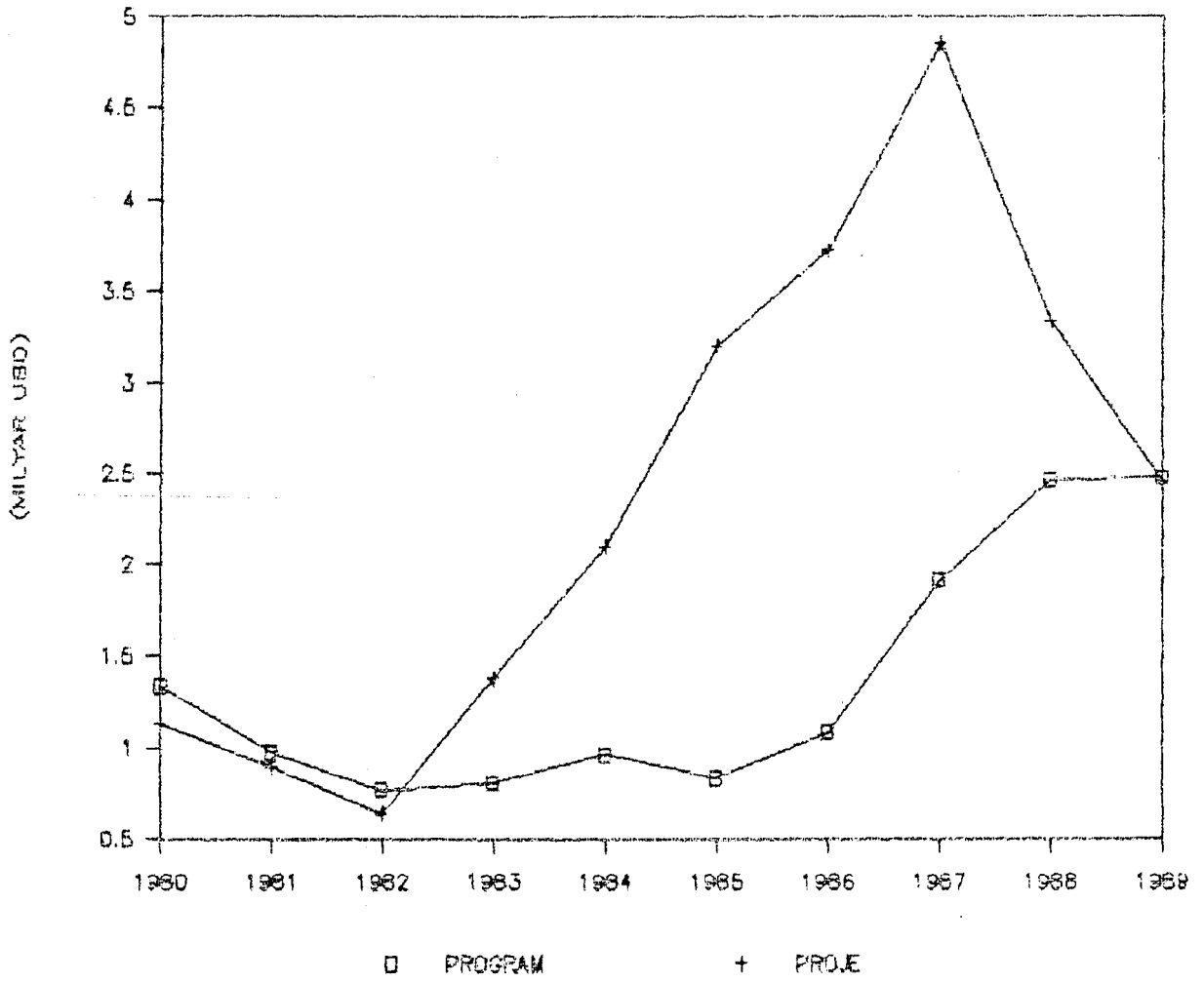
	1980	%	1981	%	1982	%	1983	%	1984	%	1985	%	1986	%	1987	%	1988	%	1989	%
TOPLAM	2,464	100	1,873	100	1,413	100	2,189	100	3,067	100	4,035	100	4,808	100	6,756	100	5,806	100	4,976	100
PROGRAM KREDİLERİ	1,339	54	977	52	771	55	812	37	964	31	833	21	1,082	23	1,911	28	2,468	43	2,477	50
PROJE KREDİLERİ	1,126	46	891	48	642	45	1,378	63	2,098	69	3,202	79	3,726	77	4,846	72	3,338	57	2,499	50
-ALTYAPI	39	2	25	1	224	16	60	3	224	7	206	7	275	6	524	8	40	1	9	0
-ENERJİ	675	27	305	16	167	12	354	16	805	26	732	18	1,308	27	1,416	21	531	9	374	8
-HARERİ ESME	21	1	32	2	0	0	92	4	231	8	168	4	191	4	120	2	252	4	29	1
-İNHAZ	131	5	198	11	51	4	43	2	68	2	332	8	147	3	626	9	350	6	455	9
-TARIM	94	4	110	6	19	1	150	7	291	9	553	14	27	1	12	0	25	0	107	16
-ULAŞTIRMA	72	3	82	4	168	12	134	6	361	12	747	19	1,503	31	1,397	21	431	7	113	2
-DİSER	143	6	143	8	13	1	544	25	118	4	385	10	116	2	750	11	1,709	29	658	13

[*] ÖZEL SEKTÖR KREDİLERİ HARİC

KAYNAK: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü,
Dış Borç Bülteni, 1989, s.34.

GRAFİK 1.9.

PROGRAM VE PROJE KREDİLERİ

TABLO 1.29.

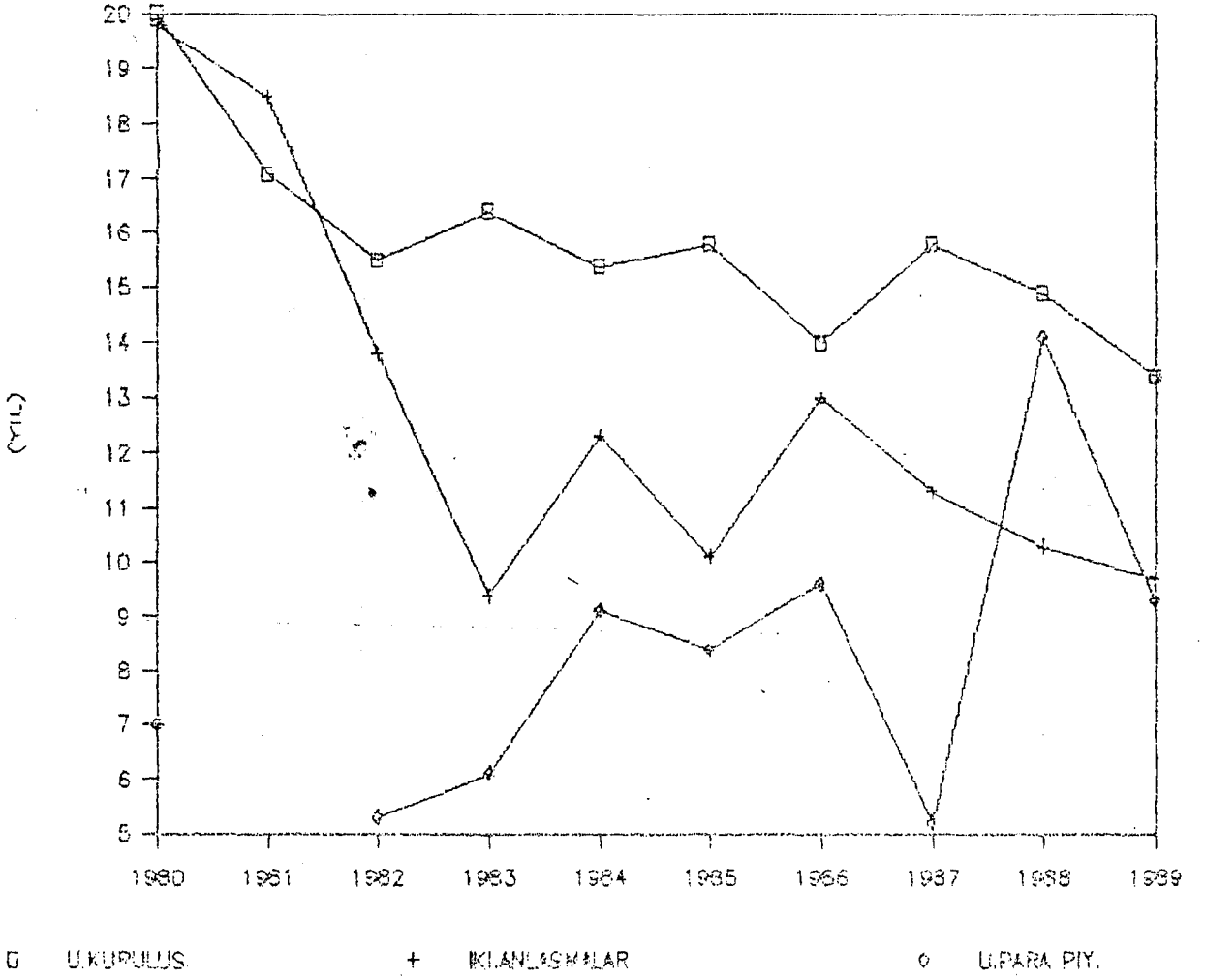
ALACAKLILARA GÖRE KREDİLERİN ORTALAMA VADESİ

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
ULUSLARARASTI KURULUSLAR	20.0	17.1	15.5	16.4	15.4	15.8	14.0	15.8	14.9	13.4
IKTILI ANLAŞMALAR	19.8	18.5	13.8	9.4	12.3	10.1	13.0	11.3	10.3	9.7
HUKUMETLER	22.3	22.0	14.7	20.9	14.2	15.1	16.6	22.9	21.4	10.6
FİRMALAR	11.5	10.6	7.2	8.8	12.5	7.2	12.6	9.2	9.0	6.2
U. ARASTI PARA PIYASALARI	7.0	-	5.3	6.1	9.1	8.4	9.6	5.2	14.1	9.3

KAYNAK: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü,
Dış Borç Bülteni, 1989, s.50.

GRAFİK 1.10.

ALACAKLILARA GÖRE KREDİ ORTALAMA VADESİ

TABLO 1.30.

DÖVİZLE ÜDENECEK DIŞ DEVLET BORÇLARININ
TAAHHÜT BAZINDA YILLAR İTİBARIYLA DAĞILIMI
(30.6.1989 Durumu)
(Milyon Dolar)

YILLAR	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM
1989 (*)	1129	884	2013
1989 (**)	1029	931	1960
1990	2011	1571	3582
1991	1999	1439	3438
1992	1983	1298	3281
1993	1844	1164	3008
1994	1845	1034	2879
1995	2120	898	3018
1996	1660	749	2409
1997	1484	652	2136
1998	1478	555	2033

(*) İlk yarı yıl için gerçekleşme

(**) İkinci yarı yıl için tahmin

KAYNAK: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1989, s.101.

TABLO 1.31.

TÜRK LİRASI İLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLAR

(30.6.1989 Durumu)

(Milyon Dolar)

	BORC MIKTARI	FAİZ TUTARI
BORCLULARA GÖRE TOPLAM	28.4	5.1
a) Hazine Borçları (*)	28.3	5.1
- Genel Bütçeli Daireler	28.3	5.1
b) Diğer Kamu Kur.	0.1	0.0
- Eximbank (DYB)	0.1	0.0

(*) Tarım kredilerinden yararlanan resmi ve özel kurumlardan yapılan tahsilat dahildir.

KAYNAK: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1989, s.102.

TABLO 1.32.

TÜRK LİRASI İLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLARIN

YILLAR İTİBARIYLA DAĞILIMI

(30.6.1989 Durumu)

(Milyon Dolar)

YILLAR	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM
1989 (6 AY)	3.1	1.1	4.2
1990	3.2	1.0	4.2
1991	3.4	0.8	4.2
1992	3.5	0.7	4.2
1993	3.6	0.6	4.2
1994	11.6	0.9	12.5

KAYNAK: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1989, s.102.

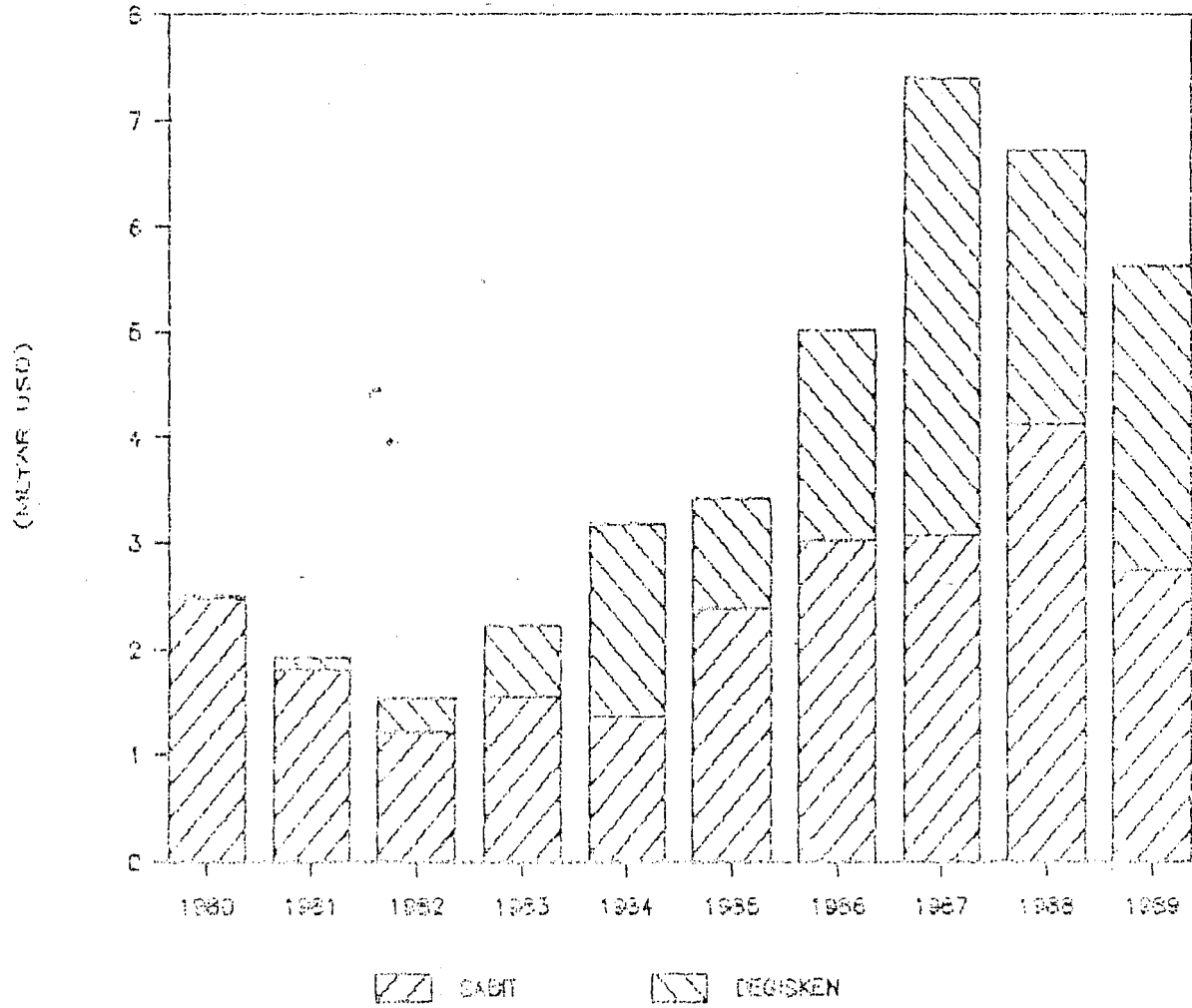
TABLO 1.33.

SABİT VE DEĞİŞKEN FAİZLİ KREDİLERİN DAĞILIMI

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989										
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)										
USD-TOPLAM	1.432.429.113	100	1.132.144.174	100	1.165.456.450	100	1.310.405.337	100	2.005.875.331	100	3.152.719.897	100	2.611.001.463	100	3.282.383.261	100	4.051.176.808	100	3.526.258.995	100
SABİT	1.415.178.578	99	1.096.835.176	97	855.774.801	73	947.133.803	72	548.745.642	27	1.316.133.775	42	1.535.483.098	59	557.758.815	17	2.268.649.406	56	1.586.139.003	45
DEĞİŞ.	17.250.535	1	35.308.998	3	309.681.657	27	363.271.534	28	1.457.129.689	73	1.836.786.122	58	1.075.518.365	41	2.724.624.446	83	1.788.477.402	44	1.940.819.992	55
DM-TOPLAM	365.882.068	100	269.372.575	100	49.324.308	100	527.125.869	100	494.543.949	100	401.461.363	100	611.495.434	100	1.858.754.722	100	1.063.470.497	100	799.207.244	100
SABİT	365.882.068	100	269.372.575	100	49.324.308	100	275.330.301	52	395.781.967	80	315.814.505	79	346.703.810	57	932.272.676	50	229.555.485	87	562.726.462	71
DEĞİŞ.	0	0	0	0	0	0	251.795.568	48	98.761.887	20	85.646.858	21	264.791.624	43	926.462.046	50	133.915.012	13	236.480.782	29
FRF-TOPLAM	126.006.711	100	26.855.040	100	4.335.340	100	31.651.842	100	28.782.726	100	2.132.452	100	97.456.621	100	54.911.943	100	359.331.917	100	172.207.873	100
SABİT	126.006.711	100	26.855.040	100	4.335.340	100	31.651.842	100	25.444.428	88	2.132.452	100	97.456.621	100	30.267.415	56	187.115.721	52	100.030.387	58
DEĞİŞ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3.338.298	12	0	0	0	24.144.528	44	172.216.676	48	72.177.486	42	
GBP-TOPLAM	72.387.006	100	28.371.477	100	0	0	33.977.407	100	0	0	17.612.327	100	1.467.567	100	126.947.618	100	181.959.943	100	0	0
SABİT	72.387.006	100	28.371.477	100	0	0	33.977.407	100	0	0	15.344.187	87	0	0	7.354.228	4	159.056.997	87	0	0
DEĞİŞ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2.268.145	13	1.467.567	100	182.593.390	96	22.902.951	13	0	0	
CHF-TOPLAM	66.552.481	100	28.095.868	100	37.231.760	100	28.492.354	100	345.036.437	100	141.405.832	100	532.217.255	100	251.169.949	100	152.917.909	100	127.264.272	100
SABİT	66.552.481	100	28.095.868	100	37.231.760	100	28.492.354	100	81.711.977	24	106.830.567	76	185.949.116	35	154.018.220	61	151.918.575	99	113.058.251	88
DEĞİŞ.	0	0	52.209.634	67	0	0	0	0	263.324.460	76	34.575.265	24	346.268.139	65	97.141.829	39	299.334	1	14.206.027	12
JPY-TOPLAM	0	0	147.446.149	100	164.309.872	100	54.044.842	100	160.827.578	100	477.157.827	100	823.723.702	100	1.552.781.868	100	830.432.260	100	731.706.094	100
SABİT	0	0	147.446.149	100	164.309.872	100	54.044.842	100	160.827.578	100	394.484.387	83	540.012.927	66	1.199.847.479	77	353.354.437	43	303.529.680	41
DEĞİŞ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	82.673.440	17	283.710.775	34	352.934.389	23	477.077.923	57	428.195.414	59	
DiĞER	441.346.450	100	142.256.222	100	105.665.842	100	236.742.065	100	164.862.513	100	247.649.186	100	333.693.602	100	201.586.236	100	79.156.782	100	293.237.861	100
SABİT	441.346.450	100	142.256.222	100	25.811.266	21	180.528.129	76	155.775.159	94	245.759.290	99	333.693.602	100	201.586.236	100	74.276.830	94	23.628.883	33
DEĞİŞ.	0	0	17.281.351	12	2.854.076	2	56.143.936	24	9.087.354	6	1.889.816	1	0	0	0	0	4.879.952	6	190.308.978	67
TOPLAM (DEĞİŞ.)	17.250.535	1	107.429.283	6	319.535.333	21	671.211.838	30	1.831.640.688	57	2.043.039.646	46	1.921.756.470	39	4.314.960.628	58	2.600.468.277	39	2.872.978.472	51
TOTAL (SABİT)	2.487.351.254	79	1.814.731.861	74	1.206.787.847	79	1.551.228.678	70	1.368.286.746	43	2.306.492.158	54	3.039.299.174	61	3.083.625.369	42	4.123.236.946	61	2.759.103.666	49
TOPLAM	2.504.601.789	100	1.921.731.844	100	1.526.323.580	100	2.222.439.716	100	3.199.935.434	100	4.449.338.084	100	5.011.955.644	100	7.398.526.597	100	6.724.325.223	100	5.631.282.346	100

GRAFİK 1.11.

SABİT VE DEĞİŞKEN FAİZLİ KREDİLER

TABLO 1.34.

KREDİLERİN VADE YAPISI
(ABD DOLARI)

VADE (YIL)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
(1 - 2)	9 0	0 0	0 0	400,000 0	59,560,446 2	120,628,990 3	1,945,954 0	615,862,006 8	181,573,046 3	139,788,587 2
(2 - 3)	0 0	0 0	0 0	4,648,586 0	59,560,446 2	120,628,990 3	165,808,637 3	205,420,977 3	265,578,336 3	123,102,648 7
(3 - 4)	0 0	4,048,945 0	200,000,000 13	0 0	86,919,113 3	225,106,243 5	114,278,612 2	399,105,313 5	174,108,448 3	218,902,934 4
(4 - 5)	0 0	32,541,686 2	17,955,590 1	0 0	379,069,022 10	119,660,265 3	9,647,180 0	137,843,783 2	19,635,040 0	41,389,400 1
(5 - 6)	24,159,662 1	28,049,986 1	27,000,000 2	251,573,023 11	26,723,917 1	65,011,743 1	207,837,947 4	1,450,295,663 20	276,287,791 3	280,916,501 5
(6 - 7)	30,589,157 1	4,113,895 0	75,447,179 5	77,260,130 3	555,705,328 17	207,698,673 5	45,727,193 1	161,742,566 2	178,010,678 3	534,104,297 6
(7 - 8)	183,382,470 7	59,596,867 3	23,778,768 2	72,593,440 3	179,375,747 4	952,235,659 21	271,845,257 5	1,088,912,996 15	1,404,508,849 21	754,229,520 13
(8 - 9)	39,372,637 2	16,800,993 1	9,840,960 1	57,877,999 3	23,669,757 1	428,359,174 10	857,652,703 17	136,251,743 2	366,608,598 5	150,527,870 3
(9 - 10)	47,994,714 2	56,364,293 3	56,209,618 4	210,278,781 10	46,418,716 1	85,809,025 2	0,202,032 0	28,586,617 0	28,650,670 0	100,295,177 2
(10 - 15)	202,092,550 8	384,577,608 20	267,566,687 18	254,037,187 11	270,650,082 8	1,087,080,605 24	1,204,197,424 24	1,112,523,208 15	1,418,697,977 21	7,365,333,216 42
(15 - 20)	1,192,575,444 48	787,031,685 41	671,469,974 44	966,474,231 43	1,348,035,088 47	935,164,889 21	1,816,467,206 36	1,200,075,157 16	1,276,928,570 12	624,888,700 11
(20 - 25)	145,371,666 6	134,341,636 7	120,971,908 8	83,450,125 4	85,000,000 3	20,000,000 0	49,439,684 1	296,111,036 4	122,916,990 2	21,257,730 0
(25 - 30)	234,617,641 9	164,206,096 9	54,633,055 4	34,678,331 2	61,577,832 2	121,021,963 3	0 0	120,000,000 2	1,043,890,401 16	313,176,076 6
30 - >	404,494,600 16	250,958,862 13	6,441,321 0	201,217,883 9	177,722,471 6	72,401,475 2	263,046,700 5	446,195,382 6	77,949,781 1	163,444,659 3
TOPLAM	2,504,642,829 100	1,921,731,944 100	1,526,323,500 100	2,272,437,716 100	3,199,235,454 100	4,448,538,804 100	5,011,055,644 100	7,399,576,397 100	6,724,395,223 100	5,631,982,336 100

KAYNAK: Başbakanlık HDTM Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borçlar Bülteni, 1989, s.52.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ, NEDENLERİ, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE DURUM

2.1. DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ VE NEDENLERİ

Günümüzde gelişmiş ülkeler, kalkınmalarını sağlamak amacıyla, geçmişte borçlanma yoluna gitmişlerdir. Bugünün gelişmiş ülkeleri olan İngiltere, XVII ve XVIII nci yüzyıllarda Hollanda'dan borçlanmak suretiyle kalkınması için gerekli sermayeyi sağlamış ve XIX ncu yüzyılda gelişerek dünyanın en önemli sermaye piyasası haline gelmiştir. Nitekim İsveç, XIX ncu yüzyılda Londra ve Hamburg Piyasalarından borçlanarak sermaye sağlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'de XIX ncu yüzyılda borçlanmak suretiyle ülkeye yabancı sermaye girişini sağlamış, gelişmesini tamamlamıştır(1).

(1) TÜRK, a.g.e., s.246.

Avustralya ve Japonya da kendi çabaları yanısıra dış borçlanmaya giderek ülkeye yabancı sermaye girişi ile kalkınmalarını başarmışlardır. Japonya yabancı sermayeden 1895-1914 yılları arasında yararlanmış, 1920'lere doğru, borçlanma sonuçları kalkınma hamlesi şeklinde görülmüştür(2).

Bugün de ülkeler, gelişmelerini sağlamak için dış borçlanmaya başvurmaktadırlar. Azgelişmiş ya da geliştirmekte olan ekonomiler, gerekli sermaye faktörünü yurtiçi sermaye birikimine ek olarak borçlanmak yoluyla dışarıdan sağlamaktadırlar.

2.1.1. BORÇLANMANIN ÖNEMİ

Dış borçlanmanın önemi, ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinin incelenmesi ile daha iyi anlaşıl-
maktadır. Hemen hemen tümüyle kalkınma ve büyüme model-
leri yatırıma önem vermektedirler. Dış kaynak ve dış
borçlanma da, yatırım olanaklarını artırması açısından
önemli olduğu için, bu bölümde bazı çağdaş büyüme
ve kalkınma modellerine, dış kaynağın önemini vurgulamak
amacıyla temel özellikleri ile yer verilecektir.

(2) Ragner NURKSE (Çev: Şevki ADALI), Azgelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü, İstanbul, 1964, s.133-134.

2.1.1.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin büyümesi üzerine kurulmuş bir model olmasına rağmen, dış kaynağın, az gelişmiş ülkelerin gelişmelerinde önemli bir unsur olduğunu savunan iktisatçılar için önemli bir kuramsal dayanak olmaktadır.

Domar'ın ekonomik büyüme çözümlemesinin kuramsal açıklamalarının, net yatırımın üretim kapasitesini arttırması ve bağlı olarak ekonominin büyümesine yol açması, görüşleri oluşturmaktadır. Tam istihdam düzeyinde bir ekonomide yapılan tasarruflar yatırıma dönüşmektedir. Yapılan yatırımlar, ekonomide üretim kapasitesinin artmasına ve bağlı olarak tam istihdam çıktı düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Yatırımlar yapıldıkça ekonomide üretim gücü ve milli gelir artışına bağlı olarak tam istihdam milli gelir düzeyi sürekli yükselecektir. Üretim kapasitesinin tam olarak kullanılması için talebin de artması gerekmektedir. Burada yatırım sürecinin ikili niteliği, yani yatırım harcamasının kapasite yaratan ve talep yaratan etkisi ortaya çıkmaktadır. Ancak burada temel koşul toplam talep artışıyla kapasite artışının eşit olması gerekmektedir.

$$\begin{aligned}\Delta Y_G &= \Delta Y_D \\ 1.6 &= \Delta I \frac{1}{a} \\ \frac{\Delta I}{1} &= 6.2\end{aligned}$$

Bu denkleme göre yatırımlar, marjinal tasarruf eğilimi(a) ile sermayenin verimliliği(σ) ile çarpımına eşit hızda artması gerekmektedir.

$$\begin{aligned}\Delta Y &= I\sigma \\ \Delta Y &= \sigma.a.Y \\ \frac{\Delta Y}{Y} &= \sigma.a \\ \frac{\Delta I}{I} &= \frac{\Delta Y}{Y} = \sigma.a\end{aligned}$$

Yatırımların artış oranında, milli gelirden büyümenin gerçekleşeceği, bunun da (σ , a) kadar olacağı yukarıdaki formülde ifade edilmektedir.

Bir İngiliz iktisatçısı olan Harrod'un büyüme modeli de gelişmiş ekonomilerde tam istihdam ve yükselen bir gerçek gelir düzeyini sağlamanın koşullarını açıklamaktadır. Domar'ın modeli ile benzeşmektedir. Ancak "Harrod çözümlemesini, ekonominin çıktısı ya da gerçek gelirindeki bir değişikliğe karşı cari yatırım harcamasındaki tepki cinsinden kurar"(3).

Uygun büyüme hızı ile Domar'ın gerekli büyüme hızı kavramları, farklı simgelerle aynı şeyleri ifade etmektedir. Harrod, Domar'ın a ile simgelediği tasarruf eğilimini s ile belirtmiştir. Harrod, sermaye gereksinmesi

(3) Wallace C. PETERSON, (Çev: Servet MUTLU), Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 145, Eskişehir, 1976, s.415.

olarak C_r simgesini $\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ olarak alırken, Domar $\frac{\Delta Y}{\Delta K}$ olarak tanımladığı σ simgesini kullanır. Yani $\sigma = \frac{1}{C_r}$ olmaktadır. Harrod'un uygun büyüme hızı $G_w = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{s}{C_r}$, Domar'ın gerekli büyüme hızı $\frac{\Delta Y}{Y} = \sigma$.a aynı şeyleri ifade etmektedir.

Açıklanan bu büyüme modeline göre, ulusal gelirden bir artışın meydana gelebilmesi sermaye stokuna herhangi bir ilave ile mümkün olabilecektir. Büyüme oranını ($\frac{\Delta Y}{Y}$) yükseltmek tasarruf hacmini, yani yatırım miktarını yükseltmekle mümkün olacaktır. Tasarruf hacminin düşük olması, ulusal gelir artışını kısıtlayıcı etki yapmaktadır. Bu durumda dış kaynaklardan yararlanmak, Yurtiçi tasarruflara ilave olarak büyüme oranının büyümesine yardımcı olmakta, dış borçlanma yoluyla dış kaynaklardan yararlanmanın önemi burada ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.2. Nurkse'in Kalkınma Modeli

Nurkse'in az gelişmiş ülkelerin kalkınması için "Dengeli Büyüme" kuramında da dış kaynakların kalkınma sürecinde etkili olabileceği görüşüne yer verilmiştir. "Dengeli Büyüme" kuramının özünü, çeşitli sanayi kollarına eşanlı olarak sermaye yatırımları yapılarak ekonomik kalkınmanın sağlanması olarak özetlenebilir. Burada, çeşitli sanayi kollarında birden girişilen teşebbüsler, birbirlerini destekliyecekleri için başarıya ulaşılması kuvvetli bir olasılıktır. Bu şekilde çeşitli sanayi

kollarında yapılan yatırımlar aracılığıyla iç pazar genişletilmekte, iç pazarın darlığı nedeniyle varılan güçlükler yok edilmektedir. Sanayi kolları arasında etkileşim olacağından, bir alandaki gelişme diğer alanı da etkileyecek, ekonomik etkinliğin genel seviyesi yükselecektir(4).

Yukarıda kısaca özetlenen "Dengeli Büyüme" kuramında yabancı sermayenin önemini Nurkse:

"... Az gelişmiş ülkeler, kalkınma hamlelerinin başlangıcında çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Dış kaynakların, bu güçlüklerin geçiştirilmesinde önemli bir rol oynadıklarını inkar edemeyiz. Az gelişmiş ülkeler kalkınma hamlelerini dış kaynaklar aracılığıyla daha hızlı ve daha az acılı hale getirebilirler. Bu sayede sosyal çalkantılara engel olunabileceği gibi despotik hükümetlerin bu ülkelerde işbaşına gelmeleri de önleneyecektir. Dış kaynakların ferahlatıcı etkileri herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu görüşlere ben de katılmaktayım."(5)

görüşü ile belirtmekte, ancak dış kaynakların kullanımını için gerekli tedbirler alınmadıkça da istenen sonuca ulaşamayacağını ilave etmektedir.

(4) NURKSE, a.g.e., s.22.

(5) NURKSE, a.g.e., s.206.

2.1.1.3. Rostow'un Kalkınma Modeli

Az gelişmiş ülkelerin gelişmeleri ile ilgili önemli bir yeri olan bir teori de, W.W. Rostow'un ekonomik gelişmeyi aşamalar halinde açıklayan teorisi'dir. Bu teoriye göre, toplumlar beş gelişme aşamasını geçirmektedir. Bu aşamalar: geleneksel toplum, hazırlık aşamasındaki toplum, harekete geçme aşamasındaki toplum, iktisadi olgunlaşma yolundaki toplum ve kitle tüketim çağındaki toplum.

Gelişme süresince en önemli aşamalardan biri "harekete geçme aşaması" olup, bu aşamada düzenli bir gelişme yoluna girilmekte, kendi kendine sürdürülebilir büyüme hızına ulaşılmaktadır. Bu aşamada aşağıda belirtilen üç koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir(6).

- Üretken yatırımların hızında milli gelirin %10 veya daha fazlasını kapsayacak şekilde bir yükselme,
- Yüksek bir hızla gelişen bir kaç sınıai üretim dalının kurulması,
- Kalkınmayı ve yurtiçi tasarrufları arttırmaya yönelik siyasi, toplumsal ve idari bir yapının

(6) W.W. ROSTOW, (Çev: Erol GÜNGÖR), İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, Sosyal İlimler Komisyonu Yayınları: 2, İstanbul, 1970, s.4.

bulunması. Bu koşul yerli kaynaklardan sağlanabilecek sermayenin, hareketlilik kazanması açısından önemlidir.

Harekete geçme açısından, yurtiçi tasarrufları verimli bir şekilde harekete geçirmek ve yüksek oranda tasarruf sağlayacak bir yapıya kavuşulması gerekmektedir.

Bu aşamada bazı ülkelerin (Japonya, İngiltere) yabancı sermayeden yararlanmadıklarını, bazı ülkelerin ise (ABD, Rusya, Kanada gibi) büyük miktarlarda sermaye ithali yoluna gittiklerini belirten Rostow, yabancı sermayenin, uzun vadeli olan altyapı yatırımlarında harekete geçme için son derece önemli olduğunu belirtmiştir(7). İç tasarrufların dış kaynaklarla desteklenmesini yadsımayarak artan gelirden sağlanacak, tasarruf oranı yükselerek gerekli yatırımların tümü sonuçta iç tasarruflar tarafından finanse edilerek dış kaynak gereksinimi kalmıyacaktır.

Yukarıda kısaca değinilen kalkınma teorileri yatırıma ağırlık vererek kalkınmanın gerçekleşebileceğini savunan teorilerdir. Bu teorilere göre dış borçlanmaya, eksik tasarruflar nedeniyle gidilmektedir. Dışarıdan sağlanan dış kaynak, yatırımlar için gerekli olan, ancak yurtiçinde yetersiz olan sermayeye ilave olarak kalkınma çabalarına katkıda bulunacaktır.

(7) ROSTOW, a.g.e., s.34-35.

2.1.1.4. Singer-Prebisch Modeli

Bazı iktisatçılar ekonomik kalkınmada dış ticaretin rolünün daha fazla olduğunu savunmuşlardır(8). Bu iktisatçılara göre dış borçlanmaya, ihracat gelirleri-ithalat giderleri arasında doğan döviz açığının kapatılması için başvurulması gerekmektedir. Kalkınmakta olan ülkelerin sanayileşmesi için, gerekli yatırım malı ithalatının, ihracat kesiminin sağladığı gelirlerle sağlanması kalkınmada önemli yer tutmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracat kesimini genellikle ilksel ürünlerin ihracatı oluşturmaktadır. 1960'larda ilksel maddeler düşük gelirli ülkelerin toplam ihracatının %79'unu, orta gelirli ülkelerin ise %89'unu; 1980'de ise sırasıyla %55 ve %63'ünü oluşturmaktadır(9). İhracatın gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli yertulması ise, ilksel ürünlerin ihracatında sınai ürünler talebinin, fiyat ve gelir esneklikleriyle ilksel ürünler talebinin

(8) Hans SINGER, "The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries" American Economic Review, (May, 1950), s.473-85; Roul PREBISCH, "Commercial Policies in the Underdeveloped Countries", American Economic Review, Papers and Proceedings (May, 1959), s.251-73.

(9) H.W. SINGER, "İthal İkamesine Yeniden Bakış", İktisat Dergisi, (Haziran, Temmuz, Ağustos, 1976), Sayı: 259-260-261, s.12.

fiyat ve gelir esneklikleri arasındaki ilişkiye bağlı olmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, bu ilişkinin ilksel ürünler aleyhine olduğunu göstermektedir. Singer ve Prebisch, bu konuda talep, arz ve ekonominin esnekliği ile ilgili faktörler üzerinde durmuşlardır. Bu iktisatçılara göre, gelir arttıkça, gıda maddelerine yapılan harcamaların oranı azalırken, sanayi mallarına yapılan harcamaların payı artmakta olduğundan(10), kalkınmakta olan ülkelerin gelir artışında ithal talebi, ihracat malları talebinden daha hızlı arttığından ticaret hadleri kalkınmakta olan ülkeler aleyhine gelişmektedir.

Ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine işleminde diğer etkili olan faktörler de, gelişmiş ülkelerin, ilksel ürünlerin yerine ikame ürünler geliştirmeleri(11), sanayileşmiş ülkelerin tarım kesimi koruyucu tedbirler almaları, ilksel ürün arzının gelişmekte olan ülkelere kontrol altına alınmaması(12) olarak sayılabilir. Belirtilen bu nedenler gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin kalkınmasında önemli sorunlar

(10) Engel Konunu'nun işleminde.

(11) Suni kauçukta olduğu gibi, kimyasal ve suni ürünler üretimi.

(12) İlksel ürün üretiminin artışı ile arzın artması ve ihracat arz esnekliğinin birim değerinin altında olması nedeniyle fiyatlarda düşüşe neden olması.

yaratmaktadır(13). Bunlardan en önemlisi, ihracat gelirleri, ithalat ödemelerini karşılamadığından, önemli düzeyde, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin döviz darboğazına girmesine, cari işlemler bilançosuna açık vermelerine neden olması olarak belirlenmektedir. Bu açığın kapatılması ithalatın azaltılması ile sağlanabilirse de, kalkınmanın sağlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, Kore Savaşı konjktörü ardından yapılan araştırmalarda gözlenmiştir(14).

Dış açığın kapatılmasında diğer bir çözüm ise "dış borçlanmaya" gidilmesidir. Dış borçlanmanın kalkınmada önemi bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, dış ticaret karşılaştırmalı üstünlüklere dayanmaktaysa da, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ithalat bu esasa dayanmamaktadır. İthalat bazı temel yatırım ve ara malı eksikliğinin sonucu yapılmaktadır. Ulusal kalkınmanın temeli, bu malların ithaline dayanmaktadır. Bu nedenle, ithalat, fiyat ya da politika değişmelerine duyarlı olmamaktadır. Yapılan ihracat ise, diğer ülkelerin talep esnekliğine bağlı olduğundan,

(13) Bu sorunların çözümü çabaları, özellikle 1970'lerden sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında "Yeni Ekonomik Düzen" adı altında tartışmalara ve çözüm arayışlarına yol açmıştır.

(14) BAŞAK, a.g.e., s.24.

ihracat gelirleri fiyat ve politika değişmelerinden etkilenmektedir. İthalatı kısmak, ülke kalkınmasını olumsuz yönden etkileyeceğinden, ödemeler bilançosu açığıını kapatmakta dış borçlanmanın önemi, daha belirgin hal almaktadır.

Yukarıda kısaca açıklanan kalkınma modellerinin yanında, kalkınmada dış kaynakların önemine diğer modeller de yer vermiştir. Bunlardan Rosenstein-Rodan'da "Gelişme için yardımın genel gayesi, çeşitli ülkeler arasında gelirleri eşitleştirmek değil, her ülkede kendi kendini sürdürebilecek bir büyümeyi gerçekleştirmek olanağı vermektir. Yardım, azgelişmiş ülkelerde belirli bir gelir seviyesine erişilene kadar değil, fakat bu ülkeler kendi kendilerine sürdürebilecek bir büyüme için geçerli sermaye birikimi seviyesini seferber edinceye kadar devam etmelidir. (....) Böyle olunca, asıl kıstas her dolar yardımın yarattığı geliri değil, her dolar yardımın neden olduğu ilave çabayı azamileştirmektir"(15) ifadesinde de açıkladığı gibi dış kaynağın amacını belirtmektedir. Bir diğer kalkınma modeli olan Leibenstein'in "asgari çaba" kuramına göre tasarruflar, kişi başına gelir düzeyinin artmasıyla meydana geldiğine göre, bu oranın büyümesi, kalkınma hızının nüfus artış hızının

(15) P.N. ROSENSTEIN-RODAN, "International Aid to Under Developed Countries", Review Of Economics and Statistics, May, 1961, Volume XLIII, s.107-137.

üstünde olması gereklidir. Kendi kendini sürdüren kalkınmanın sağlanması için asgari çabanın oluşmasında dış yardımlar etkin bir rol oynayacaktır(16).

2.1.2. BORÇLANMANIN NEDENLERİ VE BORÇLANMA MİKTARI

Yukarıda belirtilen kalkınma teorileri, az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarında dış borçlanmanın önemini belirtmektedir. Dış borçlanmanın hangi oranda ve ne miktarda yapılacağı, dış açığın belirlenmesi ile saptanacaktır. Dış açığın, tasarruf açığından mı, dış ticaret açığından mı ileri geldiği ve ne oranda olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bazı yazarlar tasarruf açığının önemine değinirken, diğer bazı yazarlarsa dış ticaret açığının önemli olduğunu savunmaktadır. Aslında bu yaklaşımlar birbirinden bağımsız iki ayrı yöntem değildir. Her biri ekonominin ancak bir bölümüyle ilgilenmektedir. Birinin temelini oluşturan kısım, diğerinin kapsamına girmemektedir. Bir ülkenin dış açığının nereden kaynaklandığını belirleyen tasarruf açığı yaklaşımı, yatırım-tasarruf eşitliğinden hareket edilirken; diğer yaklaşım olan dış ticaret açığı, ithalat-ihracat eşitliğinden hareket etmektedir. Dış borçlanmanın hangi oranda yapılacağını belirleyen bir diğer yöntem ise "ekonominin

(16) H. LEIBENSTERN, Economic Backwardness and Economic Growth, New York, 1957.

emme kapasitesi" dir. Aşağıda açık kavramları ile emme kapasitesi ayrı ayrı incelenecektir.

2.1.2.1. Tasarruf Açığı Yaklaşımı

Gelişmekte olan ülkelerin, hızlı bir ekonomik kalkınma çabasına giriştiklerinde karşılaştıkları önemli güçlüklerden biri tasarruf açığıdır.

Kalkınma, ekonomik verilerin kişi başına daha yüksek gelir sağlayacak biçimde artması, ve bağlı olarak ekonominin niteliksel değişimi olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanıma göre, ekonominin kalkınmasında kişi başına gelirin artışı en önemli gösterge olup, bu ise ulusal gelirin artışıyla sağlanacaktır. Bu artışı etkileyen en önemli faktörlerden biri de "üretim fonksiyonu" dur(17). Belli bir devrede ekonominin üretim seviyesi (Y_t) ile üretimde kullanılan çeşitli girdi miktarlarını ve üretim faktörlerinin verimliliklerini tayin eden temel unsurlar arasındaki fonksiyonel ilişkiyi gösteren"(18) fonksiyon olarak tanımlayabileceğimiz üretim fonksiyonunun temel girdilerinden biri sermayedir.

(17) Vural SAVAS, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1982, s.33.

(18) I. ADELMAN, (Çev: Vural SAVAS), Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 3, İstanbul, 1972, s.5.

Bu ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en kıt faktördür. Sermaye birikimi, kalkınma çabası içindeki ülkelerde kalkınmanın temel şartıdır. Sermaye birikiminin temel kaynağı ise tasarruflardır. Yatırımların artışı, tasarruflara bağlıdır. Gelişmekte olan ülkenin tasarruf ihtiyacı ekonominin kalkınma hızı ele alınarak yapılacak hesaplama ile belirlenecektir.

Bu hesaplamada kapital hasıla katsayısı veri olarak kabul edilerek, toplam tasarruf gereksinimi belirlenecektir.

$$\frac{\Delta Y}{Y} = 6.S$$

Burada kalkınma hızı $\frac{\Delta Y}{Y}$ hedef olarak belirlenmiştir. Kapital hasıla katsayısı (6) veri olarak kabul edilmiştir. Toplam tasarruf (S) bu denklemin çözümü sonucu elde edilecektir.

Örneğin kalkınma hızı hedef olarak %7 olarak belirlenmişse, kapital hasıla katsayısı 1/3 ise toplam tasarruf hacmi:

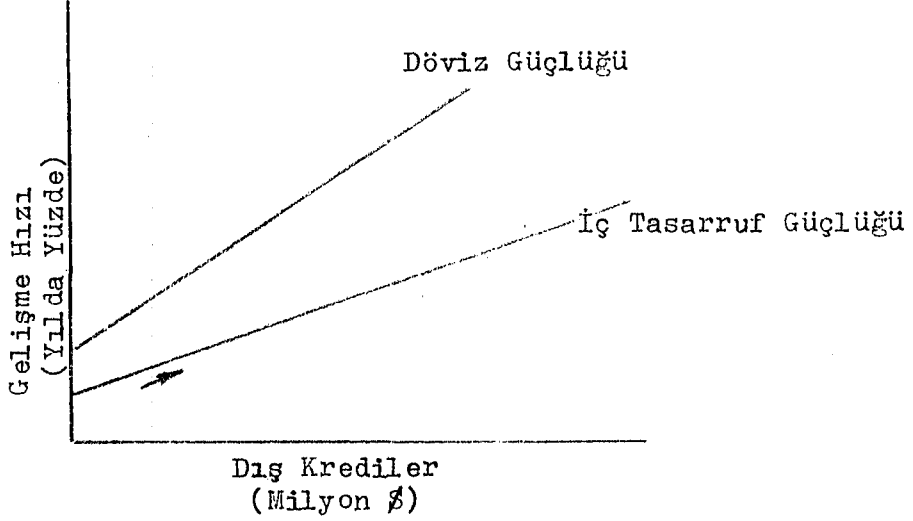
$$\frac{\Delta Y}{Y} = 6.S$$

$$S = \frac{\%7}{1/3}$$

$$S = \%21$$

olarak bulunacaktır. Eğer yurtiçi tasarruflar %16 olarak belirlenmişse, %7'lik kalkınma hızına ulaşmak için %5'lik bir tasarruf açığı vardır. Böyle bir durumda

dış tasarruflardan yararlanmak, hedeflenen kalkınma hızına ulaşmayı sağlayacaktır.

Şekil 2.1.

Yukarıda şekil 2.1.'de gelişme ile ilgili olarak iç tasarruflar ve döviz sıkıntısı arasındaki güçlükler gösterilmiş olup, şekile göre iç tasarruf güçlüğü bağlayıcı olmaktadır. Bu durumda belli bir ithalatı yapmak için değil, genel satınalma gücü için dış kredilere gereksinim duyulmaktadır(19).

2.1.2.2. Cari İşlemler Dengesi Açığı Yaklaşımı

Belirli bir süre içinde ülkenin yerlileri ile yabancılar arasında meydana gelen iktisadi akımlara

(19) Charles KINDLEBERGER (Çev: Necdet SERİN), Uluslararası İktisat, Doğan Yayınevi, Ankara, 1970, s.142-143.

bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezerv değişikliklerinin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak belirlendiği istatistiki bir belge(20) olarak IMF tarafından tanımlanan ödemeler bilançosu, cari işlemler ve sermaye hareketleri kalemi olmak üzere başlıca iki kalemden meydana gelmektedir. Cari işlemler bölümünde yer alan kalemlerin bir kısmı döviz getirici, diğer bir kısmı ise döviz götürücü niteliktedir. ihracat, yurt dışındaki Türk Vatandaşlarının kazançlarının transferi, yabancı turistlerin bozdurdıkları dövizler döviz getirici; ithalat, yabancı sermaye kuruluşlarının kazançlarının transferi, dış borçlar faiz ödemeleri gibi kalemler ise döviz götürücü niteliktedir(21). Döviz götürücülerin, döviz getiricilerden fazla olması cari işlemler dengesi açığını oluşturmaktadır. Dış Ticaret açığı ise, ithalat ile ihracat arasındaki, ithalat lehine olan farkı göstermektedir.

Bir başka grup iktisatçıya göre de, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde yatırım hacmini, bağlı olarak büyüme hızını sınırlayan en önemli

(20) IMF, Balance of Payments Manual 3. Edition, Washington, 1968, s.13.

(21) Baran TUNCER, "Türkiye'nin Dış Ödemeler Açığı Ve Dış Kaynaklar", Dış Ticaret Ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1968, s.315.

faktörlerden biri, dış ödemeler açığı, yani dövizin kıt faktör oluşudur(22). Bu ülkelerde ithalat doğrudan doğruya gelişme hızına bağlı olarak arttığı halde, ihracat gelirleri için bu tür fonksiyonel ilişki olmayıp, kendi kontrolleri altında olmayan dış faktörlere bağlıdır(23).

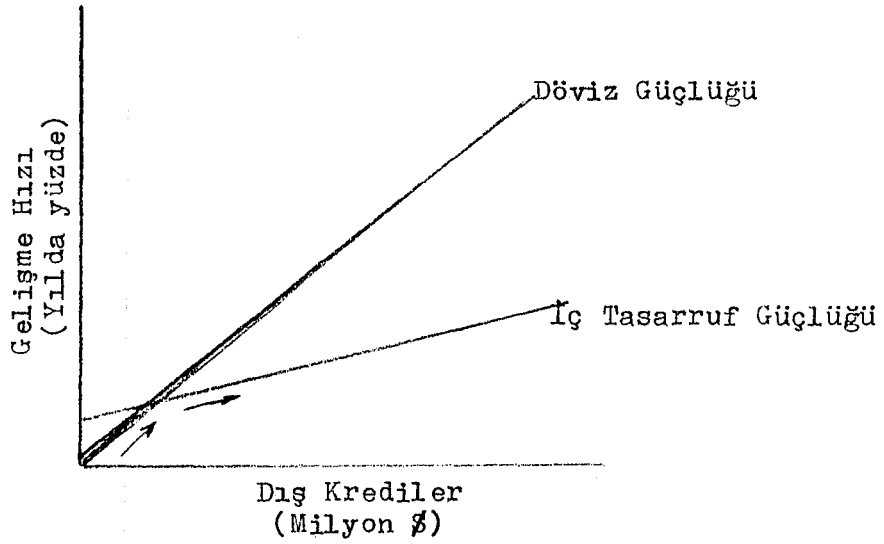
Cari İşlemler Dengesi açığını savunan görüşe göre iç tasarruf düzeyi yükseltirse bile, artan tasarrufun ithalatı kısıtlaması, ihracatı arttırması veya dövize çevrilmesi her zaman olası değildir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında en önemli sorundur. Aşağıdaki şekilde döviz açığının ekonominin kalkınmasında öncelikli kısıtlayıcı etken olduğu, bundan sonra sınırın tasarruf miktarı olacağı görülmektedir(24).

Döviz açığının hesaplanması daha farklı olmaktadır. Öncelikle hem gelişmekte olan ülke ekonomisinin, hem

(22) Üztin AKGÜÇ, "Türkiye'de Dış Borçlanma Politikası", Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı Ve Dış Finansman sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1975, s.249.

(23) Bu dış faktörleri, gelişmekte olan ülkenin ihraç mallarına karşı dış ülkeler talebinin fiyat ve gelir yönünden esnek olmayışı; ihracatı arttırmak için yapılan gayretlerin dış ticaret politikaları, ithalat sınırlamaları ve benzerleri sayılabilir.

(24) KINDLEBERGER, a.g.e., s.142-143.

Şekil 2.2.

de bu ülke ile dış ticarete bulunan diğer ekonomilerin kalkınma hızları belirlenir; genellikle bu bağımsız değişken olarak alınır. Daha sonra, geliştirmekte olan ülkenin ithalat ve ihracat esneklikleri belirlendikten sonra ithalat hacmi ve ihracat gelirleri hesaplanarak döviz açığı bulunabilir.

Örneğin geliştirmekte olan ülkenin kalkınma hızı %7, gelişmiş ülkenin (geliştirmekte olan ülkenin ihracat yaptığı) gelişme hızı %5; geliştirmekte olan ülkenin ithalat esnekliği 1.2, ihracat esnekliği 0,8 olarak kabul edelim. Geliştirmekte olan ülkenin:

$$\text{İthalat hacmi} = \%7 \times 1.2 = \%8.4$$

$$\text{İhracat geliri} = \%5 \times 0,8 = \%4$$

$$\text{İthalat ve İhracat arasındaki açık} = \%8.4 - \%4$$

$$= \%4.4$$

İthalat-ihracat arasındaki açık, ihracatın artışı yada dış borçlanma ile kapatılacaktır(25). Gelişmekte olan ülkenin, ihracatını arttırmak daha çok dış faktörlere bağlı olduğundan dış borçlanma ile bu dar boğaz ortadan kaldırılarak kalkınma çabaları sürdürülebilecektir.

2.1.2.3. Ekonominin Emme (Masetme) Kapasitesi

Bir ekonominin kullanılabileceği dış tasarrufun (dış borç ve dış yardım) sınırı olarak emme kapasitesi tanımlanmaktadır. Emme kapasitesinin bir sınırı olduğunu bazı iktisatçılar savunurken, diğer bazıları ise böyle bir sınırın olmadığını ileri sürmektedir.

Emme kapasitesinin sınırı olduğunu benimseyen iktisatçılara göre bu kapasite iki biçimde düşünülmektedir(26). Önce bir az gelişmiş ülkede belirli bir dönemde yapılabilecek yatırımların bir sınırı vardır ve bunu, gelişmeyi zorlayan mali olmayan başka faktörler ile daha fazla yatırım yapmak için gerekli diğer üretim faktörlerinin fiilen sağlanmaması belirler. İkinci olarak, emme kapasitesinin sınırı, yatırımların marjinal hasıllarının düşmeye başladığı nokta olarak kabul edilir.

(25) BAŞAK, a.g.e., s.27; SAVAŞ, a.g.e., s.37.

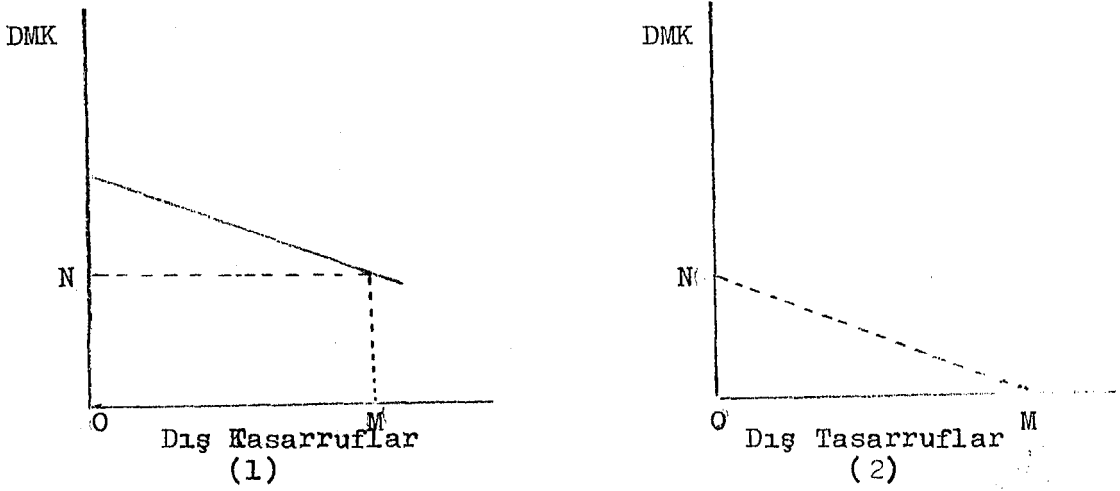
(26) KAYRA, a.g.e., s.23.

Yatırım faaliyetleri genel olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar, planlama aşaması, plan ve programın gerçekleşme aşaması, son olarak da üretim aşaması olarak sıralanabilir. Bu her üç aşamada teknik, sosyal ve psikolojik faktörlerin olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu faktörler, dış tasarrufu emme kapasitesini belirlemektedir. Bu faktörler:

- Doğal kaynaklarla ilgili bilgilerin düzeyi,
- Mesleki, idari alandaki insan gücü düzeyi, bu gücün kullanılma ve hareketlilik oranı,
- Ulusal Ekonominin, yabancı insan gücü ithal edebilme düzeyi,
- Toplumun yeniliklere direnmesi,
- Siyasi kadronun gelişme kararları verme konusundaki yeterliliği,
- Alt yapı yatırımlarının yetersizliği,
- Sektörlerarası bağlılığın zayıf olmasıdır.

Bütün bu faktörler, ekonominin emme kapasitesini sınırlamaktadır. Eğer dış tasarrufların ekonomik ve sosyal etkileri "dış tasarrufların marjinal katkısı" olarak adlandırılırsa (27), emme kapasitesi bir diyagramla gösterilebilir.

{27) Benjamin HIGGINS, Economic Development, Problems, Principles, And Policies, W.W. Norton And Company Inc., New York, 1968, s. 579-580

Şekil 2.3.

Birinci diyagramda görüldüğü gibi dış tasarrufların marjinal katkısı eğrisi, köşe yaparak yatay eksene inerse M noktasındaki dış tasarrufa ulaşıldığında emme kapasitesi belirlenir. Böyle bir durumda emme kapasitesinin dolduğu saptanır. Eğer yukarıdaki şeklin ikincisindeki gibi kırılma yapmadan iniyorsa, dış tasarrufları emme kapasitesini belli bir "marjinal" katkı katsayısı ile ölçmek mümkün olmaz. Bu durumda marjinal katkı katsayısı "0" veya daha yukarı bir değer alabilir(29).

Dış borçlanmada amaç ülkedeki tasarruf açığı veya döviz açığını kapatmaktır. Bu açığı kapatmakta

(29) Charles KINDLEBERGER, Economic Development, 2.Baskı, McGraw-Hill, New York, 1965, s.329.

verimli olduğu ölçüde yararlıdır. Borç miktarını belirlemede en önemli unsur verimliliktir. Verimliliğin ölçüsünde, marjina fayda ile marjinal maliyetin karşılaştırılması ile sağlanacaktır. Dış borcun maliyeti, dış borç için ödenecek faizdir. Faydası ise sağlanan dış borç ile yapılan yatırımların ülke ekonomisinin gelişmesine sağladığı katkıdır. Alınan dış borçlar faiz yüküyle birlikte geriye ödeneceğinden, bunlarla sağlanan artış, dış borç faizinden fazla olması gerekir. Eğer sağlanacak gelir artışı dış borç ve faiz miktarına eşit olursa, dış borç ekonomiye hiç bir şey kazandırmayacaktır. Bu nedenle alınan dış borcun sağladığı gelir artışı oranı, dış borcun faiz oranına eşitleninceye kadar dış borç ithali devam edecek, eşitlendiğinde dış borç alımı durdurulacaktır. Bunun için gelişmekte olan ülke, üretken amaçlar doğrultusunda plan ve projeler hazırlamalı, ve dış borcu bu projelerde en etkin biçimde kullanmalıdır(30). Dünya Bankası uzmanları, gelişmekte olan ülkelerde dış borç emme kapasitesinin sınırlı olarak, iyi hazırlanmış, üretken yatırıma dönük projelere sahip olmamaları olarak gösterilmiştir(31).

(30) M.G MILLIKAN ve W.W. ROSTOW, A. Prosopal: Key to An Effective Foreign Policy, Harvey, New York, 1957, s.56.

(31) The international Bank of reconstruction the Fourty Annual Report for 1948-49, s.8-9.

Alınan dış borçta kullanılan sermayenin marjinal verimliliği önem kazanmaktadır. Sermayenin marjinal verimliliği sermaye arttıkça düşecek, giderek marjinal verimlilik sıfır (0) olacaktır.

Bir başka iktisatçı da emme kapasitesini, yatırımlar ve marjinal hasıla ilişkisine göre ölçülebileceğini; ya da yatırımların sermaye/hasıla oranının ölçü olarak alınabileceğini belirtmektedir(32).

Bir ülkenin dış borç emme kapasitesi sabit değildir. Uygulanan ekonomik politikaya göre ve zaman içinde değişebilmektedir(33). Ürneğin dış borç alınması sonucu, bu borcu, ülkenin kalkınmasında kullanılacak teknik eleman olmaması durumunda azalırken, yatırımın etkinliğini sağlayacak gerekli alt yapı sağlanması durumunda ülkenin emme gücü artacaktır.

Emme kapasitesinin sınırı olduğunu yukarıda belirtilen görüşlerle savunan iktisatçıların yanında bir başka iktisatçı J. Pincus, emme kapasitesinin

(32) Ravi I. GULHATI, "The 'Need' for foreign resources, Absorptive Capacity and Debt servicing capacity" Capital Movements and Economic Development, Proceeding of a conference held by The International Economic association, New York, 1960.

(33) Abdülbaki PİRİMOĞLU, Türkiye'nin Dış Borçları İle İlgili Bir Tahlil Denemesi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 600, Erzurum, 1982, s.53-54.

sınırı olmadığını savunmaktadır(34). Pincus'un görüşüne göre emme kapasitesi çok esnektir; bunun ölçülmesi olası değildir. Az gelişmiş ülkelere ne kadar dış finansman sağlanırsa, bunun hepsini kullanabileceklerdir. Emme kapasitesi hesaplamaları ise, borç veren ülkelerin verecekleri dış borç veya yardımın kapsamını dar tutmak için formüle ettiklerini açıklamaktadır.

2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DURUM

2.2.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın %75'inin yoksul ve geri kalmış olduğu, ancak %25'inin gelişmiş ve sanayileşmiş olduğu gözlenmiştir; az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için, az gelişmişlik olgusu ve gelişme teorileri geliştirilmiştir.

Nurkse'ın, "fakirliğin kısır döngüsü" ile açıkladığı(35) ve az gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu çıkmazı anlatan teoride, az gelişmiş ülkelerin en büyük sorununun sermayenin yetersizliği açıklanmıştır. Yeterli sermaye sağlanamadığı sürece, bu ülkelerin kalkınmaları gerçekleştirilemeyecektir.

(34) ÖNERTÜRK, a.g.e., s.59.

(35) NURKSE, a.g.e., s.9-10.

Önceki bölümlerde teorik olarak kısaca değinilen gelişme teorilerinden, hangisini benimsemiş olursa olsun, azgelişmiş ülke gelişmesini sağlamak için yeterli sermaye stokuna ihtiyaç duymaktadır. Bunu kendi bünyesi içinde sağlaması mümkün olmadığına göre, gelişmiş ülkelerden bu sermayeyi sağlaması gerekecektir. Bu olguyu gelişmiş ülkelerde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabul etmişlerdir. Bunun üzerine azgelişmiş ülkelere sermaye transferine dair aralarında karara varmışlardır. Ancak bu, gelişmiş ülkelerin sadece iyi niyet ve acıma duygularından kaynaklanmamıştır. Azgelişmiş ülkelerdeki kalkınmanın, gelişmiş ülkelerdeki büyümenin "motoru" olacağını gözlemlemişlerdir. Azgelişmiş ülkelere yapılacak mali yardımlar, bu ülkelerin kalkınmaları için bir itici güç olurken(36) gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin büyümesi de hızlandırılmış olacaktır. Nitekim bunu Dünya Bankası Başkanı A.W. Clausen'de ifade etmiştir.

"Gelişmekte olan ülkelerin insanların yararına yapacağımız ortak çalışmalar, dünyanın geri kalan kısmının da yararınadır. Zira gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları, sanayileşmiş ülkelerin ucuz ithalat yapmaları ve ihracatlarını artırmaları demektir. Bu da daha çok istihdam

(36) Oktay YENAL, "Dış Yardımlar Ve Gelişme Meselesi", Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakkümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963, s.226.

ve enflasyonun yavaşlaması anlamına gelir. Gelişmekte olan ülkelerin refahı, temel malların ticaritini daha güvenli hale getirerek, genel olarak dünyayı daha istikrarlı ve kargaşasız hale getirecektir."(37)

Kalkınma çabası, ulusal bir çabadır. Ancak kendi kendine yeten ve tamamen kendi çabasıyla gelişmiş ülkelerin sayısı çok azdır. Başka ülkeler ve özellikle gelişmiş ülkelerden yardım talebinde bulunmadan kalkınmak isteyen ülkenin, gelişmesi ancak sosyal maliyeti çok yüksek olarak gerçekleştirilebilecektir.

Kalkınma, dünya çapında ve ekonomik, politik bir olgudur. Bu, gelişmekte olan ülkeleri olduğu kadar, gelişmiş ülkeleri de ilgilendirmektedir. Gelişmiş ülkelerin, ekonomik gelişme sonucu giderek daralan pazarlarına yeni pazarlar aramaları gerekmektedir. Oysa, yeni keşfedilen ülkelerin, ürettikleri malları satabilmeleri, o ülkelerin de hiç değilse, gelişmiş ülkelerin mallarını alabilecek ekonomik ve sosyal duruma gelmeleri ile sağlanabilecektir. Bu nedenle önceleri sömürge veya yarı sömürge olup, yeni bağımsızlıklarını elde etmiş ülkeler için kalkınma modelleri geliştirilmiş; bu teoriler karşılaştırmalı üstünlükler

(37) Remarques Developpes Lors De La Conférence Monétaire Internationale De Vancouver, Canada 24 Mai 1982.'den aktaran Fikret BAŞKAYA, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, s.12-13.

modeline dayandırılmıştır. Ve bu teorilerin hemen hepsinde sanayileşmek temel amacı oluşturmaktadır. Sanayileşmek ise, ya "ithal ikamesi" ya da "ihracata dayalı" stratejilerle gerçekleştirilecektir(38). Azgelişmiş ülkelere özgü olarak geliştirilen modellerin hemen hepsinde "dış borçlanma"ya yer verilmiş, kalkınmanın ilk itişinin "dış borçlanma" yoluyla elde edilen sermaye ile sağlanması gerektiği açıklanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni bağımsızlıklarına kavuşan azgelişmiş ülkelerin benimsedikleri gelişme teorileri nedeniyle dış borçlanma önem kazanmış ve giderek önlenemeyen bir artış göstermiştir.

Bir ülkenin ekonomik yapısını etkilemek, produktivitesini artırmak, halkını eğitmek, yeni endüstriler kurmak, işgücünü bir sektörden öbür sektöre aktarmak uzun yıllar aldığından, ekonomik kalkınma uzun vadeli bir politikayı gerektirmektedir. Etkili bir gelişme

(38) Bu konuda daha geniş bilgi için, H.B. CHENERY, Alternative Strategies for Development, IBRD, Working Paper 1973; B. STECHER, "İthal İkamesi ve İhracata Dayalı Sanayileşme Deneyimlerinin Eleştirisel Bir Değerlendirmesi", Sanayi Ürünleri Dış Satımının Geliştirilmesi Semineri, Ankara 1978; Melike KİP, İthalat İkamesi, Devlet Yatırım Bankası, Ankara, 1975; Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul, 1985; Ergül HAN, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, Eskişehir İTİA Yay. No: 205/134, Eskişehir, 1978 eserlerine bakınız.

teorisinin formüle edilmesi olduğu kadar bunun uygulanmasında da kaynakların özelliklerini ve güçlerini bilmek çok önemlidir. Azgelişmişliğin nedeni sermaye birikiminin yetersizliği olarak görüldüğüne göre, kalkınma için ilk itişiyi sağlayacak gerekli sermayenin kaynağı çok iyi belirlenmelidir. Bu kaynak genellikle dışarıdan, kimi zaman bağış, kimi zamanda kısa veya uzun vadeli krediler biçiminde sağlanmaktadır.

Dış kaynaklardan sağlanan bağış veya kredilerin, ülke kalkınmasında etkili olabilmesi için, hem alan hem de veren ülkenin bu kaynağı ülke kalkınmasına hizmet edecek alanda kullanması gerekmektedir. Krediyi veren ülke açısından değerlendirecek olursak, verilen kredinin, alan ülke ekonomisinin bağımlılığını yaratacak biçimde değil de, kalkınmaya yardımcı olacak biçimde olması sağlanmalıdır. Çünkü azgelişmiş ülke ekonomisinin kalkınmasıyla, dünya ticaretine küçük de olsa katılımı olacaktır. Bundan dünya ticaretine katılan ülkeler değişik miktarlarda pay sağlayacaktır. Krediyi verirken bu amaçtan sapmalar (bağlı kredilerde sözkonusu olmaktadır) sadece veren ülkeye menfaat sağlarken, alan ülke ve dünya ticareti açısından olumsuz etkiler yaratmaktadır.

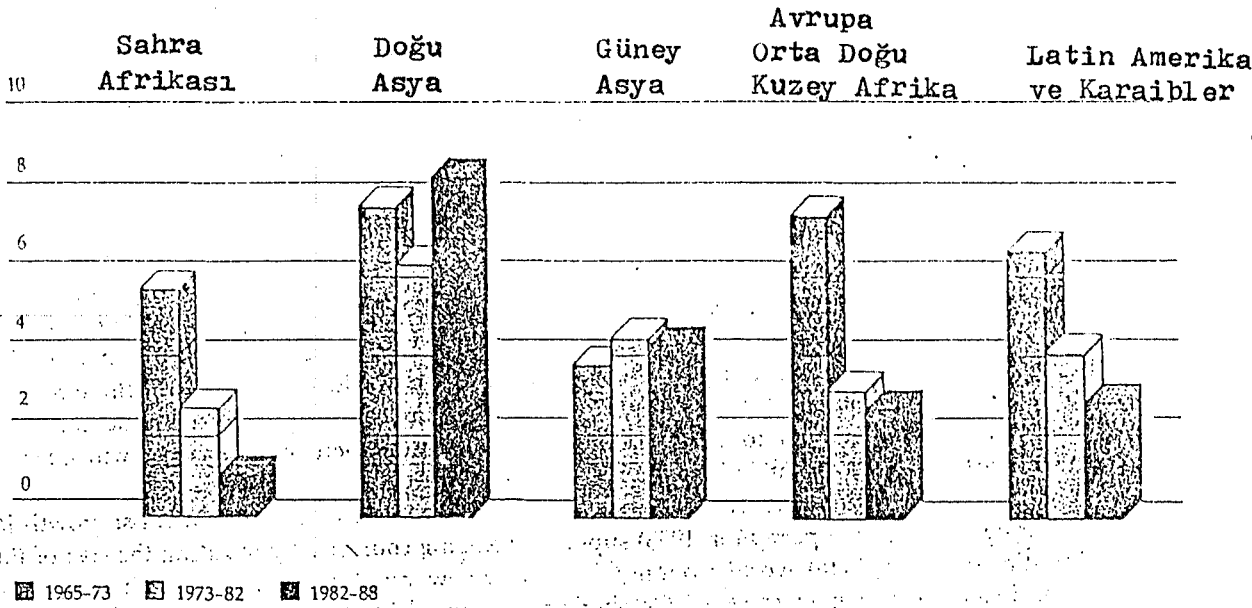
Azgelişmiş ülkeler, aldıkları dış kaynağın kullanımını, ekonomik kalkınmaları doğrultusunda yapmaları gereklidir. Yani yatırımlara harcayarak

GSMH'nın artışı sağlanmalıdır. Eğer dış kaynaklar tüketime harcanırsa, gelecek kuşaklara ekonomik yük getirmekten başka bir işe yaramayacaktır(39).

GRAFİK 2.1.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE GSMH ARTIŞLARI

YILLIK ORTALAMA %

Bazı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış kaynağın GSMH artışına etkisini ölçmek amacıyla Griffin And Enos'un yaptıkları kısa dönemli bir araştırmada(40) bu iki değişken arasında bir bağlantı bulunamamıştır. Ancak bu dış kaynağın kullanım biçimi

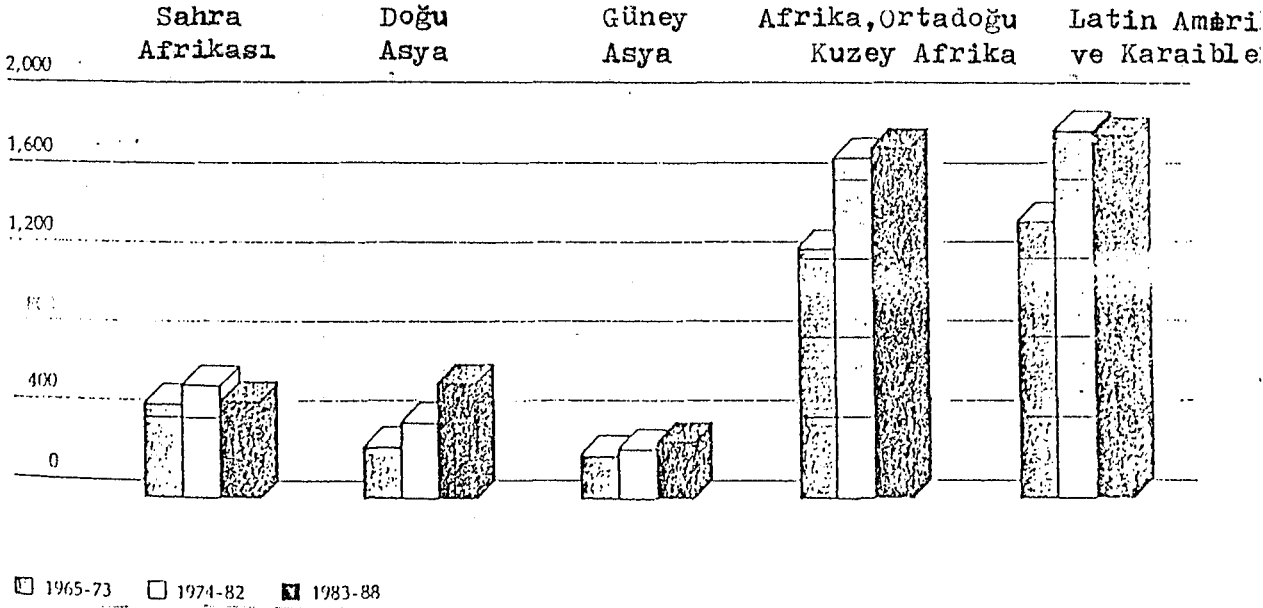
(39) NURKSE, a.g.e., s.138.

(40) K.B. GRIFFIN and J.L. ENOS, "Foreign Assistance Objectives And Consequences", Economic Development And Cultural Change, Volume: 18, Number 3, April, 1970.

GRAFİK 2.2.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA GSMH

(1980 \$ İLE ORTALAMA)

ve yerine göre değişebilecektir. Hollis B. Chenery'nin belirttiği gibi dış yardım, az gelişmiş ülkelerin kalkınma planlarının stratejik bir unsurudur(41). Etkili bir biçimde kullanıldığı zaman, ekonomik gelişme üzerinde, yardım miktarının milli hasılaya oranı ile ölçülebileceği etkisinden çok daha önemli bir rol oynayacaktır. Ancak veren ülke ve kurumlar yada alan ülkelerdeki yanlış uygulamalar, yardımın etkisini olumlu ya da olumsuz etkileyebilecektir.

(41) Hollis B. CHENERY, "Dış Yardım Ve Planlı Gelişme", Sanayide Yatırım Ve Sermaye Terakkümü, Ekonomik Ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963, s.298.

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren ticari bankalardan sağlanan kredilerde artışlar gözlenmiştir. Bu bankalardan sağlanan krediler "en beceriksiz uluslararası yardım kuruluşunun tasarlayabildiğinden daha fazla savurganlıkla" harcanmıştır. "Resmi yardım verenler hiç değilse yerine adam göndererek, paranın hedefine ulaşip ulaşmadığını görmeye çalışmakta ve Dünya Bankası'nın ödünçleri sıkı bir yerinde incelemeye konu olmaktadır. Ama ticari bankaların ödünçleri,, somut projelerden kolaylıkla kaydırılarak özel banka hesaplarına ya da hükümet hazinesine aktarılabilir."(42) ve kolaylıkla ülke kalkınması doğrultusunda yatırımlara değil de, tüketim harcaması olarak kullanılabilir. Bu nedenle dış borçlanma, amacına uygun olarak kullanılmadığında kalkınma ile dış borç arasında bir ilişki çıkmamaktadır.

2.2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DİŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİ

2.2.2.1. 1950-73 Dönemi

Özellikle 1950'li yıllardan itibaren az gelişmiş ülkelerde iki önemli açığın kalkınmada darboğaz teşkil

(42) Anthony SAMPSON, (Çev: E. DURSUN) Para Tacirleri, Araştırma, Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul, 1983, s.366.

ettiği görülmüştür. Bunlar tasarruf ve cari işlemler açığıdır.

Önceki bölümlerde açıklandığı gibi, az gelişmişlik olgusunun en önemli nedeni sermayenin yetersizliğidir. Bunu Keynes, *The Economics Of Our Grandchildren* adlı yazısında "Gelişmenin yavaş oluşunun, ya da gelişme olmayışının iki nedeni vardır; bunlar önemli teknik yeniliklerin yokluğu ve sermayenin birikmemesidir" biçiminde ifade etmiştir(43). Sermaye birikimini sağlayan temel faktör ise tasarruflardır. Yurtiçi tasarrufların yeterli olmadığı dönemlerde, yeterli büyümeyi sağlamak için gerekli olan ek tasarruf (tasarruf açığı) yurtdışından sağlanacak, gelişmiş ülkelerin tasarruflarından yararlanılacaktır. Bu da dış yardımlar veya borçlanma yoluyla olacaktır.

"Açık bir ekonomide, tasarrufları yatırımlarından az olan bir ülkeye, tasarrufları yatırımlarından fazla olan bir ülkeden yapılan transferler yoluyla uluslararası borçlanma başlar; ilk ülke borçlanır."(44)

(43) Mourice DOBB (Çev: Mehmet SELİK), Kapitalizm-Sosyalizm Az gelişmiş Ülkeler Ve İktisadi Kalkınma, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yay. No: 464, Ankara, 1981, s.116.

(44) Gaston GUADARD, "Le Probleme De L'endettement International Rupture Ou Concertation" Foreign Debts In The Present And A Naw International Economic Order, University Press Fribourg Switzerland, 1986, s.40.

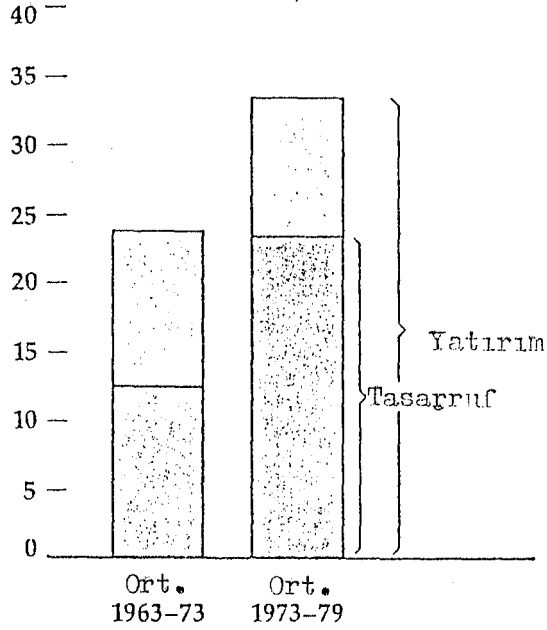
Bu biçimde tasarruf yetersizliğinden başlayan dış borçlanma az gelişmiş ülkelerde tasarruf açığını kapatmak üzere yapılır.

En fazla borçlu 15 ülkeden biri olan Güney Kore'nin borçlanması, 1945'te iki Kore'nin bölünmesinden sonra, batının özellikle ABD'nin yardımları ile başlamıştır. Bu dönemde (1945-1969) toplam 3 milyar dolardan fazla ABD yardımı almıştır. Bu durumda ABD Güney Kore devlet bütçesinin yarısından fazlasını karşılamıştır. (45). 1950'li yıllarda Güney Kore'de modern sanayi yok gibi diğ. Bu yılların son dönemindeki hükümet "ödemeler dengesindeki korkunç açıkları zamanla kapatmak ve hızla tırmanan enflasyonu denetim altına almak için uzun vadeli bir ithal ikamesi politikasını" savunmasına karşın, ABD, devletin ihracata yönelik hafif sanayii teşvik etmesinde ısrar etmiştir. 1961'de askeri cunta ile gelen yeni yönetim ihracata yönelik sanayileşme politikasını benimsemiştir. İlk dönemler, dışarıdan gerekli yeni teknoloji için kullanılan (bu amaçla alınan) dış borç, 1960'lı yıllarda tasarruf eksikliğini gidermek amacıyla alınmıştır. ithalat gereksinimi için gerekli döviz, ihracatla sağlanmış; ihracat gelirleri, ithalat değerinin giderek çok üzerine çıkmıştır.

(45) Hans Ulrich LUTER (Çev: Erol ÜZBEK), Güney Kore Bir Model Olabilir mi?, Belge Yayınları, İstanbul, 1984, s.48.

GRAFİK 2.3.

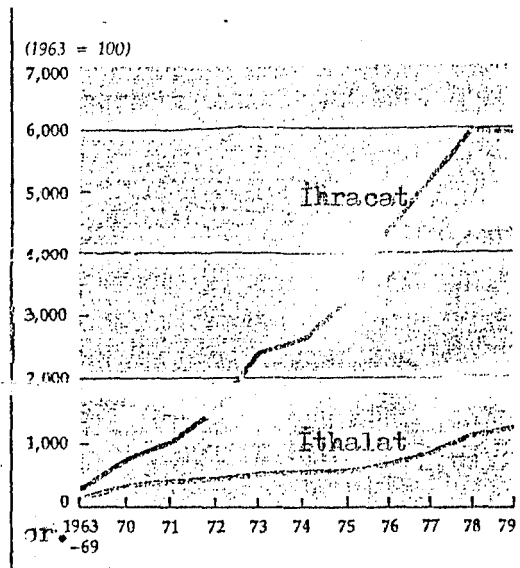
GÜNEY KORE'DE YATIRIM VE TASARRUF ORANLARI

(1963-1979)
GSYİH nin % olarak, sabit fiyatlar.

GRAFİK 2.4.

GÜNEY KORE'NİN İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ

(1963-1979)

Grafiklerde izlendiği gibi, 1960'lı yıllardan itibaren Güney Kore'nin yatırımları, tasarruflarının çok üzerinde gerçekleşmiş, yetersiz kalan tasarruflar dış borçlanma yoluyla sağlanmıştır(46).

1973-1974'te petrol fiyatlarının artışıyla birlikte petrol ithalatçısı olan Güney Kore'nin de dış borçlarında yüksek oranda bir artış gözlenmiştir. Aynı durumla tüm petrol ithalatçısı ülkeler de karşılaşmışlardır.

En fazla borçlu 15 ülke grubunun içinde en büyük çoğunluğu Latin Amerika Ülkeleri oluşturmaktadır. Neden Latin Amerika Ülkelerinin dış borç krizine girdiklerini incelemeden önce dış borca neden başvurduklarını incelemeliyiz. Bunun için "bu ülkelerde sermaye birikimi ve gerekli ekonomik yapı hangi düzeydedir?" bu soruyu cevaplamamız gerekmektedir.

Sermaye eksikliği nediniyle bu ülkelerde verimlilik düşüktür. "Sermaye eksikliyiye, bu düşük verimlilikten doğan tasarruf payının pek küçük oluşuna bağlanmaktadır(47). Tasarruf eksikliği, sadece dar

(46) World Bank, World Development Report 1981, s.68-69.

(47) Paul PREBISCH (Çev: Bilsay KURUÇ), "Latin Amerika'nın İktisadi Kalkınması Ve Belli Başlı Sorunları", SBF Dergisi, Mart 1963, s.119.

bir tasarruf payının değil, çok kez bu tasarrufun gereği gibi kullanılmamasının sonucudur. Zaten az olan tasarrufların, verimlilik artırıcı alanlara yatırılmaması ile verimliliğin düşmesi ve bağlı olarak tasarrufların düşmesini getirmektedir. Gönüllü tasarrufların payının düşük olması nedeniyle, zorunlu tasarrufa neden olacak enflasyon bu ülkelerde kaçınılmaz yol olarak görünmüş, "doludizgin" aşamaya girmeden önce olumlu gelişmeler de sağlanmıştır(48). Ancak daha sonra ithalatı artırıcı bir neden olarak, zaten kıt olan dövizin gereksiz tüketim malları için yurtdışına gitmesine neden olmuştur.

Latin Amerika ülkelerini dış borçlanmaya götüren nedenler hem tasarruf yetersizliği, hem de döviz yetersizliğidir. Ticari bankaların bu ülkelere verdikleri kredilerin kullanım alanlarına önem verilmemesi ve verilen kredinin takip edilememesi, kredi verirken projelerde nitelik aranmaması, ticari kredi borçlarının artmasına neden olmuş, bu da borç krizine girmelerinin başlangıcı olmuştur(49).

1929 ekonomik bunalımından sonra ithal ikamesi sanayileşme politikası izlemeye başlayan Brezilya,

(48) PREBISCH, a.g.e., s.121.

(49) Carlos E. SANSON, "The Present Strategy To Deal With The Dept Problem", Foreign Depts In The Present And A New International Economic Order, University Press, Fribourg Switzerland, 1986, s.167.

ve bağılı kuruluşların kredileriyle desteklenmesine ek olarak yabancı özel banka kredileri de Brezilya'nın dış finansman gereksinimlerinin karşılanmasında giderek önemli rol oynamıştır. 1967-1973 döneminde dış borçları 3,5 milyar dolardan 12,5 milyar dolara yükselmesinde başta çok uluslu şirketler olmak üzere özel sektörün dış kredi kaynaklarına artan biçimde dayanması başlıca etken olmuştur(50). 1974'ten itibaren Brezilya, petrol fiyatlarının artışı ile yükselen ithalatını sürdürebilmeyi uluslararası para piyasalarından kısa vadeli borçlanmayla sağlamıştır.

2.2.2.2. 1973 Sonrası Dönem

1970'li yıllara gelinceye değin ithalat yapmakta güçlük çeken ülkelerin sıkça başvurmak zorunda kaldıkları bir yol, ithalat için gerekli dış finansmanı sağlamadan, ithal ettikleri malları üreten firmalara borçlanmak suretiyle ithal ihtiyaçlarını karşılamaktı. Üretici firma kredileri olarak adlandırılan bu ilişki, ihracatı yapan firmanın hükümetlerince de ihracatı artırdığı gerekçesiyle desteklenmekteydi. Ancak,

(50) Galip L. YALMAN, "Gelişme Stratejileri Ve Strabilizasyon Politikaları: Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Deneyimleri Üzerine Gözlemler", Türkiye'de Ve Dünya'da Yaşayan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, Ankara, 1984, s.116-117.

bu ilişki türü, cari işlemler dengesi açık veren ülkelerin kısa vadeli ithalat gereksinimlerini geçici bir süre karşılamaya yaramışsa da sonuçta, bu açıkların daha da büyümesine neden olmuşlardır.

1970'li yıllarda yaşanan dünya ekonomik bunalımında, bazı az gelişmiş ülkeler, gelişmelerini büyük ölçüde dış kaynaklara dayanarak gerçekleştirmişlerdir. Devletten devlete verilen dış yardımların istenen düzeyde olmaması nedeniyle özel banka sermayesi, bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. 1980'li yıllarda "borç krizi"ne dönüşen ve 1970'li yıllarda önem kazanmaya başlayan dış borçlanmanın en önemli nedenlerini Bahram Nowzad altı grupta toplamıştır. Bunlar: 1. 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoku, 2. Petrol fiyatlarının artışıyla yüksek gelir sağlayan petrol ihracatçısı ülkelerin, sağladıkları geliri Avrupa piyasalarına yatırarak, dış borca ihtiyaç duyan ülkelere kredi yaratmaları, 3. 1970'li yılların ilk yarısında uygulanan negatif reel faiz oranları, 4. Dış borcu alan az gelişmiş ülkenin, bu krediyi tüketim ve az gelir getiren alanlara yatırmaları, 5. Borçlu ülkelerin ticaret hadlerinin kötüleşmesi, 6. Gelişmekte olan ülkelerin enflasyonu engelleyici büyümeyi sınırlayıcı, faiz oranlarını yükseltici amaçla uyguladıkları mali ve ekonomik tedbirlerin ihracatı azaltması, buna

bağlı olarak borç ödeme yeteneklerini sınırlaması(51)dir.

Bunun yanında, az gelişmiş ülkelerde aşırı borçlanmayı özendiren ekonomik politikalar uygulanmakta olup, 1970'li yılların sonuna dek devam etmiştir. Ancak 1979-1980 resesyonuyla birlikte, bir önceki on yılda geçerli eğilimler tersine dönmüştür. Dünya ticareti daralmış; dünya ihracat artışı 1979-1980'de %25 iken, 1981'de %2,5'a kadar gerilemiştir. Az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünlerinin fiyatlarında önemli düşüşler olmuştur(52). Bu düşüşleri, az gelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerini aynı zamanda artırmak istemeleri ve buna bağlı olarak hepsinin aynı zamanda ihracatlarını artırmaya çalışmaları da neden olmuştur. Bunun sonucu dünya ekonomisinde bir arz fazlalığına yol açarak bu malların fiyatlarının düşmesine ve ticaret hadlerinin kötüleşmesine yol açmıştır(53). Üte yandan 1970'lerin

(51) Bahram NOWZAD, "lahren des Schuldenyahizehnts", Finanzlerung Entwicklung, Hamburg, Marz 1990, s.9-10.

(52) Fikret BAŞKAYA, "Borçlular Cepesinde Yeni Birşey Var mı?" Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ocak 1988, S.91, s.27.

(53) S. Radvan KARLUK, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Yükünün Hafifletilmesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Bu Konuda Uygulanan Yeni Politikalar", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 15 Aralık 1988, Yıl: 23, S.274, s.47.

sonunda, büyük sanayileşmiş ülkeler, özellikle aşırı bir sıkı para politikası ve reel faiz oranlarındaki yükselmeye (faiz oranlarının 1 puan yükselmesi, borçları 3,5 ile 4 milyar dolar birden artırmaktadır. Faiz oranları 18 ayda ikiye katlanmıştır.) kendini belli eden daha güçlü antienflasyonist bir politika uygulamışlardır. Sanayileşmiş ülkelerde ithalata olan talep böylece düşmüş; bu da gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme hızını yavaşlatarak bu ülkelerin ödemeler dengesindeki olumsuz gelişmelere neden olmuştur(54). Doların değer kazanmasıyla borçlar durduğu yerde yükselmiş, alınan kredilerin verimli kullanılmaması da borçların artışına neden olmuştur.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler 1970 yılından sonra yaşanan iki petrol şokuna kendini uydurmak amacıyla özel kaynaklardan ve değişen faiz oranları üzerinden, kısa vadeli borçlanmaya başvurmak zorunda kalmışlardır. Değişen faiz oranları ise sanayileşmiş ülkelerin izledikleri para politikası sonucu, faiz oranlarının yukarıya tırmanması nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin dış borç faiz yüküne ilave bir külfet getirmiştir(55). Özel finans kurumlarından yapılan

(54) (Çev: Füsün PARPUCU), "Dış Borçlanma Ve Kalkınmakta Olan Ülkeler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl: 18, S.211, Eylül 1983, s.24.

(55) "Gelişmekte Olan Ülkelerin Bitmeyen Çilesi: Artan Dış Borçlar", Dünya Gazetesi, (8.3.1989), s.2.

borçlanmanın payı düzenli olarak artış göstermiş; 1975'te $2/5$ iken 1981'de $1/2$ olmuştur. Bu borçlar LIBOR(56) gibi değişen bir tabana bağlı oranlarda alınan kredilerdir(57).

Az gelişmiş ülkelerin dış borç toplamı, 1970 yılında 64 milyar dolar iken, yukarıda sıralanan nedenlerin etkisiyle 1979'da 380 milyar dolara, 1982'de 830 milyar dolara, 1988'de 1.300 milyar dolara ulaşmış(58), 1980'li yılların ilk yarısında dış borç sorunu, kriz halini almıştır.

2.2.2.2.1. Regresyon Analizi

Çalışmanın bu kısmında 1980 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanmanın nedenlerini araştırmak için regresyon analizi yapılmıştır. Teorik açıdan nedenleri önceki kesimde cari açık yada tasarruf açığı olarak açıklanmıştır. Bu teorik yaklaşımla

(56) LIBOR: London Inter Bank Offer Rate/ 6 ay vadeli Londra Bankalar arası Faiz Haddi. LIBOR'un düzeyi Avrupa piyasaları dışında, büyük ölçüde Amerikan Merkez Bankasının izlediği para politikaları ile belirleniyor, zaman içinde dalgalanıyor.

(57) Paulo NEVHAUS (Çev: Mehmet H. Şahin), "Dalgalanan Faiz Oranları Ve Gelişmekte Olan Ülke Borçları", Maliye Dergisi, Temmuz-Ağustos 1983, S.64, s.97.

(58) Mark J. ELLYNE und Hans FLINCH, "Probleme Bei Der Messung der Auslandsschulden", Finanzierung Entwicklung, Hamburg, Marz 1990, s.14.

1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkeleri dış borç krizine götüren nedenler araştırılmak istenmiştir. 1980 sonrasında alınmasının nedeni az önce de değinildiği gibi dış borç krizinin nedenlerinin araştırılmasıdır. Modelde dış borçlanmayı etkileyebilen 4 faktör ele alınarak zaman serisi içinde dış borçlanmaya etkisi önce çoklu regresyon analizi ile test edilmiştir. Daha sonra her bir faktörün dış borçlanma ile ilişkisini ölçmek için basit regresyon analizi yapılmıştır.

Modelde toplam dış borçlar bağımlı değişken; cari açık, iç tasarruf/GSYH, dış borç servisi, ticaret haddi bağımsız değişken olarak alınmıştır. Değişkenlerin tanımı aşağıda verilmiştir.

i. Toplam dış borçlar: Kümülatif olarak dış borçlardan anapara ödemeleri çıktıktan sonraki kullanılmış dış borç bakiyesidir. Kısa, orta, uzun vadeli ve değişik kaynaklardan sağlanan tüm borçları içine almaktadır.

ii. Cari açık: Cari işlemler dengesinin verdiği açıktır. Ödemeler bilançosunun cari işlemler bölümünde yer alan döviz getirici kalemler ile, döviz götürücü kalemler arasındaki döviz götürücü kalemler lehine olan farktır. ihracat, yurtdışındaki Türk vatandaşlarının transferleri, yabancı turistlerin bozdurdukları dövizler döviz getirici; ithalat, yabancı sermaye kuruluşlarının kazançlarının transferi, dış borçlar, faiz ödemeleri kalemleri ise döviz götürücü niteliktedir.

iii. İç tasarruflar/GSYH: Ülke içindeki kaynaklardan sağlanan toplam tasarrufların GSYH'ya oranını ifade etmektedir. Yurtiçinde sağlanan hasılanın ne kadarının tasarruf edildiğini göstermektedir.

iv. Dış borç servisi: Dış borç anapara ve faiz ödemelerinin toplamını ifade etmektedir. Vadesi gelen dış borcun ana para ödemesi ile, alınan dış borca isabet eden faiz ödemelerini göstermektedir.

v. Ticaret haddi: İhracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine oranıdır. Baz yılları mukayese edildiğinde ticaret birimi başına düşen kazanç veya kaybı ifade etmektedir.

Toplam dış borçlar, cari açık ve dış borç servisi milyar ABD doları olarak, iç tasarruflar/GSYH, ticaret haddi oran olarak alınmıştır.

Dış borçların nedenleri olarak belirlenen değişkenlerin dış borçların artışındaki etkileri çoklu regresyon analiziyle incelenmiştir. Bu değişkenlerin herbiri yüksek oranda anlamlı çıkmıştır. Cari açık 0.99, iç tasarruf/GSYH 0.95, dış borç servisi %99, ticaret haddi 0.85 düzeyinde anlamlıdır. Cari açık beklenenin aksine negatif işaretlidir. diğer değişkenlerin işareti ise beklenen yöndedir. Dış borcun alınmasında dış borç servisi ve iç tasarrufun düşük olması durumunda dış borcu 0.99 ve 0.95 anlamlılık düzeyinde açıklamaktadır. R^2 yüksek değerinde çıkmıştır. Tablo 2.1. bu sonuçları göstermektedir.

TABLO 2.1.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORCUN NEDENLERİNİN
ÇOKLU REGRESYON SONUÇLARI

ÇOKLU - Y : TOP. DIŞ BORÇL. DÖRT X : DEĞİŞKENİ				
S.D.	R ²	Std.Hata	Vary.Katsayısı	
8	.961	52.623	5.07	

Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer:	Std.Hata	T Değeri	Kısmi R
	1787.002	997.172	1.792	
C/ki AÇIK	-2.99	.983	-3.042	9.255
İÇ TASRL. /GS...	-66.741	40.497	-1.648	2.716
DIŞ BORÇ SER.	5.783	1.345	4.299	18.484
TİCARET HADDİ	-3.574	3.51	-1.018	1.037

TABLO 2.2.

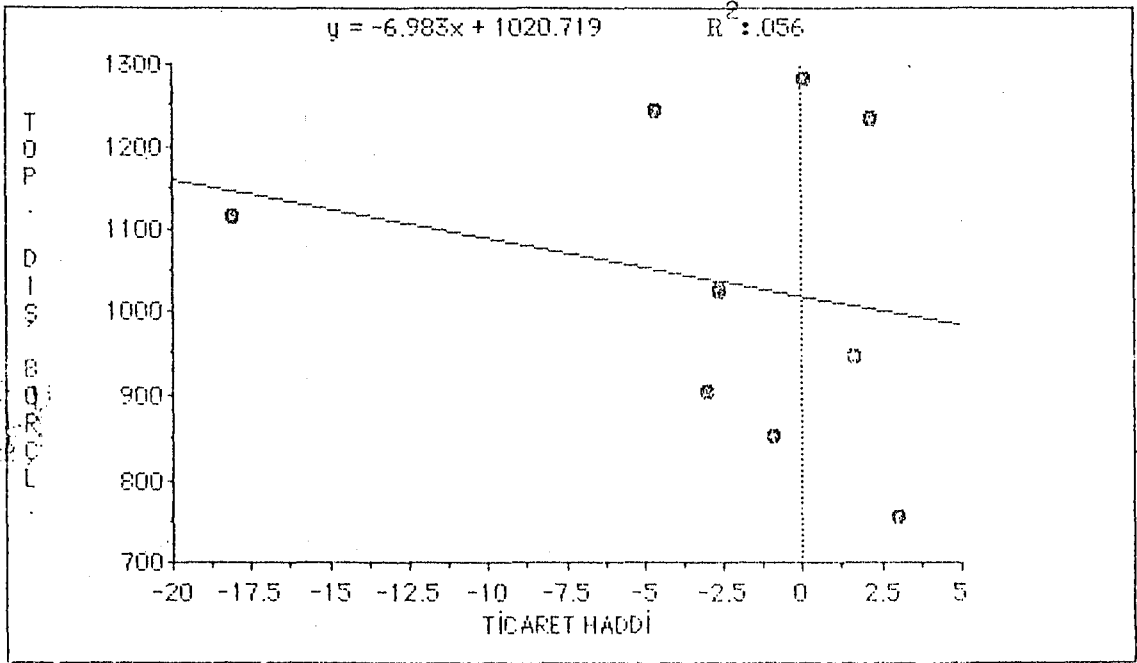
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENİ OLAN
TİCARET HADDİ'NİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP. DIŞ BORÇL. X : TİCARET HADDİ			
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans
8	.056	195.993	18.824

Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T Değeri
\$T.TERİM	1020.719	70.522	4973.41	14.474
YÖNİM	-6.983	10.815	116.963	-646

Ticaret haddi değişkeninin tek yönlü "t" testinde 0.5 anlamlılık düzeyinde tablo değeri 0.706 olmaktadır. 0.75 düzeyinde anlamlı olan ilişkide işaret negatiftir.

Beklenen yönde işaret veren ilişkide ticaret hadlerinin azalması dış borçların artışında neden olarak söylenebilir.

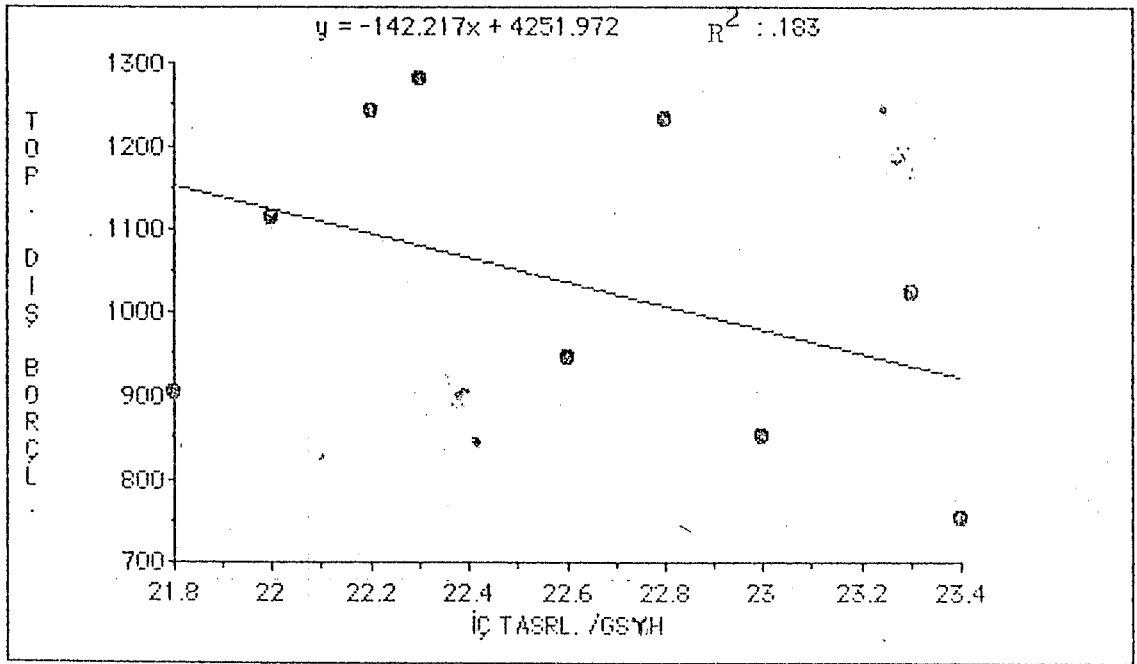
Şekil 2.4.

TABLO 2.3.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
İÇ TASARRUFLAR/GSYH BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP. DIŞ BORÇL. X : İÇ TASRL. /GSYH				
S.D.	R ²	Std.Hata	Vary.Katsayısı	
8	.183	182.337	17.568	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T Değeri
Sabit Terim	4251.972	2566.224	6585504.069	1.657
Eğim	-142.217	113.518	12886.307	-1.253

Dış borçların artışında iç tasarruflar/GSYH'nin etkisini ölçmek için basit regresyon analizi yapılmıştır. Tek yönlü "t" testinde anlamlılık düzeyi, çoklu regresyona göre 0.85'e düşmüştür. İşaret beklenen yönde ve negatiftir. Bu ise, iç tasarrufların düşük olması dış borçlanmanın artışına neden olabilmektedir şeklinde ifade edilebilir. Aşağıdaki şekilde de, bu ilişki görülmektedir.

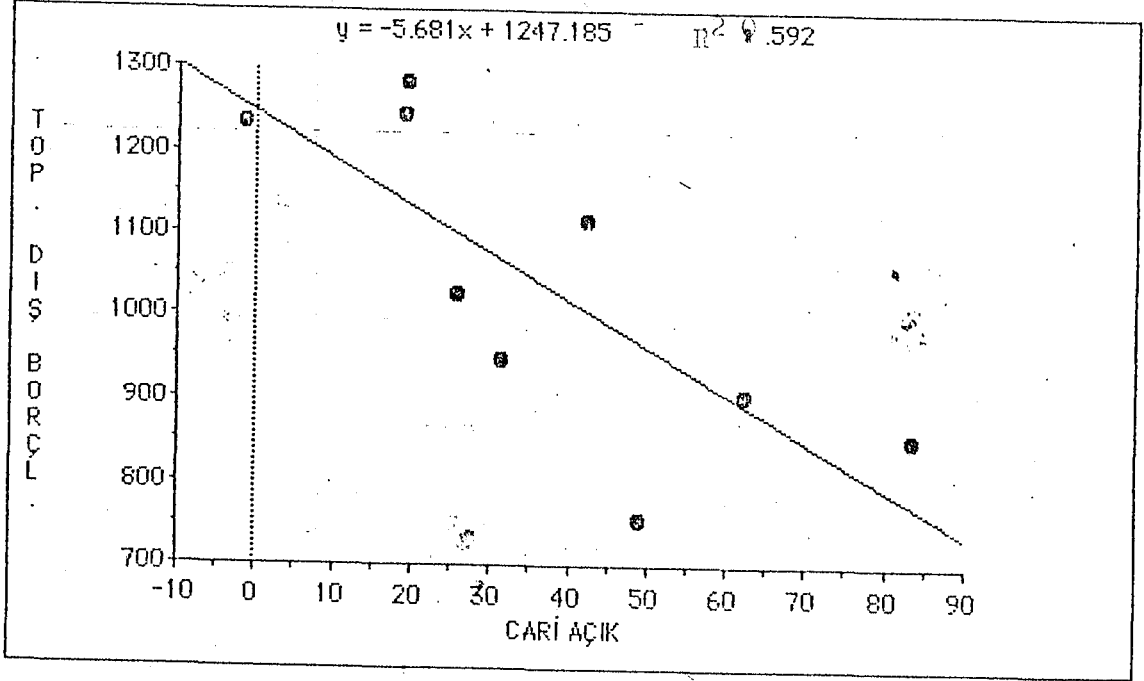
Şekil 2.5.

TABLO 2.4.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN NEDENLERİNDEN
CARİ AÇIK'IN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP. DIŞ BORÇL. X : CARİ AÇIK				
S.D.	R ²	Std.Hata	Vary.Katsayısı	
8	.592	128.819	12.412	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varians	T Değeri
St.Terim	1247.185	78.437	6152.322	15.901
Wzin	-5.681	1.782	3.174	-3.189

Cari açık değişkeninin etkisini ölçen basit regresyona göre, tek yönlü "t" testinin analizinde anlamlılık düzeyi 0.99 çıkmasına rağmen işaret beklenenin aksine negatiftir. Aşağıdaki şekilde bu ilişki görülmektedir.

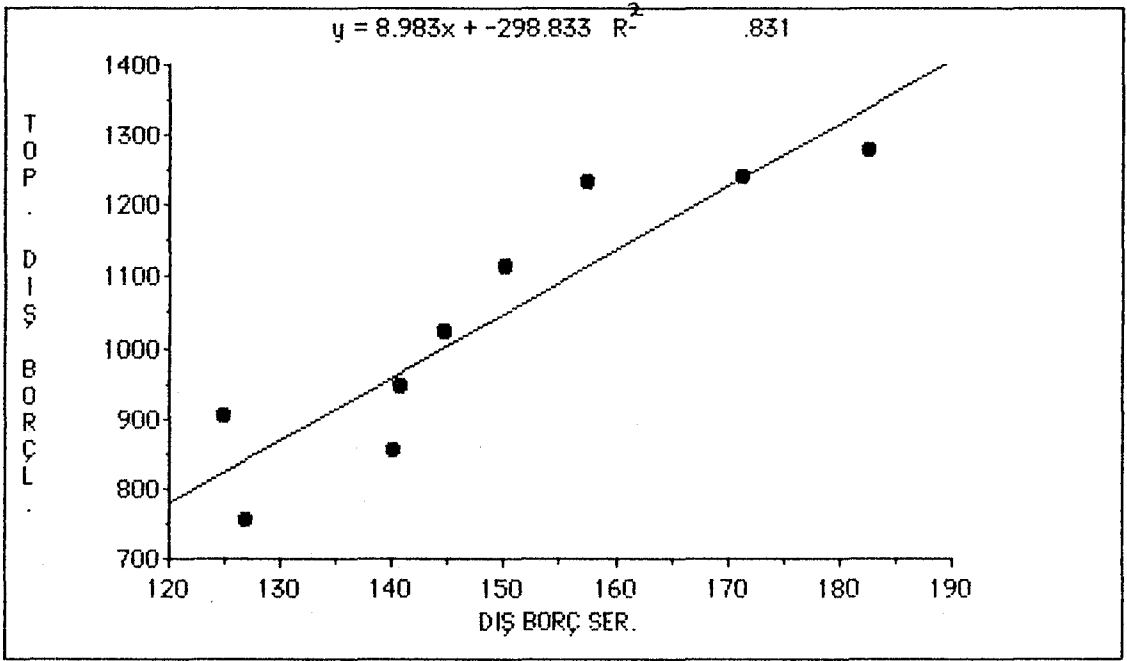
Şekil 2.6.

TABLO 2.5.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
DIŞ BORÇ SERVISİNİN BASİT REGRESYON ANALİZİ

BASİT - Y : TOP. DIŞ BORÇL. X : DIŞ BORÇ SER.				
S.D.	R ²	Std.Hata	Vary.Katsayısı	
8	.831	83.046	8.002	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
St.TERİM	-298.833	229.873	52841.371	-1.3
EĞİM	8.983	1.533	2.352	5.858

Tek yönlü analizde "t" nin tablo değeri 0.01 anlamlılık düzeyinde 3.355 olmaktadır. Anlamlılık düzeyi 0.99 olup işareti beklenen yönde ve pozitiftir. Dış borçlanmanın nedeni olarak ilişkiyi 0.99 düzeyinde anlamlı biçimde açıklamaktadır.

Şekil 2.7.

2.2.2.2.2. Regresyon Sonuçları

Gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanmanın nedenleri olarak belirlenen cari açık, iç tasarruflar/GSYH, dış borç servisi ve ticaret hadleri parametrelerinin dış borçlanmadaki etkileri önce çoklu regresyon, daha sonra basit regresyon analizi ile incelenmiştir. Yapılan çoklu regresyonda cari açık dışındaki değişkenlerin

etkileri yüksek oranda anlamlı ve beklenen yöndedir. Cari açık değişkeninin etkisi ise ters yönde çıkmıştır.

TABLO 2.6.

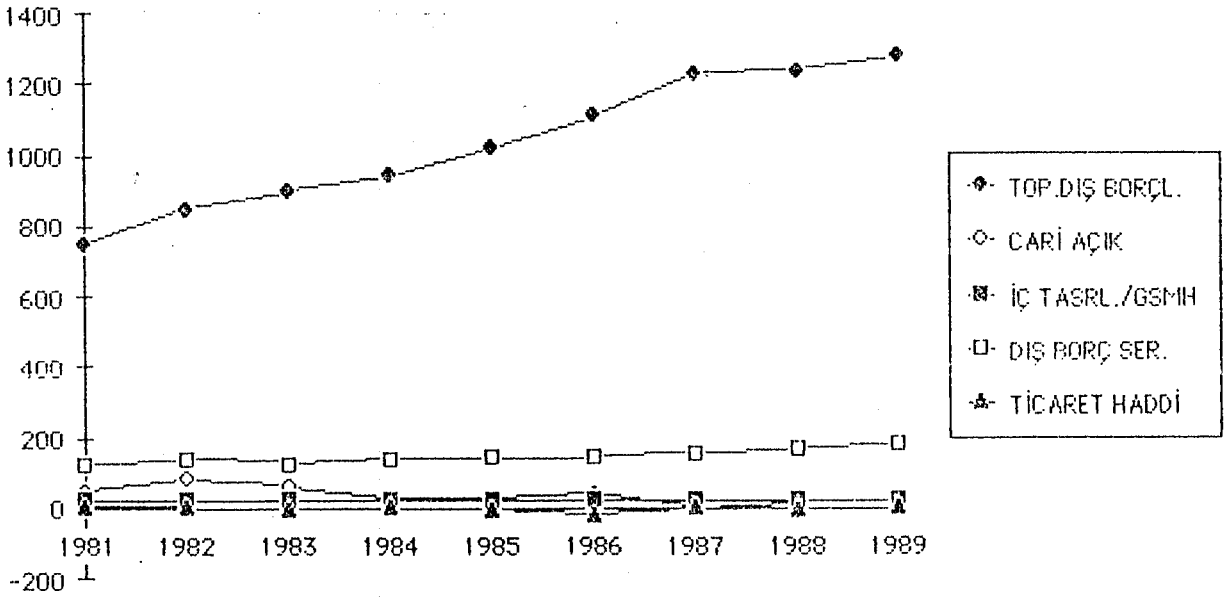
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORCUN ALINMA NEDENLERİ

	TOP. DIŞ BORÇ	CARI AÇIK	İÇ TASRL./GSYH	DIŞ BORÇ SER.	TİCARET HADDİ
1981	751.9	49.1	23.4	127	3.1
1982	851.5	83.4	23	140.1	-0.9
1983	904.1	62.4	21.8	125	-3
1984	946.6	31.4	22.6	140.8	1.7
1985	1023	26	23.3	144.7	-2.6
1986	1114.1	42.2	22	150.1	-18.1
1987	1230.9	-1.4	22.8	157.6	2.2
1988	1239.7	19.1	22.2	171.3	-4.6
1989	1279	19.4	22.3	182.7	0.1

Çıkan sonuçlara göre en fazla anlamlı değişken dış borç servisidir. Gelişmekte olan ülkelerde dış borç servisleri çok fazladır. Daha sonraki bölümde açıklandığı gibi gelişmekte olan ülkeleri dış borç krizine sürüklemiştir. Ülkeler dış borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Özellikle 1970'li yıllarda petrol fiyatlarının artmasıyla artan dış kaynak ihtiyacı, yüksek faizli ve ticari kredilerle sağlanmıştır. Yüksek faiz ve anapara ödemeleri 1980'li yıllarda yeniden dış borçlanma veya borç ertelemeleri yoluyla sağlanmıştır. Bu ise dış borçların daha da artmasına neden olmuştur.

İç tasarruflar/GSYH değişkeninin toplam dış borçların nedenleri olarak ilişkisinde ters yönde

ve 0.95 anlamlı bir sonuç çıkmıştır. Çıkan sonuç beklenen yöndedir. GSYH içindeki tasarruf oranını gösteren değişken azaldıkça dış borçların miktarı artmaktadır. Bu ise, dış borçlanmanın gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açığından kaynaklandığını göstermektedir. İç tasarruflar yetersiz kaldığından, dış tasarruflara yani dış borçlanmaya başvurulmaktadır.

Şekil 2.8.

Dış ticaret hadlerinin, gelişmekte olan ülkelerin borçlanmasında 0.75 anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur. Dış ticaret hadlerinin bu ülkelerin aleyhine olması, yaptıkları ihracatın da döviz değerinin düşük olmasına neden olmaktadır. Dış borç ödemelerinin en büyük kaynağı olan ihracat gelirlerinin azalması, ödeme güçlüklerine, dolayısıyla yeniden borçlanmaya neden olmaktadır.

2.3. TÜRKİYE'DEKİ DURUM

2.3.1. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN ÖNEMİ

1963 yılında yürürlüğe giren planlı dönemle birlikte uygulanmaya başlayan planlarda girdi ve çıktı analizleri yapılmış, Harrod-Domar yaklaşımına uygun büyüme modeli benimsenmiştir. Planların esasları olan optimal büyüme hedefi, sermaye/hasıla oranı ve iç tasarrufların hacmi veri kabul edilerek, yatırım hacmine, ihracatın artış hızına ve sağlanması mümkün ek dış kaynak miktarına değişik değerler vererek hesaplanan alternatifler arasından seçilmiştir. Gelişme hızının tesbitinde, ek dış kaynak elde edebilme olasılığı da rol oynamaktadır. Dış kaynaktan sağlanan fonların yatırım harcamaları içindeki oranı düşük düzeydedir. Dış tasarruflar miktarı olarak çok önemli olmasada, ülke içinde üretim faktörlerini tamamlayıcı nitelikte olduklarından, değişimleri durumunda, büyüme hızı büyük ölçüde etkilenecektir.

Dış kaynak gereksinimi hesaplanırken, planlarda dış ticaret açığı hakim açık olarak kabul edilmiştir. Dış kaynak gereksiniminin tahmininde tasarruf açığının değil, dış ticaret açığının hakim açık olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni, yukarıda açıklandığı gibi, üretim faktörlerini tamamlayıcı nitelikte olmasıdır. İç tasarrufları artırmanın vergi ve hatta enflasyon

gibi alternatif yolları vardır, fakat ülkenin üretim yapısının, kısa sürede, gerekli yatırım mallarının ülke içinde üretilmesini veya bunların ithali için gerekli ihracat artışını sağlayacak şekilde değişmesi mümkün değildir.

Plan hedefi olarak seçilen optimal büyüme hızına göre, girdi ve çıktı katsayılarından yararlanılarak ithal malları gereksinimi ve ihracat hacmi tahmin edilmiştir. Bu iki değişken arasındaki fark dış ticaret açığını vermektedir. Dış finansman gereksinimini hesaplamak için, dış ticaret açığına görünmeyen kalemlerin açığı veya fazlası ve dış borç ödemeleri ilave edilmiştir. Eğer bu yöntemle hesaplanan dış finansman gereksinimi ile dış kaynaklar (dış borç, hibe ve özel yabancı sermaye) hakkında yapılan tahmin arasında bir açık varsa, bunun ithal ikamesi yoluyla kapatılması öngörülmüş ve sektörlerle ve alt sektörlerle verilen ağırlıklar bunun gerçekleşmesini mümkün kılacak biçimde değiştirilmiştir. Yani, Türk planlarında dış kaynak arzı ile dış kaynak gereksinimi arasındaki tutarlılık ithal ikamesi ile sağlanmıştır(59).

Türkiye'de 1963'te yürürlüğe giren yeni bir plan döneminin ilk beş yıllık diliminde "Sanayileşme ve dış ticarete önem veren stratejiler " yer almıştır.

(59) GÖRGÜN, a.g.m., s.368-269.

Üçüncü planda ise, sanayiın iç yapısında ara malları ve yatırım malları sanayiinin payını yükseltecek alt stratejiler ve ona bağlı alt-alt stratejiler benimsenmiştir. Bu da, ithal ikamesi yoluyla sanayileşme stratejisidir(60). Sanayileşme yoluyla kalkınmayı hedefleyen bu stratejiden 1980 yılında 24 Ocak Kararları ile "İhracata yönelik sanayileşme" stratejisine bir dönüşüm amaçlanarak, ekonomi yapısal bir değişim içine girmiştir(61).

2.3.2. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİ

2.3.2.1. Planlı Dönem Öncesi

2.3.2.1.1. 1923-1949 Dönemi

1923-1949 yılları arasında Türkiye, kendi kıt iç kaynakları ile kuruluş ve kalkınma çabalarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1947 yılına kadar cari işlemler dengesinin çoğu yıllar fazla vermesi, bu dönemde millileştirmelerden doğan borçlar ve Osmanlı İmparatorluğu

(60) Ahmet KILIÇBAY, "Kalkınma ve Sanayileşme Stratejilerinin Üdemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri", Üdemeler Dengemizde Yapısal Sorunlar, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1976, Ankara, s.28.

(61) DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Kasım, 1980, Ankara.

borçlarının düzenli bir biçimde ödenmesine olanak vermiştir. Aynı zamanda ülkede, kalkınmaya ilk itiş sağlamaya imkan verecek döviz ve altın rezervi biriktirilmesine yol açmıştır. Bu dönemde seyrek de olsa dış borçlanmaya gidilmiş; çoğu da askeri alanlara (%59.1) diğer bir kısmı (%27.7) sosyal sabit sermaye yatırımlarına ayrılmıştır(62). Bu dönemde cari işlemler dengesi açığı genel olarak söz konusu olmadığından, alınan dış borçların bu nedene dayanmadığı söylenebilir.

2.3.2.1.2. 1950-1962 Dönemi

1950 yılında işbaşına gelen siyasi iktidarın izlediği liberal politika ve kalkınma çabasının getirdiği gereksinimler ve dünya politikasındaki yeni fikirlerin gelişimi, Türkiye'nin de dış borçlarının artmasına neden olmuştur.

Bu dönemin başlarında, Türkiye'nin elinde bulunan döviz rezervleri, liberal politika ile ithal kısıtlamalarının kalkmasına bağlı olarak artan ithalat ödemelerinde eritilmiştir. İhracat da ithalat oranında artmadığı için, dış ticaret sürekli açık vermeye başlamıştır. Artan ithalat sonucu döviz rezervleri eridiğinden, ithalatçılar ithal ettikleri malların bedellerinin

(62) GÖRGÜN, a.g.m., s.345.

Türk Parası karşılığını Merkez Bankasına yatırmalarına rağmen, hükümet döviz sıkıntısı nedeniyle bunların transferini yapamaz duruma düşmüş ve bu durumun sonucu özel sektörün çok kabarık dış borcu ortaya çıkmıştır. Özel sektörün yanısıra, bu dönemde bazı iktisadi devlet teşekkülleri de (DDY, Azot Sanayii ve Sümerbank kredileri gibi) bazı yatırım projelerini gerçekleştirmek için dış ülkelerden kredi almışlardır.

Daha sonraki yıllarda ithalat, çeşitli kısıtlamalarla kontrol altına alınmışsa da, enflasyonist baskılar sonucu iç fiyatların yükselmesi, ihracatın daha da azalmasına ve dış ticaret açıklarının devamına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak da, dış finansman gereksinimi büyük ölçüde artmış; 1958 yılına kadar alınan kısa vadeli kredilerle, dış ticaret günü gününe finanse edilebilmiştir(63).

Görünmeyen kalemler, özellikle faiz ödemelerinde ve turizm harcamaları açısından dolayı bu dönemde açık vermiştir. Ancak cari işlemler dengesi içinde görünmeyen kalemlerin nispi payının düşük olmasından dolayı, bazı yıllar hariç dış açık ile, dış ticaret açığı arasında büyük bir fark olmamıştır. Enfrastrüktür ve offshore ödemeleri ise bir artı kalem niteliğini korumuştur(64).

(63) GÖRGÜN, a.g.m., s.348-349.

(64) GÖRGÜN, a.g.m., s.366.

TABLO 2.7.

DIŞ TİCARET AÇIĞI, DIŞ AÇIK VE DIŞ FİNANSMAN İHTİYACI
(Milyon Dolar)(1950-1962)

<u>Yıllar</u>	<u>Dış Ticaret Açığı</u>	<u>Dış Açık</u>	<u>Dış Finansman İhtiyacı</u>
1950	22.3	50	65
1951	88.0	94	112
1952	193.0	198	220
1953	136.4	164	184
1954	143.5	177	250
1955	184.3	177	283
1956	102.3	75	164
1957	51.9	64	147
1958	67.8	64	133
1959	116.2	145	205
1960	147.5	139	204
1961	162.8	170	254
1962	241.0	242	339

KAYNAK: Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları", Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri, B.İ.T.İ.A. Yay. No.4, İstanbul, 1963, s.364.

Anılan dönemde alınan dış borçların nedeni hemen hemen tümüyle döviz açığından kaynaklanmıştır.

2.3.2.2. Planlı Dönem

2.3.2.2.1. 1963-1980 Dönemi

Planlı dönemde Türkiye'nin dış kaynak gereksinimi büyük hızla artmıştır. Bu dönemde dış kaynak gereksiniminin yaklaşık olarak %60'ı cari işlemler açığından, %40'ı ise dış borç ödemelerinden doğmuştur. Bu dönemde dış kaynak gereksiniminin artmasının diğer bir nedeni ise önceki dönemlerden daha yüksek bir gelişme hızı sağlamak isteğidir.

Dış ticaret açığı bu dönemde daha da büyümüştür. İthalat, önceki dönemde başlatılan liberal ekonomi görüşüne bağlı olarak artmıştır. İhracat artış hızının düşük olmasının nedeni ise, ihracat ürünlerimizin büyük bölümünü oluşturan tarım ürünlerinin ihracat olanaklarının arz ve talep yönünden sınırlı olmasıdır.

Tablo 2.8.'de izleneceği gibi dış açık 1963'ten sonra azalış göstermiştir. Bu düşüş, görünmeyen kalemlerin etkisine bağlıdır. İşçi dövizlerindeki artışın etkisiyle, görünmeyen kalemler 1965'ten bu yana fazla vermeye başlamıştır. Dış finansman gereksinimi de azalmıştır. Artan gelirlerin etkisi ile borç ödemelerinin de dönem içinde hafif bir azalma göstermesi, 1966 yılından sonra dış finansman ihtiyacı ile dış ticaret açığı arasında büyük bir farkın meydana gelmesini engellemiştir.

TABLO 2.8.

DIŞ TİCARET AÇIĞI, DIŞ AÇIK VE DIŞ FİNANSMAN İHTİYACI
(Milyon Dolar) (1963-1971)

<u>Yıllar</u>	<u>Dış Ticaret Açığı</u>	<u>Dış Açık</u>	<u>Dış Finansman İhtiyacı</u>
1963	320	327	427
1964	426	109	194
1965	108	76	221
1966	228	158	255
1967	162	114	183
1968	268	222	294
1969	264	214	301
1970	360	171	302
1971	494	109	200

KAYNAK: Sevim GÜRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları", Türkiye Ekonomisinin 50 Yıllı Semineri, B.İ.T.İ.A. Yay. No.4, İstanbul, 1973, s.366.

1970 ve 1971 yıllarında ise dış finansman ihtiyacı dış ticaret açığından daha küçük olmuştur. Buna göre dış finansman ihtiyacını tayinde ithalat ve ihracatın aldığı değerler nisbi önemini kaybetmiş; görünmeyen kalemlerden işçi gelirleri önemli bir etken olma özelliğini kazanmıştır.

Planlarda yüksek oranda büyüme hızı (%7) hedeflenmiş ve buna ulaşmak için gerekli yatırım hacmi hesaplanmıştır.

Yurtiçi tasarrufların bu hedefe ulaşacak düzeyde olmaması ve döviz rezervlerinin azlığı, dış finansman gereksinimini doğurmuş ve bu çeşitli yollardan sağlanmıştır.)

(İlk plan döneminde tasarruf açığının büyük kısmı OECD nezdinde kurulan konsorsiyum kanalıyla sağlanan kredilerle giderilmiştir.) Özel sektörün döviz finansman gereksinimi ise "satıcı kredisi" gibi yollardan sağlanmıştır. (1970'li yıllarda ise imalat sanayiinde görülen gelişme sonucu TL ihtiyacı da artmış, bunu sağlamak için dış tasarruflara başvurulmuştur. Türk ekonomisinin 1970'lerde karşılaştığı en büyük sorunlardan biri tasarruf açığı olmuştur. Tasarruf açığı bir taraftan fiyat artışlarına yol açarken, diğer taraftan yatırımların yetersiz kalmasına neden olmuştur.) 1963-1967 döneminde %36.71, 1968-1972 döneminde %21-28 olan marjinal tasarruf eğilimi 1970-1972 döneminde %17.5'e düşmüştür(65).

Gerek döviz gerekse tasarruf açığı nedeniyle gereksinim duyulan dış kaynaklar çeşitli yollardan sağlanmıştır. Bunlardan biri de "satıcı kredileri" olmuştur. Genellikle özel kesimin başvurduğu bu krediler

(65) Subitay TOGAN, Hüsnü KIZILYALLI- "Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı", Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1975, s.16.

ağır borç servis yükü getirmişlerdir. Toplam dış kredi yükünün sorumsuzca artışına engel olmak, borçlanmada borç servis oranını düşük tutabilmek için sadece döviz kazandırıcı nitelikteki yatırımların dış finansman gereksiniminin bu yolla karşılanması kabul edilmiştir. Yani, kendi kendini ödeyebilecek ihracat garantili yatırım projelerine öncelik ve ağırlık tanınmıştır(66).

Türkiye ekonomisi, özellikle imalat sanayii 1963'ten bu yana hızlı sayılabilecek bir gelişme göstermiştir. 1963-1977 döneminde GSYİH'nin yıllık artış hızı %6.5'un üzerindedir. İmalat sanayinin katma değer artış hızı yılda yaklaşık %10'un üzerindedir. 1973 yılından sonra hemen bütün batı ekonomilerinde önemli bir duraklama görülmesine rağmen, Türkiye'nin ekonomik büyüme hızını devam ettirdiği dikkati çekmektedir. Şüphesiz bunda, 1960'lardan sonra kullandığı dış yardımın katkısı büyüktür. Dış yardım kaynaklarının tükenmeye yüz tuttuğu 1960'ların sonu 1970'lerin başlarında işçilerin döviz girişleri artış göstermiş; bazı hammaddelerin fiyatlarındaki artışların da desteği ile Türkiye 1975 yılının başına kadar nisbeten rahat ithalat olanaklarını sürdürmüştür. 1973'te petrol bunalımından bütün ülkeler etkilenirken, Türkiye DÇM

(66) Tolgay ÇAVUŞOĞLU, "Tasarruf Açığının Alternatif Finansman Yolları", Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1975, s.48.

ve kısa vadeli ihracatçı kredileri ile ithalatını ve büyüme hızını 1975 başlarına kadar devam ettirebilmiştir(67).

TABLO 2.9.

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET GÜSTERGELERİ
(1946-1981)

Yıllar	İthalat/GSMH (M/Y)	İhracat/GSMH (X/Y)	İhracat/İthalat (X/M)
1946-50	7.53	7.12	1.04
1951-55	9.29	6.53	0.70
1956-60	3.76	2.95	0.79
1961-65	8.36	5.55	0.68
1966-70	6.31	4.35	0.68
1971-75	10.81	5.02	0.48
1965-81	11.99	4.99	0.43

KAYNAK: Korkut BORATAV, "Dünya Ekonomisi Türkiye Ve İktisat Politikaları", Türkiye'de Ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları: 10, Ankara 1984, s.262.

(67) Baran TUNCER, "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları", Türk Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1979, s.187.

(Tablodan da izlendiği gibi milli gelirin içinde ithalatın payı trend olarak artmıştır. İhracatın payı ise tümü itibariyle trend olarak düşmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı olan X/M'de sürekli bozulma gözlenmektedir.

(1974 ve 1979 yıllarındaki petrol fiyatlarının yüksek artışıyla birlikte, diğer petrol ithal eden az gelişmiş ülkeler gibi, Türkiye'nin de dış borçları artmıştır. Bunun elbette en önemli nedeni petrol ithalı için gerekli döviz gereksinimidir. Bu dönemde artan ithalat yanında ihracat bu oranda artmamış; ihracatın ithalatı karşılama oranındaki sürekli düşme, ekonominin birikim sürecini kendi içsel güçleriyle sürdürme yeteneğini giderek zayıflatmış; dış kaynaklara (özellikle dış borçlara ve işçi dövizine) bağımlılığını artırmıştır.)
 Öyle ki, 1977 yılında OPEC dışı tüm az gelişmiş ülkelerin toplam dış ticaret açıklarının %13'ü Türkiye'ye aittir. 1980'de ise dış borçlarımız 17.8 milyar doları bulmuştur(68).

(68) Korkut BORATAV, "Dünya Ekonomisi, Türkiye ve İktisat Politikaları" Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları: 10, Ankara 1984, s.263.

2.3.2.2.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 yılına Türkiye, döviz darboğazı içinde girmiştir. 1979'daki ikinci petrol şoku etkilerini 1980'lerde göstermiştir. Dünya ekonomik koşullarındaki olumsuzluk, Türkiye ekonomisini de ağır biçimde etkilemiştir. İhracat gelirleri ancak petrol ithalat giderlerini karşılayabilmektedir. Dış kaynak gereksinimi aşırı düzeydedir.

Hem dış açık, hem de tasarruf açığı nedeniyle dış kaynak gereksinimi olan Türkiye'nin dış kredi sağlama olanakları da azalmıştır. Eski borçları düzenli ödeyebilir duruma gelmedikçe, IMF'nin önerdiği programı uygulanmadıkça, dış borçları ertelemenin ve resmi yardım niteliğindeki OECD kredileriyle, uluslararası piyasalardan ticari kredi almanın mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır(68).

24 Ocak 1980'de uygulamaya konan programla IMF'nin onayı alınmış, istediği yönde bir program hazırlanmıştır. Bu programla yapısal değişim amaçlanmakta; ekonomi ihracata yönelik dışa açık sanayileşmeye dönüşüm içine girmektedir. Bu kararlarla getirilen ithalatın liberasyonu ile döviz gereksinimi daha da artmıştır. >

(69) Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985, s.380-390.

TABLO 2.10.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR TOPLAM İTHALAT VE DAĞILIMI
(1979-89)

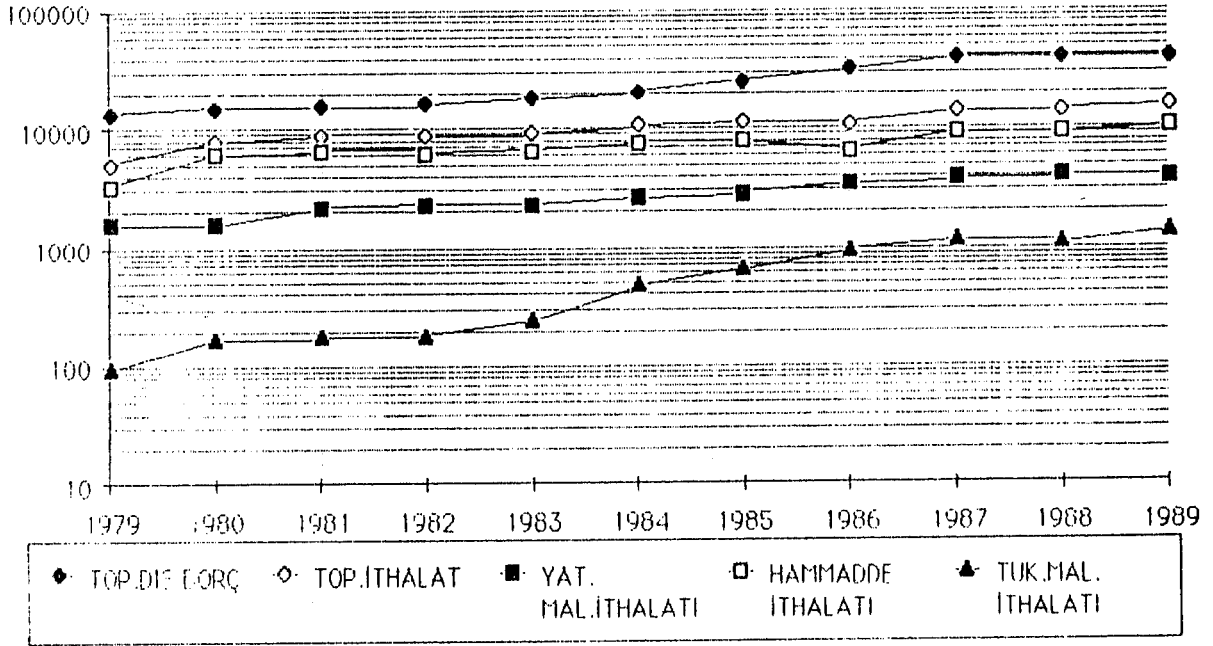
Milyon ABD \$

YILLAR	TOP.DIŞ BORÇ	TOP.İTHALAT	YAT. MAL.İTHALATI	HAMMADDE İTHALATI	TUK.MAL. İTHALATI
1979	13604	5069	1597	3377	95
1980	15173	7909	1581	6158	170
1981	15519	8933	2207	6547	179
1982	16183	8842	2323	6338	182
1983	18385	9235	2317	6675	242
1984	20659	10757	2659	7624	474
1985	25476	11343	2887	7810	646
1986	32101	11105	3474	6675	956
1987	40228	14158	3817	9180	1161
1988	40722	14335	3989	9236	1110
1989	41021	15763	3850	10529	1384

KAYNAKLAR: DİE, M.B. Yıllık Raporlar, çeşitli sayılar, H.D.T.M. Temel Ekonomik Göstergeler, çeşitli sayılar.

GRAFİK 2.6.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR TOPLAM İTHALAT VE DAĞILIMI*

* Logaritmik dönüşümle grafik çizilmiştir.

TABLO 2.11.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE PETROL İTHALAT DEĞERİ

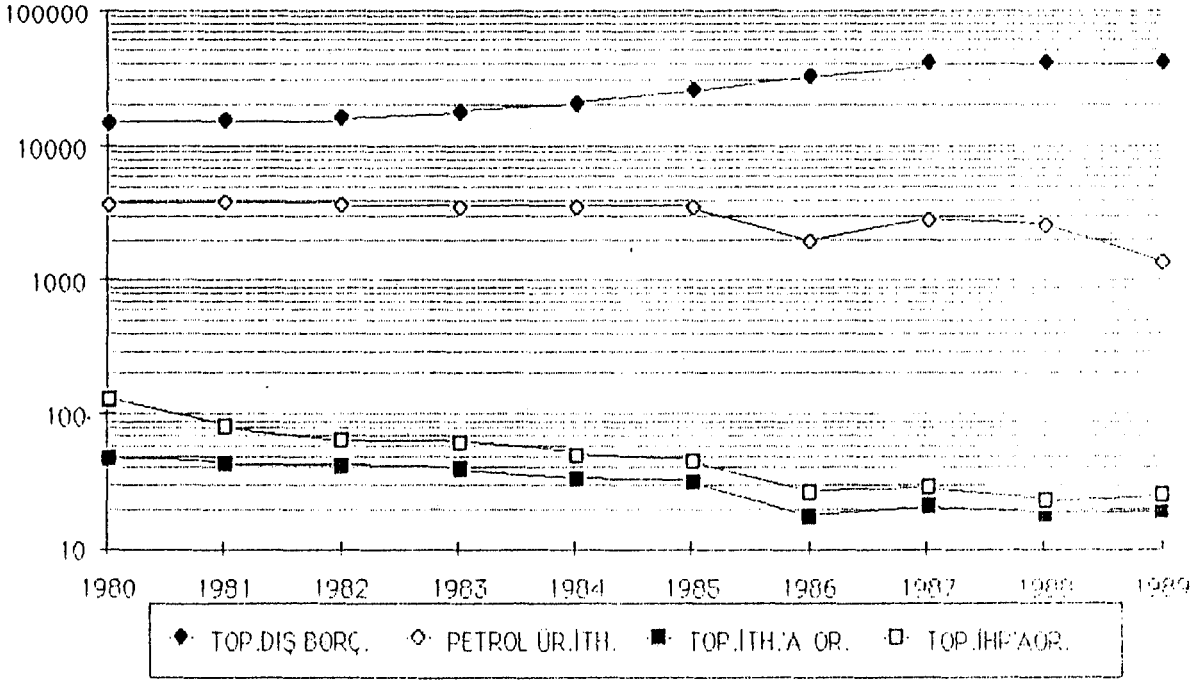
YILLAR	TOP. DIŞ BORÇ*	PETROL ÜR. İTH.*	TOP. İTH. 'A OR.	TOP. İHR. 'A OR.
1980	15173	3856	48.7	132.5
1981	15519	3871	43.3	82.3
1982	16183	3738	42.2	65.0
1983	18385	3653	39.5	63.0
1984	20659	3622	33.7	50.0
1985	25476	3590	31.6	45.0
1986	32101	1987	17.9	26.0
1987	40228	2923	20.6	28.0
1988	40722	2663	18.6	22.0
1989	41021	1390	19.1	25.0

* Milyon \$

KAYNAK: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, M.B. Yıllık Rapor, değişik sayılar.

GRAFİK 2.7.

TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE PETROL İTHALATI DEĞERİ*

* Logaritmik dönüşüm yapılarak grafik çizilmiştir.

1980'li yılların ilk yarısında, dış açık yanında tasarruf açığı da bulunmaktadır. Yatırımlar için iç tasarruflar düşük düzeydedir. İç tasarruflar/GSMH oranı 1985'e kadar inişli çıkışlı bir trend izlemiştir; dış tasarruflar da buna göre artış-azalışlar göstermiştir.

GSMH artış hızı genel olarak 1986'ya kadar sürekli artış eğilimi göstermiş; 1986'da %8.07 ile enyüksek değere ulaşmıştır. Daha sonra büyüme hızı çok hızlı bir düşme göstermiştir.

TABLO 2.12.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR-İÇ TASARRUFLAR/GSMH-
DIŞ TASARRUFLAR/GSMH
(1979-1989)

YILLAR	TOP DIŞ BORÇ*	DIŞ TAS./GSMH	İÇ TAS./GSMH
1979	13604	2.11	16.16
1980	15173	5.5	15.87
1981	15519	3.52	17.97
1982	16183	2.15	18.17
1983	18385	4.14	16.54
1984	20659	2.79	16.53
1985	25476	1.89	18.92
1986	32101	2.6	21.83
1987	40228	1.44	23.94
1988	40722	-2.13	26.27
1989	41021	-1.16	23.88

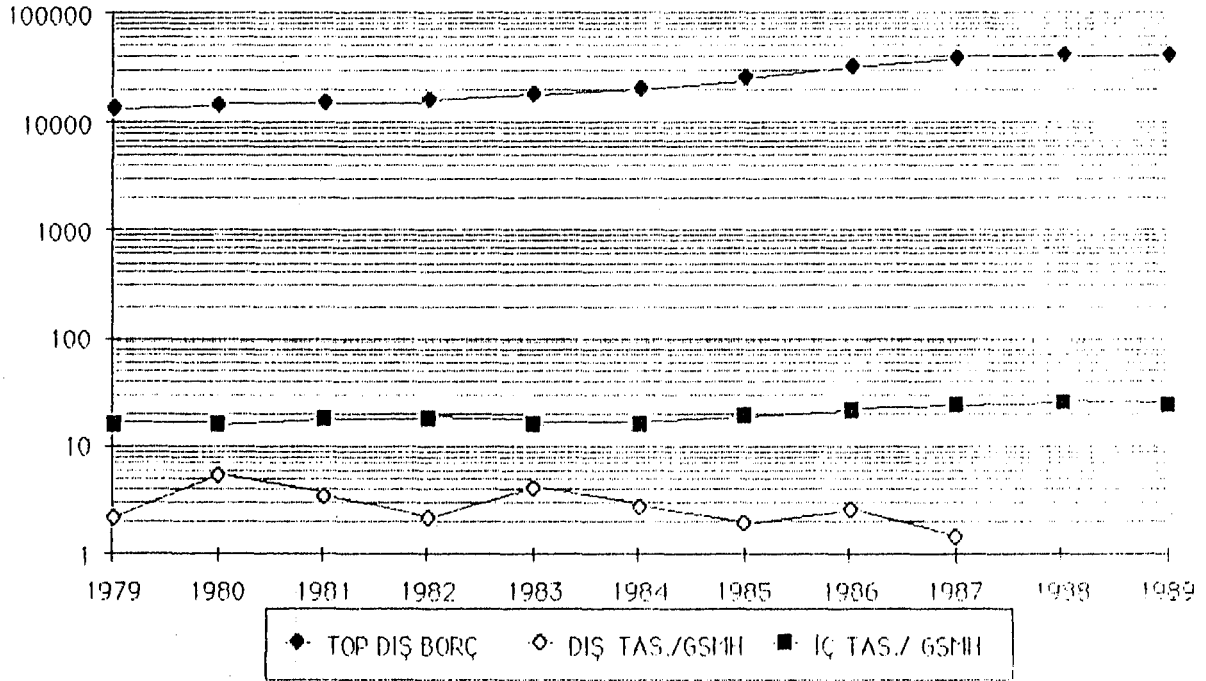
* Milyon dolar.

KAYNAK: DİE, M.B., Yıllık Rapor, değişik sayılar, HDİM
Temel Ekonomik Göstergeler, değişik sayılar.

Ödemeler dengesinde, 1980'den sonra dış ticaret açığı giderek düşmeler göstermiş, cari işlemler dengesi ise 1988 yılına kadar düşme eğilimleri göstermiş ve 1988'de 1.6 milyar ABD dolarını bulan bir fazlalık vermiştir. Ödemeler dengesinde bu görüntünün ortaya

GRAFİK 2.8.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR-İÇ TASARRUF/GSMH-
DIŞ TASARRUF/GSMH

* Logaritmik dönüşüm yapılarak grafik çizilmiştir. Bu nedenle (-) değer alan 1988-1989 yıllarında grafik görülmektedir.

çıkmasına yol açan faktörler dış ticaret dengesi, işçi döviz girişleri ve turizm gelirlerinin yanısıra diğer gelir kalemlerindeki olumlu gelişmelerdir. İşçi döviz girişinde 1988'de bir yavaşlama olmasına rağmen, genelde ekonomiye net katkısı olup, cari işlemler dengesi açığını kapatmada önemli rol oynamıştır. Cari işlemler fazlası

TABLO 2.13.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR
CARI AÇIK-TİCARİ AÇIK
(1979-1989)

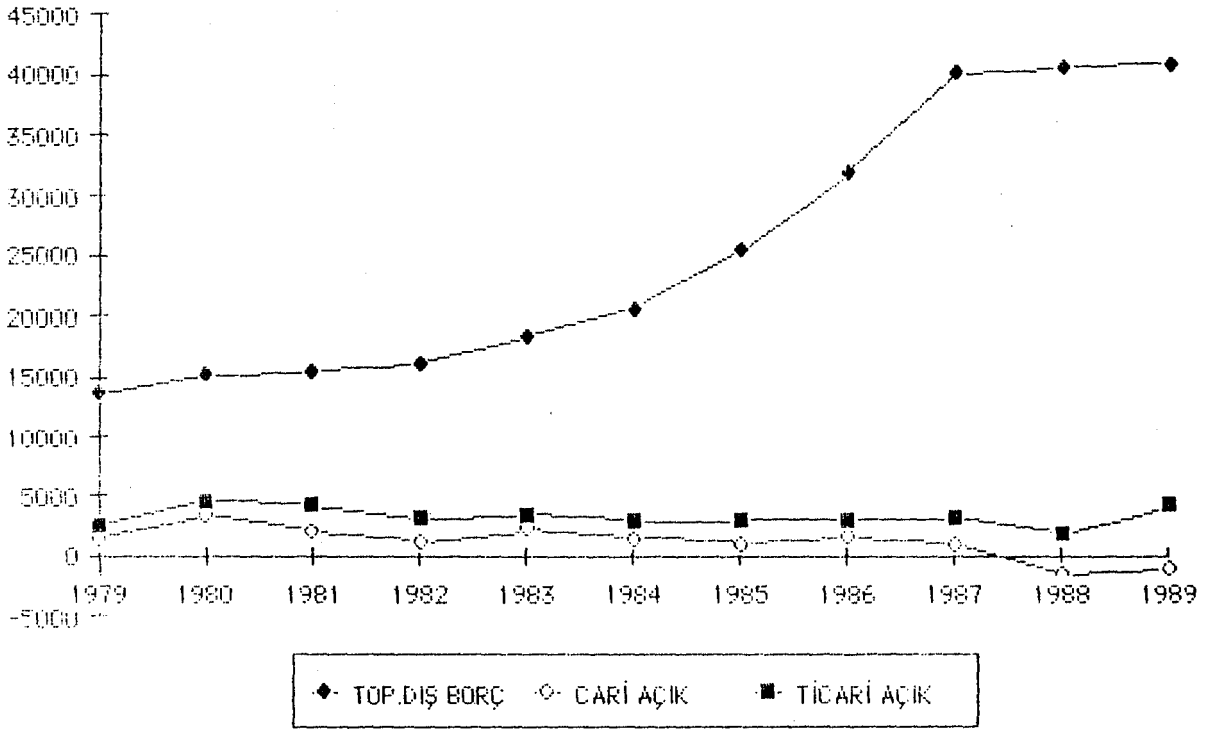
YILLAR	TOP. DIŞ BORÇ	CARI AÇIK	TİCARİ AÇIK
1979	13604	1413	2554
1980	15173	3409	4603
1981	15519	1984	4230
1982	16183	1167	3097
1983	18385	2234	3507
1984	20659	1407	2942
1985	25476	1013	2975
1986	32101	1528	3081
1987	40228	982	3229
1988	40722	-1596	1777
1989	41021	-966	4201

KAYNAKLAR: M.B., Yıllık Rapor, çeşitli sayılar, HDİM, Temel Ekonomik Göstergeler, değişik sayılar.

vermesinde turizm gelirlerinin önemli katkıları olmuştur. 1989 yılında ise cari işlemler dengesindeki fazlalık 966 milyon dolarda kalmıştır. önceki yıla göre azalmasında altın ithalatının artması rol oynamıştır. Dış ticaret açığı da önceki yıl 1.8 milyar dolar iken, 1989'da 4.2 milyar dolara yükselmiştir. Görünmeyen işlem gelirleri

GRAFİK 2.9.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR
CARİ AÇIK-TİCARİ AÇIK

ise 1988'e oranla %30 artarak 10.7 milyar dolara yükselmiştir. Görünmeyen işlem giderleri ise 1988 yılına göre %14 artmıştır. Bunun içinde en büyük paya dış borç faiz ödemeleri ve diğer mal ve hizmet giderleri sahiptir.

Dış borç stokundaki artışın önemli bir nedeni de ABD dolarının 1980'li yılların özellikle ikinci yarısında diğer paralar karşısında değer kaybetmesidir.

TABLO 2.14.

ÖDEMELER DENGESİ

Milyon Dolar

	1985	1986	1987	1988	1989
A. CARI İŞLEMLER					
İhracat FOB	8255	7583	10322	11929	11771
İhracat	7959	7457	10190	11662	11628
Transit ticaret	296	126	132	267	143
İthalat FOB	-11230	-10664	-13551	-13706	-15972
İthalat(CIF)	-11344	-11105	-14158	-14335	-15763
Altın ithalatı	-269	-94	-121	-32	-1058
Transit ticaret	-227	-105	-88	-161	-76
Navlun ve sigorta	610	640	816	822	925
Dış Ticaret Dengesi	-2975	-3081	-3229	-1777	-4201
Diğer mal ve hizmet gelir.	3162	3338	4195	6026	7083
Turizm gelirleri	1094	950	1476	2355	2557
Faiz gelirleri(1)	298	341	382	374	638
Diğer	1770	2047	2337	3297	3888
Diğer mal ve hizmet gid.	-3184	-3646	-4162	-4812	-5474
Turizm	-324	-313	-448	-358	-565
Dış borç faiz ödemeleri	-1753	-2134	-2387	-2799	-2907
Diğer giderler	-1107	-1199	-1327	-1655	-2002
Toplam mal ve hizmetler	-2997	-3389	-3196	-563	-2592
Karşılıksız trans.(gir.-öz.)	1782	1718	2088	1846	3171
Göçmen gelirleri	-	-	-	-	23
İşçi gelirleri	1714	1634	2021	1776	3040
Diğer	68	84	67	70	108
Karşılıksız trans.(çık.-öz.)	-20	-15	-22	-19	-36
Karşılıksız trans.(resmî-net)	222	221	324	332	423
İşçi dövizleri	60	62	81	89	98
Diğer(2)	162	159	243	243	325
Cari işlemler dengesi	-1013	-1465	-806	1596	966
B. SERMAYE HAREKETLERİ	1065	2124	1891	-958	775
Doğrudan yatırımlar	99	125	106	354	663
Portföy yatırımlar(3)	0	146	282	1178	1586
Diğer uzun vad.ser.hareket.	-513	1041	1453	-209	-920
Kullanımlar	1509	2552	3385	3124	2585
Dresner(4)	186	662	755	594	518
Ödemeler	-2208	-2173	-2687	-3927	-4023
Kısa vadeli ser. hareket.	1479	812	50	-2281	-554
Varlıklar	127	-313	-945	-1428	371
Verilen krediler	-296	253	-842	-607	390
Bank.rez.ve varlıklar	423	-60	-103	-821	-19
Yükümlülükler	1352	1125	995	-853	-925
Sağlanan krediler	1002	984	687	-943	-1197
Mevduatlar(5)	350	141	308	90	272
C. NET HATA VE NOKSAN	-837	-118	-506	515	974
D. ÖD. DENGESİ FINANS.	676	0	0	0	0
E. KARŞILIK KALEMLERİ	233	249	390	-263	-51
Genel denge	124	790	969	890	2766
F. REZERV HAREKETLERİ	-124	-790	-969	-890	-2766
IMF (6)	-104	-245	-320	-469	-253
Resmî rezervler	-20	-545	-649	-421	-2513

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

(1) Yurtdışına verilen kredilerden sağlanan faizler ve diğer faiz gelirlerini içermel

(2) Türkiye'nin yurtdışına yaptığı hibe ve yardımları içermektedir. (1984-1989)

(3) Tahvil ihracı yoluyla sağ. krediler ile menkul kıymet alım satımını içermektedir.

(4,5) Kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları'nın vade yapısındaki değişiklikler yans

(6) Kur farkından arındırılmıştır.

TABLO 2.15.

ÇAPRAZ KURLAR

(31.12. itibariyle)

<u>Yıllar</u>	<u>D.M.</u>	<u>Japon YEN'i</u>	<u>İsviçre Fr</u>	<u>Fransız Fr</u>	<u>İngiliz Str.</u>
1980	1.9767		1.7778	4.5675	2.342 \$
1981	2.2573	221.68	1.8029	5.7347	1.8915 \$
1982	2.3629	232.46	1.9871	6.6992	1.6255 \$
1983	2.7518	233.50	2.1880	8.4210	1.4335 \$
1984	3.1339	250.10	2.5800	9.6008	1.1665 \$
1985	2.4019	200.79	2.0739	7.5446	1.4400 \$
1986	1.8484	160.25	1.6260	6.4524	1.4675 \$
1987	1.5945	123.40	1.2915	5.4018	1.8584 \$
1988	1.7724	124.77	1.5010	6.0450	1.8070 \$
1989	1.6939	143.87	1.5430	5.7920	1.6139 \$

* 1. İngiliz Sterlini = \$

1 \$ = diğer para birimleri

KAYNAK: Merkez Bankası

Dış borçların %57'sinin dolar dışı dövizlerden oluşması nedeniyle, doların değer kaybetmesi, dış borçların ABD doları cinsinden artmasına yol açmaktadır. ABD dolarının diğer yabancı paralar karşısındaki değer değişimine bağlı olarak 1980-87 dönemi içinde Türkiye'nin dolar cinsinden dış borç yükünde artış ya da azalış olmuştur. } 1987

Kaynak: ...

TABLO 2.16.

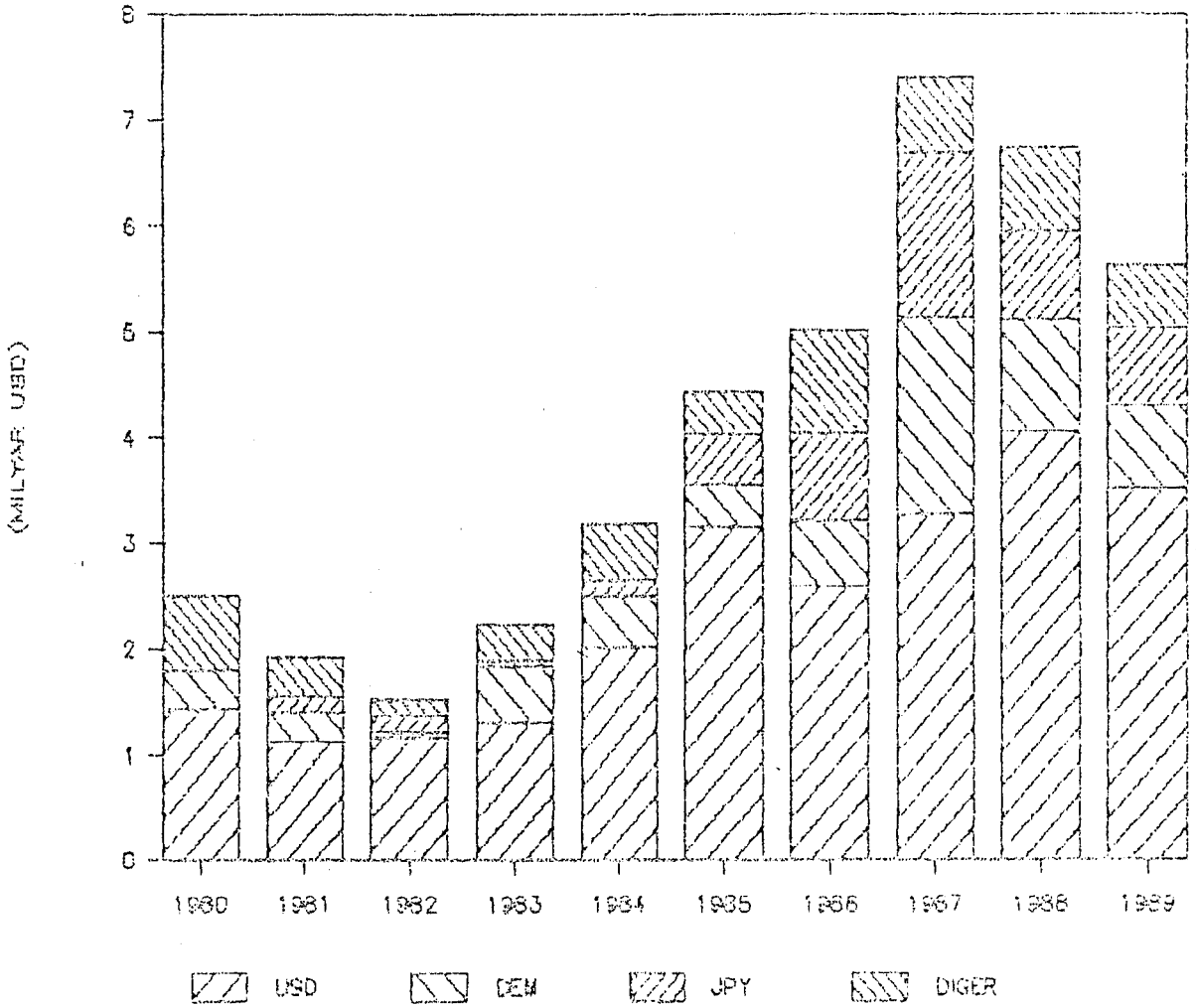
KREDİLERİN DÖVİZ CİNSLERİNE GÖRE DAĞILIMI
(ABD DOLARI)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
USD	1.432.468.113	1.132.144.174	1.165.456.450	1.310.405.337	2.005.075.331	3.152.919.897	2.611.001.463	3.282.383.261	4.069.520.130	3.526.950.995
DEM	365.882.060	262.377.525	49.324.308	527.125.069	424.543.849	401.461.363	611.495.434	1.850.754.727	1.050.907.187	789.207.244
DF	43.755.929	13.844.259	7.465.704	5.346.451	8.828.550	19.920.297	66.506.983	92.555.221	29.735.628	152.252.960
FR	126.006.711	96.855.040	4.335.340	31.651.842	20.782.726	2.132.452	97.456.621	54.911.943	359.331.917	172.207.873
GBP	72.387.096	20.371.477	0	33.977.407	0	17.612.327	1.467.567	126.947.618	101.959.043	0
DM	20.108.377	5.622.163	9.851.076	0	26.739.412	13.824.803	0	49.090.440	13.470.000	0
MF	66.552.481	70.305.502	37.231.760	20.492.354	345.036.437	141.405.832	532.217.255	251.160.049	152.917.002	127.961.222
JPY	0	147.446.149	164.302.822	54.044.042	160.027.520	477.157.822	823.723.702	1.552.701.860	832.326.524	731.706.094
DIĞER	377.482.144	119.770.505	76.654.092	231.395.834	122.101.543	213.204.006	267.186.619	59.940.262	43.206.802	131.685.224
TOPLAM	2.504.642.822	1.921.751.844	1.514.628.695	2.227.439.716	3.199.735.434	4.440.330.004	5.011.955.644	7.598.526.592	6.734.395.223	5.431.282.346

KAYNAK: Başbakanlık HDTM Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borç Bülteni, 1989, s.39.

GRAFİK 2.10.

KREDİLERİN DÖVİZ KOMPOZİSYONU

yılında doların değer kaybının yarattığı dış borç yükü 4.4 milyar dolardır(70).

(70) T.C. Merkez Bankası, 1987 Yıllık Rapor, Ankara 1988, s.37.

Türkiye'nin 1989 sonu itibariyle toplam dış borç stoku 35.3 milyar doları orta-uzun vadeli ve 5.7 milyar doları kısa vadeli olmak üzere toplam 41 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. 1989 yılında toplam dış borç stokunda meydana gelen artış %1'in altında kalmıştır. Öte yandan, 1989 yılında çapraz kurlardaki gelişmeler ABD doları olarak ifade edilen dış borç miktarını azaltıcı yönde olmuştur. Nitekim çaprazkurlardaki değişmeler gözönüne alınarak yapılan hesaplama göre, 31 Aralık 1989 tarihindeki dış borç 1988 yılı sonu kurlarıyla hesaplandığında 341 milyon ABD doları daha fazla çıkmaktadır(71).

2.3.2.2.1. Regresyon Analizi

Çalışmanın bu kısmında 1980 sonrası dönemde Türkiye'de dış borçlanmanın nedenlerini araştırmak için regresyon analizi yapılmıştır. 1980'li yıllarda büyük artış gösteren dış borçların nedenleri araştırılmak istendiğinden analiz 1979-1989 dönemi verileri kullanılarak yapılmıştır. Modelde dış borçlanmayı etkileyebilen 5 faktör ele alınarak zaman serisi içinde dış borçlanmaya etkisi önce çoklu regresyon analizi test edilmiştir.

(71) T.C. Merkez Bankası, 1989 Yıllık Rapor, Ankara 1990, s.24-25.

Daha sonra her bir faktörün dış borçlanma ile ilişkisi basit regresyon analizi ile incelenmiştir.

Modelde toplam dış borçlar bağımlı değişken; cari açık, ticari açık, iç tasarruflar/GSMH, dış borç servisi, toplam ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Değişkenlerden toplam dış borçlar, cari açık, ticari açık, dış borç servisi, toplam ithalat milyar ABD Doları ölçüsü ile, iç tasarruflar/GSMH oran olarak kullanılmıştır.

i. Toplam dış borçlar: Kümülatif olarak, dış borçlardan anapara ödemeleri çıktıktan sonraki kullanılmış dış borç bakiyesidir. Kısa, orta, uzun vadeli ve değişik kaynaklardan sağlanan tüm borçları içine almaktadır.

ii. Cari açık: Cari işlemler dengesinin verdiği açıktır. Ödemeler bilançosunun cari işlemler bölümünde yer alan döviz getirici kalemler ile, döviz götürücü kalemler arasındaki döviz götürücü kalemler lehine olan farktır. İhracat, yurtdışındaki Türk vatandaşlarının transferleri, yabancı turistlerin bozdurdukları dövizler döviz getirici; ithalat, yabancı sermaye kuruluşlarının kazançlarının transferi, dış borçlar, faiz ödemeleri kalemleri ise döviz götürücü niteliktedir.

iii. İç tasarruflar/GSMH: Ülke içindeki kaynaklardan sağlanan toplam tasarrufların GSMH'ya oranını ifade etmektedir. Yurtiçinde sağlanan hasılanın ne kadarının tasarruf edildiğini göstermektedir.

iv. Dış borç servisi: Dış borç anapara ve faiz ödemelerinin toplamını ifade etmektedir. Vadesi gelen dış borcun ana para ödemesi ile, alınan dış borca isabet eden faiz ödemelerini göstermektedir.

v. Ticari açık: İthalat ile ihracat arasındaki, ithalat lehine olan farkı göstermektedir.

vi. Toplam ithalat: Yurtdışından sağlanan mal ve hizmetlere yapılan toplam ödemeleri göstermektedir.

Türkiye'de dış borç alınma nedenlerinin açıklanması için yapılan çoklu regresyon analizinde bütün değişkenler tek yönlü "t" testinde anlamlı çıkmıştır. Cari açık 0.90, ticari açık 0.90, iç tasarruflar/GSMH 0.98, dış borç servisi 0.80, toplam ithalat 0.99 anlamlı olmasına rağmen ticari açık negatif işaretli, iç tasarruflar/GSMH pozitif işaretli olup beklenenin aksi yönde çıkmıştır. Çoklu regresyonda R^2 'nin değeri oldukça yüksektir.

TABLO 2.17.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNİN ÇOKLU REGRESYON SONUÇLARI

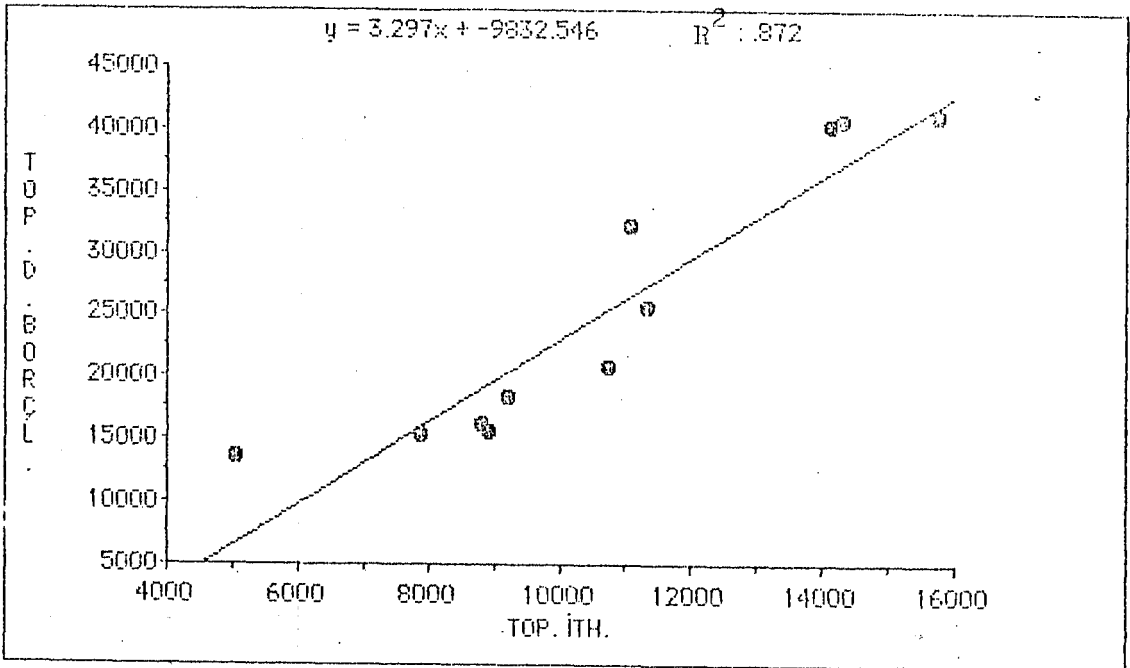
ÇOKLU - Y : TOP.D.BORÇL. Five X variables				
S.D.	R^2	Std.Hata	Varyans Kats.	
10	.974	2519.682	9.932	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	T-Değeri	Kısmi R
S.T.TERİM	-23284.195	10903.095	-2.136	
CARİ AÇIK	1.748	1.344	1.301	1.596
TİCARİ AÇIK	-1.805	1.361	-1.327	1.76
İÇ TAS./GSMH..	1678.717	710.765	2.362	5.578
DIŞ BORÇ SER.	.736	.897	.821	.673
TOP. İTH.	1.549	.803	2.567	6.588

TABLO 2.18.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
TOPLAM İTHALAT BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP.D.BORÇL. X : TOP. İTH.				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans	Kats.
10	.872	4202.522	16.565	
Beta Katsayı Tablosu				
Parametre	Değer	Std.Hata	Varyans	T Değeri
ST.TERİM	-9832.546	4671.283	21820891.864	-2.105
ÖGİM	3.297	.421	.177	7.829

İlgili veri seti için tek yönlü "t" testinde anlamlılık düzeyi 0.99 bulunmuştur. Oldukça yüksek anlamlılık taşıyan ilişkide, ithalatın dış borcun alınmasında önemli bir neden olduğu gözlenmektedir. Aşağıdaki şekilde, bu ilişki verilmiştir.

Şekil 2.9.

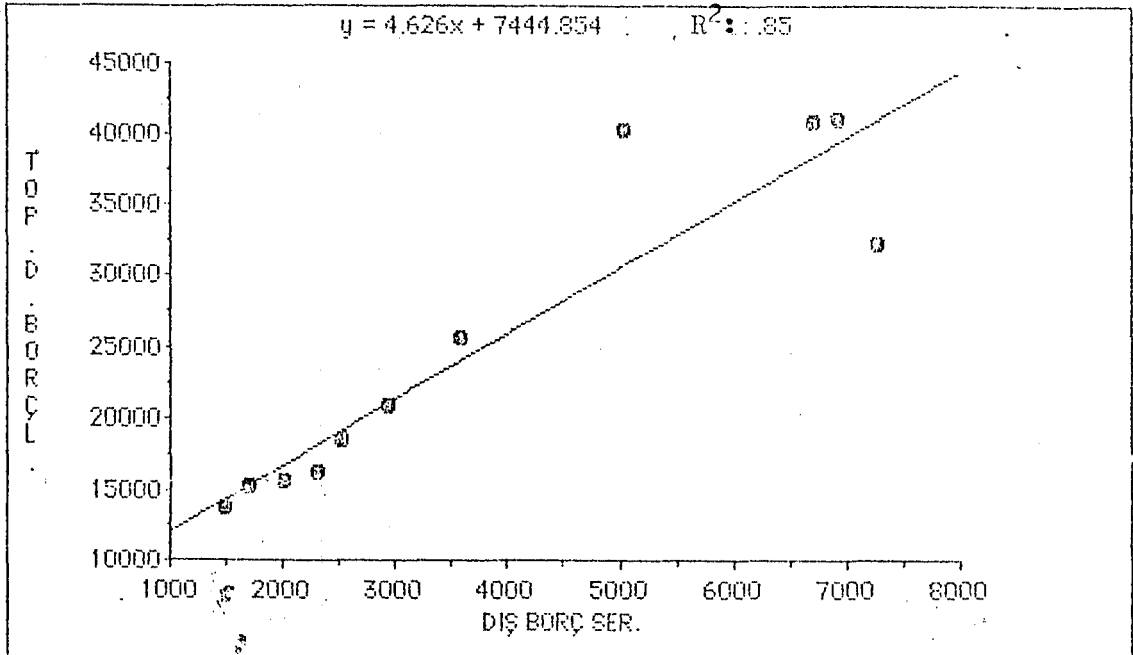
TABLO 2.19.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
DIŞ BORÇ SERVİSİ BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP.D.BORÇL. X : DIŞ BORÇ SER.				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans	Kats.
10	.85	4550.761	17.938	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T Değeri
ST.TERİM	7444.854	2861.572	8128536.152	2.602
EĞİM	4.626	.648	.42	7.138

Dış borcun alınma nedenlerinden biri diğer değişken olan dış borç servisinin yapılan tek yönlü "t" testinde ilişki 0.99 anlamlı bir sonuç vermiştir. Dış borçlanmada ilgili dönemde en önemli neden dış borç servisi olduğu söylenebilir.

Şekilde de anlamlılık düzeyinin çok yüksek olduğu görülmektedir.

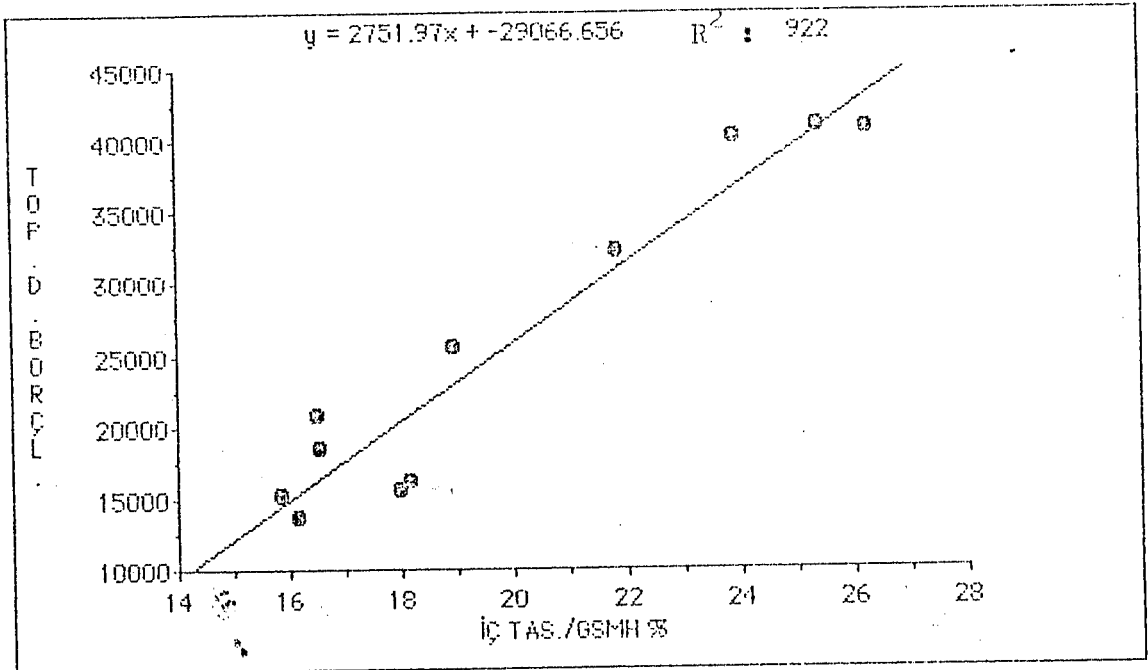
Şekil 2.10.

TABLO 2.20.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
İÇ TASARRUFLAR/GSMH BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP.D.BORÇL. X : İÇ TAS./GSMH %				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans	Kats.
10	.922	3279.513	12.927	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
ST.TERİM	-29066.656	5368.234	28817940.801	-5.415
EGİM	2751.97	266.741	71150.799	10.317

"t" testinin tek taraflı analizinde iç tasarruflar/GSMH değişkeninin, ilişkideki anlamlılık düzeyi çok yüksek olmasına rağmen işareti beklenenin ters yönünde bulunmuştur. İç tasarruflar artmasına rağmen dış borçlanmaya başvurulmaktadır.

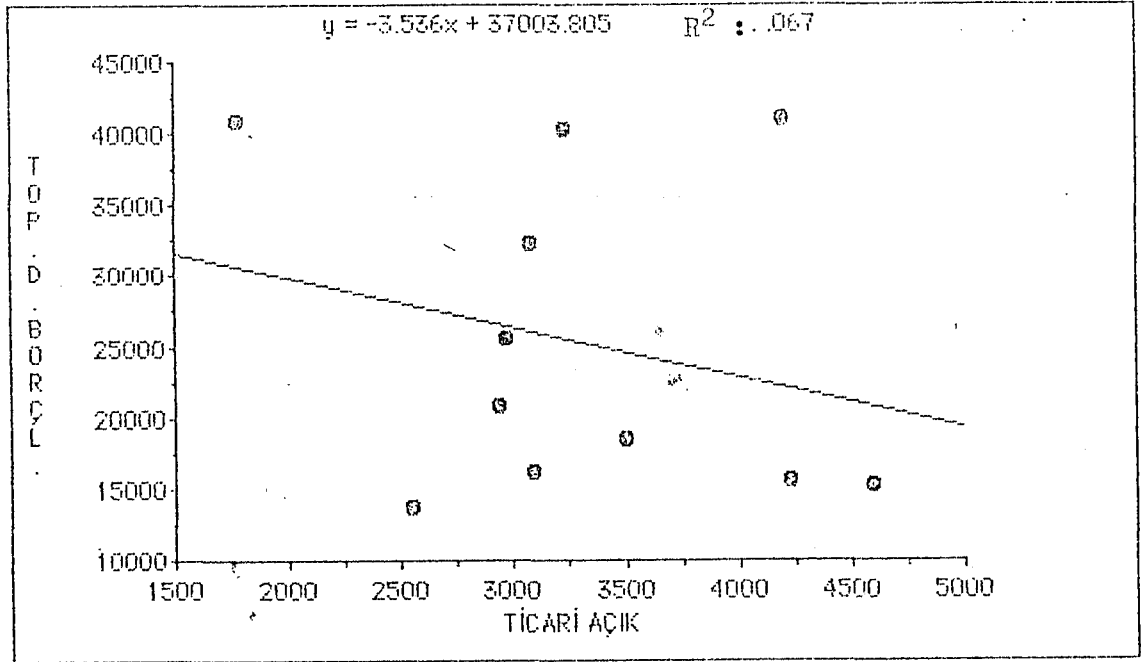
Şekil 2.11.

TABLO 2.21.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
TİCARİ AÇIK BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP.D.BORÇL. X : TİCARİ AÇIK				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans Fakt.	
10	.067	11347.201	44.727	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T- Değeri
İt.TERİM	37003.805	14909.41	222290500.179	2.482
EĞİM	-3.536	4.41	19.449	-.802

Ticari açık değişkeninin tek yönlü "t" testinde anlamlılık düzeyi 0.80 olmasına rağmen ilişki beklenenin tersine negatif çıkmıştır.

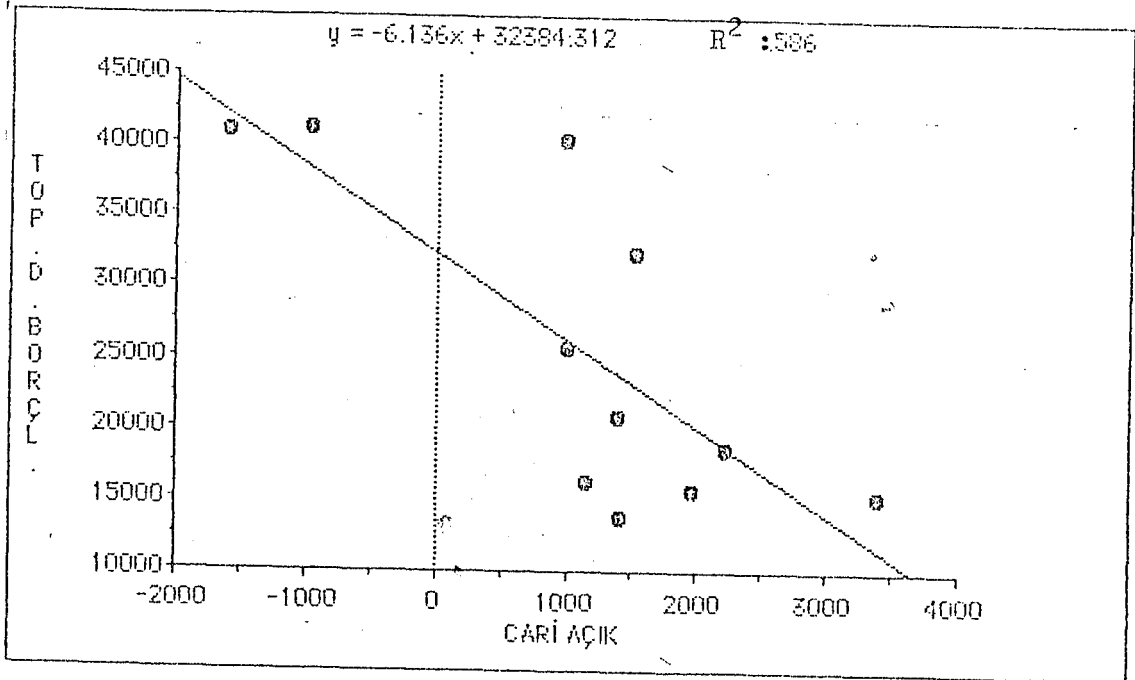
Şekil 2.12.

TABLO 2.22.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİNDEN
CARI AÇIK BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : TOP.D.BORÇL. X : CARI AÇIK				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans Kats.	
10	.586	7559.581	29.798	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
ST.TERİM	32384.312	3010.235	9061517.107	10.758
EĞİLİM	-6.136	1.72	2.958	-3.567

Bulunan "t" değerinin anlamlılık düzeyi çok yüksek olmasına rağmen işareti negatif olup, beklenen yönde değildir. R² ise fazla yüksek değildir.

Şekil 2.13.

2.3.2.2.2. Regresyon Sonuçları

Türkiye'de dış borçlanmanın nedenleri olarak görülen cari açık, ticari açık, iç tasarruflar/GSMH, dış borç servisi ve toplam ithalat bağımsız değişkenler, dış borçlar bağımlı değişken olarak alınıp, çoklu regresyon ve basit regresyon analizleri yapılmıştır.

TABLO 2.23.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN ALINMA NEDENLERİ

	TOP. DIŞ BORÇL.	CARI AÇIK	TİCARİ AÇIK	İÇ TAS./GSMH %	DIŞ BORÇ SER.	TOP. İTH.
1979	13604	1413	2554	16.16	1495	506
1980	15173	3409	4603	15.87	1714	790
1981	15519	1984	4230	17.97	2028	893
1982	16183	1167	3097	18.17	2317	884
1983	18385	2234	3507	16.54	2539	923
1984	20656	1407	2942	16.53	2942	1075
1985	25476	1013	2975	18.92	3611	1134
1986	32101	1528	3081	21.83	7279	1110
1987	40228	982	3229	23.94	5044	1415
1988	40722	-1596	1777	26.27	6726	1433
1989	41021	-966	4201	23.80	6930	1576

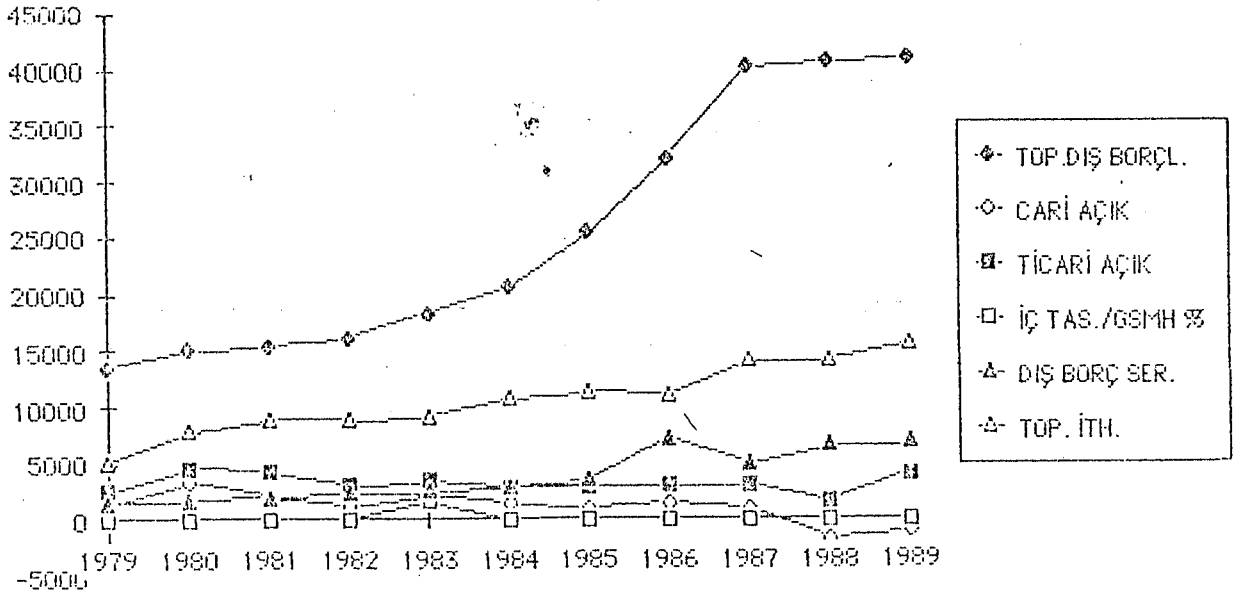
Yapılan çoklu regresyon analizinde tüm değişkenlerle toplam dış borç ilişkisi anlamlı çıkmasına rağmen, ticari açık negatif işaretli, iç tasarruflar/GSMH pozitif işaretli olup, beklenenin aksi yönde bulunmuştur. Diğer değişkenlerden cari açık, dış borç servisi, toplam ithalatın etkileri, sırasıyla 0.90, 0.80, 0.99 düzeyde anlamlı çıkmıştır.

Toplam dış borçlanmaya neden olarak toplam ithalatın etkisini ölçmek için yapılan basit regresyon analizinde 0.99 anlamlı ve istenen yönde pozitif bir ilişki çıkmıştır. İthalatın artışı, toplam dış borçların artışını etkilemiştir. Aralarında doğrusal yönde bir ilişki bulunmaktadır. İthalat arttıkça, bunun için dış borçlanmaya başvurulduğu sonucuna varılabilmektedir.

Toplam dış borçların artışına neden olarak belirlediğimiz diğer bir değişken dış borç servisi ile ilgili olarak yapılan basit regresyon analizi 0.99 düzeyde anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. İncelenen dönemde dış borç servisinin, dış borçların artışında önemli bir etken olduğu söylenebilir.

İç tasarruflar/GSMH değişkeni ile toplam dış borçlara ilişkin yapılan basit regresyon analizinde, anlamlılık düzeyi çok yüksek olmasına rağmen beklenenin aksi yönde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Buradan, dış borçlanmaya tasarruf açığı nedeniyle başvurulmadığı ortaya çıkmaktadır.

Ticari açık tablo 2.23.'den de görüleceği gibi incelenen 1979-1989 döneminde 1.777 milyar dolar ile 4.603 milyar dolar arasında değişmektedir. Ancak genelde inişli çıkışlı bir eğilim izlemektedir. İlgili dönemde ihracat gelirleri arttığından ticari açık, dış borçlar gibi artış eğilimi göstermemektedir. Cari açık ise son iki yılda (+) işaret alarak, cari fazla verilmektedir.

Şekil 2.14.

Cari açığın nereden doğduğu konusunda çeşitli tartışmalar sürmesine rağmen, ülkede bir döviz fazlası bulunduğu gerçeği herkesçe kabul edilmektedir. Döviz fazlasının ülkede enflasyon yaratacağı endişesiyle son yılda dış ülkelere borç verilme yoluna gidilmiştir. Dış borç ödemelerinde bu fazlanın kullanılması yoluna kısa dönemde gidilmesi mümkün değildir. Çünkü dış borç ödemeleri belli bir ödeme planına bağlı olarak yapılmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi dış borç stokunda da artış hızı 1986 yılından sonra yavaşlamıştır. Cari fazlanın devam etmesi, dış borçlanmanın artış hızının kesilmesinde etken olabileceği söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ BORÇLARIN KULLANIM VE GERİ ÖDEME ETKİLERİ GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

3.1. DIŞ BORÇLARIN KULLANIM VE GERİ ÖDEME ETKİLERİ

3.1.1. DIŞ BORÇLARIN KULLANIM ETKİLERİ

Kalkınma çabaları içinde olan ülke, bu süreç içerisinde yapılan ve yapılması gereken yatırımları finanse edecek kendi iç tasarrufları ve ithal girdileri için döviz olanakları yeterli gelmediğinden dış borçlanma yoluna gideceği yukarıdaki bölümlerde açıklanmıştır. Döviz ve tasarruf açığını gidermek amacıyla başvuru borçlanma yoluyla ülkeye giren yabancı sermaye akımının ülke ekonomisi üzerine olumlu ve olumsuz etkileri olmaktadır. Amaç bu olumsuz etkilerin asgari düzeyde kalması, olumlu etkilerinin azamileştirilmesidir. Olumlu ve olumsuz etkiler, ülke ekonomisinin bulunduğu

sosyal ve ekonomik koşullarına göre ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Dış borçlanma yoluyla sağlanan yabancı sermayenin etkilerini doğrudan ve dolaylı olmak üzere inceleyebiliriz(1).

3.1.1.1. Dış Borcun Doğrudan Etkileri

Ülke ekonomisine yabancı sermaye değişik biçimlerde girmektedir. Ancak dış borçlar konumuz olduğundan, dış borçlanma yoluyla ülkeye giren yabancı sermayenin etkileri incelenecektir.

3.1.1.1.1. Ekonomik Faktörlerin Denge ve Fiyatlarına Etkisi

Dış borçlanma yoluyla ülkeye giren yabancı sermayenin bu ülke ekonomisinde, faktör arzını etkileyerek, faktör dengelerini etkilediği görülecektir. Sağlanan yabancı sermayenin kullanılış biçimine göre mal ve hizmetlerin ya da üretim faktörlerinin fiyatlarında değişmeler meydana gelecektir. Eğer dış borçlanma ile sağlanan yabancı sermaye doğrudan mal ve hizmet ithali için kullanılıyorsa, mal ve hizmet arzı ülke içinde artacağından, yurt içinde mal ve hizmet fiyatlarının düşmesine ya da fiyat yükselmelerini azaltıcı

(1) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.43.

yönde etkileyecektir. Eğer yabancı sermaye doğrudan yurt içinde yatırımlarda sermaye olarak kullanılıyorsa, ekonomide daha önce kıt olan sermaye faktörü arzı artarak, daha önceki faktör dengesi bozulacaktır. Yeni kurulacak dengede sermayeye göre emek, toprak, müteşebbüs faktörünün oranı düşeceğinden faktör fiyatlarında yükselme eğilimi görülecektir.

3.1.1.1.2. Yabancı Para Paritelerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri

Dış borçlanma yoluyla sağlanan yabancı sermaye doğrudan yatırımlara harcanması sonucunda üretim artışı sağlanacaktır. Üretim artışının ihraç edilmesi sonucunda döviz kazancı artacaktır. Yurt içinde döviz arzının artışı, döviz talebindeki artıştan daha hızlı olmaktadır. Bunu bir örnekle açıklayabiliriz(2). Diyelim ki, ihracatı 100 para birimi olan bir ülke dış borçlanma ile sağladığı yabancı sermayeyi yatırıma dönüştürmüş; ve buna bağlı olarak ihracat artışını 125 para birimine yükseltmiştir. Başlangıçta gayrisafi milli hasılası 400 para birimi olan bu ülkenin ihracat artışıyla GSMH'sı 425 para birimi olmuştur. Buna göre GSMH'nın artış oranı %6,25'tir. İthalatdaki artış ihracat artışıyla aynı olmadığından

(2) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.47.

ülkenin ticaret bilançosu fazlalık verecektir. Aynı örnekte, diyelim ki ülkenin marjinal ithalat eğilimi %50'dir ve bu durumda 12.5 para birimlik **ithalat fazlası** doğacaktır. Borç taksit ve faizleri dış ticaret bilançosunu olumsuz yönde etkileyecektir; ancak bu etkinin derecesi borç vadelerine ve faiz oranlarına göre değişecektir. Olumlu ve olumsuz etkiler arasındaki fark hangisi lehinde ise ülke gelişmesine etkisi de o yönde olacaktır.

Dış ticaret bilançosunda olumlu bir fark durumunda ülkenin döviz geliri artacaktır. Döviz kurlarının sabit olması halinde ithalatın ihracata göre azalması, nakdi satınalma gücünü ve talebi arttırarak iç fiyatların artmasına neden olacaktır. Döviz kurlarının sabit olmadığı bir durumda, dış ticaret bilançosunun fazla vermesi, döviz arzının, talepten fazla olması nedeniyle, dövizin ulusal para birimine göre değer kaybını getirecektir. Bu da ticaret hadlerinde ülke lehine bir değişmeye neden olacaktır.

Ticaret hadlerindeki ülke lehine değişme, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına göre daha yükselmesini getirecektir. Ancak bu durum ülkenin ihraç ve ithal ettiği mal ve hizmetlerin arz ve talep esnekliklerine göre değişecektir.

3.1.1.1.3. Ticaret Hadlerine Yaptığı Etki Nedeniyle Dış Ticaretten Elde Edilen Kazançlar

Ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülke lehine dönüşmesi sonucu ihraç edilen malların fiyatları döviz olarak yükseleceğinden, ihraç gelirlerinin artmasını sağlayacaktır. Artan ihracat gelirleri ise, ülke kalkınmasında gerekli finansmanın sağlanmasını getirecektir. İhraç gelirlerinin artışı nedeniyle ülkeye nakdi gelir akışının artmasını sağlayacağından, ülkedeki mal ve hizmet fiyatlarının artmasına, ithal talebinin yükselmesine neden olacaktır.

Ticaret hadlerinin lehe dönmesi nedeniyle ülkenin ihraç gelir artışının sürekli olması, ihraç mallarına sürekli talep ve bu talebin de sürekli arzla karşılanması gerekmektedir.

3.1.1.1.4. Çoğaltan Etkisi

Az gelişmiş ülkelerde devlet borcu olarak ülkeye giren yabancı sermaye, dış ticaret çarpanı olarak milli gelir üzerinde etkileri olmaktadır. Bu etki Colin Clark'ın dış ticaret çarpanı formülü kullanılarak dış borcun ekonomi üzerindeki etkileri görülecektir. Bu etkiyi inceleyebilmek için, iç tasarruflar ile yapılan yatırımları sabit veya otonom yatırımlar olarak kabul edilecektir. Diğer varsayım ise dış borç doğrudan

yatırım için kullanılmaktadır. Bu durumda dış borç, yatırım yapıldığından Milli Gelir üzerine ve ihracat üzerine etkili olacaktır.

Dış borcun faiz ödeme taksitleri, ihracat gelirlerinin çarpan etkisinden çıkarılması gerekmektedir. Dış devlet borcu eski borçların ödenmesi için kullanılmayıp yatırım yapıldığında ve sadece yeni borcun taksit ve faizleri dikkate alındığında Clark'ın formülü aşağıdaki gibi olacaktır(3).

$$Y = (V + X) \frac{1}{1-c+q_d, e, f} - F$$

Dış borç, ihracat geliri gibi ekonomi üzerinde etki gösterecektir. Bu nedenle ikisi toplanarak formülde yer alır.

$$Y = X - \frac{1}{1-(q_d + c_e) + q_d}$$

Bu formül birinci devrede geçerli olurken, ikinci devrede artan gelirden borç taksit ve faizlerini çıkarıp çoğaltan katsayısı ile çarpılması gerekir.

$$Y_2 = \left[X \left(\frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d} \right) - F \right] \frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d}$$

Eğer $F, X \frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d}$ den küçükse dış borç milli gelir artışına olumlu yönde etki edecektir. Aksi durumda

(3) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.45-46. Y=milli gelir, V=iç yatırımlar, x=ihracat, c=marjinal tüketim eğilimi, q=marjinal ithalat eğilimi, d=tüketim malları f=iç yatırım için sermaye malları i=ithalat ve yabancı ser-

milli gelir artışını azaltıcı yönde etkileyecektir(4).

Başta dış borcun faiz ve komisyon giderlerinin düşük tutulması, gelir artışını önemli ölçüde olumlu yönde etkileyecektir. Eğer borç ödeme devresinin uzunluğu yeterli ise ve bu devre içinde borç taksitlerinin ödeme dönemi başlangıcı ne kadar geciktirilirse bu devrede (F)'nin küçüleceği ve gelir artışının daha fazla olacağı görülecektir. Bunun yanısıra tüketim ve ithalat eğiliminin büyüklüğü de gelir artışını farklı olarak etkileyecektir. Bu ise ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarına ve yatırım politikasına bağlı olacaktır. Yatırımın ihracatı artırıcı veya ithalatı azaltıcı yönde değişikliği de dış borcun gelir artışını farklı oranda etkileyecektir.

3.1.1.2. Dış Borcun Dolaylı Etkileri

Dış borçlanma ile sağlanan sermaye, yukarıda açıklanan doğrudan etkilerine bağlı olarak dolaylı etkileri meydana getirmektedir. Doğrudan etkilerin sonuçları olarak da değerlendirebileceğimiz bu etkileri sosyal ve iktisadi büyümeye etkileri olarak iki başlıkta inceleyebiliriz.

(4) Daha geniş bilgi A. PİRİMOĞLU'nun a.g.e.'nin 45-46. sayfalarında yer almaktadır.

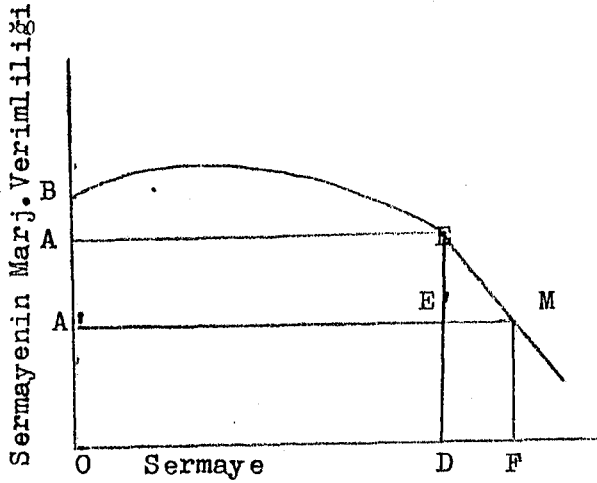
3.1.1.2.1. İktisadi Büyüme Etkileri

Yukarıda, "Dış Borç Emme Kapasitesi" başlıklı bölümde izah edildiği gibi dış borcun maliyeti faiz ve servis giderlerinden meydana gelmektedir. Dış borcun ülke ekonomisine fayda sağlayabilmesi için, maliyetinden daha fazla verimli olması gerekmektedir. Dış borcun ülke ekonomisine sağladığı ekonomik büyümeyi, ekonomi tam istihdam koşullarında iken ve eksik istihdam koşullarında iken olmak üzere iki durumda inceleyebiliriz(5).

Öncelikle ülke tam istihdamda iken dış borcun sağladığı ekonomik büyümeyi diyagram yardımıyla inceleyelim. Yatay ekseninde sermaye, dikey ekseninde sermayenin marjinal verimliliği yer almaktadır. OD ülkenin kendi kaynaklarından elde ettiği sermayedir. DE sermayenin marjinal verimliliğidir. Ülke içi kaynak ve sermaye birleşiminden elde edilen hasılası OBED'dir. Bu hasılanın ABE kısmı emek ve doğal kaynakların üretimden aldıkları pay, OAED ise sermayenin payıdır. Burada DF dış borç yoluyla sağlanan sermayedir. Bu ülkede dış borçla ekonomik faktör ve teknolojiye bir değişiklik olmadığından, sermaye artırımı ile kapasitede değişiklik olacak yeni işletmeler piyasaya gireceğinden, artan sermaye ile giderek sermayenin marjinal verimliliği

(5) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.50-52.

düşecek ve FM olacaktır. Toplam hasıla ise OBMF'ye, yükselecektir. Artan DEMF hasılanın DE'MF kısmı dış borcun maliyeti, E'EM ise emek ve doğal kaynağın payı olacaktır. Bu kısım dış borçtan elde edilen net fayda olacaktır. Ancak artan sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesi sonucu artan hasıladan sermayenin payı OA'MF olarak OA'E'D yurt içi sermayenin payı, DE'MF yabancı sermayenin payı olacaktır.

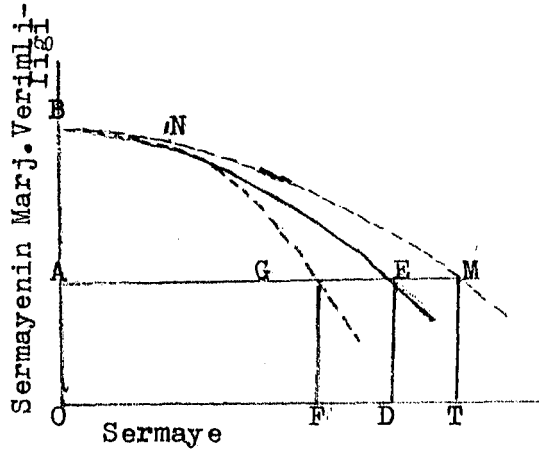

Şekil 3.1.

Yukarıda verilen örnek geliştirmekte olan ülke ekonomilerini açıklamaktadır. Çünkü az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerde emek ve doğal kaynak faktörü daha bol, sermaye faktörü ise daha kıt durumdadır. İstihdam seviyesi daha düşük, doğal kaynaklar ise tam kapasite ile kullanılmamakta, ekonomi eksik kapasite ile çalışmaktadır. Dış borçlanma ile sağlanan sermaye, sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesine neden olmayacak, istihdam seviyesinin yükselmesine, ekonominin

tam kapasite ile çalışmasına imkan vererek, toplam hasılanın artmasına, ülke kalkınmasına neden olacaktır.

Gelişmekte olan bir ülke ekonomisine giren yabancı sermaye, ekonomiye ilave bir üretim sağlayacaktır. Bunu da bir diyagram yardımıyla açıklayacak olursak, BNM eğrisiyle gösterilen yeni bir milli hasıla eğrisi ortaya çıkacaktır. Diyelim ki, dış borçla elde edilen yabancı sermaye, yurtiçi sermayenin marjinal verimliliğine eşit verimlilikle yatırımlarda kullanılmaktadır.

Global olarak ekonomide yabancı sermaye ve ülke sermayesinin verimliliği

Şekil 3.2.

Diyagramda, GF yabancı sermayenin marjinal verimliliği, yerli sermayenin marjinal verimliliği olan ED'ye eşittir. Üretimde kullanılan toplam sermaye, yurtiçi ve yabancı sermaye toplamı olan OT'dir. Yabancı sermayenin yatırımdan elde edilen hasıla OBGF, yurtiçi sermayenin yatırımdan elde edilen hasıla OBED (OBGF=OBED) toplam hasıla ise OBMT'dir. Ekonominin net kazancı ise üretimde kullanılan emek ve tabii kaynakların artan payı olup, bu da ENM'dir.

Yukarıda izah edildiği gibi, üretimde bir artış sağlanacak, bununla üretim faktörlerinin payının artması ve sonuç olarak kişi başına gelirin yükselmesi görülecektir. Yabancı sermayenin üretime katılmasıyla üretim maliyetleri düşecek, bu fiyatların düşmesi ile talebin artmasına neden olacaktır. Artan talebi karşılamak için daha çok üretim yapılacaktır. Bu şekilde ülkenin giderek artan bir hızla kalkınması sağlanacaktır.

3.1.1.2.2. Sosyal Gelişmeye Etkileri

Dış borçlanma ile sağlanan yabancı sermayenin üretimde kullanılması ile yurtiçi sermaye ile yapılmayan alt yapı ve temel sosyal yatırımların yapılması imkanı doğacaktır. Eğitim ve Sağlık alanlarında yapılan yatırımlar, sosyal sermayenin yükselmesine neden olacaktır. Sağlık ve Eğitim düzeyinin gelişmesi ile ekonomik faktörlerin verimliliği artacak, bu ise gelir düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Sosyal sermayenin yükselmesi, verimliliğin artması, ülkede nicel değişikliklere de neden olarak toplumun refahının giderek artmasını ve ülke kalkınmasını sağlayacaktır.

Dış borcun, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını doğru orantılı olarak etkilediğini pek çok iktisatçı savunmasına rağmen Griffin ve ENOS'un 1962-64 dönemine ait 15 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin dış yardım ve GSMH büyüme oranı ile ilgili

yaptığı araştırmada, dış yardım ve GSMH büyüme oranı arasında sıkı bir bağlantı çıkmadığı görülmüştür(6). Ancak bu, dış finansmanın kullanıldığı yer ve biçimin durumuna göre etkisi olumlu yada olumsuz olabilecektir.

3.1.1.3. Dış Borcun Yararlı Olarak Kullanılması Koşulları

Kalkınma çabalarında dış borçlanmaya başvuran bir ülkede, alınan dış borcun ülke kalkınmasında etkili olabilmesi için, öncelikle üretim kapasitesinin ve tasarruf eğiliminin dış borcu geri ödeme dönemi başlamadan hızla yükseltilmesi gerekmektedir. Nurkse, kalkınma aşamasının ilk dönemlerinde (1895-1914) dış borçlanmaya başvuran Japonya'nın kalkınma çabasında başarıya ulaşmasının en önemli nedeninin tasarruf eğiliminin yüksek olmasından kaynaklandığını belirtmektedir(7).

Dış borçların ülke kalkınmasında etkili olabilmesi için en önemli koşul olan tasarruf eğiliminin yükselmesiyle birlikte diğer koşullar da aşağıdaki gibi sıralanabilir(8).

(6) GRIFFIN and ENOS, a.g.e., s.313-327.

(7) NURKSE, a.g.e., s.133.

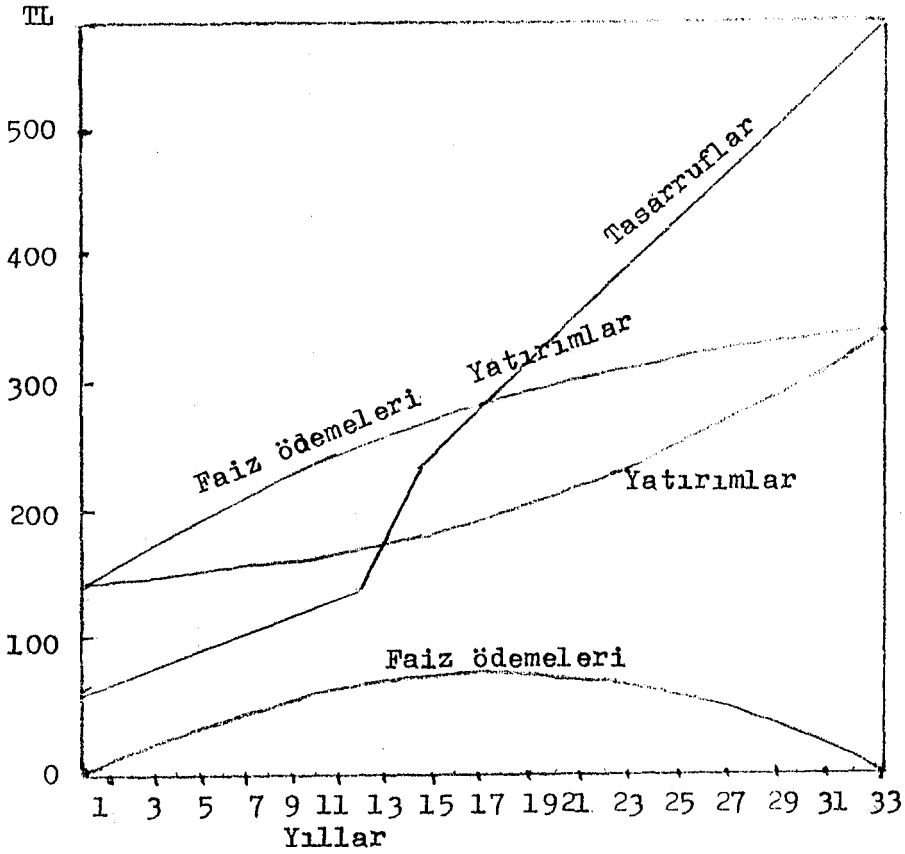
(8) SAVAŞ, a.g.e., s.92-93.

- a. Dış tasarrufların üretim kapasitesinde sağladığı artış,
- b. Tasarruf eğiliminde meydana gelen artış,
- c. Kalkınma hızını sürdürmeye yeterli yatırım miktarı,
- d. Dış tasarrufların geri ödenme koşulları (Ödemesiz süre, faiz oranı ve ödeme süresi),
- e. Dış ticaret hadlerinin ve ödemeler bilançosunun gelişme seyri.

Yukarıda açıklanan açıklamaları bir diyagram yardımıyla izleyebiliriz(9). Dış borca başvuran bir ekonomide faiz ödemeleri, yatırımlar ve tasarruflar gösterilmektedir. Ulusal ekonomide ancak 19 yıldan sonra yurtiçi tasarruf hacmi, dış tasarrufların hem kendi hem de faizlerini ödeyebilecek ve bundan sonra da yatırım yapabilecek bir düzeye ulaşabileceği gözlenmektedir. Ancak burada dış tasarruf miktarı, ödemesiz süre, faiz haddinin durumu, yurt içi tasarrufların artış seyrinin hızlı olup olmaması; yurt içi tasarruflarının dövize dönüştürülüp dönüştürülememesi önem kazanmaktadır.

Dış borçlar, kalkınma için genel olarak ithalatta kullanılmaktadır. İthalat talebi, onu karşılama olanağına

(9) Henry S. BRUTAN, Principles of Development Economics, Prentice Hall Inc., 1965, s.145.

Şekil 3.3.

sahip kişilerden, iş çevrelerinden ve kurumlardan gelmektedir. Talebi karşılamak demek, hiç bir zaman kalkınmaya katkıda bulunmakla aynı şey demek değildir. Lüks mallar ithali için yapılan borç kalkınma amacına uymaz,(10) çünkü,

. Verimli yatırımlar için kullanılacak döviz boş yere harcanmaktadır.

. Ülkenin kaynaklarını kendisine çekecek bir çeşit tüketim modeli yaratmakta ve böylece ithal ikame

(10) Joan ROBINSON, "Kalkınmada Yabancı Sermaye ve Dış Yardım", İktisat Dergisi, Temmuz-Ağustos 1983, S.224-225, s.8.

yatırımlar, daha önemli gereksinimleri karşılayacak üretim düzeyinden saptırılmaktadır.

. Talebi, yurtiçi istihdam yaratmaktan uzaklaştırmaktadır.

. Arkasında karşılığı olmayan bir borç yükü bırakmaktadır.

İthalatı kalkınma amacıyla en faydalı bir şekilde sınırlama ve lüks tüketimi önlemek için güçlü bir sosyal ve politik tedbir, ekonomi üzerinde sıkı bir kontrol, ithal edilen mal ve hizmetlerin en yararlı bir biçimde kullanılmalarını sağlayan çok iyi hazırlanmış yatırım programı gereklidir.

3.1.2. DIŞ BORCUN GERİ ÜDENMESİ VE ETKİLERİ

Dış borçların ortadan kalması, geri ödenmesi yada reddedilmesi ile olacaktır. Normal yolu, vadesi geldiğinde taksitler halinde yada tek taksitle ödenmesidir. Dış borcun ödenmesinde bütçeye bir ödenek konması yanısıra bir kısım ihracat gelirleri de devletçe borç tahsisine ayrılması gerekmektedir.

Dış borcun reddedilmesi ise, bu doğrudan doğruya uluslararası hukuku ve kuvvetler dengesini ilgilendiren siyasal bir konudur. Önemli bir siyasal değişiklikten sonragelen iktidarlar, öncekilerin aldıkları bazı borçları tanımak istemeyebilmektedirler. Ancak, bunu yapabilmeleri görecekları

uluslararası karşı tedbirlere göğüs gerip gerememelerine bağlıdır(11).

3.1.2.1. Dış Borç Geri Ödeme Kapasitesi

3.1.2.1.1. Tanımı

Ulusal ekonominin dış borçlarla ilgili olarak dışarıya anapara ve faiz olarak ödediği döviz miktarının, aynı yılda elde edilen döviz gelirlerine oranına borç ödeme kapasitesi adı verilmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere borç ödeme kapasitesi daha çok ekonomik faktörlere bağlı olmaktadır. Ülke ekonomisinin büyümesi ve tasarrufları dövize çevirebilmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle pek çok iktisatçı dış borçların döviz gelirlerini arttırıcı alanlarda yapılacak yatırımların finansmanında kullanılması gerektiğini savunmaktadır(12). Bunun için ya ihracat teşvik edilerek döviz kazancı arttırılacak, ya da ithal ikamesi yoluyla döviz gideri azaltılacaktır.

Dış borç ödeme kapasitesi genel olarak ekonomik faktörlere bağlı olmayan faktörlere de bağlıdır. Bunlar,

(11) Kenan BULUTOĞLU, Kamu Ekonomisine Giriş (Kamu Hizmetlerinin İktisadi Tahlili), İstanbul 1971, s.426.

(12) E. HAGEN, The Economics of Development, Irvin Illinois, 1968, s.375.

isteklilik olarak nitelenebilen politik baskılar, strateji ve pazarlık taktikleri olarak belirlenebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi genel olarak ekonomik faktörlere yani ülkenin üretimi, tasarrufu ve sermayenin kalkınma getirisine bağlıdır(13).

Dış borç ödeme kapasitesi, alınan dış borcun yararı (getirisi) ve maliyet olarak ele alınabilir. Dış borçlanma ile elde edilen sermaye, iç kaynaklara destek olarak, iç kaynaklarla mümkün olmayan yatırımların yapılması yoluyla ekonomik büyüme hızını artırmaktadır. Dış borcun bu getirisinin maliyeti ise, ana paranın faiziyle birlikte ödenmesidir. Eğer dış borç, ülke kalkınmasını hızlandıracak alanlarda kullanıldı ise, dış borcun ödenmesi ülke ekonomisinde yararı, maliyetinden fazla olan dış borçlanma durumunda, borcun miktarı; yüksek düzeyde borçlanma önemli olmamaktadır. Önemli olan borcun ya da borç ödemesinin mutlak değeri değil, toplam borç ödemelerinin toplam ürüne olan ilişkisidir; ve bir çok iktisatçı da, borç ödeme kapasitesini bu yönden değerlendirmektedir(14). Arthur Lewis, eğer borç ekonomik olarak kullanılıyor ve maliyetinden daha büyük oranda milli gelire katkıda bulunuyorsa, aynı zamanda ilave gelir dövize dönüştürülebiliyorsa,

(13) ÖNERTÜRK, a.g.m., s.63.

(14) ÖNERTÜRK, a.g.m., s.63.

"bu koşullarda borç bir yük değil, fakat bir nimettir" şeklinde açıklamıştır(15).

Sonuç olarak dış borç ödeme kapasitesi iki ekonomik etkene bağlanmaktadır.

"1. Borçlu ülkenin ekonomisi borç ödemesine eşit miktarda gelir ve tasarruf olmaksızın ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmelidir.

"2. Borçlu ülke borç ödenmesi için ayrılan tasarrufları istenenyabancı dövize çevirebilmelidir."(16)

Borç ödeme kapasitesini incelemek için borçlu ülkenin gelir, tasarruf ve dış ticaretindeki gelişmeler incelenmekte; ekonomik göstergelerle borç ödeme yükümlülükleri oranlanmak suretiyle zaman içindeki değişmeleri gözlenmektedir. Bunun yanısıra diğer bir yöntem daha başvurulabilir. Bu da "borç ödemeleri yapıldıktan sonra arta kalan ürünün, tasarrufların, devlet gelirlerinin ve dış alan gelirlerinin değişme hızı ve yönü incelenir. Borç ödemelerinin miktarı zaman içinde iki ayrı noktada bu değişmelerin her birinden çıkarılır. Çalışma, daha sonra arta kalan akımın artıp artmadığının,

(15) M. Arthur LEWIS, Uluslararası Ekonomik Düzen'in Evrimi, 2. Baskı, Türkiye Ekonomi Kurumu, A.Ü.S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1983, s.36.

(16) Drogoslaw AVRUMOVİÇ, Dept Servicing Capacity and Postwar Growth In International Indepledness, John Hopkins Press, Baltimore, 1958, s.57.

büyüme hızının ne olduğunu ve bu hızın yeterli kabul edilip edilemeyeceğini incelemek(17) şeklindedir.

3.1.2.1.1.1. Milli Gelir ve Dış Borç Üdeme Kapasitesi

Dış borç yükümlülüğünün ilişkilendirildiği en önemli ekonomik gösterge milli gelirdir.

Dış borç ödemelerinin toplam gelire oranı dış borç ödemenin esas göstergesidir. Bu oranın büyüklüğü, borçlu ülkenin borç ödemelerini yaparken katlanılan fedakarlığı, dışarıya transfer edilen GSMH oranını göstermektedir. Oran büyüdükçe dış borç ödemeleri için daha çok güç harcanmış demektir"(18).

3.1.2.1.1.2. Tasarruflar ve Dış Borç Üdeme Kapasitesi

Tasarruflar gelişmekte olan ülkelerde sermaye oluşumunda en önemli faktördür. Ancak bunlar ülke gelişmesinde yetersizdir. Zaten bu yüzden dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Fakat dış borçlanmaların ödenmesi de, yine iç tasarruflarla sağlanmaktadır. İç tasarrufların büyük bir kısmı, dış borç ödemesine neden olursa yurtiçinde gerekli sermaye birikimi yetersiz kalır. Dış borç ödemelerinin, tasarruflara oranı ne kadar büyük olursa, yurtiçinde sermaye birikimi o derece olumsuz etkilenecektir.

(17) AVROMOVIÇ, a.g.e., s.59.

(18) ÜNERTÜRK, a.g.m., s.65.

Toplam tasarruflar, ülkenin ekonomik kalkınmasında ulusal sermayeye oranla yabancı sermayenin rolü, yabancı sermayenin getiri oranı hep birlikte tasarruflardan dış borçlara yapılan ödemenin oranını belirlemektedir(19).

3.1.2.1.1.3. Devlet Gelirleri ve Dış Borç Ödeme Kapasitesi

Devlet gelirleri hem dış, hem iç borçların ödenmesinde kullanılır. Ancak bu iki ödeme arasında fark vardır. İç borç ödemelerinde dışarıya kaynak aktarımı sözkonusu değildir. İç borcun geri ödenmesinde kaynakların yeniden dağılımı yapılmaktadır.

Dış borç ödemelerinde yurt dışına kaynak aktarımı sözkonusudur. Dış borç ödemelerinin devlet gelirlerine oranının büyük olması demek, cari olarak yaratılan gelirin daha büyük bir kısmının borç ödemelerine aktarılmış olması demektir.

3.1.2.1.1.4. Dış Ticaret ve Dış Ödeme Kapasitesi

Gelirdeki artış, ihracatta artış olurken ithalatta da artışı getirmektedir. İhracat gelirlerinin dış borç ödemelerine oranı, yurtiçi tüketim yada yatırım için gerekli kaynakların azalmasını ifade etmektedir.

(19) ÜNERTÜRK, a.g.m., s.65.

Eğer bu oran yüksekse ülkenin ödemeler dengesinde olumsuz etkilenme sözkonusu olacaktır. İthalat ve ihracat hacimlerinin, nispi artış hızları da borç ödeme kapasitesini etkilemektedir. İhracat artarak iktisadi gelişmelerin gerekli kıldığı ithalat hacmini karşılayacak düzeye yükselirse, yeniden borçlanmaya gerek kalmaz. Bunun için ihracatın ithalattan daha hızlı artması gerekmektedir(20).

Ayrıca yabancı para ihtiyatları ile ithalat değeri arasındaki oran da dış ödeme kapasitesinde bir kriter olarak ele alınmaktadır. Yabancı para ihtiyatlarının ithalat değerine oranı ne kadar küçükse borç ödeme kapasitesi o oranda yüksek olacaktır.

Bir diğer oranda, ithalatın GSMH'ya oranıdır. Bu oranın yüksek olması, kısa dönemde borç ödeme kapasitesinin düşük olduğunu göstermektedir. Genellikle ithal ikamesine yönelik sanyileşmeyi benimseyen ülkelerde bu oran yüksek olmaktadır. Kalkınma için yapılan yatırımlarda ithal gereksinimi çok olmaktadır(21).

(20) Gülten DEMİR, "Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bazı Gözlemler", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: VI, S.2, Eskişehir, 1988, s.224.

(21) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.86.

3.1.2.2. Geri Ödemenin Etkileri

Dış borç alınıncaya, nasıl dış kaynaklar karşılıksız olarak ülke ekonomisine aktarılıyorsa, anapara ve

TABLO 3.1.

DIŞ BORÇLARIN YÜKÜNDE NESİLLER ÇATIŞMASI*

Borçlar ve kullanılışı Nesiller		DIŞ BORÇLAR		
		Yardımlarda kullanılırsa d e		Cari harcamalarda kullanılırsa
		r > i	r < i	
Bugünkü Nesil	İstifade	0	0	0
	Yük	0	0	+
Gelecek Nesil	İstifade	+	+	0
	Yük: a. Borçlanılmış olmaktan doğan	0	+g	+
	b. Verilerle ödeme gereğinden doğan	+	+	+

NOT: 0= İstifade yada yük yok

+ = İstifade yada yük var.

*Tablo bütünüyle borçlanmanın almaşığının vergi olduğu, verginin de kısmen ya da tamamen tüketimden ödeneceği varsayımına dayandırılmıştır.

d- Yatırımın iradı (r) borç faizinden (i) daha yüksektir.

e- Yatırımın iradı (r) borç faizinden (i) daha azdır.

g- Yük faydadan daha fazladır.

KAYNAK: Kenan BULUTOĞLU, Kamu Ekonomisine Giriş, Tablo 24.2'den alınmıştır.

faizler ödendiğinde de iç kaynaklar karşılıksız olarak dış ülkelere aktarılmaktadır. Dış borçlar genellikle, ithalatı aşan ihracat ile ödenebilir. Çünkü dış borç ödemeleri döviz ile yapılmaktadır.

Dış borçlar, gelecek nesiller için gerçek anlamda bir yük teşkil etmektedir. Dış borç ödeyen nesil ürettiği bir kısım kaynakları borç ödemek için karşılıksız olarak ihraç ettiği için, borcun yüküne katlanmaktadır. Ancak alınan borç, ulusal geliri arttırıcı biçimde kullanılmışsa, ödemeyi yapan nesil kayıpta olmayacaktır(22).

Geri ödeme yapıldığında, dışarıya kaynak aktarımı sözkonusu olduğundan, ekonomide daraltıcı bir etki yaratmaktadır. Nitekim dış borcun çarpan etkisi açıklanırken, geri ödemede anapara ve faizler, çarpan formülünde (-) olarak yer almaktadır.

3.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DİŞ BORÇLARIN ETKİLERİ

3.2.1. DİŞ BORÇLARI KULLANIM ETKİLERİ

Dış borçlanmaya, ülke kalkınmasına katkıda bulunması amacıyla gidilmekte olduğundan, bu amaca hangi oranda ulaşıldığı da, kalkınmada temel alınan büyüklükleri nasıl etkilediği, ya da etkileyip etkilemediğinin ölçülmesiyle belirlenecektir. GSMH ve KBGSMH,

(22) BULUTOĞLU, a.g.e., s.424.

tasarruf oranı, büyüme hızı, ihracat, ithalat, dış borçların etkileyebileceği büyüklüklerden bazılarıdır.

3.2.1.1. 1950-1973 Dönemi

10 yıllık (1950-1960) devre içinde yapılan yardım ve hibelerin toplamı, az gelişmiş ülkelerin hepsinin GSMH tutarlarınınin %3'ü kadardır. Az gelişmiş ülkelerin gelişme çabalarında dış kaynakların oynadığı rolün daha önemli bir ölçüsü ise, bu yardımların, bu ülkelerin sermaye birikiminde mevcut kaynaklara etkisidir. 1950-60 yılları içinde yabancı ülkelere uzun vadeli sermaye ve hibe olarak gelen miktar gayri safi milli tasarrufu $1/8-1/6$ oranında artırmıştır. Aynı ölçüyü başka şekilde ifade edersek, bu tutar gayri safi yurtiçi yatırım kaynaklarının ortalama $1/3$ 'ünü sağlamıştır. Yabancı kaynakların sadece mevcut kaynakları veya yatırıma ayrılan kaynakları tamamlamakla kalmayap, iç tasarruflarla sağlanması genellikle çok güç olan mal ve hizmet ithalatının artmasına da yardım etmektedir(23).

(23) John H. ADLER, "Yabancı Devlet Sektörü Mali Yardımının İktisadi Gelişmeye Etki ve Faydaları", Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963, s.203-204.

TABLO 3.2.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE GSYH ARTIŞI
(Yıllık Ortalama %)

<u>Ü l k e l e r</u>	<u>1960-1970</u>	<u>1970-1980</u>
Petrol ithalatçısı ülkeler	5.7	5.1
Düşük gelirliler	4.2	3.0
Sahra Afrikası	4.0	2.4
Asya	4.3	3.2
Orta gelirliler	6.2	5.6
Sahra Afrikası*	4.1	3.5
Doğu Asya ve Pasifik	7.9	8.2
Latin Amerika-Karaibler	5.3	6.0
Ortadoğu-Kuzey Afrika	4.1	4.9
Güney Avrupa	7.0	4.6
Petrol ithalatçısı ülkeler	6.5	5.2
Tüm gelişmekte olan ülkeler	5.9	5.1

* Güney Afrika hariç

KAYNAK: W.B., World Development Report 1981, U.S.A., s.15.

Bu dönemde dış kaynaklardan en iyi biçimde yararlanan azgelişmiş ülkelerin bir bölümü, batı dünyasının yaşadığı refahtan paylarını almışlardır. 1960'lı yıllarda dünya ticareti hızla gelişmiştir. Bazı yeni sanayileşen ülkeler, dünya ekonomisinin geliştiği bu dönemde ihracatlarını artırmışlardır. Ticaret hadlerinin önemli boyutta

bu ülkelerin aleyhine işlememesi sonucu, bundan yararlanmışlardır. Bunların en başta gelenleri de Güney Kore, Taylan gibi ülkeler olmuştur.

Dünya ticaret hacminin genişlediği bu dönemlerde batılı ülkeler, iç yatırımla massedilemeyen iç tasarruf fazlasını, kurulan uluslararası sistem kanalıyla, yeni gelişen ülkelere uzun vadeli kredi biçiminde aktarmışlardır. Büyümeleri için sermaye gereksinimi olan yeni sanayileşen ülkeler, düşük faizli uzun vadeli yatırım kredisi alarak, iç tasarruf olanaklarının üzerinde yatırım olanaklarına kavuşmuşlardır.

Tablo 3.2'den de izleneceği gibi bütün gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızı %5.9'a yükselmiştir. Bu ülkelerin içinde orta gelirli petrol ithalatçısı ülkelerin büyüme hızı %6.2'ye çıkmıştır. Doğu Asya Pasifik ülkelerinde bu gösterge %7.9'a ulaşmıştır. Bu oran 1950-60 döneminde orta gelirli ülkelere %2,5, düşük gelirli ülkelere %0.6 idi(24).

3.2.1.2. 1973 Sonrası Dönem

1970'li yıllarda 2 kez yaşanan petrol şoku tüm dünya ekonomisini etkilemiştir. Bundan en fazla etkilenen de petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkelerdir. Bu, yukarıda verilen tablo 3.2'de de açıkça görülmek-

(24) W.B., World Development Report 1981, s.6.

tedir. GSYH artış hızı 1960-1970 dönemine göre 1970-1980 döneminde düşmüştür.

TABLO 3.3.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN TOPLAM KAMU DIŞ BORÇLARI
(Milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Miktar</u>
1970	50.4
1971	59.3
1972	69.3
1973	84.8
1974	105.5
1975	128.4
1976	159.1
1977	198.9
1978	251.7
1979	294.4

KAYNAK: W.B., World Development Deoport 1981, U.S.A., s.58.

Tablo 3.3.'de gelişmekte olan ülkelerin 1970'li yıllar boyunca toplam kamu borçlarının artışı görülmektedir. 1973 petrol şokundan sonra artış daha hızlı olmuştur. Bu da, petrol girdilerinin maliyetinin yükselmesiyle açıklanmaktadır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde genel olarak GSYH artış hızı düşmüştür.

TABLO 3.4.

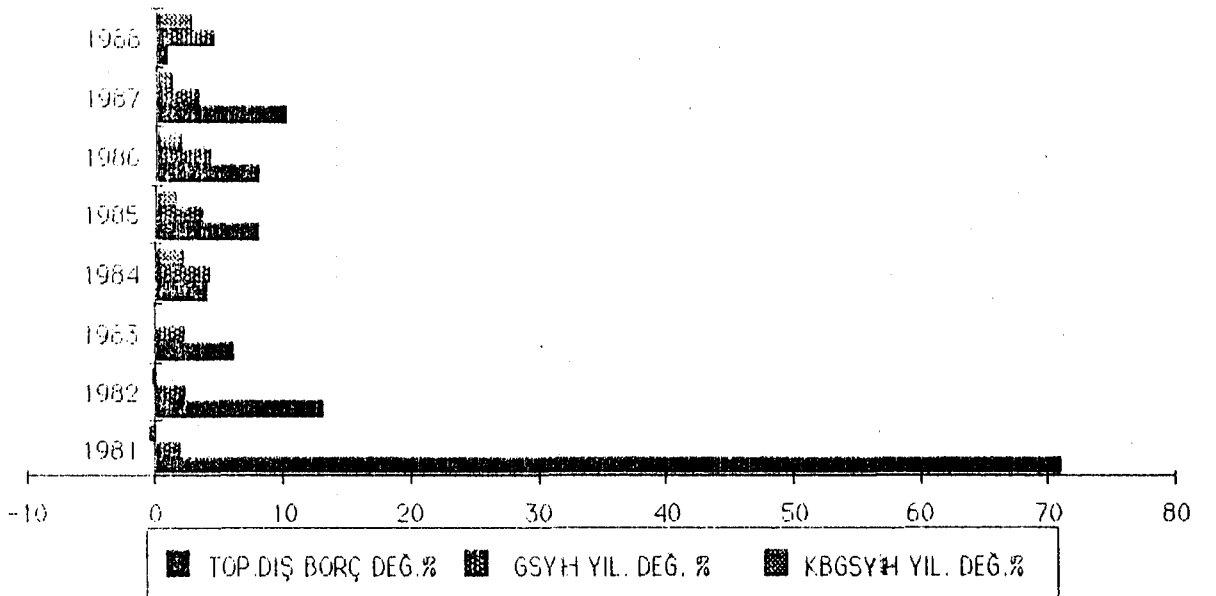
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR GSY H VE KBGSY H
(1981-1989)

YILLAR	TOP.DIŞ BORÇ DEĞ. %	GSY H YIL. DEĞ. %	KBGSY H YIL. DEĞ. %
1981	71.0	1.9	-0.6
1982	13.0	2.2	-0.3
1983	6.0	2.2	-
1984	4.0	4.1	2.1
1985	8.0	3.6	1.5
1986	8.0	4.2	1.9
1987	10.0	3.3	1.2
1988	0.7	4.3	2.6
1989	3.0	3.3	1.0

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, Economic And a
Financial Surveys, Washington, April 1989.

GRAFİK 3.1.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR GSY H VE KBGSY H

TABLO 3.5.

EN AĞIR BORÇLU ÜLKELERDE TOPLAM DIŞ BORÇLAR
VE GSY.H, KBGSY.H
(1981-1989)

YILLAR	TOPLAM DIŞ BORÇ	GSY.H YILLIK DEĞİŞİMİ %	KİŞİ BAŞINA GSY.H YILLIK DEĞİŞİM %
1981	334.8	0.1	-2.6
1982	381.4	-0.2	-2.5
1983	397.4	-2.6	-4.7
1984	406.6	2.2	-
1985	422.7	3.8	1.6
1986	447.4	4.0	1.9
1987	482.7	2.2	0.1
1988	477.4	1.1	-1.1
1989	488.3	1.0	-1.4

TOPLAM: IMF, World Economic Outlook, World Economic And
Financial Surveys, Washington D.C., April 1989.

Yeni sanayileşen ülkelerin yer aldığı Doğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri grubunda, GSYH artış hızı yükselmiştir.

1980 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde dış borçlar artmasına rağmen, GSYH'larındaki artışlar buna paralel ve hızda artmamıştır. 1960-1970 döneminde %5.9 iken, 1980'li yıllarda %5'lik artış hızına hiç ulaşamamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde dış borcun, ülke gelişiminde etkili olamamasının en önemli nedeni, alınan kredilerin verimli alanlarda kullanılmamasıdır. Krediler, genellikle israfçı nitelik taşıyan, bazen de prestij yatırımlarında kullanılmıştır. Örneğin Fildişi Sahili'nin şeker sanayi projesine 1 milyar dolardan fazla harcamada bulunulmuştur. Bu ülkenin ürettiği şekerin maliyeti 1970'te dünya fiyatlarından ortalama %300 yüksektir. Bugün ise, büyük harcamalar sonunda gerçekleştirilen şeker kompleksi, ölü yatırım olarak kalmıştır. Bir diğer örnek de, Nijerya'da kurulan demir-çelik kompleksidir. Almanya'dan ihraçatçı kredisi kullanılarak Almanlara yaptırılan bu kompleks, yüksek verimli demir cevherini işlemek için kurulmuştur. Ancak Nijerya'daki demir cevheri düşük verimlidir. Bu kompleksi işletmek için Brezilya ve Liberya'dan ithal demir almak zorunluluğunda kalmıştır. Ülke kaynaklarına uygun olmayan bu yatırım için alınan dış krediler ülkeye borç yükü getirmiş, ancak ekonomik gelişmeye katkısı beklenen yönde olmamıştır(25). Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

1970'li yıllarda ticari bankalardan sağlanan kredilerin artması, dış borç stokunu artırmaktadır. Ancak belli bir proje için verilmediğinden verimsiz

(25) BAŞKAYA, a.g.e., s.56-58.

TABLO 3.6.

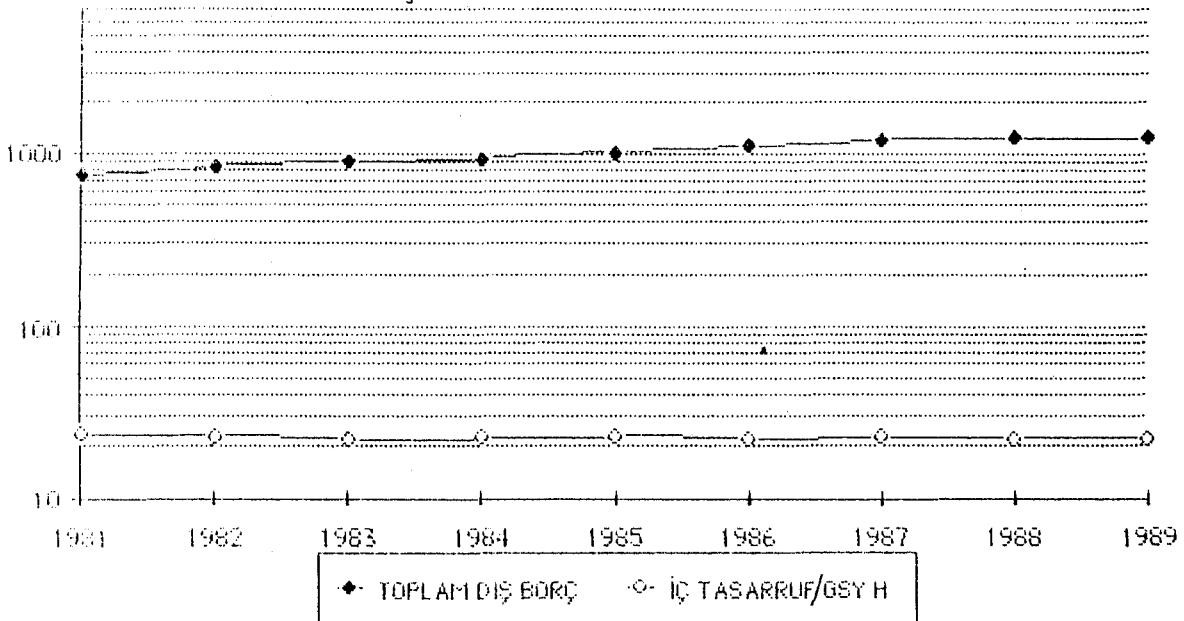
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR
VE İÇ TASARRUF/GSY H

YILLAR	TOPLAM DIŞ BORÇ	İÇ TASARRUF/GSY H
1981	751.9	23.4
1982	851.5	23.0
1983	904.1	21.8
1984	946.6	22.6
1985	1023.0	23.3
1986	1114.1	22.0
1987	1230.9	22.8
1988	1239.9	22.2
1989	1279.0	22.3

KAYNAK: IMF, IMF Survey, March, 19.1990.

GRAFİK 3.2.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR
VE İÇ TASARRUFLAR/GSY H*

* Logaritmik dönüşümle grafik çizilmiştir.

alanlarda kullanılmama durumu doğmuş; hatta yurtdışına sermaye kaçıışı da gündeme gelmiştir. Latin Amerika ülkelerinde, dışarıdan devlet garantisizle alınan borçlar, özel kişiler tarafından dışarıya sermaye kaçıışı nedeniyle ülke kalkınmasında etkili olmazken, yük oluşturmuştur(26).

3.2.1.2.1. Regresyon Analizi

Gelişmekte olan ülkelerde dış borçların etkisinin incelendiği bu kısımda, 1980 sonrası dış borçların etkileri regresyon analizi yapılarak araştırılmıştır. Teorik olarak önceki kesimde incelenen dış borçların etkileri, bu yüklaşımla regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. İncelenen dönem 1981-1989 yıllarını kapsamaktadır. Modelde dış borçların etkileyebileceği 4 faktör ele alınarak zaman serisi içinde basit regresyon analizi ile dış borçların bu değişkenlere etkisi incelenmiştir.

Modelde toplam dış borçların artış hızı bağımsız değişken: GSY H değişimi, KBGS H değişimi, ihracat artış hızı, ithalat artış hızı bağımlı değişken olarak alınmıştır. Değişkenlerin değerleri % oranlar olarak verilmiştir. Kullanılan değişkenlerin tanımı aşağıda verilmiştir.

(26) BAŞKAYA, a.g.e., s.59-60.

i. Toplam Dış Borçların Artış Hızı: Bir sonraki yıldaki toplam dış borçların, bir önceki yıl toplam dış borçlarına göre artış oranını göstermektedir.

ii. GSYH Değişimi: Bir sonraki yıldaki GSYH'nın bir önceki yıl GSYH'na göre artış oranını ifade etmektedir.

iii. KBGSYH Değişimi: Bir sonraki yılda kişi başına düşen GSYH'nın bir önceki yıl kişi başına düşen GSYH'na göre artış oranıdır.

iv. İhracat Artış Hızı: Bir sonraki yılda elde edilen ihracat gelirlerinin, bir önceki yıl ihracat gelirlerine göre artış oranını göstermektedir.

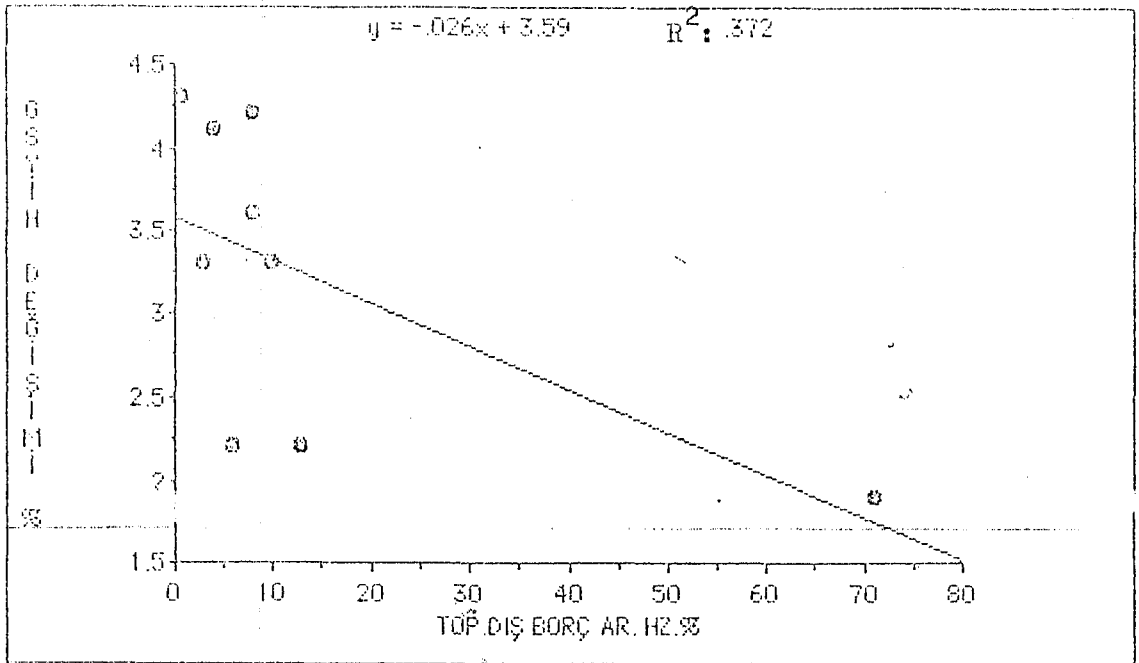
v. İthalat Artış Hızı: Bir sonraki yılda yapılan ithalat harcamalarının, bir önceki yıl ithalat harcamalarına göre artış oranıdır.

TABLO 3.7.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DİŞ BORÇLARIN GSYH ARTIŞINA
ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : GSYH DEĞİŞİMİ % X : TOP. DİŞ BORÇ AR. HZ. %					
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans	Kats.	
8	.372	.786		24.306	
Beta Katsayı Tablosu					
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T. Değeri	
İTHALAT	3.59	.315	.099	11.39	
İHRACAT	-.026	.013	.0001626	-2.034	

İlgili veri seti için yapılan iki taraflı "t" testinde 0.1 anlamlılık düzeyinde "t" tablo değeri 1.860 olup 0.90 anlamlıdır. Ancak işaret negatif olduğundan beklenen sonucu vermemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde dış borçlar artmakta iken GSYH düşmektedir.

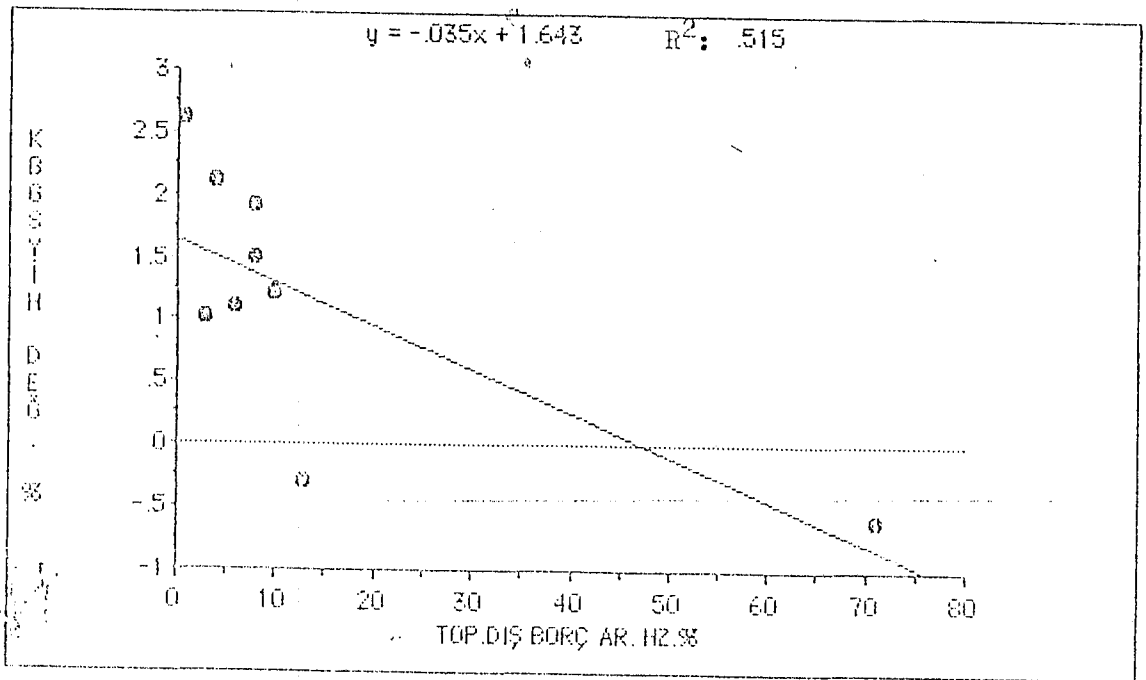
Şekil 3.4.

TABLO 3.8.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN KBGSYH ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : KBGSYH DEĞ. % X : TOP.DIŞ BORÇ AR. HZ. %				
S.D.	R ²	Std.Hata	Vary.Katsayısı	
8	.515	.784	67.242	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
YENİLENİM	1.643	.315	.099	5.224
BORÇ	-.035	.013	.000162	-2.726

GSYH değişimi ile yapılan basit regresyon analizinde olduğu gibi, dış borçların KBGSYH değişimine etkisini ölçen basit regresyon analizinde iki yönlü "t" testi 0.98 anlamlı çıkmış, ancak işaret yine negatif değerli bulunmuştur. Dış borçlanma KBGSYH'ı olumlu yönde etkilememekte olduğu söylenebilir.

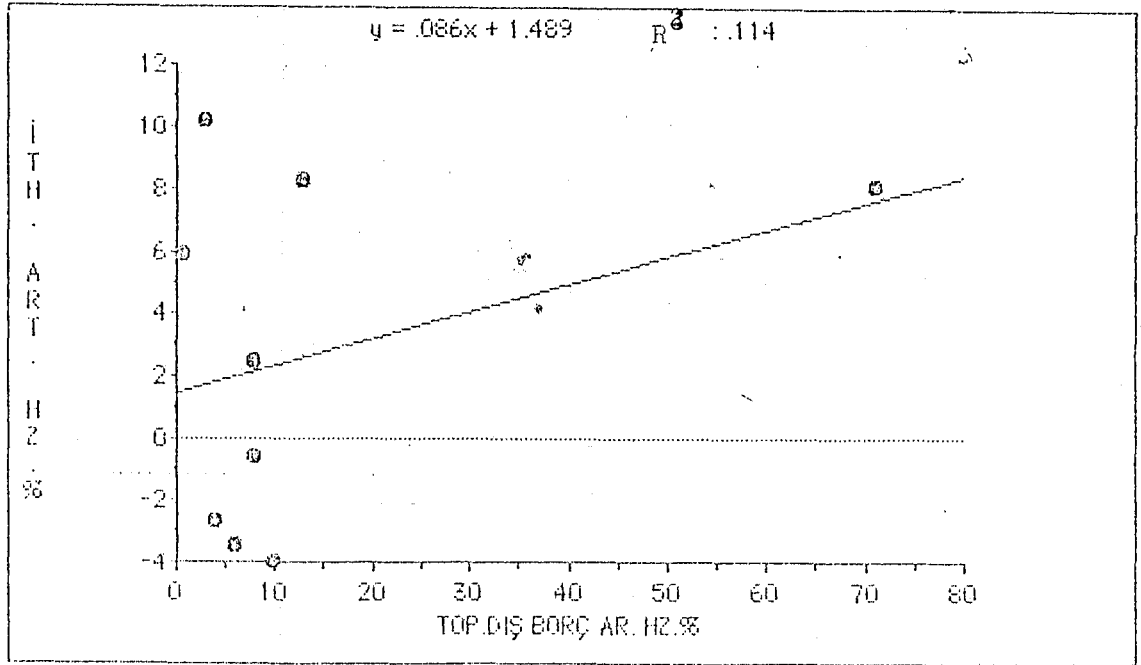
Şekil 3.5.

TABLO 3.9.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN İTHALATA ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : İTH. ART. HZ. % X : TOP. DIŞ BORÇ AR. HZ. %				
S. D.	R ²	Std. Hata	Varyans Kats.	
8	.114	5.618	209.784	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std. Hata	Varyans	T Değeri
İTH. ART. HZ. %	1.489	2.253	5.075	.661
TOP. DIŞ BORÇ AR. HZ. %	-.086	.091	.008	-.949

Yapılan basit regresyon analizinin iki yönlü "t" testinde 0.60 anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Dış borçların ithalatı etkilemesini ölçen analizde işaret beklenen yönde ancak çok kuvvetli olmayan bir ilişki çıkmıştır. Dış borç artışı, ithalat artışını açıklamakta ancak 0.60 düzeyinde anlam ifade etmektedir.

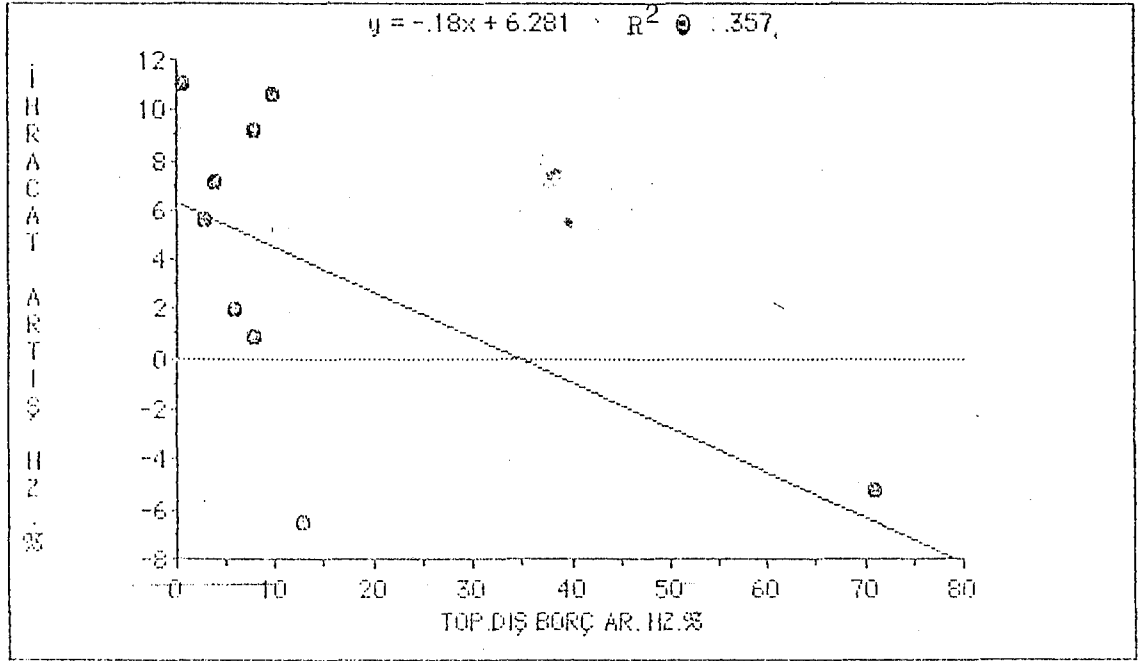
Şekil 3.6.

TABLO 3.10.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLARIN İHRACATA
ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : İHRACAT ARTIŞI HZ. % X : TOP. DIŞ BORÇ AR. HZ. %				
S.D.	R^2	Std. Hata	Vary. Katsayısı	
8	.357	5.623	147.54	
PARAMETRE	Değer	Std. Hata	Varyans	T-Değeri
β_1 (SLOPE)	6.281	2.255	5.085	2.785
β_2 (INTERCEPT)	-1.18	.091	.008	-1.97

Dış borçların ihracata etkisini ölçmek için yapılan basit regresyon analizinde iki yönlü "t" testinde anlamlılık düzeyi 0.70 bulunmuştur. ancak işareti beklenenin aksine negatiftir.

Şekil 3.7.

3.2.1.2.2. Regresyon Sonuçları

Gelişmekte olan ülkelerde, dış borçların etkilerini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizinde bağımsız değişken toplam dış borçların artış hızı, bağımlı değişkenler olarak GSYH artış hızı, KBGSYH artış hızı, ihracat artış hızı, ithalat artış hızı alınmıştır. Bu değişkenlere toplam dış borçların etkisi tek tek basit regresyon analiziyle ölçülmüştür.

TABLO 3.11.

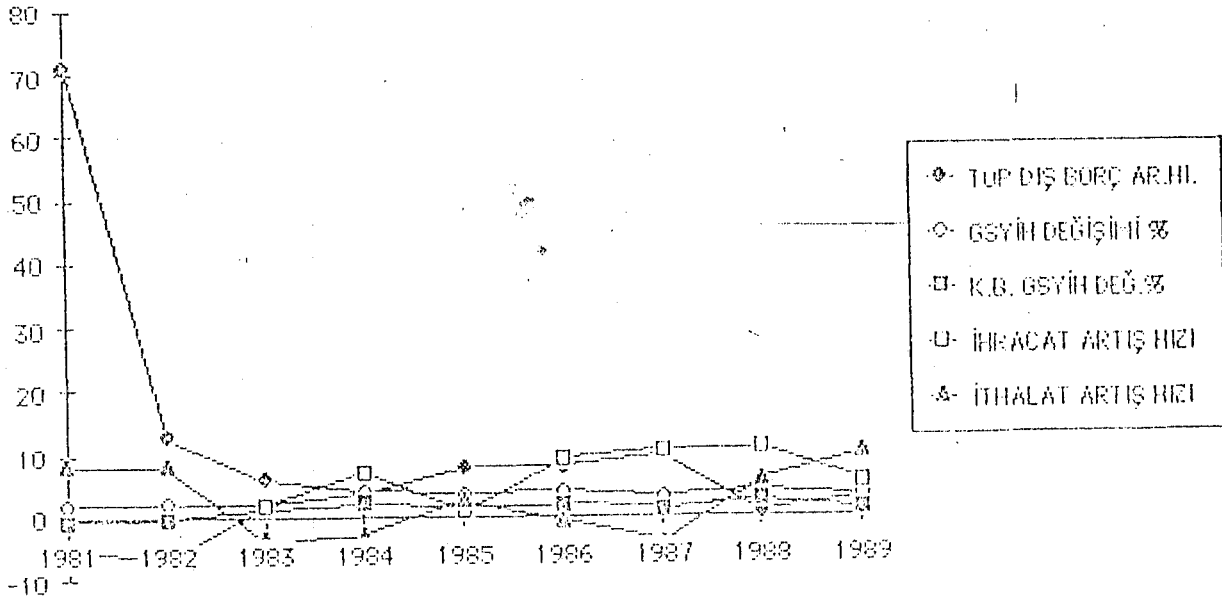
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR
VE ETKİLEDİĞİ EKONOMİK GÖSTERGELER

	TOP DIŞ BORÇ	GSYH DEĞİŞİM	K.B. GSYH DEĞİ	HRACAT ARTIŞI	İTHALAT ARTIŞ HIZI
1981	71	1.9	-0.6	-5.3	8.1
1982	13	2.2	-0.3	-6.6	8.2
1983	6	2.2	1.1	1.9	-3.5
1984	4	4.1	2.1	7.1	-2.7
1985	8	3.6	1.5	0.9	2.5
1986	8	4.2	1.9	9.2	-0.6
1987	10	3.3	1.2	10.6	-4
1988	0.7	4.3	2.6	11	5.9
1989	3	3.3	1	5.5	10.2

1981-1989 dönemine ilişkin yapılan çalışmada gelişmekte olan ülkelerde GSYH artış hızı ile toplam dış borç artış hızı arasında kurulan ilişki negatif yönde 0.90 anlamlı çıkmıştır. Dış borçlanma GSYH artışına neden olmamaktadır. Dış borçlanma ile GSYH artış hızı ters yönde bir ilişkidir. Bunun doğal sonucu, dış borçlanma artış hızı, KBGSYH artış hızı ile de ters yönde ilişkidir. Anlamlılık düzeyi ters yönlü ilişkide 0.98'dir. KBGSYH, GSYH ile doğrudan ve doğru yönde bir ilişki içinde olduğundan, dış borçlanma artış hızının GSYH ile negatif yönde bir ilişkisi, KBGSYH artış hızı ile de bu yönde bir ilişkiyi getirmiştir.

Basit regresyon analizinde gelişmekte olan ülkelerde toplam dış borç artışı 0.60 anlamlılık düzeyinde ithalat artışına neden olmaktadır. Dış borçlanma ile sağlanan kredi, ithal harcamalarında tüketilmektedir.

Dış borçların ihracat artış hızına etkisini ölçmek amacıyla yapılan basit regresyonda, ilişkinin anlamlılık düzeyi 0.70 olmasına rağmen işareti negatiftir. Bu ise, borçlanma artmasına rağmen, ihracat düşmekte olduğunu göstermektedir. Buradan, dış borçlanma ile yaratılan üretimle ihracat artışı sağlanmadığı sonucuna varılabilir.

Şekil 3.8.

Tüm değişkenler üzerindeki dış borç artışının etkisini toplu olarak değerlendirebiliriz. Dış borçlanma ile sağlanan kredi ithalata harcanmaktadır. Ancak tüketim mallarına yönelik bir harcama olduğu düşünülebilir; çünkü GSYİH artışı sağlanamamaktadır. GSYİH artışı sağlanamaması ise, ihracatın da artışının sağlanamamasına

neden olmaktadır. Zaten, incelemenin yapıldığı 1980'li dönemde, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının artışı geri ödeme güçlükleri nedeniyle, borç ertelemeleri ve yeniden borcu ödemek için borçlanmaya gidilmesinden kaynaklanmıştır. Dış borçlanma ile kalkınmaya yönelik yatırımlar yapılmadığından GSYH artışı sağlanamamıştır. K.B. Griffin And J.L. Enos'un yaptığı çalışmada da dış borçlar ile GSMH artış hızı ve KBGSMH artış hızı arasında olumlu bir ilişki bulunamamıştır(27). Buradan dış borçların verimli üretim alanlarında kullanılmadığı sonucuna varılmıştır. Nitekim Nurkse "Dış kaynaklar en arzu edilir şekilde temin edilse dahi yine de yeterli değildir. - Dış kaynaklar az gelişmiş bölgelerde- sermaye birikimi probleminde otomatik olarak bir çözüm temin edememektedir. Özellikle maliye sahasında güç iç çabalar olmaksızın hiç bir çözüm mümkün değildir"(28) diyerek dış kaynakların tek başına yeterli olmayacağını belirtmiştir.

(27) GRIFFIN And ENOS, A.g.e., s.313-327.

(28) Ragnar NURKSE, (Çev: Tunca İOSKAY) "Az gelişmiş Ekonomilerde Büyüme" İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazılar, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1193, İstanbul 1966, s.74.

3.2.2. GERİ ÖDEME VE ETKİLERİ

3.2.2.1. 1950-1973 Dönemi

1950'lerden itibaren gelişmekte olan ülkeler için önem kazanan dış kaynaklar, bu dönemde yardım niteliğindedir. Bir kısmı hibe şeklinde olan dış kaynakların bu dönemde ödeme sorunları bulunmamaktadır. Hibe şeklinde olmayan dış kaynakların vadesi uzun ve faizleri düşük olduğundan gelişmekte olan ülkeler geri ödeme zorlukları yaşamamışlardır.

1950'li yıllarda borçlanmaya başlayan ülkeler, dünya konjektörünün de etkisiyle ihracat gelirlerini artırmışlardır. İhracat gelirlerinin artışı, zaten düşük faizli olan dış borçların geri ödenme sorunu yaratmamıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmeleri için gerekli ithalat için dış kaynak kullanmışlardır. Petrol şokuna değin alınan dış kaynağı yatırım harcamalarında kullanan ülkeler, diğer gelişmekte olan ülkeler arasından sıyrılıp, yeni sanayileşen ülke grubunu oluşturmuşlardır(29). Bu ülkelerin bir kısmı dışa açık sanayileşmeyi

(29) Bu ülkeler Asya'da Güney Kore, Tayvan, HongKong ve Singapur, Latin Amerika'da Arjantin, Brezilya ve Meksika'dır.

benimsemiş(30), diğer bir kısmı ise ithal ikamesi yoluyla sanayileşme politikasını izlemişlerdir(31).

Günümüzde en ağır borçlu ülkeler grubunu oluşturan ülkeler, geri ödeme zorluğu olmayan dönemde, sanayileşme politikaları gereğince hızla borçlanmaya gitmişlerdir. 1973 öncesi borçlanmanın koşulları ağır olmaması bu süreçte etkili olmuştur. Vadeleri uzun olan bu dönemdeki kalkınma kredilerinin geri ödemeleri yeni başladığı yada henüz başlamadığından, sorunlar da ortaya çıkmamıştır. I. ve II. kalkınma onyılı olarak adlandırılan 1950-1960, 1960-1970 dönemlerinde, uluslararası kuruluşlar ve batılı gelişmiş ülkelerin politikaları da gelişmekte olan ülkelerin borçlanma süreçlerine ivme kazandırmıştır.

Tablolardan da izleneceği gibi sanayileşmiş ülkelerin ve çok taraflı kuruluşların 1970'e değin verdiği krediler giderek artmıştır. Bağışların oranı en fazladır. Diğer kredilerin çoğu da iyi koşullarda verilmiştir.

(30) Güney Kore örneğinde olduğu gibi.

(31) Brezilya, Meksika bunların örnekleridir.

TABLO 3.12.

OECD ÜLKELERİNDEN AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERE KAMU KESİMİ KAYNAKLI DIŞ YARDIMLARIN*
TÜR İTİBARIYLA DAĞILIMI, 1960-1970

	(Milyon dolar)										
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Bağış ve bağış benzeri yardımlar	3.692	3.991	4.020	3.940	3.806	3.714	3.701	3.578	3.344	3.250	3.298
Ehven koşullu krediler	439	685	911	1.463	1.746	1.854	1.966	2.238	2.289	2.312	2.386
Çok-tarafli kurumlara sağlanan fonlar	534	521	511	367	405	348	334	736	683	1.047	1.124
T O P L A M	4.665	5.197	5.442	5.770	5.957	5.916	6.001	6.552	6.316	6.610	6.808
	(Yüzde olarak)										
Bağış ve bağış benzeri yardımlar	79.1	76.8	73.0	68.3	63.9	62.8	61.8	55.0	53.0	49.2	48.4
Ehven koşullu krediler	9.4	13.2	18.0	25.3	29.3	31.3	32.7	34.0	36.2	35.0	35.1
Çok-tarafli kurumlara sağlanan fonlar	11.5	10.0	9.0	6.4	6.8	5.9	5.5	11.0	10.8	15.8	16.5
T O P L A M	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Gerçekleşen ödemeler.

KAYNAK: OECD, Development Assistance Efforts and Policies, 1971 Review, (Paris: 1971), s.34'ten aktaran Zafer BAŞAK, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C.16, Ankara 1977, s.52.

TABLO 3.13

SANAYİLEŞMİŞ BATI ÜLKELERİ'NDEN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE
KALKINMA YARDIMI AKIMI
(1950-1960)

Ü l k e	Milyon Dolar					
	1950-55 Yıllık Ortalaması	1956	1957	1958	1959	1960
Belçika	10	20	20	23	79	101
Kanada	23	29	48	81	60	75
Fransa	--	648	819	884	835	848
Almanya	53	161	276	269	333	352
İtalya	42	43	164	73	84	105
Japonya	10	94	71	262	92	144
Hollanda	17	48	23	33	40	35
İngiltere	190	205	234	276	377	407
ABD	1118	2006	2091	2410	2322	2776
Diğer	6	18	113	68	107	121
Toplam	1900	3270	3858	4389	4328	4965

KAYNAK: Zafer BAŞAK, Dış Yardım ve Ekonomik İlişkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C.16, Ankara 1977, s.40.

3.2.2.2. 1973 Sonrası Dönem

Dış borç krizinin temellerinin atıldığı 1973'teki petrol şokundan sonra, gelişmekte olan ülkelerin dış

borçları sürekli artmıştır. Bu dönemde, artık gelişmekte olan ülkelerin borç yapısı da, uzun vadeli olanlardan kısa vadeli olanların lehine değişmeye başlamıştır.

TABLO 3.14

PETROL İTHAL EDEN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN
DIŞ BORÇLARININ VADELERİNE GÜRE YAPISI
(1973-80)

	Milyar Dolar		
	1973	1978	1980
Toplam borç stoku	130.1	336.3	474.0
Kısa vadeli borç	18.4	49.7	85.5
Uzun vadeli borç	111.8	286.6	388.5

KAYNAK: Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar, İstanbul 1985, s.202.

Artık dünya ekonomik konjktürü de 1960'lı yıllardaki seyrini kaybetmiştir. Dünya ticaret hacmi tablo 3.15'te de görüldüğü gibi daralmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ihracat imkanları da azalmıştır. Gelişmiş ülkelerin, artık azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmesi için ihracatlarını teşvik edici eğilimleri yön değiştirmiştir. Gelişmiş ülkeler, ticaret sınırlamalarına gitmeye başlamıştır.

TABLO 3.15.

DÜNYA TİCARETİ, BÜYÜME VE ENFLASYON
(1968-82)

	Yıllık Ortalama % Artışlar		
	1968-72 Dönemi	1973-78 Dönemi	1979-82 Dönemi
Dünya Ticaret Hacmi	8.5	5.6	2.7
Sanayileşmiş Ülkeler(1):			
İhracat hacmi	9.0	6.2	2.8
İthalat hacmi	9.0	4.4	0.9
Ticaret hadleri	0.3	-1.7	-2.1
Büyüme hızı	4.7	3.2	1.4
Enflasyon hızı	4.2	8.8	8.7
Petrol ihracatçısı(2) AGÜ'ler			
İhracat hacmi	9.1	1.4	-7.8
İthalat hacmi	8.3	23.0	6.2
Ticaret hadleri	0.5	16.2	19.0
Büyüme hızı	9.0	6.4	-2.1
Enflasyon hızı	8.0	14.8	11.6
Petrol ihracatçısı olmayan AGÜ'ler(3)			
İhracat hacmi	6.7	5.5	4.1
İthalat hacmi	6.2	5.7	2.3
Ticaret hadleri	0.3	-0.4	-3.3
Büyüme hızı	6.0	5.2	3.0
Enflasyon hızı	9.1	25.8	35.0
Petrol ihracatçısı olmayan AGÜ'lerden sınai ürün ihracatçıları(4)			
İhracat hacmi	12.1	8.7	6.8
İthalat hacmi	13.3	6.6	3.7
Ticaret hadleri	0.7	-1.2	-3.6
Büyüme hızı	8.0	5.7	2.7
Enflasyon hızı	14.1	36.2	55.8

(1) OECD içindeki 21 Batılı Ülke.

(2) 12 AGÜ (Cezayir, Endonezya, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela)(ihracatlarının 2/3'ü petrolden oluşanlar).

(3) Petrol ihracatçısı olmayanlar: 1. Petrol dış ticareti fazlalık verenler (12 ülke: Bahreyn, Bolivya, Kongo Halk Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, Gabon, Malaysia, Meksika, Peru, Suriye, Trinidad, Tobago, Tunus). 2. Belli başlı sınai ürün ihracatçıları 10 ülke, 3. Düşük gelirliler grubu (41 ülke), 4. Orta gelir grubuna giren ve net petrol ihracatçısı olanlar.

(4) Arjantin, Brezilya, Yunanistan, Yugoslavya, Portekiz, İsrail, Güney Afrika, Güney Kore, HongKong ve Singapur.

KAYNAK: Oktar TÜREL, "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları 10, Ankara 1984, s.200.

TABLO 3.16

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ GÜSTERGELERİ
(1970-1979)

	<u>1970</u>	<u>1971</u>	<u>1972</u>	<u>1973</u>	<u>1974</u>	<u>1975</u>	<u>1976</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>
Dış Borç/Servis oranı	8.9	9.2	9.0	8.8	7.1	8.4	8.4	9.5	12.4	12.6
Dış Borç/GSMH oranı	12.3	13.1	13.5	13.1	12.6	13.9	15.5	17.0	18.3	17.8
Dış Borç/İhracat oranı	80.1	85.2	81.8	70.0	59.6	72.1	75.6	79.6	86.6	78.3

KAYNAK: W.B., World Development Report 1981, Washington, s.58.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, dış borç servis oranı(32), dış borç/GSMH oranı 1970'li yılların sonlarına doğru giderek büyümektedir. Bu, ülkelerin dış borcu ödemek için daha fazla fedakarlığa katlanması gerektiğini göstermektedir. Dış borç/ihracat oranı ise 1973'de birden düşmüştür.

(32) Dış borç, ana para + faiz ödemeleri / ihracat gelirleri.

TABLO 3.17

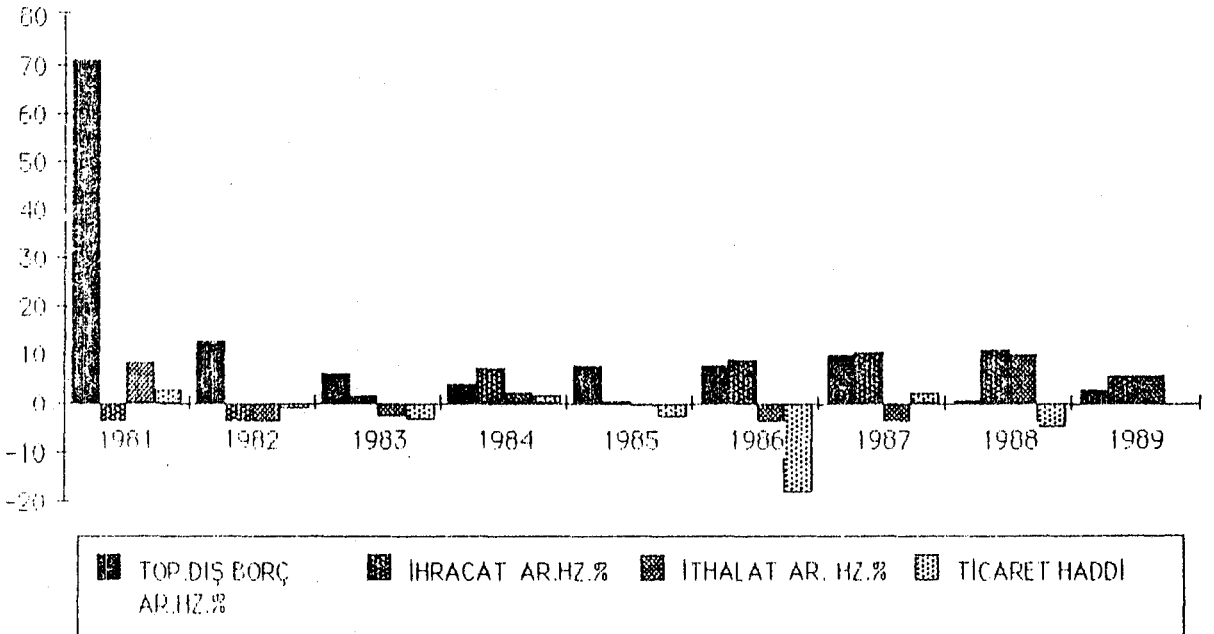
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TOPLAM DIŞ BORÇ, İHRACAT,
İTHALAT ARTIŞ HIZI VE TİCARET HADDİ (1981-89)

YILLAR	TOP. DIŞ BORÇ AR. HZ. %	İHRACAT AR. HZ. %	İTHALAT AR. HZ. %	TİCARET HADDİ
1981	71	-5.3	8.2	3.1
1982	13	-6.6	-3.5	-0.9
1983	6	1.9	-2.7	-3
1984	4	7.1	2.5	1.7
1985	8	0.9	-0.6	-2.6
1986	8	9.2	-4	-18.1
1987	10	10.6	-5.9	2.2
1988	0.7	11.0	10.2	-4.6
1989	3	5.5	5.6	0.1

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, Economic And Financial Surveys, Washington D.C., April 1989.

GRAFİK 3.3.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ, İHRACAT,
İTHALAT ARTIŞ HIZLARI VE TİCARET HADDİ

TABLO 3.18.

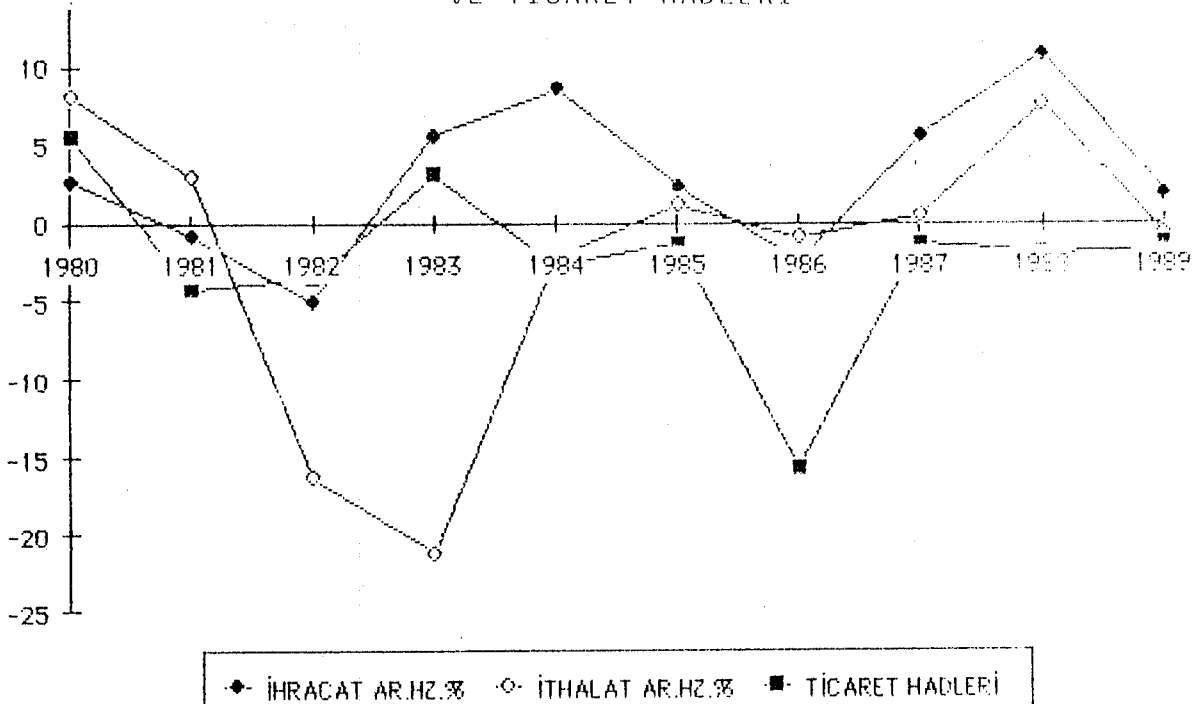
EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE İHRACAT, İTHALAT ARTIŞ HIZI,
TİCARET HADLERİ (1980-1989)

YILLAR	İHRACAT AR.HZ.	İTHALAT AR.HZ.	TİCARET HADLERİ
1980	2.7	8.2	5.5
1981	-0.8	3	-4.2
1982	-5	-16.3	-3.5
1983	5.6	-21.3	3.1
1984	8.7	-2.2	-2.7
1985	2.3	1.2	-1.3
1986	-2.5	-0.9	-15.8
1987	5.6	0.5	-1.3
1988	10.8	7.7	-1.9
1989	1.7	-0.7	-1.4

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, Economic And Financial
Surveys, Washington D.C., April 1989.

GRAFİK 3.4.

EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE İHRACAT, İTHALAT ARTIŞ HIZI
VE TİCARET HADLERİ

Tablo 3.17'de, gelişmekte olan ÷lkelerde ihracat artışı 1971-1980 döneminde ortalama %3.6 iken, 1981 ve 1982'de düşme kaydetmiştir. 1982'den sonra yine artış olmasına rağmen istikrarlı değildir. İnişli çıkışlı bir eğilim göstermektedir. 1981'den itibaren ithalat artışları da inişli çıkışlı bir grafik izlemektedir. Ticaret hadleri de, genel olarak gelişmekte olan ÷lkelerin aleyhinedir.

TABLO 3.19.

GELİŞMEKTE OLAN ÷LKELERDE

DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ

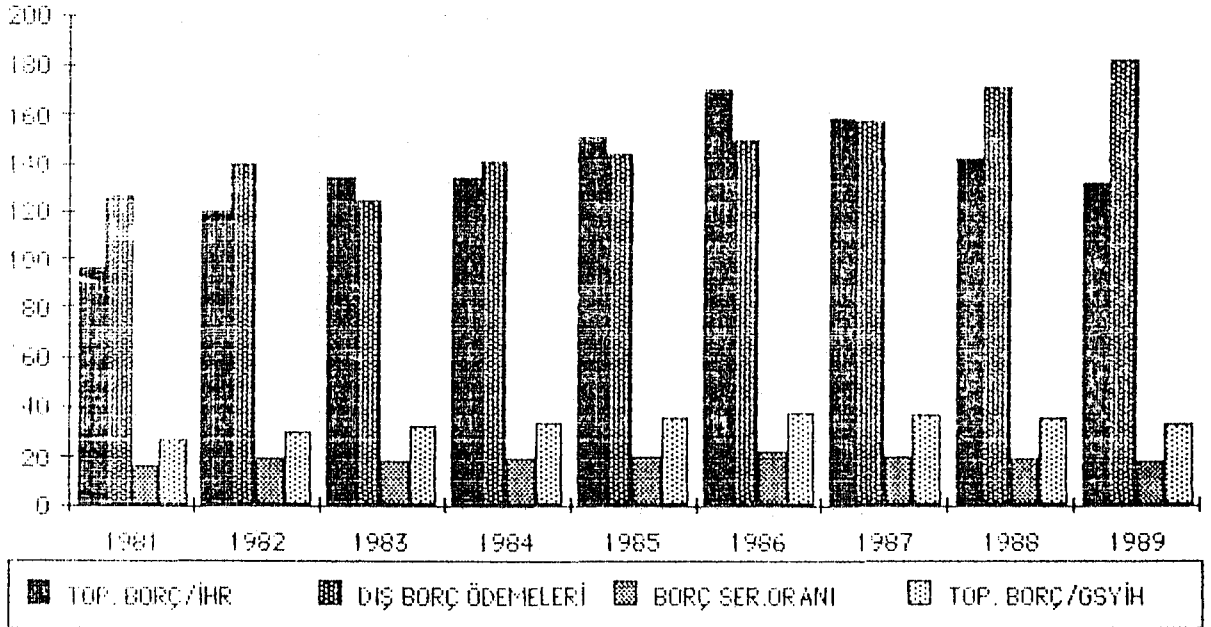
(1981-1989)

YILLAR	TOP. BORÇ/IHR	DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ	BORÇ SER. ORANI	TOP. BORÇ/GSYİH
1981	95.8	127.0	16.2	27.8
1982	120.0	140.1	19.7	31.0
1983	134.8	125.0	18.6	32.8
1984	134.3	140.8	20.0	34.1
1985	150.8	144.7	21.3	36.0
1986	170.8	150.1	23.0	38.1
1987	158.7	157.6	20.3	37.7
1988	141.9	171.3	19.6	35.6
1989	132.1	182.7	18.9	33.7

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, World Economic And Financial Surveys, Washington D.C., April 1989.

GRAFİK 3.5.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ

Tablo 3.19'da verilen dış borç göstergelerinde gelişmekte olan ülkelerin giderek daha fazla dış borç yükü altına girdikleri gözlenmektedir. GSYİH'lerinin 1/3'ü toplam borçlarını oluşturmaktadır. İhracat gelirlerinin, 1980'li yıllarda ortalama %20'sini dış borç ödemelerine ayırmak zorunda kalmışlardır.

TABLO 3.20.

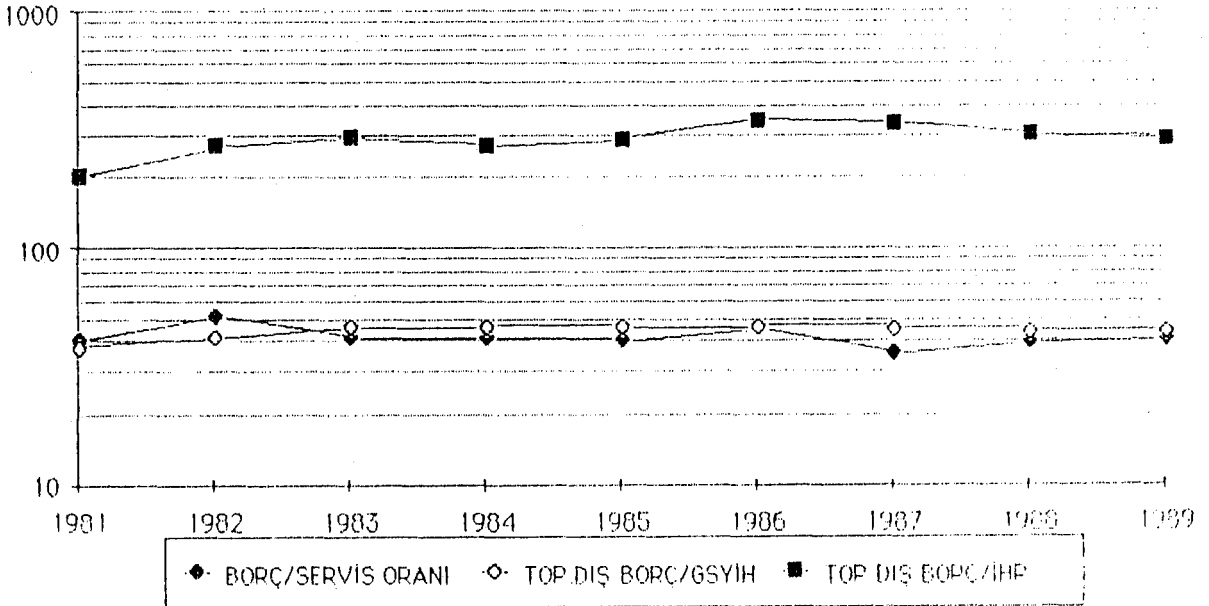
EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE DIŞ BORÇ GÜSTERGELERİ

YILLAR	BORÇ/SERVİS ORANI	TOP. DIŞ BORÇ/GSYİH	TOP. DIŞ BORÇ/İHR
1981	40.7	37.8	203.3
1982	51.9	41.6	268.3
1983	41.8	46.3	291.9
1984	41.7	47.1	271.3
1985	40.7	46.1	288.3
1986	45.3	46.5	348.7
1987	35.5	45.7	338.7
1988	39.6	44.6	299.8
1989	40.8	43.6	289.1

KAYNAK: IMF, World Economic Outlook, World Economic And Financial Surveys, Washington D.C., April 1989.

GRAFİK 3.6.

EN AĞIR BORÇLU 15 ÜLKEDE DIŞ BORÇ GÜSTERGELERİ*

* Logaritmik dönüşümle grafik elde edilmiştir.

En ağır borçlu 15 ülkenin dış borç göstergeleri ise, bu ülkelerin çok daha ağır borç yükü altında olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler grubunun dış borç göstergelerinin iki katı tutarındadır. İhracat gelirlerinin hemen hemen yarısını dış borç göstergelerine ayırmak durumundadırlar. Toplam borç tutarı da neredeyse GSYH'lerinin yarısı kadardır.

3.2.3. DIŞ BORÇ KRİZİ

1980'li yılların başlarında borç krizi, geliştirmekte olan bir grup ülke için büyük bir ekonomik sorun olarak görünmekteydi. Nitekim 1982 Ağustosunda en ağır borçlu ülkelerden biri olan Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini bildirmesi üzerine kriz patlak vermiştir. Bunun arkasından Peru ve Zaire ödeme planlarının değiştirilmesini istemiştir. Azgelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin borç ödeyememe durumuna düşmesi ile uluslararası bankacılık düzeni büyük bir telaşa düşmüştür(33).

Bundan sonra günümüze değin sorunun çözümü için birdizi adım atılmıştır(Ekte verilmiştir.) Uluslararası finans sistemi bugün 1982'de olduğundan daha istikrarlı hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bir grubuda

(33) Voachim BETZ (Çev: Seval YAKIŞAN), "3. Dünyanın Borç Krizleri", Dünya Gazetesi, 17 Ekim 1986, s.2.

ekonomik yapılarını yenilemek için politik reformları yürürlüğe koymuşlardır. Borç fazlası, yüksek borcu olan ülkeleri, tekrar istikrarlı bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için zorlamıştır. Bu nedenlerle, bu ülkelerin borçlarını azaltma konusunda alınan son önlemlerle borç stratejisinde yeni bir dönem başlamıştır. Baker Planı olarak bilinen bu strateji, 3 bölümde oluşmuştur. 1. Borçlu ülkelerde bir uyum politikasının izlenmesi, 2. Özel bankalar tarafından yeni krediler verilmesi, 3. Özellikle uluslararası kuruluşlardan kamusal krediler verilmesi(34).

Bu plandan başka, borç verme ve geri ödemeleri düzenleyen borç stratejisini kuvvetlendirmek için bir dizi öneriler yapılmış; önlemler alınmıştır. Bunlar Japon Planı ve Fransız Cumhurbaşkanı Mitterand'ın en fakir 35 ülkenin resmi borçlarını hafifletme kararı. IMF bu yeni stratejiyi geliştirme konusunda aktif ve yapıcı bir rol oynamak için faaliyete geçmiştir. Ancak Dünya Bankası bu konuya mahalif kalmaktadır. IMF bu konuda borçlu ülkelerin arzu edilen ekonomik büyümeye ulaşmaları ve kredi piyasalarına tekrar girebilmeleri için uluslararası finans kurumlarının yararlı araçlarla katkısını sağlamayı amaçlamaktadır. Borçlar

(34) Ishrat HUSAIN, "Nevere Erfahrungen Mit Der Schuldenstrategie", Finanzierung Entwicklung, September 1989, s.12.

konusunda yeni gelişmelerin temel hedefi, orta vadede sağlıklı bir uyum politikası izleyen ülkelere dış borçları için daha fazla mali yardım sağlamaktır(35).

3.3. TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN ETKİLERİ

3.3.1. DIŞ BORÇLARI KULLANIM ETKİLERİ

3.3.1.1. Planlı Dönem Öncesi

3.3.1.1.1. 1923-1949 Dönemi

Türkiye'de dış borçlanmaya 1923-49 döneminde pek fazla gidilmemiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ilk dönemlerinde Osmanlı borçlarını ödemek için, döviz girdisi olmadığı halde dış borçla karşılaşmıştır. Döviz girdisi sağlayan borçlanmalar 1930'dan sonra başlamıştır. Bu dönem içinde yalnızca iki dış kaynaktan proje kredisi sağlanmıştır. Sovyetler Birliği ve İngiltere'den sağlanan dış kaynak, Sümerbank tarafından yürütülen tekstil fabrikalarının kısmi finansmanı ve Karabük Demir Çelik Tesislerinin finansmanı amacıyla kullanılmıştır.

(35) Michel P. DOOLEY and Maxwell C. WATSON, "Wrederbelegung der Schuldenstrategie" Finanzierung Entwicklung, September 1989, s.8.

1923-49 Döneminin ikinci yarısından sonra alınan dış krediler daha çok askeri malzeme ithalatı için kullanılmıştır. 1947 kalkınma planına kadar, dış kaynaklar düşük düzeyde olduğundan ülke kalkınması için fazla bir etkinliği olmamıştır.

1947 Kalkınma Planında tarım, enerji, ulaşım gibi altyapı yatırımlarına öncelik verilmiştir. Bu plana göre yatırımların %49 gibi bir bölümünün dış kaynaklardan finanse edileceği belirlenerek 648 milyon dolarlık dış kredi başvurusunda bulunulmuştur(36).

3.3.1.1.2. 1950-1962 Dönemi

"Marshal Yardımı" ile başlayan dış finansman akımı 1950'den sonra hız ve nitelik açısından farklılık göstermiştir. 1950'den sonra alınan dış borçlar, kalkınma çabalarının finansmanında kullanılmıştır. Bu dönemde Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlardan kalkınma projelerinin finansmanına yönelik olarak uzun vadeli borçlanmalara gidilmiştir.

(36) T.C. Başbakanlık HDİM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1938, 1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, Ankara,1989, s.265.

TABLO 3.2i.

TÜRKİYE'DE GSMH VE GELİŞME HIZI

1949-1962

(1968 Fiyatlarıyla)

<u>Yıllar</u>	<u>GSMH (Milyon TL.)</u>	<u>Gelişme Hızı %</u>
1949	35.212.8	-5.00
1950	38.505.9	9.35
1951	43.446.4	12.83
1952	48.621.1	11.91
1953	54.090.5	11.25
1954	52.480.3	-2.98
1955	56.641.6	7.93
1956	58.428.0	3.15
1957	62.994.9	7.82
1958	65.844.3	4.52
1959	68.521.2	4.07
1960	70.868.6	3.43
1961	72.862.6	2.00
1962	76.754.3	6.18

KAYNAK: DİE

Yukarıdaki tablodan da izlendiği gibi 1954 yılına kadar 1949'dan sonra çok hızlı bir GSMH artışı sağlanmıştır. Büyüme hızı %10'un üzerine çıkmıştır.

1954'de negatif değer alan GSMH artış hızı, planlı dönemde de (1966-1972 yılları hariç) %10 büyüme hızına ulaşamamıştır.

3.3.1.2. Planlı Dönem

3.3.1.2.1. 1963-1980 Dönemi

Beşer yıllık, uzun dönemli kalkınma stratejisinin uygulanmaya başlandığı planlı dönemde dış borçlanma hızla artmıştır. Alınan dış borçlar alt yapı yatırımlarında kullanılmıştır. Bu dönemde de süren ABD yardımlarının önemli kısmı ulaştırma ve özel sanayi yatırımlarının finansmanında kullanılmıştır.

Uluslararası kuruluş olan Dünya Bankasından sağlanan proje kredilerinin dağılımını gösteren Tablo 3.22'den bu kredilerin çoğunluğunun enerji ve altyapı için harcandığı anlaşılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelere kalkınma kredisi veren IDA'dan 1973 yılına kadar uzun vadeli kredi alınmıştır. 1973 yılında IDA'nın belirlediği kişi başına gelir tutarı limiti yeniden düzenlenmesi sonucu Türkiye "Orta Gelir Düzeyinde Ülke" sayıldığından, bu tarihten sonra IDA kredisi alınamamıştır.

TABLO 3.22.

DÜNYA BANKASI'NDAN ALINAN PROJE KREDİLERİ
(1950-1979)

P r o j e	Tutar		Ödenmesiz		İ m z a T a r i h i
	(Milyon dolar)	Faiz (%)	Vade (Yıl)	Devre (Yıl)	
İMO Siloları	3.9	3.88	18	4	07.07.1950
Liman Yapımı	12.5	4.25	25	6	07.07.1950
T. Sınai Kalk. Bank.	8.7	3.25	15	7	19.10.1950
Seyhan Barajı	22.8	4.25	25	8	18.06.1952
T. Sınai Kalk. Bank.	9.0	4.88	15	5	10.09.1953
Liman Yapımı	3.8	4.88	21	2	20.02.1954
T. Sınai Kalk. Bank.	10.0	-	12	3	10.08.1966
Keban En. Nak. Hattı	25.0	6.50	25	4	31.10.1966
Seyhan Sulama	12.0	6.50	30	10	28.02.1969
T. Sınai Kalk. Bank.	25.0	6.50	13	2	12.03.1969
Kadıncık (Hidro Elkt. Sant.)	11.5	6.50	25	4	27.11.1970
T. Sınai Kalk. Bank.	39.9	7.25	13	3	27.11.1970
Teknik Eğitim	13.5	7.25	25	10	09.06.1971
Enerji Nakil Hattı	24.0	7.25	25	4	22.06.1971
Yaş Mevye Sebze İhraç Projesi	10.0	7.25	20	5	22.06.1971
Çukurova Enerji	7.0	7.25	25	4	20.06.1971
Üre Fabrikası	24.0	7.25	15	4	20.06.1972
Erdemir Tevsiat-1	76.0	7.25	15	5	28.04.1972
İstanbul Su Temini	37.0	7.25	25	5	30.06.1972
T. Sınai Kalk. Bank.	40.0	7.25	13	3	28.12.1972
Ceyhan Aslantaş Çokamaçlı Projesi	44.0	7.25	29	9	22.03.1973
İstanbul Elektrik Şebekesi Tevsii	14.0	7.25	19	3	25.05.1973
İCDD	47.0	7.25	25	5	25.05.1973
Akdeniz Orman Kullanımı	40.0	7.25	15	6	28.01.1974
Elbistan Termik Santrali	123.0	7.25	25	5	28.06.1974
Elbistan Termik Santrali	25.0	7.25	25	5	28.06.1974
Devlet Yatırım Bankası	40.0	7.25	17	3	28.06.1974
T. Sınai Kalk. Bank.	65.0	8.00	14	2	22.01.1975
Üre Amonyak Fabrikası	18.0	8.50	12	2	18.04.1975
Çorum-Çankırı Kırsal Gelişme	75.0	8.50	25	6	23.06.1975
Tarımsal Ürünler Sanayii	55.3	8.50	14	5	05.05.1976
Balıkesir Gazete Kağıdı	70.0	8.50	13	5	21.05.1976
III. Hayvancılık	21.5	8.50	17	5	26.05.1976
II. Enerji Nakil Hattı	56.0	8.50	19	4	14.06.1976
Güney Antalya Turizm	26.0	8.85	25	6	09.07.1976
II. Devlet Yatırım Bankası	70.0	8.20	15	4	03.06.1977
Ereğli Demir Çelik Fb.	95.0	7.50	17	4	30.06.1978
Karadeniz Ormanları	86.0	7.50	17	4	05.06.1978
Hayvan Projesi	24.0	7.50	17	4	05.06.1978
Maliye Bakanlığı	150.0	7.35	17	-	08.11.1978
Petrol Arama	2.5	7.35	7	2	30.11.1978
Limanlar İyileştirme	75.0	7.90	17	4	02.07.1979
İMO Silo Yapım	85.0	7.90	17	4	02.07.1979
Özel Sektör Tekstil	80.0	8.90	11	3	17.09.1979
Türkiye Sınai Kalk. Bank.	60.0	7.90	17	4	12.07.1979

KAYNAK: Seyfettin GÜRSEL, "Dış Borçlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 2. Cilt, s.476.

TABLO 3.23.

ULUSLARARASI KALKINMA BİRLİĞİ (IDA) DAN
ALINAN KREDİLER
(1962-1973)

P r o j e	Tutar	Faiz (%)	Vade (Yıl)	Devre (Yıl)	Ödenesiz İmza Tarihi
	(Milyon Dolar)				
Türkiye San. Kal. Bank.	5.0	0.75	50	11	23.11.1962
Çukurova Enerji A.Ş.	1.7	0.75	49	10	01.02.1963
Sey.Su. (DSİ-Top).	20.0	0.75	49	10	31.05.1963
Mersin Term. ve Kadıncık Hidro Elektrik Santralı Çukurova Elk.A.Ş.	24.0	0.75	50	10	14.07.1964
Türkiye San. Kal. Bank. II	5.0	0.75	50	10	31.08.1964
Türkiye San. Kal. Bank. III	10.0	0.75	50	10	01.04.1965
Türkiye San. Kal. Bank. IV	10.0	0.75	50	10	10.08.1966
Seyhan Sulama II (DSİ-Topraksu)	12.0	0.75	50	10	28.02.1968
Süt Hayvancılığı (Tarım Bak. Ziraat Bank.)	4.5	0.75	50	10	22.02.1971
Yaş Mey. Seb. İhraç Pr.	15.0	0.75	50	10	22.06.1971
Sulama ve Islah (DSİ-Topraksu)	18.0	0.75	50	10	25.01.1972
İstanbul Şehirselsel Gelişme (İmar İskan Bakanlığı)	2.3	0.75	50	10	30.06.1972
II. Hayvancılık	16.0	0.75	50	10	28.09.1972
Ceyhan Aslantaş Çok Amaçlı Proje	30.0	0.75	50	10	22.03.1973
T O P L A M	178.5				

KAYNAK: Seyfettin GÜRSEL, "Dış Borçlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 2. Cilt, s.478.

Planlı dönemle birlikte, 1950'li yılların ikinci yarısında giderek düşen GSMH gelişme hızı, artmaya başlamıştır. Bu gelişme hızında dış kredilerin etkisi

TABLO 3.24.

TÜRKİYE'DE GSMH VE GELİŞME HIZI (1968 Fiyatlarıyla)
(1963-1979)

<u>Yıllar</u>	<u>GSMH (Milyon TL.)</u>	<u>Gelişme Hızı %</u>
1963	84.188.2	9.69
1964	87.619.4	4.08
1965	90.367.9	3.14
1966	101.204.3	11.99
1967	105.460.5	4.21
1968	112.493.4	6.67
1969	118.594.1	5.42
1970	125.425.2	5.76
1971	138.185.3	10.17
1972	148.476.5	7.45
1973	156.457.6	5.38
1974	168.012.9	7.39
1975	181.383.3	7.96
1976	195.750.6	7.92
1977	203.368.2	3.89
1978	209.182.6	2.86
1979	208.343.1	-0.40

KAYNAK: DİE

de olumlu yönde olmuştur. Bu dönemde alınan dış krediler yukarıdaki tablolarda da görüleceği gibi sürekli alt yapı yatırımlarında enerji projelerinde kullanılmıştır. Bu kredilerle yapılan yatırımlar ülkenin gelişmesinde önemli adımlardır.

1970'li yılların ikinci döneminde büyüme hızı giderek düşmüş, 1979'da negatif değeri almıştır. Bu dönemde petrol fiyatlarının artmasıyla dış kredilerden petrol ithalatına ayrılan miktar yükselmiştir.

3.3.1.2.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası dönemde dış borçların hızla arttığı gözlenmiştir. Aynı dönemde büyüme hızı ve KBGSMH da artmıştır. 1986'da büyüme hızı 8.07'ye kadar yükselmiştir. Ancak bundan sonra düşmeye başlamış ve 1989'da 0.16'ya inmiştir. KBGSMH 1988'e kadar sürekli artmış, 1989'da önceki yıla göre düşmüştür. 1980 yılında 1058 dolar olan KBGSMH, 1988'de 1305 dolara yükselmişken, 1989'da 1296 dolara inmiştir.

1980 sonrası dönemde dünya ekonomik konjoktürü olumsuz yönde gelişmiştir. Bundan, tüm gelişmekte olan ülkeler olduğu gibi Türkiye de etkilenmiştir. Ancak, son yıllardaki GSMH artış hızının düşmesinde, 1988 ve 1989'da, toplam ve sabit sermaye yatırımlarının GSMH büyümesine katkılarının düşmesi rol oynayabilir. Belirtilen yıllarda sabit sermaye yatırımlarının GSMH

TABLO 3.25.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE TEMEL EKONOMİK
GÖSTERGELER*(1980-1989)

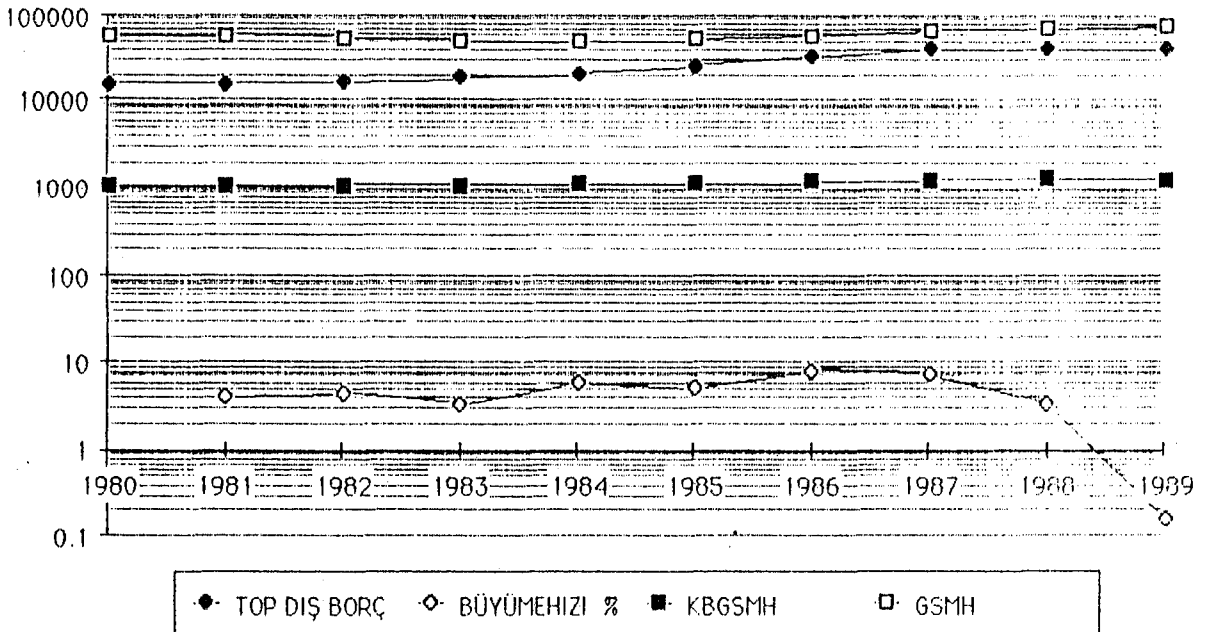
YILLAR	TOP DIŞ BORÇ	BÜYÜMEHİZİ %	KBGSMH	GSMH
1980	15173	-1.07	1058	58328
1981	15519	4.15	1075	58927
1982	16183	4.55	1096	53736
1983	18385	3.31	1105	50556
1984	20695	5.94	1142	49837
1985	25476	5.10	1170	52931
1986	32101	8.07	1234	57766
1987	40228	7.45	1293	67895
1988	40722	3.44	1305	70244
1989	41021	0.16	1296	79514

* Toplam Dış Borçlar ve GSMH milyon \$, KBGSMH \$.

KAYNAK: DİE, MB Yıllık Rapor, Değişik sayılar, HOİM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Değişik sayılar, Başbakanlık Ekonomik ve Mali İşler Başkanlığı, Kalkınan Türkiye Rakamlarla İcraatımız, 1989.

GRAFİK 3.7.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER*

*Logaritmik dönüşümle grafik çizilmiştir.

büyümesine katkısı -%1.6, ve -%3,4; toplam yatırımların katkısı ise -%6.9 ve -%4.7 olmuştur(37).

Bu dönemde iç tasarruflar 1980'den sonra yükselmeye başlamış, 1983 ve 1984'te düşüktükten sonra 1985, 1986, 1987, 1988'de yükselmiş, 1989'da tekrar düşmüştür. Bunda, 1989'da büyüme hızının düşmesi de rol oynamıştır.

TABLO 3.26.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE İHRACAT GELİRLERİ
(1979-1989)(Milyon \$)

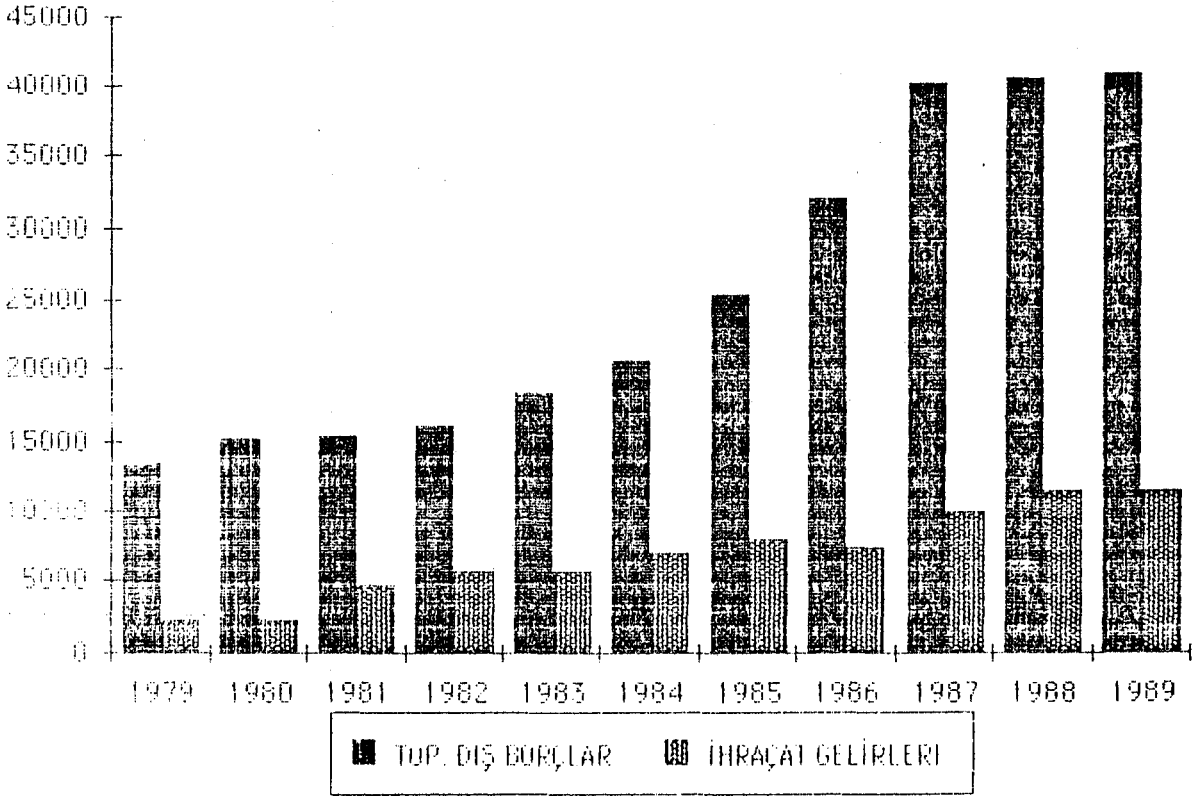
YILLAR	TOP. DIŞ BORÇLAR	İHRACAT GELİRLERİ
1979	13604	2261
1980	15173	2260
1981	15519	4703
1982	16183	5746
1983	18385	5728
1984	20659	7134
1985	25476	7958
1986	32101	7457
1987	40228	10190
1988	40722	11662
1989	41021	11627

KAYNAK: DİE, MB Yıllık Rapor, Değişik sayılar, HDİM, Temel Ekonomik Göstergeler, Değişik sayılar.

(37) DPT, Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Ocak 1990, s.6.

GRAFİK 3.8.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE İHRACAT GELİRLERİ

İhracat gelirleri çok hızlı bir artış göstermiştir. 24 Ocak kararlarıyla uygulanan politika gereği ihracat teşvik edilmiştir. ihracatın artışı için tedbirler alınmıştır. İhracata yönelik yatırımlara ağırlık verilmiş; ülke içi üretim ihracata yöneltilmiştir.

1980 sonrası ithalat hacmi de artış göstermiştir. Bunda ithalatın liberasyonu etkili olmuştur. İthalatın bütün olarak artmasının yanında yapısı da değişmeye başlamıştır (Tablo 2.10. Grafik 2.6.). İsketim malları

ithalatı, bu dönemin ilk yıllarında %2 civarında iken, 1984'ten sonra sürekli artarak 1989'da %8.7'ye ulaşmıştır. Bu durum, ekonomik kalkınma açısından olumlu bir gelişme değildir. Ülkenin döviz kaynaklarının tüketim harcamalarına harcanması ve bu gelişimin daha da artması ileride dış borçlanmayı artırıcı bir faktör olabilir.

3.3.1.2.2.1. Regresyon Analizi

Çalışmanın bu kesiminde Türkiye'de 1980 sonrası dış borçların etkileri regresyon analizi ile araştırılmıştır. İncelenen dönem 1980-1989 yıllarını kapsamaktadır. Modelde dış borçların etkileyebileceği 6 değişken zaman serisi içinde alınmıştır. Basit regresyon analizi ile dış borçların bu değişkenlere etkisi incelenmiştir.

Modelde toplam dış borçların artış hızı bağımsız değişken; GSMH artış hızı, KBGSMH artış hızı, ihracat artış hızı, ithalat artış hızı, iç tasarruflar/GSMH artış hızı, enflasyon oranı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bu değişkenlerin değerleri % oranlar olarak alınmıştır. Kullanılan değişkenlerin tanımı aşağıda verilmiştir.

i. Toplam Dış Borçların Artış Hızı: Bir sonraki yıldaki toplam dış borçların, bir önceki yıl toplam dış borçlarına göre artış oranını göstermektedir.

ii. GSMH Değişimi: Bir sonraki yıldaki GSMH'nin bir önceki yıl GSMH'na göre artış oranını ifade etmektedir.

iii. KBGSMH Değişimi: Bir sonraki yılda kişi başına düşen GSMH'nin bir önceki yıl kişi başına düşen GSMH'ya göre artış oranıdır.

iv. İhracat Artış Hızı: Bir sonraki yılda elde edilen ihracat gelirlerinin, bir önceki ihracat gelirlerine göre artış oranını göstermektedir.

v. İthalat Artış Hızı: Bir sonraki yılda yapılan ithalat harcamalarının, bir önceki yıl ithalat harcamalarına göre artış oranıdır.

vi. İç Tasarruflar/GSMH Artış Hızı: Bir sonraki yıldaki iç tasarruflar/GSMH değerinin, bir önceki yıl iç tasarruflar/GSMH değerine göre artış oranını göstermektedir.

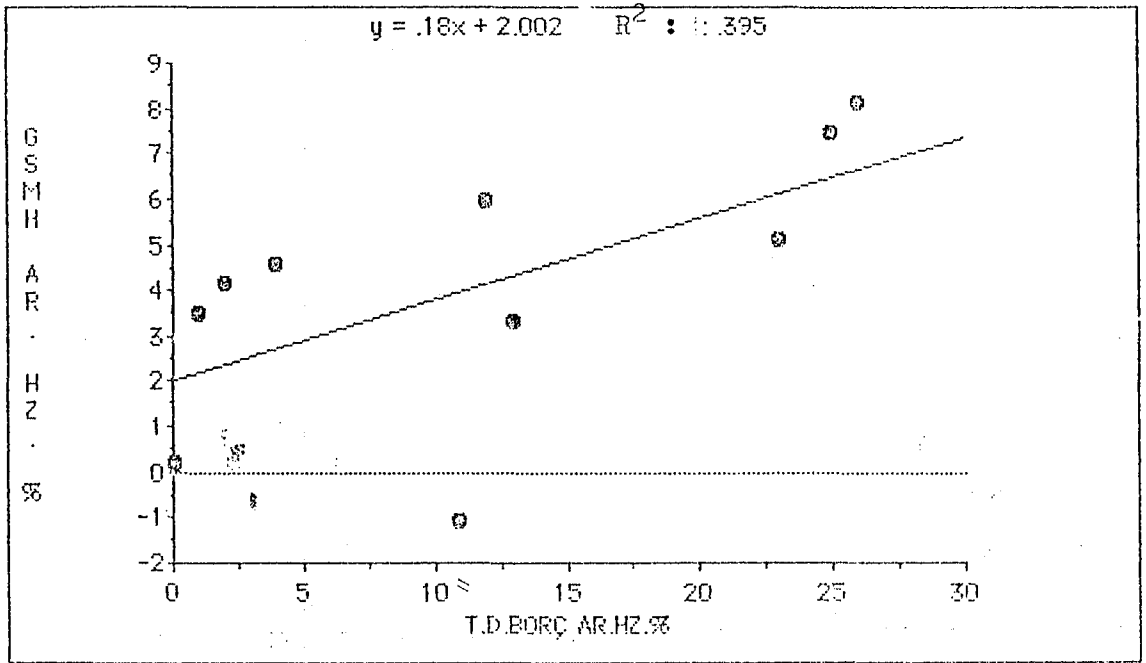
vii. Enflasyon Oranı: İlgili yıllardaki toptan fiyat artışlarını vermektedir.

TABLO 3.27.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN GSMH ARTIŞINA ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : GSMH AR. HZ. % X : T.D.BORÇ AR.HZ.%				
S.D.	R ²	Std. Hata	Varyans	Kats.
9	.395	2.377	57.864	
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T Değeri
ST.TERİM	2.002	1.189	1.413	1.684
EĞİM	.18	.079	.006	2.287

Türkiye'de dış borçların GSMH artışına etkisini ölçmek için yapılan regresyon analizinde ilgili veri seti için 0.05 anlamlılık düzeyinde "t" tablo değeri iki taraflı analizde 2.262'dir. GSMH artış hızı ile ilgili "t" değeri 2.287, tablo "t" değerinden büyük olduğundan, GSMH artış hızı değişkeni 0.95 düzeyinde anlamlıdır. Aralarında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. dış borçlar GSMH'yi olumlu yönde etkilemektedir.

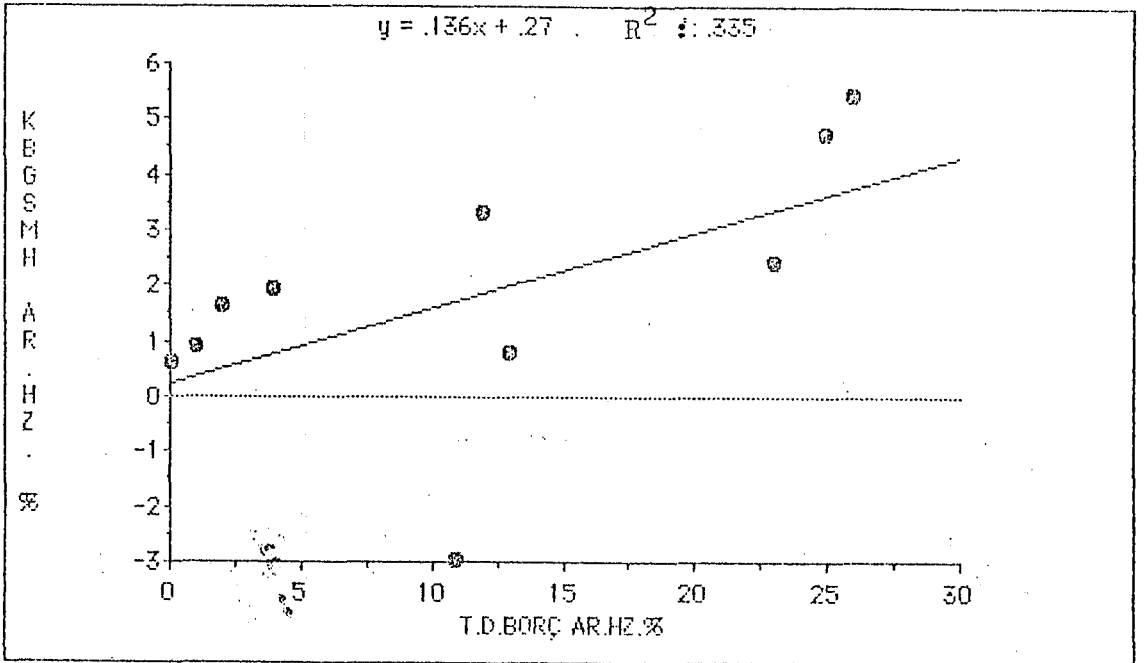
Şekil 3.9.

TABLO 3.28.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN KBGSMH ARTIŞINA ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : KBGSMH AR.HZ. % X : T.D.BORÇ AR.HZ.%				
S.D.	R ²	Std. Hata	Varyans Kats.	
9	.335	2.045	109.923	
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
ST.TERİM	.27	1.022	1.045	.264
EGİM	.136	.068	.005	2.007

İki taraflı analizde "t" tablo değeri 0.1 anlamlılık düzeyinde 1.833 değerini almaktadır. KBGSMH artış hızına ilişkin "t" değeri 2.007 olup tablo değerinden büyüktür. Bu nedenle KBGSMH artış hızı değişkeni 0.90 anlamlıdır. Dış borçların KBGSMH artışını pozitif yönde etkilediği aşağıdaki şekilde de gözlenmektedir.

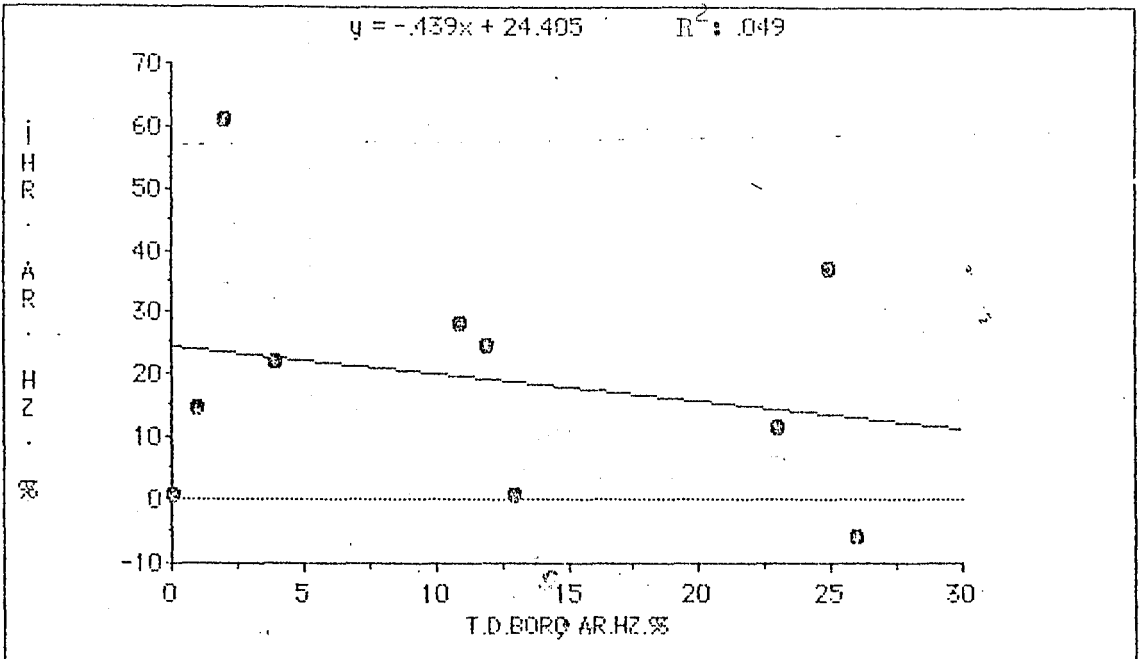
Şekil 3.10.

TABLO 3.29.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İHRACAT ARTIŞINA ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : İHR. AR. HZ. % X : T.D.BORÇ AR.HZ.%				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans.Kets.	
9	.049	20.672	107.332	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
ST.TERİM	24.405	10.337	106.862	2.361
EMM	-.439	.684	.468	-.643

"t" tablo değeri iki taraflı analizde 0.5 anlamlılık düzeyinde 0.703 değerini almaktadır. İlgili değişken 0.50 anlamlı bir ilişki vermektedir. Ancak işaret negatiftir. Bu, dış borçların ihracat artışına negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Beklenen düzeyde anlamlı sonuç çıkmamıştır.

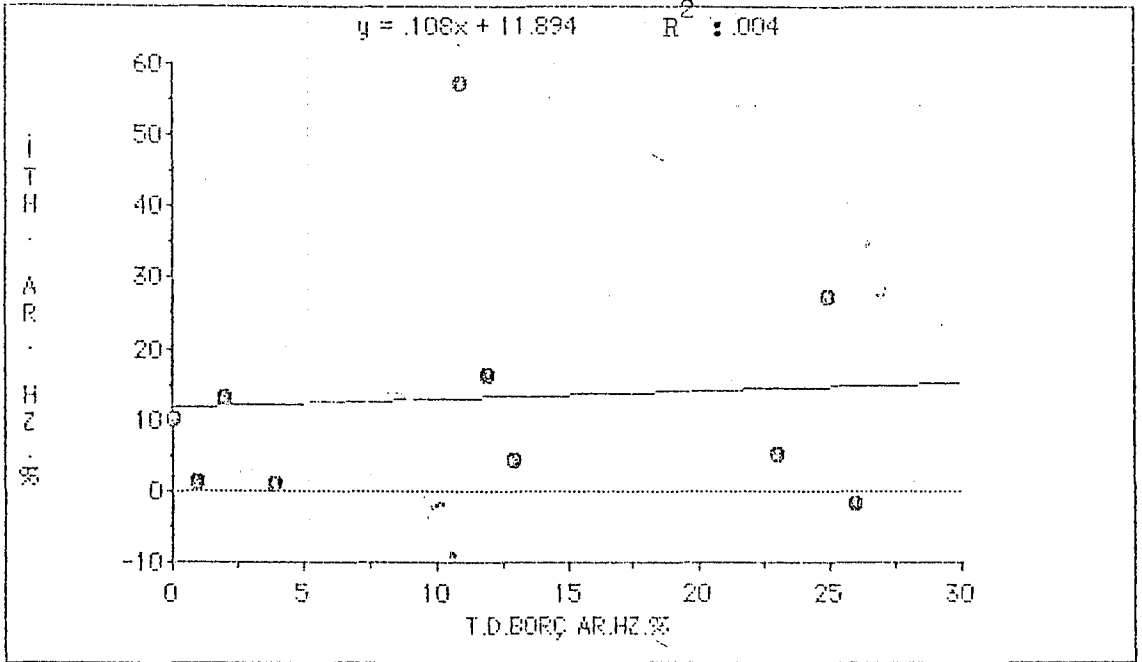
Şekil 3.11.

TABLO 3.30.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İTHALAT ARTIŞINA ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : İTH. AR. HZ. % X : T.D.BORÇ AR.HZ. %				
S.D.	R ²	Std. Hata	Varyans	Hata.
9	.004	18.725	142.286	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
ST. TERİM	11.894	9.364	87.678	1.27
EGİM	.108	.619	.384	.174

İlgili veri setinde iki taraflı analizde "t" tablo değeri 0.9 anlamlılık düzeyinde 0.129 değerini almaktadır. Pozitif yönde ve 0.10 anlamlı bir sonuç çıkmaktadır. İstatistiki açıdan bir anlam ifade etmeyen ilişki bulunmuştur. Dış borcun ithalata etkisinin olmadığını göstermektedir.

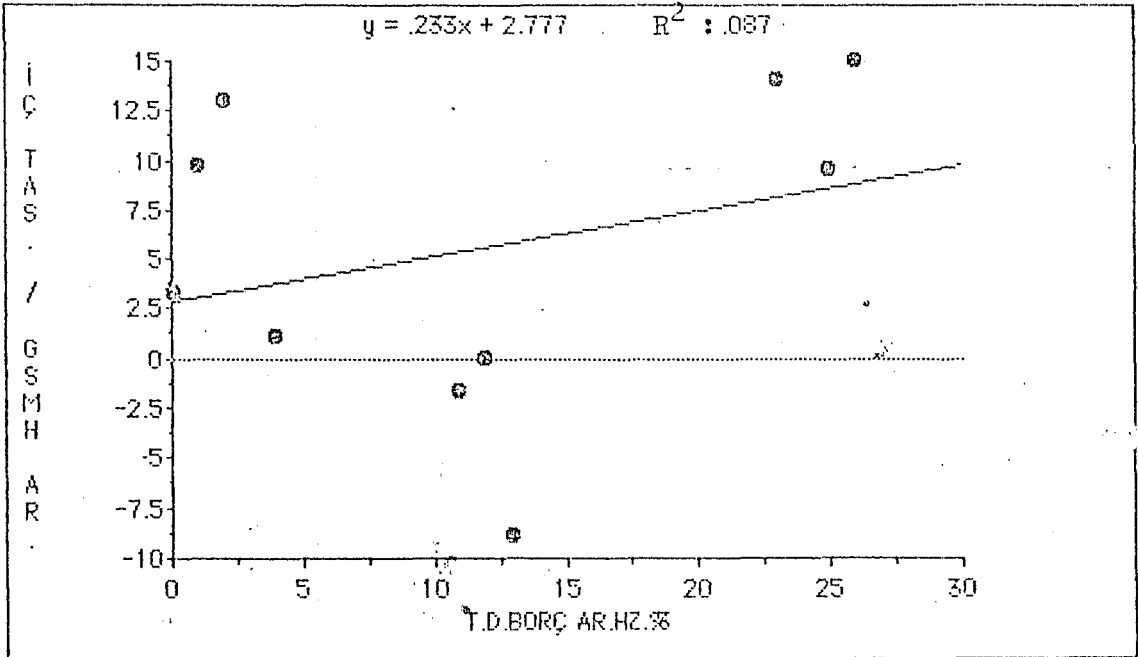
Şekil 3.12.

TABLO 3.31.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN İÇ TASARRUFLAR/GSMH ARTIŞINA
ETKİSİ İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : İÇ TAS. / GSMH AR. HZ. % X : T.D.BORÇ AR. HZ. %					
S.D.	R ²	Std. Hata	Varyans Kats.		
9	.087	8.046	146.192		
Beta Katsayı Tablosu					
PARAMETRE	Değer	Std. Hata	Varyans	T. Değeri	
S.T. TERİM	2.777	4.024	16.19	.69	
EĞİM	.233	.266	.071	.875	

"t" tablo değeri iki taraflı analizde 0.4 anlamlılık düzeyinde 0.883 değerini almaktadır. 0.60 anlamlı çıkan ilişkide işaret pozitiftir. 0.50'nin üzerinde anlamlı olduğu için anlamlılık düzeyi yüksek olmasada anlamlı diyebiliriz. Dış borçların iç tasarruflar/GSMH oranını etkilediği söylenebilir.

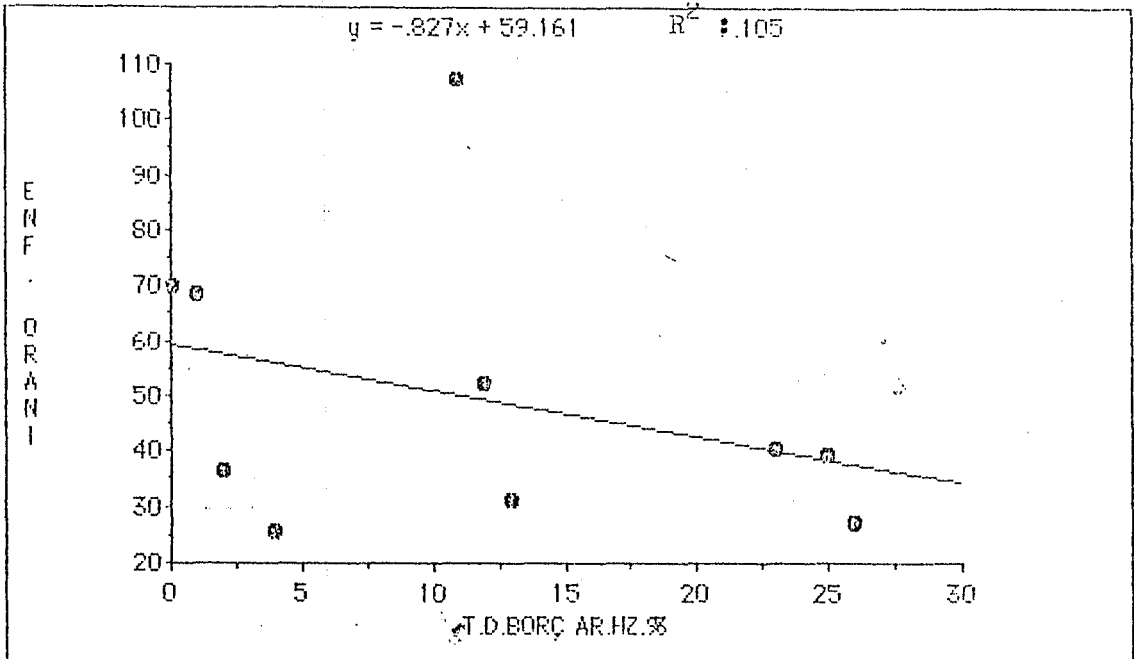
Şekil 3.13.

TABLO 3.32.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN ENFLASYON ORANINA ETKİSİ
İLİŞKİSİNİN BASİT REGRESYON SONUÇLARI

BASİT - Y : ENF. ORANI X : T.D.BORÇ AR.HZ.%				
S.D.	R ²	Std.Hata	Varyans.Kats.	
9	.105	25.771	52.085	
Beta Katsayı Tablosu				
PARAMETRE	Değer	Std.Hata	Varyans	T-Değeri
ST.TERİM	59.161	12.887	166.085	4.591
EĞİM	-.827	.853	.727	-.97

İlgili veri seti için iki taraflı analizde "t" tablo değeri 0.9 anlamlılık düzeyinde 0.129 değerini almaktadır. 0.10 anlamlı olan bu ilişkinin işareti negatiftir. Toplam dış borçlar arttıkça enflasyon oranı düşmektedir diyebilmemiz için anlamlılık düzeyi çok düşüktür. İstatistiksel yönden aralarındaki ilişki bir anlam ifade etmemektedir.

Şekil 3.14.

3.3.1.2.2.2. Regresyon Sonuçları

Türkiye'de dış borçların etkisini ölçmek için yapılan regresyon analizinde, bağımsız değişken olarak dış borç artış hızı, bağımlı değişken olarak GSMH artış hızı, KBGSMH artış hızı, ihracat artış hızı, ithalat artış hızı, iç tasarruflar/GSMH artış hızı, enflasyon oranı alınmıştır. Bu değişkenlerle tek tek yapılan basit regresyon analizinde, GSMH artış hızı ve KBGSMH artış hızı ile çok anlamlı ve beklenen yönde bir ilişki bulunmuştur. Ancak diğer değişkenlerle yapılan analizde ilişkinin anlamlılık düzeyinin düşük olduğu görülmüştür.

GSMH artış hızı ile yapılan basit regresyon analizinde pozitif yönde ve 0.95 anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu, dış borçların artışı, GSMH'yi da artırmakta olduğunu göstermektedir. GSMH artışını etkileyen yalnızca dış borçlanma olmamasına rağmen, dış borçların Türkiye'de GSMH artışını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. KBGSMH artışına etkisi de pozitif yönde ve 0.90 anlamlılık düzeyindedir.

Dış borçlanmanın ihracat artış hızına etkisi 0.50 anlamlılık düzeyinde ve negatif işaretli bulunmuştur. Bu ise, dış borçlanma ile yaratılan üretimin ihraç edilmeyip, yurt içinde tüketildiğini göstermektedir diyebiliriz. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan inceleme de aynı sonucu vermiştir. İthalat artış hızıyla

TABLO 3.33.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLAR VE ETKİLEDİĞİ EKONOMİK DEĞİŞKENLER

	TÜRKİYE'DE ALINAN DIŞ BORÇLARIN ETKİLERİ									
	T. DIŞ BORÇ AR. HZ. %	GSMH AR. HZ. %	KBGSMH AR. HZ. %	IHR. AR. HZ. %	ITH. AR. HZ. %	İC TAS. / GSMH AR. HZ. %	ENF. DRANI			
1980	11	-1.07	-3	28	57	-17	107.2			
1981	2	4.15	1.6	61	13	13	36.2			
1982	4	4.55	1.9	22	0.7	1.1	25.2			
1983	13	3.31	0.8	0.3	4	-8.9	30.6			
1984	12	5.94	3.3	24.5	16	-0.06	52			
1985	23	5.1	2.4	11.5	5	14	40			
1986	26	8.07	5.4	-6	-2	15	26.7			
1987	25	7.43	4.7	36.6	27	9.6	39			
1988	1	3.44	0.9	14.4	1	9.7	60.3			
1989	0.1	0.16	0.6	0.3	9.9	-3.0	69.6			

yapılan analizde pozitif ancak 0.10 anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Bu durumda ithalatın dış borçlanma sonucu olmadığını söyleyebiliriz.

İç tasarruf/GSMH değişkeniyle yapılan analizde 0.60 anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çok yüksek olmasada, düşük düzeyde anlamlılık taşımaktadır. Pozitif yönde olan bu ilişki sonucu dış borçlanma, bu oranı olumlu yönde etkilemekte olduğu söylenebilir.

Enflasyon oranıyla yapılan analizde negatif yönde ancak 0.10 gibi çok düşük anlamlılık düzeyinde bir ilişki bulunmuştur. İşaretin negatif yönde olması, dış borçların ülke içinde tüketime değil, yatırıma harcandığını göstermekte ise de, anlamlılık düzeyi çok düşüktür.

Analiz sonucu, dış borçların GSMH ve KBGSMH'yı artırdığını göstermektedir. Buna bağlı olarak iç tasarruflar/GSMH oranını da etkilediği görülmektedir. İthalat artış hızıyla ilişkisinde dış borcun ithalata neden olmadığı, onun artışını hızlandırmadığı gözlenmektedir. Diğer değişkenlerle analiz sonucu anlamlı bir ilişki çıkmaması ise, bu değişkenleri etkileyen başka etkenlerin bunlar üzerinde daha etkili olduğu ifade edilebilir.

3.3.2. GERİ ÜDEME VE ETKİLERİ

3.3.2.1. Planlı Dönem Öncesi

3.3.2.1.1. 1923-1949 Dönemi

Cumhuriyetin ilk yılları olan bu dönemde dış borçlanma fazla önemli olmamıştır. Dış borç miktarının düşük olmasının yanısıra döviz rezervi de yeterli düzeydedir. Dış borçlanma yeni başladığından geri ödeme sorunları olmamıştır. Osmanlı borçlarının geri ödenmesi ise sorun yaratmadan 1954'te sona ermiştir.

Tablo 3.34.'de Türkiye'nin 1923-1949 döneminde ithalat ve ihracatı verilmiştir. 1938 yılının dışında 1929 yılından sonra 1946 yılına kadar ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir. İhracat gelirleri, dış borç ödemesinde önemli bir faktördür. İhracat gelirlerinin ithalat giderlerinden fazla olması da bu dönemde dış borç ödeme sorunu olmadığını göstermektedir.

3.3.2.1.2. 1950-1962 Dönemi

1948 yılından itibaren "Marshal Yardımı" adı altında alınan kredilerin çoğu bağış niteliğindedir. Bunlar ülke ekonomisine borç ödeme yükü getirmemiştir. Ancak, özel sektör de bu dönemde dış kredi almaya başlamıştır.

TABLO 3.34.

TÜRKİYE'NİN İTHALAT VE İHRACATI (1923-1949)
(Milyon ABD \$)

<u>Yıllar</u>	<u>İthalat</u>	<u>İhracat</u>
1923	86.871.5	50.789.7
1924	100.462.4	82.434.6
1925	128.952.8	100.699.6
1926	121.411.1	96.437.2
1927	107.751.8	80.748.8
1928	113.710.3	88.278.3
1929	123.558.0	74.827.2
1930	69.540.3	71.380.1
1931	39.934.5	60.225.6
1932	40.717.8	47.911.1
1933	45.091.4	58.065.2
1934	68.760.8	73.006.7
1935	70.635.0	76.231.5
1936	73.618.8	93.669.5
1937	90.539.9	109.224.7
1938	118.899.1	115.018.7
1939	92.497.6	99.647.2
1940	50.034.6	80.904.9
1941	55.348.9	91.056.3
1942	112.878.8	126.115.3
1943	155.340.2	196.734.5
1944	126.230.1	177.952.4
1945	96.969.0	168.264.5
1946	118.888.5	214.579.8
1947	244.644.0	223.301.4
1948	275.053.0	196.799.4
1949	290.220.1	247.828.1

KAYNAK: T.C. Başbakanlık HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, Ankara 1989, s.301.

TABLO 3.35.

TÜRKİYE'NİN İTHALAT VE İHRACATI (1950-1962)

(Milyon ABD \$)

<u>Yıllar</u>	<u>İthalat</u>	<u>İhracat</u>
1950	285.664.0	263.423.8
1951	402.085.6	314.081.9
1952	555.919.7	362.913.7
1953	532.533.1	396.061.2
1954	478.358.4	334.923.8
1955	497.637.0	313.346.5
1956	407.340.2	304.989.9
1957	397.125.2	345.217.0
1958	315.098.2	247.235.0
1959	469.982.0	353.798.6
1960	468.185.8	320.730.3
1961	507.204.5	346.739.9
1962	619.447.1	381.197.5

KAYNAK: T.C. Başbakanlık HDİM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimiz Konumu, Ankara 1989, s.301-32.

Bu dönemde uygulamaya başlayan liberal iktisat politikaları nedeniyle ithalat hızlı bir artış göstermiş; ancak ihracatımız bunu izleyememiştir. 1947 yılında negatif değer almaya başlayan ticaret dengesi 1950-62

döneminde de aynı yönde artmaya devam etmiştir. İthalatın hızla artışı döviz rezervlerini eritmiştir. Böylece Türkiye ilk dış ödeme güçlükleriyle karşılaşmıştır.

1954'den sonra dış borç servis güçlükleriyle karşılaşan Türkiye, vadesi gelen dış borçlarını geri ödeyebilmek için 29 Temmuz 1958'de yeni kredi sağlamak amacıyla "stand-By" anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmadan sonra, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECE), IMF ve ABD'den dış kredi akımı sağlanmıştır. 11 Mayıs 1959 Konsolidasyon Anlaşması ile de Türkiye'nin ticari borçları ve kredili ithalat borçları yeni bir takvime bağlanmıştır. Borçların ertelenmesine ilişkin bu anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti 326 milyon Doları ana para, 50.1 milyon Doları faiz olmak üzere toplam 376 milyon Dolar tutarındaki ticari borcunu yeni bir taksit planına bağlamıştır(38).

3.3.2.2. Planlı Dönem

3.3.2.2.1. 1963-1980 Dönemi

Planlı dönemle birlikte dış borçlanmaya da belli bir rasyonellik kazandırılmıştır. Bu dönemde dış borçların

(38) Nazif EKZEN, 1946-1958-1970 Develüasyonları, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 1980/226, Ankara 1980, s.83.

miktarı hızla artmıştır. İthalat ve ihracat arasındaki ithalat lehine fark da giderek yükselmiştir. Bunda, ithalata yönelik sanayileşme politikasının uygulanması rol oynamıştır.

TABLO 3.36.

TÜRKİYE'DE İTHALAT İHRACAT DEĞERLERİ VE
DIŞ BORÇ SERVİS ORANI (1963-1979)

Yıllar	Milyon \$		Dış Borç Servis Oranı
	İthalat	İhracat	
1963	688	368	39.5
1964	537	411	34.3
1965	572	464	37.1
1966	718	490	29.8
1967	685	523	24.6
1968	564	496	25.9
1969	801	537	27.2
1970	948	586	33.9
1971	1171	677	28.2
1972	1563	885	34.3
1973	2086	1317	15.3
1974	3778	1532	15.0
1975	4739	1401	17.7
1976	5129	1960	15.9
1977	5796	1753	24.6
1978	4599	2288	15.8
1979	5069	2261	28.2

KAYNAK: A. Baki PİRİMOĞLU, Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi(1963-1980), Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 600, Erzurum 1982, s.61-82.

Dış borç geri ödemesinde önemli bir gösterge olan dış borç servis oranı planlı dönemin ilk yıllarında çok yüksektir. İhracat gelirlerinin üçte biri borç ödemelerine ayrılmıştır. 1974'te bu oran %15'e kadar düşmesine rağmen, 1979'da %28'e yükselmiştir. Tablo 3.36'da bu göstergeler verilmiştir.

3.3.2.2.2. 1980 Sonrası Dönem

Türkiye'de 24 Ocak 1980'de ihracata yönelik sanayileşme politikasına yönelik kararlar uygulamaya konulmuştur. İhracatı teşvik edici tedbirler nedeniyle ihracat gelirleri çok hızlı artışlar göstermiştir. 1980 sonrası toplam dış borçlar ve ihracat gelirleri tablo 3.26'da verilmiştir. 1983 yılında ihracat geliri, 1980'lerin ilk üç yılındaki hızını kaybetmiştir. Ancak takip eden yıllarda artışa devâm etmiştir. 1987'de ise büyük bir sıçrama göstererek 10 milyar doları aşmıştır.

Dış borç servisi 1980'li yıllarda hızla artmıştır. Bu yıllarda değişken faizli ve kısa vadeli kredilere başvurulması, ana para ve faiz ödemelerini artırmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki dış borç krizini Türkiye'nin yaşamamasında ihracat gelirlerimizin artışı rol oynamıştır. Tablo 3.37 de yıllar itibariyle 1979-1980 sonrası dönemde toplam dış borçlar, dış borç anapara-faiz ödemeleri ile dış borç servisini göstermektedir.

TABLO 3.37.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE
DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ
(1979-1989)

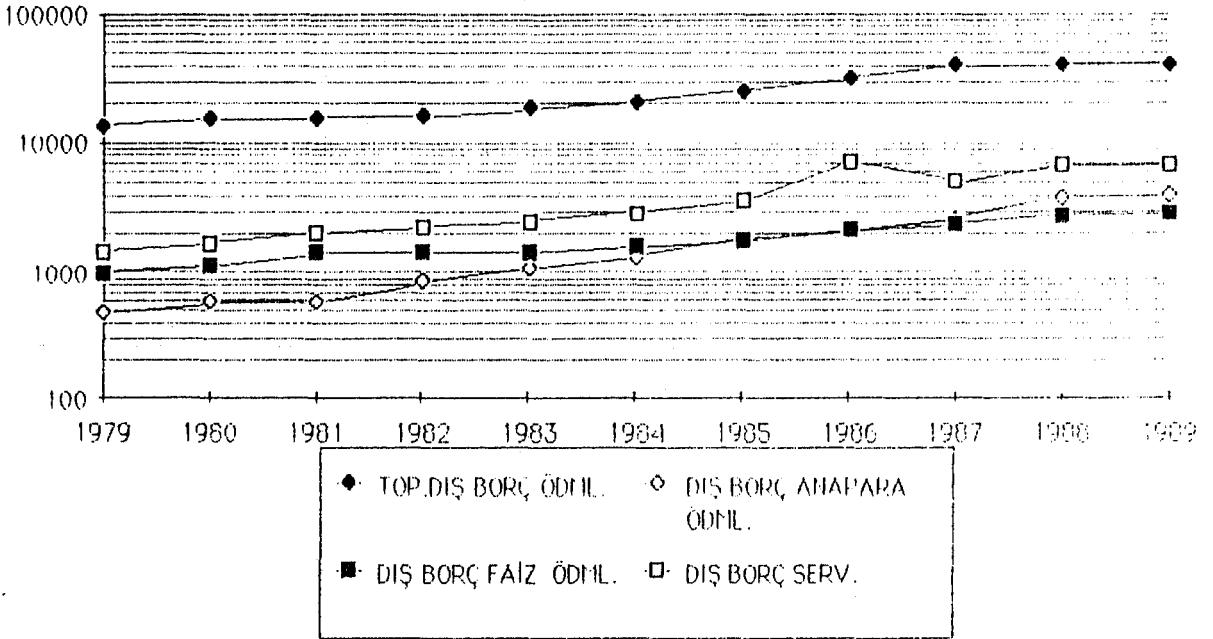
YILLAR	TOP.DIŞ BORÇ ÖDML	DIŞ BORÇ ANAPARA ÖDML	DIŞ BORÇ FAİZ ÖDML	DIŞ BORÇ SERV.
1979	13604	485	1010	1495
1980	15173	576	1138	1714
1981	15519	585	1443	2028
1982	16183	852	1465	2317
1983	18385	1098	1441	2539
1984	20656	1356	1586	2942
1985	25476	1858	1753	3611
1986	32101	2145	2134	7279
1987	40228	2657	2387	9044
1988	40722	3927	2799	9726
1989	41021	4023	2907	9960

KAYNAK: DİE, MB Yıllık Raporlar, değişik sayılar.

Dış borç servisi, özellikle 1984'ten sonra çik hızlı artış göstermiştir.

GRAFİK 3.9.

TÜRKİYE'DE TOPLAM DIŞ BORÇLAR VE
DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ*

* Grafik, logaritmik dönüşüm yapılarak çizilmiştir.

Dış borç geri ödeme göstergeleri tablo 3.38'de verilmiştir. Bu göstergelerin herbiri dış borç ödeme kapasitesinin ne olduğunu göstermektedir. Ancak literatürde en fazla dış borç servis oranı olarak adlandırılan dış borç servisi/ihracat gelirleri ele alınmaktadır.

TABLO 3.38.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇ GERİ ÖDEME GÖSTERGELERİ

Yıllar	Dış Borç Ser./	Dış Borç Ser./	Dış Borç Ser./	Döviz Gelirleri/	İthalat/	İhracat/	İhracat/	İhracat/
	<u>GSMH</u>	<u>İhracat Gelirleri</u>	<u>Yurtiçi Tasarrufu</u>	<u>İthalat</u>	<u>GSMH</u>	<u>T. Dışborç</u>	<u>İthalat</u>	<u>Dış Borç Servisi</u>
	%	%	%	%	%	%	%	%
1980	2.9	75.8	21	15.2	13.5	14.8	28.5	1.318
1981	3.4	43.1	22	18.5	15.1	30.3	52.6	2.319
1982	4.3	40.3	26	22.3	16.4	35.5	64.9	2.479
1983	5.0	44.3	37	22.6	18.2	31.1	62.0	2.256
1984	5.9	41.2	37	23.0	21.5	34.5	66.3	2.424
1985	6.8	45.3	39	28.9	21.4	31.2	70.1	2.203
1986	7.4	58.9	37	39.1	19.2	23.2	67.1	1.742
1987	7.4	49.4	36	36.8	20.8	25.3	71.9	2.020
1988	9.5	57.6	46	45.4	20.4	28.6	81.3	1.733
1989	8.7	59.6	37	58.8	19.8	28.3	73.7	1.677

KAYNAK: DİE, M.B. Yıllık Raporlarının değişik sayılarından alınan verilerden tarafımızdan hesaplanmıştır.

Dış borç servis oranı (Dış borç servisi/ihracat gelirleri) 1980 yılında %75.8 gibi çok yüksektir. Dış borç ödemeleri (dış borç servisi) ihracat gelirlerinin 3/4'ünün yine yurt dışına çıkmasına neden olmaktadır. Bu oran 1982'de %40.3'e düşmesine rağmen daha sonra artmaya başlamış ve %50'yi aşmıştır. Buna, bir yandan dış borç servisinin artması, diğer yandan ihracat gelirlerinin artış hızının yavaşlaması neden olmuştur.

Diğer bir gösterge ise Dış borç servisi/GSMH oranıdır. Bu oran, ülkenin borç ödemelerini yaparken katlandığı fedakârlığı göstermektedir. Tablo 3.38'de izleneceği gibi ülkenin katlandığı fedakârlık giderek artmaktadır. 1980 yılında GSMH'nin %2.9'u dış borç ödemeleri için harcanırken, 1988'de %9.5, 1989'da %8.7'si harcanmaktadır. Dış borç ödemek için daha çok fedakârlığa katlanılmaktadır.

Dış borçlar iç tasarrufları takviye etmek için alınmakta; geri ödenmesi de yine iç tasarruflar tarafından yapılmaktadır. 1980 yılında yurtiçi tasarrufların %21'i dış borç ödemelerine ayrılırken giderek artan oranda yurtiçi tasarruflar, dış borç ödemelerine ayrılmıştır. Bu oran 1980'li yılların son iki yılında sırasıyla %46, %37 olmuştur. bu oranın artışı, yurtiçindeki sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Döviz gelirleri/ithalat oranı giderek artış göstermiştir. 1980 yılında bu oran %15.2 iken 1989'da %58.8'e yükselmiştir. Bu oranın büyümesi Türkiye'nin borç ödeme kapasitesinin düşmekte olduğunu göstermekte olduğundan olumlu bir gelişme değildir. İthalat/GSMH oranı 1980'de %13.5 iken, giderek yükselmiştir. Bu göstergenin yükselmesi, kısa dönemde dış borç ödeme kapasitesinin düşmekte olduğunun işaretidir.

İhracata bağlı diğer dış borç ödeme göstergeleri ise ihracat/toplam dış borç, ihracat/ithalat, ihracat/dış borç servisi oranlarıdır. İhracat/ithalat oranının yükselmesi, yeniden borçlanma gereksiniminin azalmasına işaretidir. Türkiye'de bu oran 1980'de %28.5 iken, 1989'da %73.7'ye yükselmiştir. İhracat/dış borç servisi oranı 1980'de 1.318 iken, birden yükselerek 1982'de 2.479 olmuş, daha sonra giderek düşmüş ve bu dönemin sonunda 1.677'ye inmiştir. Burada uzun dönemde önemli olan, ihracat gelirlerinden, dış borç ödemelerinden sonra kalan miktardır. Kalan miktar, ülkedeki yatırımlara ayrılabilceğini göstermektedir.

SONUÇ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yurtiçi kaynaklardan sağlayamadıkları sermaye birikimini, dış kaynaklardan sağlama yoluna gitmişlerdir. Günümüzün gelişmiş ülkeleri de gelişim süreçleri içinde dış ülkelere kredi sağlamışlardır. Bağış, dış yardım, dış borç olarak sağlanan dış finansman imkanları özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiştir. Ünceleri askeri amaçlarla alınan dış krediler, daha sonra ekonomik amaç kazanmıştır.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, kıt olan döviz kaynaklarını artırıp gerekli ithalatlara için dış borçlanmaya başvurmuşlardır. Ayrıca, yatırımlara yöneltilabilir kaynakları artırmak için, yetersiz iç tasarruflara ilave amacıyla dış borç almışlardır.

Alınan dış borçlar, verimli alanlarda kullanıldığında GSMH ve kişi başına GSMH artışı sağlayabilmektedir.

GSMH artışı da, ihracat artışına da neden olarak döviz girdisini artırabilmektedir. Böylece ülke, kendi kendine yeter bir kalkınma düzeyine ulaşabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra borç yapıları incelendiğinde, ilk yıllarda dış kredilerin genellikle bağış şeklinde olduğu görülmektedir. Bu tür yardımlar, devletten devlete anlaşmalarla sağlanmıştır. Bunlardan en önemlisi "Marshal Yardımı" adı altında ABD tarafından yapılan bağış ve yardımlardır. 1960'lı yıllarda dış kredilerin içinde bağışlar giderek azalmıştır. Bunun yanında, belli bir faizle, belirli bir vadede geri ödenmek üzere alınan borçlar artmaya başlamıştır. Giderek ticari nitelik kazanan dış kredilerde kamu kaynaklıların oranı azalırken özel kaynaklı kredilerin payı artmıştır.

1970'li yılların başında başgösteren ekonomik bunalım, 1973'te petrol fiyatlarındaki büyük oranda artışla daha büyük boyutlara varmıştır. Bundan, petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkeler daha fazla etkilenmişlerdir. Petrol fiyatlarının aşırı artışı, petrodollarların aktığı para piyasalarından kolayca kredi sağlanması, 1970'li yılların ilk yarısında uygulanan negatif reel faiz oranları bu ülkelerin dış borçlarını hızla artırmışlardır. Alınan dış borcun verimli alanlarda kullanılmaması, bu ülkelerin ticaret hadlerinin kötüleşmesi, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları koruyucu politikalarla

borçlu ülkelerin ihracatının azalması da dış borçların geri ödenmesini güçleştirmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde gelişmekte olan ülkeler dış borç kriziyle karşılaşmıştır.

Bazı Doğu Asya Ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinin yer aldığı bir kısım gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmaları daha hızlı ve daha fazla olmuştur. En ağır borçlu 15 ülke olarak gruplandırılan bu ülkeler, yeni sanayileşme çabaları için artan oranda dış borçlanmaya başvurmuşlardır. Bu grup ülkelerin daha yüksek oranda borçlanmalarında dünya ekonomik konjonktürünün elverişli olması da etkili olmuştur.

Çalışmamızda, dış borç sorununun sürekli gündemde olduğu 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelere dış borçlanma nedenleri ve etkilerini incelemek için regresyon analizi yapılmıştır. Dış borç nedenlerinin araştırıldığı analizde ilgili dönemde, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının artışına, dış borç servisi, tasarruf yetersizliği ve dış ticaret hadlerinin olumsuz gelişiminin neden olduğu sonucu çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler tasarruf açığını kapatmak için çok miktarda dış borç almışlar; vadeleri geldiğinde ödeme zorlukları ile karşılaşmışlardır. Bunun sonucu olarak yeniden dış borçlanmaya başvurulması, dış borçları çığ gibi artırmıştır. Dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkelere aleyhine seyretmesi, bu ülkelerin ihracat gelirlerini

azaltmış, böylece döviz girdilerinin azalması, dış borç ödeme güçlüklerine neden olarak yeniden borçlanmaya yol açmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde 1981-1989 döneminde dış borçların etkileri de regresyon analizi ile araştırılmıştır. Bu konuda yapılan diğer bazı incelemelerde olduğu gibi dış borçlar ile GSYH ve KBGSYH arasındaki ilişki negatif çıkmıştır. Genellikle dış borçlar, vadesi gelen borç taksitlerinin ödenmesinde kullanıldığından ülke kalkınmasında temel gösterge olan GSYH da artış sağlanamamıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın her bölümünün sonunda Türkiye'nin dış borç durumu ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarında Osmanlı borçları bulunmaktadır. Döviz girdisi sağlayan ilk borç 1930'da alınmıştır. 1923-50 döneminde alınan borçların çoğu askeri nitelikte ve kamu borcudur. Dış borç, yeterli döviz ve altın stoku olduğundan önemli bir yük getirmemiştir. 1950-62 döneminde ise, aşırı ithalat nedeniyle dış borçlanma hız kazanmıştır. 1955'ten sonra geri ödemede güçlükler başladığından, 1958'de istikrar programı ile IMF, OECD ve ABD'den program kredisi alınmıştır. Dış borçlar içinde kamu sektörünün payı azalırken, özel sektörün payı artış göstermiştir. Bu dönemde, dış borçlar daha çok sosyal sabit sermaye ve diğer imalat, yatırım alanlarında kullanılmıştır. 1963'te

planlı dönemin başlamasıyla, planların finansmanı için batılı ülkelerce "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" kurulmuştur. Bu dönemde kamu kredilerinin miktarı artmıştır. Nisbeten iyi koşullarda program ve proje kredileri sağlanmıştır. Kredilerin çoğu çok taraflı uluslararası kuruluşlardan alınmıştır. Bu dönemde alınan, kısa vadeli dış kaynak olarak nitelenen DÇM'ler ile Türkiye'nin borç vade yapısı kısalmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile ithalatta liberasyona gidilmiş; bu nedenle dış borçlarda da artış görülmüştür. Uluslararası para piyasalarından sağlanan kredilerin artışıyla dış borçların vade yapısı kısalmıştır. Özel sektörün aldığı dış borçlar artmıştır. Proje kredilerinin payı, program kredilerine göre yükselmiş; değişken faizli krediler artma göstermiştir.

1950'den itibaren liberal politika nedeniyle ithalat hızla artarken ihracat aynı oranda artmamıştır. Bu nedenle dış ticaret sürekli açık vermiştir. Bu da, döviz açığına neden olarak dış borçlanmayı hızlandırmıştır. Planlı dönemde, planlanan büyüme hızına ulaşmada iç tasarrufların yetersiz kalması da dış borçları artıran bir etken olmuştur. 1980 sonrasında dış borçların artışında ilk yıllarda cari açık, tasarruf açığı, borç servis ödemeleri neden olurken, daha sonraları, çapraz kurlarda meydana gelen değişiklikler de etkili olmuştur.

Alınan dış borçlar genellikle verimli alanlarda kullanıldığından Türkiye'de GSMH artışında etkili olmuştur.

1977'ye kadar genel olarak yüksek olan büyüme hızı, bundan sonra düşmüş, 1979 ve 1980'de negatif değer almıştır. 1981'den itibaren artan büyüme hızı 1986'da %8.07'ye ulaşmışken 1989'da %0.16'ya kadar inmiştir. 1988 ve 1989'da cari işlemler fazlası verilmiş; 1989'da iç tasarruflar yeterli olduğundan dış tasarruflara ihtiyaç duyulmamıştır.

Çalışmamızda Türkiye'de 1980 sonrası dönemde dış borçların nedenleri ve etkileri regresyon analizi ile araştırılmıştır. Yapılan regresyon analizinde Türkiye'de 1980 sonrası dönemde dış borçlanmaya neden olarak dış borç servisi ve toplam ithalat ile anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Bu dönemde ithalatın liberasyonu ve dış borç servisinin artışı dış borçlanmayı artırmıştır. Cari açık, ticari açık, iç tasarruflar/GSMH değişkenlerinin dış borç artışında bu dönemde etkili olmadığı görülmüştür. Aynı dönemde dış borçların etkilerinin araştırıldığı regresyon analizinde, dış borç artış hızı ile GSMH ve KBGSMH artış hızı arasında oldukça anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Dış borçlar, kalkınmada temel alınan bu göstergeleri olumlu yönde etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de 1980 sonrası dönemde dış borçlanmanın en önemli nedeni dış borç geri ödemelerinin artmasıdır. Borç faiz ve anaparatları yine borçlanmayla ödenmektedir. Bu ülkelerin, borçlarını ödemedede en önemli faktör olan ihracat gelirlerinin artması gereklidir. Ancak gelişmiş ülkeler, bu

önemli nedenlerinden biri olan ithalatın kısılmaması, ihracat olanaklarının artırılmaması, kısa vadeli borçların payının azaltılmaması da, ilerki yıllarda dış borç ödeme zorluklarına neden olabilecektir.

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerin borç almada borçlarını ödeyebilmeleri, ihracat gelirlerinin artışıyla sağlanabilecektir. Bunun için gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine piyasalarını açmaları gerekmektedir. Böylece, gelişmekte olan ülkeler borç ödeme zorluklarını yenerken, kalkınma çabalarında dış borçları daha verimli alanlarda kullanabileceklerdir.

KAYNAKLAR

ADELMAN I., (Çev: Vural SAVAŞ), Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri, Bursa İTİA Yay.No: 3, İstanbul, 1972. ✓

ADLER John H., "Yabancı Devlet Sektörü Mali Yardımının İktisadi Gelişmeye Etki Ve Faydaları", Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakkümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963. ✓

AKGÜÇ Öztin, "Türkiye'de Dış Borçlanma Politikası", Türk Ekonomisinde Tesarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1975. ✓

ALBERTİNİ J.M., (Çev: Muzaffer SENCER - Meral KUM), Az gelişmişliğin Mekanizması, Geçiş Yay. İstanbul, 1972. ✓

ALPAR Cem - M. Tuba ONGUN, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını No: 1985/3, Ankara, 1985. ✓

ARDA Mehmet, "Gelişen Ülkelerin ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine", Prof.Dr. Reşat Aktan'a Armağan, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları No: 516, Ankara, 1982. ✓

AVROMOVIÇ Drogoslaw, Dept Servicing Copacity And Postwar Growth In International Indepthedness, John Hopkins Press. Baltimore, 1958. ✓

AYDEMİR Burhan, Gelişen Ülkelerin 1973 Sonrası Dış Borç Sorunları ve Çözüm Önerileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1987. ✓

BAŞAK Zafer, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları C.16, Ankara, 1977. ✓

BAŞKAYA Fikret, "Borçlular Cephesinde Yeni Birşey Var mı?" Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ocak 1988, +

BAŞKAYA Fikret, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Yargı Kitapevi, Ankara, 1986. ✓

BETZ Voachim (Çev: Seval YAKIŞAN), "3. Dünya'nın Borç Krizleri", Dünya Gazetesi, 17 Ekim 1986. +

B.M., (Çev: Erden ÖNEY), Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Raporu, Ankara, 1973. ✓

BORATAV Korkut, "Dünya Ekonomisi Türkiye ve İktisat Politikaları", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları: 10, Ankara, 1984. ✓

- BORATAV Korkut, Kalkınma İktisadı Ders Notları, Ankara, 1978. ✓
- BRUTAN Henry J., Principles Of Development Economics, Prentice Hall Inc., 1965. ✓
- BULUTOĞLU Kenan, Kamu Ekonomisine Giriş (Kamu Hizmetlerinin İktisadi Tahlili), İstanbul, 1971. ✓
- CHEENERY Hallis B. "Dış Yardım ve Planlı Gelişme" Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti, İstanbul, 1963. ✓
- CHEENERY Hallis B., Alternative Strategies For Development, IBRD, Working Paper 1973. ✓
- ÇAVUŞOĞLU Tolgay, "Tasarruf Açığının Alternatif Finansman Yolları", Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti, İstanbul, 1975. ✓
- ÇİLLER Tansu - Hüsnü KIZILYALLI, Dış Borçlar Tahmin ve Analiz, TUSİAD Yayın No: T/8712106 İstanbul, 1987. ✓
- DEMİR Gülten, "Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bazı Gözlemler", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.VI, Sayı 2, Eskişehir 1989. +
- DEMİR Gülten, Sanayileşme Stratejileri Işığında Türk Sanayiinde Yapısal Değişim Ügeleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1987. ✓

- Y DİE, İİY ve Aylık Ekonomik Göstergeler, Değişik Sayılar.
- DİRİMTEKİN Halil, Türkiye Ekonomisi, An. Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir, 1983-84. ✓
- DOBB Mourice (Çev: Mehmet Selik), Kapitalizm, Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yay.No: 464, Ankara, 1981. ✓
- DOOLEY Michel P. und Maxwell C. WATSON, "Wrederbeleung der Schuldenstrategie", Finanzierung Entwicklung, September 1989. †
- λ DPT, Bes Yıllık Kalkınma Planları.
- Y DPT, Ekonomik İktikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Kısım 1980, Ankara.
- λ DPT, Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Ocak 1990.
- ELLYNE Mark J. und Hans FLINCH, "Probleme Bei Der Messung der Auslandsschulden", Finanzierung Entwicklung Hamburg, Marz 1990. †
- EKZEN Nazif, 1946-1958-1970 Develüasyonları, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın no: 1980/226, Ankara, 1980. ✓
- GAUDARD Gaston, "Le Probleme De L'endettement International Rupture Qu Concertation" Foreign Depts In The Present And A Naw International Economic Order, University Press Fribourg Switzerland, 1986. ✓

GÖRGÜN Sevim, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)"
Türkiye Ekonomisi'nin 50 Yıllı Semineri, Bursa
 İİİA Yayınları No: 4, İstanbul, 1973. ✓

GRIFFIN K.B. and J.L. ENOS, "Foreign Assistance Objectives
 And Consequences", Economic Development And Cultural
 Change, Volume: 18, Number 3, April 1970. †

GULHATI I. Ravi, "The Need for Foreign Resources Absorptive
 Capacity And Debt Servicing Capacity" Capital Movements
 And Economic Development, Proceeding Of a Conferance
 Held By The International Economic Association,
 New York, 1967. ✓

GÜRSEL Seyfettin, "Dış Borçlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye
 Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt: 2. ✓

HAGEN Everett E., The Economics Of Development, Irwin
 Illinois, 1968. ✓

HAN Ergül, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, ✓
 Eskişehir İİİA Yay. No: 205/134, Eskişehir, 1978.

† HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü,
Başlıca Ekonomik Göstergeler, 1990, Değişik Sayılar.

‡ H.D.T.M. Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü,
1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmeleri
 ve Dış Ticaretimizin Konumu, Ankara, 1989.

‡ H.D.T.M. Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borç Bülteni, 1989.

HIGGINS Benjamin, Economic Development, Problems, Principles,
 And Policies, W.W. Norton And Company Inc., New York,
 1968. ✓

HUSAIN Ishrat, "Nevere Erfahrungen Mit Der Schuldenstrategie", Finanzierung Entwicklung, September 1989. +

IMF, Survey 1989, Çeşitli Sayılar.

IMF, World Economic Outlook, World Economic And Financial Surveys, April 1989, Washington D.C.

IMF, Balance Of Payments Manuel, 3. Edition, Washington, 1966.

İLKORUR Korkmaz, "Dış Borçlanma ve Yabancı Kurumlar", İktisat Politikaları ve Gelişme Doğrultuları, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, İstanbul, 1985. ✓

İNCE Macit, Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Ankara 1976. ✓

KARLUK S. Rıdvan, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Yükünün Hafifletilmesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Bu Konuda Uygulanan Yeni Politikalar", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 15 Aralık 1988, Yıl: 23, S.274. +

KAYRA Cahit, Dış Finansman Teknikleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 158, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970. ✓

KAZGAN Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar, İstanbul, 1985. ✓

KILIÇBAY Ahmet, "Kalkınma ve Sanayileşme Stratejilerinin Üdemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri", Üdemeler Dengemizde Yapısal Sorunlar, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1976. ✓

KINDLEBERGER Charles (Çev: Necdet SERİN), Uluslararası İktisat, Doğan Yayınevi, Ankara, 1970. ✓

KINDLEBERGER Charles, Economic Development, 2. Edition, Mc. Graw-Hill, NewYork, 1965. ✓

KİP Melike, İthalat İkamesi, Devlet Yatırım Bankası, Ankara, 1975. ✓

LEIBENSTEIN H., Economic Backwardness and Economic Growth, New York, 1957. ✓

LEWIS W. Arthur, Uluslararası Ekonomik Düzen'in Evrimi, 2. Baskı, Türkiye Ekonomi Kurumu A.Ü. S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1983. ✓

LUTER Hans Ulrich (Çev: Erol ÜZBEK), Güney Kore Bir Model Olabilir mi?, Belge Yayınları, İstanbul, 1984. ✓

Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara-Ekim/1989. ✓

Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, 1989.

- MILLIKAN M.F. ve W.W. ROSTOW, A Proposal: Key to An Effective Foreign Policy, Harper, Newyork, 1957. ✓
- NEVHAUS Paulo (Çev: Mehmet H. ŞAHİN), "Dalgalanan Faiz Oranları ve Gelişmekte Olan Ülke Borçları", Maliye Dergisi, Temmuz-Ağustos 1983, ✓
- NOWZAD Bahram, "Lahren des Schuldenyahizehnts", Finanzierung Entwicklung, Hamburg, Marz, 1990. ✓
- NURKSE Ragnar (Çev: Tunca TOSKAY), "Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme", İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazılar, ✓
İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1193, İstanbul, 1966.
- NURKSE, Ragner (Çev: Şevki ADALI), Azgelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü, İstanbul, 1964. ✓
- OKTAY Nüvit, Karşılıklı ticaret Sistemi, Anadolu Üniver- ✓
sitesi Yayın No: 232, Eskişehir, 1987.
- ÜNERTÜRK Pınar, "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", ✓
Maliye Dergisi, 1979, s.38.
- ÖZOL Ertugrul İhsan, "Dış Yardımlar Teori ve Uygulaması", ✓
Konferanslar 2, Ankara İ.T.İ.A., Yayın No: 40, Ankara, 1971.
- PAMUK Şevket, Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar Ders Notları, Ankara, 1978. ✓
- PETERSON Wallace C. (Çev: Servet MUTLU), Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme, ✓
Eskişehir İTİA Yayınları No: 145, Eskişehir 1976.

PIRİMOĞLU Abdülbaki, Türkiye'nin Dış Borçları İle İlgili Bir Tahlil denemesi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 600, Erzurum, 1982. ✓

PREBİSCH Raul, "Commercial Polices In The Underdeveloped Countries" American Economic Review, Papers And Proceedings (May, 1959). ✗

PREBİSCH Raul (Çev: Bilsay KURUÇ), "Latin Amerika'nın İktisadi Kalkınması ve Belli Başlı Sorunları", SBF Dergisi, Mart 1963. ✗

QURESHI M.L., "Sanayileşmede Dış Yardım", Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963. ✓

ROBINSON Joan, "Kalkınmada Yabancı Sermaye ve Dış Yardım", İktisat Dergisi, Temmuz-Ağustos/1983, S.224-225. ✗

ROSENSTEIN RODAN P.N., "International Aid For Underdeveloped Countries", Review Of Economics and Statistics, May, 1961, Volume XLIII. ✗

ROSTOW W.W. (Çev: Erol GÜNGÖR), İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, Sosyal İlimler Komisyonu Yay: 2, İstanbul, 1970. ✓

SANSON Carlos E., "The Present Strategy To Deal With The Dept Problem", Foreign Depts In The Present And A New International Economic Order, University Press Fribourg Switzerland, 1986. ✓

- SAMPSON Anthony (Çev: E. DURSUN), Para İacırleri, Araştırma, Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul, 1983. ✓
- SAVAŞ Vural, Az gelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı, Eskişehir İTİA Yayın No: 17, Eskişehir, 1962. ✓
- SAVAŞ Vural, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1982. ✓
- SINGER Hans, "The Distribution Of Gains Between Investing And Barrowing Countries" American Economic Review, (May-1950). ✓
- SINGER Hans, "İthal İkamesine Yeniden Bakış", İktisat Dergisi, (Haziran-Temmuz-Ağustos 1976), S.259-260-261. ✓
- SELİK Mehmet, "İktisadi Gelişme-Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye", S.B.F. Dergisi, C.XVI, S.4, Aralık 1961. ✓
- SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, İkinci Basım, Turhan Kitapevi Yayınları no: 4, Ankara, 1978. ✓
- SÖNMEZ Nezihe, Az Gelişmiş Memleketlere Yapılan Dış Yardımlar, İzmir İ.T.İ.A. Yayınları No: 48, İzmir, 1966. ✓
- STECHEER B., "İthal İkamesi ve İhracata Dayalı Sanayileşme Deneyimlerinin Eleştirisel Bir Değerlendirmesi", Sanayi Ürünleri Dış Salımının Geliştirilmesi Semineri, Ankara, 1978. ✓
- TARLAN Selim, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 196-1979, Ankara, 1979. ✓

- X T.C. Başbakanlık Ekonomik ve Mali İşler Başkanlığı,
Kalkınan Türkiye 1983-1989 Rakamlarla İcraatımız,
Aralık 1989, Ankara.
- Y T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 3 Aylık Bülten, Değişik
Sayılar.
- Y T.C.M.B? Kambiyo Genel Müdürlüğü, Başlangıcından Tasfiyesine
Kadar Dövizle Çevrilebilir Mevduat Hesapları,
Ankara, Eylül 1989.
- X Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreterliği Değer-
lendirme Genel Müdürlüğü, Dünya Bankası ve Kalkın-
makta Olan Ülkeler, 25 Ocak 1974, Ankara.
- TOGAN Subitey - Hüsnü KIZILYALLI, "Türk Ekonomisinde
Tasarruf Açığı", Türk Ekonomisinde Tasarruf
Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve
Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti, İstanbul, 1975. ✓
- TUNCER Baran, "Türkiye'nin Dış Üdemeler Açığı ve Dış ✓
Kaynaklar", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme,
Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti,
İstanbul, 1968.
- TUNCER Baran, "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi
Politikaları", Türk Ekonomisinin Dış Açılma
Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans ✓
Heyeti, İstanbul, 1979.

TÜREL Oktar, "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları 10, Ankara, 1984. ✓

TÜRK İsmail, Maliye Politikası (Amaçlar ve Araçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Doğan Yayınları: 30, Ankara, 1975. ✓

TÜRKCAN Ergun, "Dünya Krizi mi Petrol Krizi mi", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları, Ankara, 1984. ✓

✗ W.B., World Development Report, Değişik Yıllar.

YALMAN Galip L. "Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları: Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Deneyimleri Üzerine Gözlemler", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, Ankara, 1984. ✓

YENAL Oktay, "Dış Yardımlar ve Gelişme Meselesi", Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakümü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963. ✓

ZILLIOĞLU O. Nedim, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, An. Üniv. Yayın No: 60, Eskişehir, 1984. ✓

----- (Çev: Füsun PARPUCU), "Dış Borçlanma ve Kalkınmakta Olan Ülkeler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl: 18, S.211, Eylül 1983. +

----- . "Gelişmekte Olan Ülkelerin Bitmeyen Çilesi:
Artan Dış Borçlar", Dünya Gazetesi, (8.3.1989). +

----- . Milliyet Genel Ekonomi Ansiklopedisi, İstanbul, ✓
1988, C.1.

EK

BORÇ KRİZİNİN GELİŞİM TAKVİMİ(1)

Ağustos 1982: Meksika Krizi. Meksika borçlarını ödeyemeyeceğini bildirir.

Eylül-Aralık 1982: BIZ (Uluslararası Üdemeler Dengesi Bankası) ve ikili anlaşmalarla Meksika'ya geçici finansman sağlanır.

Şubat 1983: Brezilya ve alacaklı bankalar arasında, borçların ertelenmesi ve 4,5 milyar \$'lık yeni kredi için anlaşma sağlanır.

Mart 1983: Meksika'ya yeni krediler ödenir.

Haziran 1984: Londrada Zirve. 7'lerin başkanları borç stratejisi üzerinde anlaşmaya varırlar.

Mart 1985: Birinci çok yıllık borç anlaşması (eski borçların ertelenmesi) (MYRA) Meksika ile imzalanır.

Mayıs 1985: Şili kapsamlı bir programı yürürlüğe koyarak borç hisselerini satışa çıkarır.

Ekim 1985: ABD Maliye Bakanı Baker bir plan önerir. Bu plan, uyum ve büyümeyi birleştiren ve aynı

(1) Bahram Nowzad, "Lehren des Schulden Jahrzehnts", Finanzierung Entwicklung, März 1990, s.10-12.

zamanda yeni özel ve kamusal kredilerin verilmesini öneren bir plandır.

Temmuz 1986: Baker Planı'nın önerileri doğrultusunda Meksika büyüme kökenli bir uyum programına başlar.

Şubat 1987: Brezilya bankalarının faiz ödemeleri için moratoryum ilan eder.

Mayıs 1987: Citibank 3 milyar ABD \$ civarında bir fonu geliştirmekte olan ülkelerin muhtemel kredi kayıplarını telafi için oluşturur.

Haziran 1987: Venedik Zirvesi. 7'lerin başkanları en fakir ülkelerin kamusal kredilerinin 20 yılı aşkın bir süreye ertelenmesini önerdiler. Mozambik bu karardan yararlanan ilk ülke olur.

Temmuz 1987: Bankalar, Arjantin ile yeni kredileri için güvenlik ve çıkış yolu (Exit Bonds) içeren ek bir anlaşmaya varırlar.

Ocak 1988: Bolivya banka borçlarının %40'unu (335 milyon ABD \$) ortalama %89 indirimle tekrar üstlenir.

Şubat 1988: Meksika'nın 3.7 milyar ABD \$ tutarındaki orta vadeli resmi banka borçlarının 2.6 milyarlık kısmını 20 yıla yayılır. . .

Haziran 1988: Toronto'da 7'ler zirvesinde ek bir anlaşma yürürlüğe girer. Bu anlaşmanın konusu, kısmen borçların silinmesi imkanları veya özellikle

Afrika'nın en fakir ülkelerinin çift taraflı kamusal kredi ertelemelerinde faiz indirimlerine ilişkindir.

Haziran-Ağustos 1988: Fransız Cumhurbaşkanı Miterand, yeni borç vermeler konusunda kendini güvenceye almak için borçlu ülkelere ek yükümlülükler önerir. Japon Maliye Bakanı alacaklı bankalara alacaklarını garantili tahvillerle değiştirmeyi önerir.

Kasım 1988: Paris Kulübü en fakir ülkeler için ek anlaşmaya (Menü Ansatz) başlanmasına karar verir. Bundan ilk olarak Mali yararlanır.

Mart 1989: Bakan Brady, borç ve borç yükümlülüklerinden indirim yapılmasını; bu planın IMF ve Dünya Bankası'nca desteklenmesini önerir.

Nisan-Haziran 1989: IMF ve Dünya Bankası işbirliği komitesi borç indirimi önlemleri için finans kaynaklarını fonun karşılmasına karar verir.

Temmuz 1989: Meksika, alacaklı bankalar ile borçlarının ve borç yükümlülüklerinin düşürülmesi konularını kapsayan bir mali paket üzerinde anlaşmaya varır.